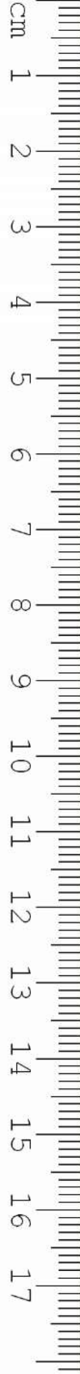
BREF
OM
ISLAND

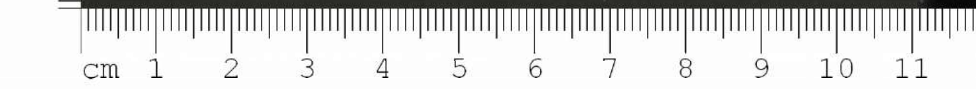
TROIL

38.-

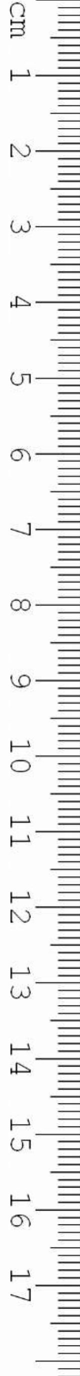

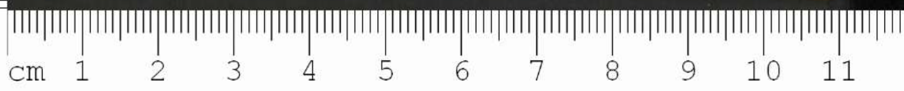
BREF
RÖRANDE EN RESA
TIL
ISLAND
MDCCLXXII.

Uplagde
af Magnus Swederus,
Bokhandl: i Upsala.
MDCCLXXVII.

1777

Til

Deras

Kongl. Majeſtåter,

Hans Majeſtåt

KONUNGEN,

Och

Hennes Majeſtåt

DROTNINGEN.

Stormågtigſte Allernådigſte

Konung!

Den gemenſkap, Isländarena hafva med det folk, ſom åger den oſkattbara lycka, at ſty- ras under Eders Kongl. Maj:ts Spira,

gjör

Stormågtigsta Allernådigsta

Drotning!

Tillåt Allernådigsta Drotning, at jag inför Eders Kongl. Maj:ts Thron, allerunderdånigst dristar nedlägga dessa bref,

gjör at jag, inför Eders Kongl. Maj;ts Thron, allerunderdånigst vågar nedlägga desſa bref. Såkrare underråttelſer, om våra förfåders ſpråk, tåncke-ſått och ſeder, kunna ej inhåmtas, ån hos dem, ſom ånnu dåraf bibehålla det måſta i ſin helgd. Detta har åfven varit orſaken, at flere Eders Kongl. Maj:ts Glorvördigſte Företrådare, med Kongligt vålbehag, anſedt den uplysning i vår Svenſka Hiſtoria, ſom ifrån denna ort blifvit håmtad, och torde åfven någon del, af deras hushåldning, förtjena up-

mårk-

om et folk, ſom hårſtammande från de tre Nordiſka riken, ånnu råknar ſig i ſlågtſkap med Sveriges bebyggare. Uti ſin vinkel af verlden, påminna Islåndarena ſig ånnu, det glada tidehvarf, då de ågt Eders Kongl. Maj:t, ſåſom Kongl. Danſk Printſeſſa, och Dotter til Den, hos dem, aldrig nog ſaknade, Högſtſalige Hans Maj:t FREDRIC V; nu kunna de ej miſſunna det Svenſka folket, ſina bröder, den lyckan, at uti Eders Kongl. Maj:ts

mårkſamhet i et land, hvars climat, med deras, har ſå mycken likhet ſom vårt.

Framhårdar med djupaſte underſåtlig vördnad,

Stormågtigſte Allernådigſte
Konung,
Eders Kongl. Maj:ts,

allerunderdånigſte och tropligtigſte
tjenare och underſåte,
Uno von Troil.

Höga Person, få vörda en den Nådigsta och Huldeste Drotning. Framhårdar med djupaste underlåtelig vördnad,

Stormågtigsta Allernådigsta Drotning,

Eders *Kongl.* Maj:ts,

allerunderdånigste och tropligtigste tjenare och underlåte,

UNO VON TROIL.

Til Låsaren.

Dessa Bref, rörande en resa til Island, den jag år 1772, i sällskap med Herrar BANKS *och* SOLANDER *gjorde, blefvo dels under min varelse utrikes, dels straxt efter hemkomsten författade, för at gifva en och annan åstundade efterrättelser om et land, som oagtadt i så många afseenden märkvärdigt, dock föga eller intet hos oß var kändt.*

Ånskönt de sedan efter fleras begäran, blifvit bragte i någon ordning, har jag dock hållit betänkligt at utgifva dem, til deß de, för någon tid sedan, händelse-vis föllo uti En viß Hög Herres händer, lika kjänd för sit ömma och välgjörande hjerta, som den ynnest och bevågenhet, hvarmed han skyddar vettenskaper och deras idkare, och Hvars vördade namn, jag icke här vågar utsätta, ehuru Deß befallning nu åtlydes, då de öfverlämnas åt allmenheten.

Långt ifrån at ſjelf anſe deſſa bref, ſom en fullſtändig Hiſtoria om Island, finner jag mycket ſom ſaknas, andre torde finna ännu mera, men jag hoppas detta, ſå väl ſom andre felaktigheter, fullkomligen årſatte, genom trenne bref, ſom ſåkert blifva en angenäm ſkänk för det allmenna; et, ifrån Herr Cancellie-Rådet och Riddaren IHRE, hvaruti han beſvarar en, af Herr Profeſſor SCHLÖTZER i Göttingen, utgifven critique, öfver Deſs bref, til Herr Cancellie-Rådet LAGERBRING, rörande Isländſka Eddan, det andra, ifrån Herr Archiatern och Riddaren BÄCK, om den ſå kallade Isländſke Skörbjuggen, och et ifrån Herr Profeſſorn och Riddaren BERGMAN, öfver eldens vårkningar i Island.

Alla ritningar äro på ſtället gjorde, och med all möjlig noggranhet i koppar ſtuckne. På Chartan har

har jag ej velat uptekna andra orter än dem, som antingen, för undransvårda vårkningar i naturen, eller ålderdoms lämningar, äro namnkunnoge.

Följande förteckning på skrifter rörande Island, som kommit til min kundskap, har jag trodt mödan vårdt anföra. Många torde för de flästa Läsare vara obekante, och större delen äro så sällsynte, at jag, oagtadt ospard flit, ej fådt se dem.

1 *Arngrim. Jonæ. brevis commentarius de Islandia. Hoolum* 1592 8:o. *it. Hafn.* 1593 8:o.

2 *Ejusd. Crymogæa, seu rerum Islandicarum libri tres. Hamburg,* 1609, 1610, 1614, 1618, 1620, 1630.

3 *Ejusd. Specimen Islandiæ Histor. & magna ex parte Chorographicum Amst.* 1643.

4 *Daniel Fabritius de Islandia & Grönlandia. Rostock* 1616 8:o. *Däremot*

5 *Arngrim. Jonæ, epistola pro patria defensoria. Hamburg* 1618 4:o.

6 *Wolffii Norrigia illustrata Hafn.* 1651 8:o. *it.* 1651 4:o.

7 *Blefkenii Islandia, sive populorum & mirabilium quæ in ea insula reperiuntur accuratior descriptio. Lugd. Bat.* 1607 8:o.

8 *Ejusd. Historie von Lap en Finland, hier is by-gevoegt de beschryving van Is- en Grönland. Leuvarden* 1716 8:o.

9 *Arngr. Jonæ Anatome Blefkeniana. Hoolum* 1612 8:o *it. Hamburg* 1613 4:o.

10 *Ejusdem, Apotribe calumniæ. Hamburg* 1622.

11 *Aræ Schedæ Edit. deraf se pag.* 144.

12 *Peder Clausons Norriges og omliggende öars beskrifvelse. Kiöb.* 1632 4:o. *it. Kiöb.* 1727 8:o.

13 *Wolffii Norriges, Islands og Grönlands beskrifvelse, Kiöb.* 1651 4:o.

14 *Anon. reise nach Norden, vorinnen die sitten, lebensarten und aberglauben derer Norveger, - - - Samogeder und Isländer, accurat beschrieben verden. Leipzig* 1711 12:o.

15 *Martiniere neue reise in die Nordischen landschaften. Hamb.* 1675 4:o. *öfversatt ifrån*

ifrån Engelskan, på hvilket språk den först utkom. it. Paris 1682 8:o.

16 *Hjeronymi Megiseri Septentrio nov-antiqua, sive die neue Nord-velt, Island, Grönland & Leipz.* 1653 12:o.

17 *Description du Nord.* 1698 12:o.

18 *Jacobi Ziegleri Scondia, seu descriptio Grönlandiæ, Islandiæ, Norvegiæ & Sveciæ. Franckfurt* 1575.

19 *Niewe beschryvinge van Spitsbergen, Island, Grönland, end de bey gelegen eylanden.*

20 *La Peyrere, relation de l'Islande, i et Bref til Herr De la Mothe le Wayer, af d.* 18 *Dec.* 1644, *infört uti Recueil de Voyages au Nord. Tom.* 1 *Amst.* 1715 8:o.

21 *Relation d'un voyage dans la mer du Nord, par de Kerguelen de Tremarec. Amst.* 1772 4:o.

22 *Theodor Thorlacii diss. geographico historica de Islandia. Wittemb.* 1670 4:o. *it.* 1690 4:o.

23 *Joh. Anderson nachrichten von Island, Grönland und der Strasse Davis. Hamb.* 1746. *på Danska öfversatt Kiöbh.* 1748 8:o, *it. på Fransyska.*

24 *Avertissement om Andersons tractat om Island. Kiöbenh.* 1748 8:o.

25 *Jon Thorkelsons tilgift til Anderson om Island. Kiöb.* 1748 8:o.

26 *Tilförladelige efterretninger om Island af Niels Horrebow. Kiöb.* 1752 8:o.

27 *Joackim Leo, Verser på Tyska, fulla med ovett och osanningar om Island, af hvilka man har fyra edit. En af* 1561 *citerar Arngr. Jon. i dess commentarius de Islandia.*

28 *Eggert Olaffsens og Bjarne Pavelsens Reise igiennem Island. Soroe* 1772 4:o *Voll. II.*

29 *Relation om det förskrekkelige vandfall og exundation af bierget Katlegiaa paa Island* 1721. *Kiöb.* 1726 4:o.

30 *Erici Bartholini experimenta Chrystalli Islandici disdiaclastici. Hafniæ* 1669 4:o.

31 *Octroy för det Islandske Societet Kiöb.* 1747 8:o.

32 *Joh. Snorronius de Agricultura Islandorum, Hafn.* 1757 8:o.

33 *Thorstein Nicol. de commeatu vet. Islandor. restaurando. Hafn.* 1762 8:o.

34 *M. Olavsens försög til landvæsenets förbedring i Island* Kiöb. 1765 8:o.

35 *Martfeldt om Islands huusholding med sedhe vahre og Hamborgs Kiödrögning Kiöb.* 1771 8:o.

36 *Ol. Olaffens Islendsk urtagaards bok Kiöb.* 1770 8:o.
37 *Skuli Magnusson um thann Islenska garnspuna Kiöb.* 4:o.
38 *Thordr Thorlaks. diss. de ultimo montis Heckla in Islandia incendio. Hafn.* 1694.
39 *Hald Jacobs. efterrättningar om de i Island ildsprudende bierge. Kiöb.* 1757 8:o.
40 *Ol. Eigillsons berettn. om de Tyrkiske soerovere i Island Kiob.* 1757 8:o.
41 *H. Finsen efterretn. om tildragelserna ved bierget Heckla. Kiöb.* 1767 8:o.
42 *Benedict Thorstenson efterretning, om den jordbrand som* 1724 *och följende aar i bierget Krafla, och de där omkring liggende herreder har grasseret. Kiöbenh.* 1726 8:o.
43 *Breve om agerdyrkningenes mulighet i Island, fra Hans Finssen. Kiöb.* 1772 8:o.
44 *Isländska taxan Hoolum* 1746 4:o.
45 *Ol. Olson um fiski-veidar og fiski-nettan Kiöb.* 1771 12:o.
46 *De regno Daniæ & Norvegiæ insulisque adjacentibus, tractatus varii, collecti a Steph. Stephanio. Lugd. Bat.* 1629 12:o.
47 *Jon Olson om den Isländske handel Kiöb.* 1772 8:o.
48 *Avisor utgifne i Island för* 1775.

460

50 *Balle, oeconomiske Tanker öfver Island, til höyere betänkning, Kiöb.* 1760, 1761, 2 *Del.* 8:o.

51 *Thor Oddesons Tankar um akur yrkin aa Islande. Kiöb.* 1771 8:o.

52 *Ericsen om Islands opkomst. Kiöbenhavn* 1770 8:o.

53 *Juel Norrlands trompet.*

54 *Finnæi Hist. Ecclesiast. Islandiæ* 3 Tomer *Kiöb.* 1772 4:o.

55 *Ludv. Harboe, tuende afhandlingar om Reformationen i Island.*

56 *Ejusd. Islandische Bibelgeschichte.*

57 *Theodor Thorkels. tractat. de montibus Chrystallinis (Jöckla) Islandiæ, öfversatt på Tyska i Hamburgische Magazinets* 12 *Band.*

58 *Vidalins bref til Jon Arnesen de jure patronatus Jslandorum, öfvers. och utgifvit på Danska af Magnus Ketillson.*

59 *Sibbern Idea Histor. literar. Islandiæ. in Dreyeri monumenta anecdota.*

60 *Specimen Islandiæ non barbaræ, in nouvellis litterariis Hafniens.* 1752.

61 *Gahm de prima religionis in Islandia fundatione. Kiöb.* 1696.

62 *Ejusd. de ratione anni solaris apud veteres Isl. tryckt i Buss. uplaga af Aræ Schedæ.*

63 *Arngr. Jon. Athanasia Gudbrandiana Hamburg* 1630.
94 *Jon. Arnes. inledning til den gamle och nya Islandske rettergång, udgiven af J. Erichsen Kiöb.* 1762 4:o.
65 *Magn. Olafs. anmärkn. til Jons boks Danska öfversättelse. Kiöb.* 1765 8:o.
66 *Egill Thorhallsens försuar för sin öfversättelse. Kiöb.* 1765 8:o.
67 *Svein Sölvesen Tyro Juris Islandicus. Kiöb.* 1754 8:o.
68 *Jonsbogen* 1578 *Hoól.* 8:o. *m. fl. sedn.*
69 *Sven Sölves. Islandske Ius criminale. Kiöb.* 1776 8:o.
70 *Einar Thorst. vita Hafn.* 1700.
71 *Ericsen de peregrinationibus Islandorum Leipz.* 1755 8:o.
72 *Schlötzer Isländische Litteratur und Geschichte Tom.* 1 1774 8:o.
73 *Joh. Stechau de fide Historica Monumentor. Islandic. Lund* 1763.
74 *Arnæ Oddes. vita, in nov. lit. Hafn. pro* 1750.
75 *Björners inledning til de Ysuerborna Göters gamla häfder, särdeles Götiska språkets förmån och sagornas kännedom. Stockh.* 1738 *Fol.*
76 *Ejusd. Tractatus de Varegis Heroibus Scandianis Stockh.* 1743 4:o.

77 *Steph. Thorarens. de homicidos secundum leges Islandorum antiquas. p. 1 Hafniæ* 1773 4:o.

78 *Egg. Olaffen de Islandia. Kiöb.* 1749 8:o.

79 *Edda genom P. J. Resenius Kiöb.* 1665 4:o. *Isl. Dan. Lat. med Haavemal och Voluspa.*

80 *Voluspa genom den samma. Kiöbenhavn* 1673 4:o.

81 *Edda på Svenska och Latin af Joh. Göranson Ups.* 4:o 1746.

82 *De gamla Norrmänners Patriarkaliske lära på Sv. och Lat. af densamma. Stockh.* 1750 4:o.

83 *Edda på Fransyska af Mallet* 1755 4:o.

84 *Olavi O. Nording dissertat. de Eddis Islandicis Upsala* 1735 4:o *omtryckt af Oelreich i Bremen.*

85 *Joh. Dav. Koehler prolusio de Scaldis seu poetis gentium arctoarum. Altdorff* 1735 4.

86 *Lackmannus de computatione annorum per hyemes, priscis gentibus Hyperboreis usitata. Kihl* 1744 4:o.

87 *Vetterstén de Poesi Scaldorum Septentrional. Ups.* 1717 8:o.

88 *Erici tentamen de nomin. & cognomin. Septentrional. Hafn.* 1753 8:o.

89 *Th. Nicolai de commeatu Islandorum navali* 175 8:o.

90

90 *Ericsen speccim observation. ad antiquitat. Septentrional.*

91 *Ejusd. de Philippia veterum Borealium Leipz.* 1755 8:o.

92 *Ej. De expositione infantum apud vet. Septentrional.*

93 *Olavii Syntagma de Baptismo veter. Kiöb.* 1769 4:o

94 *Joh. Finnæus tentamen Historico philologicum circa Norrvegiæ jus ecclesiast. priscum. Kiöb.*

95 *Ejusd. curæ posteriores in hoc jus. Kjöb.* 1762 *it* 1765. 4:o

96 *Kristinrettr Thorlaks och Kettils. Hafni* 1776 8:o *Vers. Lat.*

97 *Bualagen. Hrappseij* 1775.

98 *Björn a Skardzaa annal. Hrappseij* 1775 4:o

99 *Five pieces of the runic Portry, translated from the Islandie language. London* 1763. 8:o.

100 *Ihres bref til Lagerbring, rörande Edda. Upsal.* 1772 8:o

101 *Kort berättelse om berget Krabla på Island, samt andre dernäst in til gräntsande berg, hvilka nyligen begynt at utspruta eld, och ännu brinna* 4 *sidor i* 8:o *utan årtal tryckt. Stockholm förmodel.* 1724.

102 *Olai Wormii Epistolæ. Hafniæ* 1751. 8:o *Vol. II.*

103 *Landnama bok. se Edit dáraf pag.* 161.

104 *Berättelse om den Isländske fårskiötslen, upsatt af Herr Theodor Toroddi Isländare, tryckt i Patriotiska sällskapets hushållnings Journal för November* 1776.

105 *Om den så kallade Isländske Skiörbiugg af Johannes Petersen Soroe* 1769 8:o.

Utom Torfæus, Bartholinus Vormius med flere, hvilkas Skrifter, händelsevis anföra åtskilligt om Island.

Inne-

Innehåll.

17

Charte von ISLAND, zusammengezogen von Fridr. Ekmansson.

I.

Til Herr Professoren och Riddaren BERGMAN *)

Min Herre!

Lyckligen återkommen, efter en den angenämaste sommar-tour igenom Scotlands vestra öar til *Island*, *Orkney*, &c. råknar jag för et besynnerligit nöje, at upvakta med några rader. Det kan ej vara M. H. obekant, huru Herr BANKS och Doctor SOLANDER, då de sistledne våhr voro färdige, at efter Konungens och Parlamentets beslut företaga en ny resa rundt ikring verlden, blefvo på et En-

 gel-

*) Tryckt uti Upsala Tidningar för År 1773 N:o 3, 4, 6, 7, 8.

gelſke Admiralitetet mindre hedrande ſått desapointerade. De beſlőto då, för at hålla ritare med flere ſom de valt til Sőder-ſjőreſan tilſamman, at gőra någon annan tour. De kunde näppeligen vålja båttre ån *Island;* och kan M. H. lått főreſtälla ſig, det jag ej, ehuru ſnart ſagt på ſkeppet főr at gå hem til Sverige, långe drog i betånkande at antaga deras tilbud, at på denna reſan vara dem főljagtig. Jag var glad at komma til et land, hvareſt jämte många låmningar af vårt gamla ſpråk, jag var ſåker, at få ſe naturen på en deſs ovanligaſte ſida.

Jag har ej i någondera delen blifvit bedragen, och kunde viſst aldrig lyckligare tilfälle för mig uptånkas, ån at få göra det i ſällſkap med Herrar Banks *) och Solander, bågge főr vål kånde af M.H. at jag ſkulle behőfva nåmna något om dem.

Jag

*) Herr *Joſeph Banks* år fődd af en gammal Engelſk ſlågt i Lincoln ſhire, hvaräſt han åfven har betydande ägendomar om flera 1000 punds Revenue, och dår han ibland annat åger en af de finaſte blyarts grufvor i England. Efter Engelſka ſmaken, har han ej funnit mődan vårdt, at főr en titel eller et band gå i tjenſt, då han ſå hederligen kunnat ſoutenera ſig, utan at draga

Jag vet M. H. ej ogerna emottager underrättelser, rörande de omständigheter, som där ådragit sig min upmärksamhet, och kan ingen med mera nöje lämna dem än jag; men som det skulle blifva för vidlöftigt at nämna alt, väljer jag det hufvudsakligaste af eldens vårkningar i *Island,* såsom et ämne, hvilket jag vet mäst intresserar M. H.

Vid ankomsten dit d. 28 Augusti, mötte vi en, om ej vacker, dock ovanlig och undransvärd utsigt. Alt hvad som förekom våra ögon, målade ej annat än förödelse för dem, som vana at se Englands och Scotlands täcka kuster, nu ej funno annat än lämningar af en, Gud vet huru gammal, eld. Beskrifningen af et land,

 hvar.

Kronans lön. Natural-historien har i dess ställe intagit honom, så at han uppoffrat all sin tid, sina beqvämligheter och sina inkomster, för at där uti göra nya upfinningar. Til den ändan gjorde han, icke ännu 20 år gammal, 1763 en resa til New found land och Labradore, samt 1768 en resa kring verlden, som räckte snart tre år. De samlingar han ifrån dessa resor hemfört, äro ej mindre stora än prågtiga, då de med full pung af en kännare blifvit gjorde, och arbetas med ifver på deras graverande.

hvareſt man nåra til hafvet, ſnart ſagt ej finner annat ån hvaſſa ſamt af elden nä- ſtan glacerade klippor, och hvar ſynen omſider fórlorar ſig i hóga fjell, tåckta med beſtåndig ſnó, kan ej till våga bringa de kånſlor, ſom helt och hållit intaga en tänkande åſkådare vid deſs förſta åſyn. Det år viſt, at det vackra roar både ſinne ock ögon, men den råa, den hiſkliga naturen gór ofta de ſtarkaſte intryck.

Vid

En annan ſlägt Banks år åfven i England, ſom hårſtammar ifrån en Svenſk Banks, ſon til Lars Banks och bror til den ſedan adlade Adlerstedt Denne reſte til England ſåſom fullmägtig för några Svenſke köpmän, hvilka under krigs oroligheterne genom Engelſke kapare fórlorat några ſkepp, och ſtadnade han ſedan dår qvar, ſamt blef bekant för den del han tog i politiſke affairerne, efter Hannoverſke Huſets antråde til regeringen, vid Pretendentens förſök, dock icke ſåſom operateur, utan ſåſom en enfaldig god man, hvaraf Svenſke Miniſtéren fann godt at ſig betjena, och hvarföre han åfven 1717 kom i arreſt, hvarifrån han dock ſnart ſlapp lös. Ehuru det ej kan höra hit, torde dock urſägtas, om jag anför den correspondence hvaruti han tog del.

1. *A letter to Sir J. B. by birth a Swede, but Naturaliz'd and M-br of the preſent*

Vid vår ankringsplats, ej långt ifrån *Bessestedr*, den berömde STURLESONS boställe, hade vi tvånne särskildre sträckningar af lava, GARDE och HUALEYRE HRAUN, (hvad vi eller Italienare kalla lava, nämnes i *Island hraun*, af *hrinna* Sv. rinna) af hvilka i synnerhet den sednare var märkvärdig, då man där, jämte et helt fält täckt med lava, som i högsta måtto varit flytande, såg hela berg af upkastad tuffa. Lyckan hade just här bragt ofs på et ställe, hvaräst man bättre än på någon annan ort i *Island* kunde se åtskilda värkningar af samma eld, som härjat en landsträckning af 10 a 12 mil, och tilbragtes flera dagar, at där undersöka alt, med så mycket mera nöje, som det var i en ny verld.

P-t, concerning the late Minehead doctrine, which, was establish'd by a certain free Parliament of Sweden, to the utter enslawing of that kingdom. London 1711, 8:vo pagg. 40. Häraf utkommo på et år 11 editioner, och har man äfven däraf en Fransysk öfversättning tryckt i Cöln 1740, 8:vo Auctor var en BENSON, et qvickt men Satyriskt snille, samt starkt emot Hofvet opponerad, som för handeln någon tid i Sverige varit vistande, och hvilken viser med huru vaksamma ögon Parlamentet borde

Vi hade här nästan märkt alt, hvad man kan se efter en eldsprutning, utom sjelfva öpningen hvaråst elden kommit ut, och för at undersöka den, företogs en 12 dagars cavalcade til *Heckla.* 50 a 60 mil gjordes här öfver en oafbruten sträckning af lava, och hade vi omsider det nöjet, at vara de förste, som någonsin varit på högsta toppen af denna namnkunniga Vulcan. Orsaken at ingen varit där förut, år dels vidskeppelse, dels at vägen upp för den sista eldsprutningen varit oändligt besvärlig. Det var ingen i sällska-

pet,

anse D. SACHWERELL'DS tanka om Konungamagten, och håmtar han skäl til sin sats af Konung CARL XI:s revolution, samt den därpå följande reduction.

2. Til svar på detta bref, utkom straxt: *Somes remarks by way of ansuear to a late Pamphlet, entituled: A letter to Sir J. B.* *Lond.* 1711, 8:vo pagg. 22.

3. *A second letter to Sir J. B. by birth a Svede, but naturaliz'd, and e M-r of the P-t, wherein the late Minehead doctrine is farther consider'd.* London 1711, 8:vo pagg. 40.

4. *Reason and Gospel, against matter of fact, or reflection uppon two letters, to Sir J. B.* London 1711, 8:vo pagg. 22.

pet, som icke önskat sina kläder litet brände, för at få se *Heckla* brinna, och smickrade vi oss nåstan därmed, sedan Biskopen i *Skallholt* genom bref gifvit oss underråttelse, det, natten emellan d. 5 och 6 Sept, 10 dagar för vår ditkomst, låga kommit ut; men nu var mera fredligt än vi önskade, Från 1 om natten til 2 följande dagen, tilbragtes dock tiden med fullkomligt nöje, at bese bärget, och voro vi äfven däruti lycklige, at skyarne som täcka större delen däraf, vid nedgången voro så skingrade, at vi därifrån hade en den vidlyftigaste utsigt som kunde önskas. Bärget, som är något mer än 4000 fot högt, och öfverst afdelt i tre toppar, af hvilka den medlersta är högst, består til minsta delen af lafva; det öfriga är aska, blandad med hårda och tåta, af öpningarne upkastade, stenar, samt litet pimpsten, hvaraf vi endast funno en bit, med något gediget svafvel. Beskrifningen om alla stensorter man finner här, blefve dels för lång, dels otydlig; jag lämnar den därföre så mycket häldre, som jag hoppas, när jag får min samling däraf til Sverige, kunna gifva M. H. fullkomligt nöje.

Af flera öpningar, voro i synnerhet fyra märkvärdiga; en hvaråst lavan tagit skapnad af halfva nedfallna spismurar, en annan hvaråst vatn kommit ut, åter en annan hvaråst alla stenar voro röde som tegelsten, samt omsider en, hvaråst lavan ifrån öpningen runnit i en ström, som längre bort delat sig i tre breda armar. Jag har förut nämndt, det vi ej voro lycklige nog at få se *Heckla* eldsprutande, men vi hade dock tilräcklige spår at det brinner invärtes, ty på den öfverste hälften, som var täckt med 4 a 5 tums snö, sågo vi ofta bara fläckar och på öfversta toppen, hvaråst FARENHEITS Thermometer i luften var 24, steg den til 153, då den sattes til jorden, och i flera små hål var så hett, at vi svårligen med en liten hand-thermometer kunde observera värman. Efter 1693, vet man ej at *Heckla* sprutat för än 1766, då det 1 April månad bröt ut, brände länge, och förödde flera mil i negden. Sistledne December månad gaf det äfven några dagar låga, och tror man i granskapet, at det åter igen, innan kort skal begynna at spruta, då man anmärkt at strömmarne i negden torka ut, som tros härröra däraf at berget drager vatnet til sig, och hvilket altid

tid varit et säkert märke til förestående eldsprutning. *Myvatn* på 30 talet, och *Kattlegia* 1756, åro annars mårkvärdiga för häftiga eldsprutningar i v.rt seculo.

Men jag vill nu lämna de eldsprutande bergen, för at nämna något om en annan eldens värkning, många gångor vackrare, men lika underlig som den förra, och så mycket mårkvärdigare, som man på intet annat ställe i den bekanta verlden, finner något som dårmed kan jämnföras; jag menar, de heta vattusprång hvarpå *Island* öfverflödar.

De hafva olika grad af vårma, och delas i anseende dårtil af innebyggarena sjelfva i *Laugar* eller varma bad, och *Huerer* eller sprutande källor. De förra har man på flera ställen i Europa, ehuru jag ej tror at de på andra orter nyttjas til alla de ändamål som hår. Man badar dår intet allena för hälsan skuld, utan gifva de åfven anledning til et galanterie. Fattigdomen hindrar en älskling at gifva sin sköna skänker, och naturen lämnar ej de blommor, hvaraf krantsar på andra ställen bindas, de bruka därföre at rensa et sådant bad väl, som sedan hedras med

 fäste-

fåstemöens besök. Af det andra slaget, som förtjenar mera upmärksamhet, har jag sedt en stor myckenhet, men vill endast nämna tre de besynnerligaste. Vid *Laugervatn*, en liten insjö, ungefär en mil i omkrets, två dagsresor från *Heckla*, såg jag den första huer, och jag tör säga den vackraste syn som någonsin blifvit sedd. Det var en den klaraste morgon; solen hade redan begynt förgylla de näst-gräntsande fjällen; vädret var så lungt, at sjön, som pryddes af några simmande svanor, stod som en spegel, och rundt i kring den samma, såg man på 8 särskilta ställen, den ifrån varma källorne uppstigande imman, som omsider förlorade sig högt upp i luften.

De sprutade alla vatn, men en i synnerhet kastade beständigt en column af 6 til 8 fot bred, 18 a 24 fot i högden. Vatnet var i högsta grad hett, och smakade et stycke fårkött jämte några laxöringar vi här kokade förträffligen, ej mindre än en snöripa, som var nästan sönderkokad innom 6 minuter. Jag skulle önska at kunna gifva M. H. en stället värdigare beskrifning, men den blefve altid matt. Visst är åtminstone, at naturen

ren aldrig för deſs Mäſtare framlockat et mera otvungit lof än jag lämnade Honom här.

Uti *Reikum* var en annan huer, hvareſt förſäkrades det vatnet för några år ſedan ſprutat 60 a 70 fot i högden, men efter et jordfall, ſom nästan täckt hålet, ſprutar det nu til ſidan 54 a 60 fot. Man ſåg här en myckenhet af förſtenade löf, jämte något gediget ſvafvel, och hade äfven vatnet däraf ſtarkare ſmak än på något annat ſtälle.

Men jag kommer med det märkvärdigaſte til ſlut, hvaraf beſkrifningen torde förekomma M. H. äfven ſå otrolig, ſom den förekommit mig; men jag kan förſäkra om ſanningen däraf, då jag ej ſäger mera än jag ſett.

Det är vid *Geyſer*, ej långt från *Skallholt*, en af Biſkops-ſtolarne på *Island*, ſom man ſer et det ſtörſta vattuſpång ſom exiſterar, och hvarmed de berömde vattukonſterne vid *Marly* och *St. Cloud*, den vid Vinterkaſten i *Caſſel*, ſamt *Herrenhauſen* i *Hannover* näppeligen kan komma i jämnförelſe. Man finner här tilſammans, innom en half mils om-

omkrets, 40 a 50 kokande källor, alla som jag föreställer mig ifrån samma ursprung. Vid några af dem är vatnet klart, vid andra tjockt som en lervälling, vid andra, hvaräst vatnet går igenom en ganska fin okra, rödt som blod, och vid andra, hvaräst det går igenom en ljusare lera, hvitt som mjölk.

Vatnet sprutar något i högden vid dem alla, vid somliga beständigt, vid andra stundtals. Den största af dem ligger midt uti, och det var i synnerhet vid den, som vår upmärksamhet syssselsattes, den dagen vi där tilbragte, från 6 om morg. til 7 om aftonen. Pipan, genom hvilken vatnet sprutar, och hvars djup jag ej vet, är nitton fot i diameter; ofvanför den en skål, som jämte pipan är formerad af Lebes, och hvars kant är 9 fot 1 tum högre än pipans, och hvars diameter är 56 fot. Här sprutar vatnet ej beständigt, men många gångor hvar dag, och som af granskapet försäkrades til större högd vid kallt och elakt väder.

Den dagen vi voro där, sprutade vatnet från kl. 6 om morgonen til kl. 11, 10 gångor, emellan 5 och 10 famnar i högden hvarje gång. Hit intils hade ej vatnet sti-

ſtigit högre än til kanten af pipan, men började nu ſmåningom fylla den öfre ſkålen, ſamt omſider rinna öfver. Så väl efter det ſom berättades af det medföljande folket, ſom efter vårt egit tycke, trodde vi oſs nu hafva at vänta en ſtarkare ſprutning än de förra gångorne, och för at med all nog-granhet taga högden däraf, hade D:r Lind, ſom medfölgde ſåſom Aſtronom, uppſatt ſin quadrant.

Straxt efter 4, kände vi på 3 åtſkilda ſtällen, hvaribland et, var på toppen af et 500 famnar från öpningen liggande berg, jorden darra, ſamt hörde under jorden flera itererade dån, likaſom ſtarka Canonſkott blifvit loſſade; och ſtraxt därefter ſprutades ifrån öpningen, en vattu-column, ſom i högden delade ſig i åtſkilliga väderſtreck, til, efter en med quadranten gjord obſervation, 92 fots högd. Det ſom ökade vår, öfver denna ovanligt ſtarka eldens och luftens kraft, nog ſtora undran, var, at med det uppſprutade vatnet uppfölgde ſtycken af ſtenar, ſom af oſs förut blifvit nedkaſtade. M. H. må vara öfvertygad, at ingen med mera nöje kan tilbringa ſin dag än vi gjorde här, och undrar jag ej eller mycket, at en til vidſkep-

ſkeppelſe ſå fallen Nation, ſom Isländare, tror här vara en öpning til helſvetet, hvadan de äfven ſällan gå förbi en ſådan öpning, utan at ſpotta i den ſamma, ſom de ſäga; *uti fandens mund.*

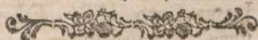
Men det blifver tid at ſluta med et redan för långt bref. Jag måtte dock ſätta M. H:s tålamod litet på prof, med en omſtändighet ſom jag äfven tror vara värdig at kännas. De Naturkunnige hafva altid fäſtat upmärkſamme ögon på de ſällſynte och ſtora pelare ſom genom naturens egen hand blifvit tilvärkade i *Irland* ſamt några andra ſtällen. Man har altid anſett dem vid *Giants cauſeway*, för de ſtörſta och ordentligaſte; men under reſan genom Scotlands veſtra öar, uptäckte vi et ſtälle, ſom aldeles ſticker ut *Jättevägen.*

Hela ön *Staffa* beſtår endaſt af ſådane pelare, ſå ordentlige, at ingen ting kan vara mera. Materien tyckes vara aldeles den ſamma ſom Irländſke pelarenas, och deras ſidor äro 3 til 7. Hvarje pelare är omgifven af andra pelare, ſom ſtå honom ſå nära, at ganſka liten ſkillnad är emellan dem, hvilken ſom oftaſt finnes fyld med en chriſtallicerad ſkorpa. På de flä-

ſte

ste ställen äro de perpendiculaire, på andra sluttande, och på andra hafva de ungefår tagit den ställning som innanredet eller timbringen af et skepp. Den högste pelaren var 55 fot 1 tum, och hvarje affats 1 til 2 fot. Man har hår en grotta som endast består af sådane pelare, 367 fot lång, 53, 7 bred, samt 117, 6 hög, och är uti holan 3 famnars djupt vatn, så at man lätt seglar in med en båt.

Frågan huru dessa pelare blifvit formerade är svår at upplösa, men det är mer än sannolikt, och jag tör nästan påstå, at de äro lämningar af en gammal vulcan, hvaraf man på flere ställen i Scotland har ovedersägeliga prof. M. H. måtte dock nu ej lämpa på mig HELVETII historia om munken och flickan, som då de sågo fläckarne i månan, trodde sig dår finna, den ena en klocka, och den andra en ålskare med sin Cloris. Jag vet alt för väl at man inbillar sig ofta finna det man mäst tänker på eller skulle önska; men jag försäkrar, det jag ej utan stora skäl talar om eldsprutning här. Jag gömmer dem til dess jag kommer hem, och tror dem äfven för M. H. blifva nöjagtiga.

II.

Til Herr Kongl. Bibliothekarien GJÖRWELL *)

Utrecht d. 22. Jan. 1773.

At Herr Banks och Doct. Solander förledne sommar gjorde en resa til *Island* m. m. kan ej vara M. H. mera främmande, än at jag på den samma varit följaktig. Mine orsaker därtil behöfver jag ej nämna, då M. H. sjelf ser, huru många omständigheter kunde öfvertala en nyfiken Svensk, at bese et i flere affeenden så märkvärdigt ställe. Jag år sjelf til fullo nögd med denna resan, och för at öfvertyga M. H. därom, torde vara tilfyllest at lämna några få underrättelser om, hvad på den samma ådragit sig vår upmärksamhet.

Den 12 Julii sistledne lämnade vi *London* med et skepp, som månatligen betaltes med 100 pund Sterling. Utom Herr Banks, D:r Solander och mig, voro om bord

*) Tryckt uti Nya Allmänna Tidningarna för år 1773, N:o 55, 59, 61.

**) Doct. James Lind ifrån *Edinburg* känd genom flera afhandlingar i Philosphical-transactions.

bord en Aſtronom **), en Capitain af Amiralitetet, (en genom hederlig man, och hvars namn GORE äfven därföre bör ihogkommas, at han är den enda man vet, ſom tre gångor ſeglat kring verlden), ſamt en Lieutenant, tre Ritare, och två Skrifvare hvilka med ſkeppsfolk och betjenter utgjorde ungefär 40 perſoner.

Vi landade förſt vid *Wright*, och beſågo på två dagar denna ön, ſom är et litet paradis. Naturen har ej hår ſpart någon ting, för at göra det vackert, och vet jag der nåſtan intet ſtälle, hvarifrån man ej har en genom vacker utſigt. Folket ſvarar åfven deremot. De lefva ſnart ſagt ſom uti en liten ſtat innom ſig ſielfva; de åro icke rika, men veta icke af uslingar; alla åro muntre, ſnygge och tjenſtagtige, och har man näſtan intet exempel at de gifta ſig med utbyggare.

Härifrån til *Plymouth*, hvaråſt Dockorne, Magaziner, m. m. och öfrigt tilbehör beſågos, ſamt vidare uti St. *Georgs* Canal.

Här hade vi tånkt landa vid ön *Man*; et ibland de få ſtällen, dit Danſkarne infört Runeſkrift, och det enda, utom

Norden, hvar man finner några gamla run-ſtenar: men man är ej altid på hafvet måſtare af ſin egen koſa. Vinden tvingade oſs at lämna *Man* til höger, och fortſätta vår reſa til Scotlands Veſtra Öar.

Seglingen emellan dem, är den vackraſte man vil önſka, ehuru icke den bäſta, om man ej har god vind, och god lots: ty i det förra fallet, dependerar man af ebb och flod, och i det ſednare löper man fara för en hop klippor.

Landet är annars ſådant, at jag hvarken undrar, at det framfödt en FINGAL eller en OSSIAN. Det är ej endaſt här vi ſett hjeltar fram-alſtras emellan bergen; och hvad kan ſnarare tilſkapa poëter, än det råa och förtjuſande af naturen, ſom på et intagande ſätt här äro förenade.

Det blefve för vidlöftigt at här nämna alla de öar vi beſett. De märkvårdigaſte äro *Oranſay* och *Columś-kill* för forntidens lämningar, *Scarba* för et bekant vattu-drag, och *Staffa* för naturliga pelare, ſom ej förr varit bekanta, och hvilka öfverträffa alt hvad man förut ſett af det ſlaget.

Min

Min Herre vet, det de hår, så väl som på de flesta ställen, i öfra delen af *Scotland*, hafva sit egit språk, som hos dem kallas *Erse*, och år en lämning af *Celtiskan*. Det är på detta språket, som Ossians förträfflige sånger äro författade, och ehuru de ej nu hafva något at uppvisa, som dårmed kan komma i jämnförelse, torde jag dock vid hemkomsten kunna lämna prof, at de skrifva vackert och ömt. Som det är besynnerligt, at detta språket så länge hår bibehållit sig, torde M. H. äfven anse artigt, at nogare få veta dess gräntsor. Jag vill gårna nämna dem, och tiltror mig kunna göra det så mycket såkrare, som jag inhämtat mina underråttelser dårom af Herr Macpherson, den enda i England, som besynnerligen gjordt sig möda härmed.

På östra sidan begyns det med *Nairn*, talas sedan hela landet öfver, samt går til alla de *vestra Öarna*. I norr slutas det vid *Cathness*, hvaräst utaf tije församlingar endast fyra tala det. De öfriga sex tala båttre Engelska, ån på något annat ställe i *Scotland*. I *Ireland* är härutaf en särskilt dialect, äfven som i *Wallis* och *Bretagne*, dock ej olikare, ån at en från dessa

orter tämmeligen här kan hjelpa ſig fram. Fórſtode jag Dalſkan, ſå kunde jag hår hafva underſökt, huru vida den likhet, ſom jag tycker mig hafva hórdt vara bägge ſpråken emellan, åger grund eller ej.

Landet hafver en ſtor myckenhet af nordiſka antiquiteter, ſåſom *ſlott, borgar, ätte-högar, bauta-ſteinar* o. ſ. v. och folket ſom år godt och ófver måttan gäſtfritt, hafva en hop ſedvanor ſom nog likna de i våre landsorter bruklige, at fira 1:ſta Maji t. e. o. ſ. v.

Reſan fortſattes vidare från desſa óar, och framkommo vi omſider til *Island* den 28 Auguſti, kaſtandes ankar vid *Beſſeſtedr* den berömde STURLESONS boſtälle. Vi tyckte oſs här, likaſom i en ny verld. I ſtället fór de vackra orter, ſom fórut fägnat våra ógon, ſågo de ej här annat ån fórſkräckliga lämningar af ſärſkildte fórödelſer. Föreſtäll eder et land, hvar man från den ena ändan til den andra, ej ſer annat ån kala berg, hvilkas toppar äro täckte med evig ſnó, ſamt fälten emellan dem genomſkurne af glaſade klippor, hvilkas höga och hvaſſa kanter, likaſom tåfla ſins emellan

lan at betaga eder utsigten af det gräs som kan växa emellan dem. Inbyggarenas hus, som ligga strödde här och där, skylas af samma obehagliga murar, och man ser ej et enda träd, som kan lämna skygd åt vänskap och oskuld. Jag inbillar mig, det Min Herre härvid ej känner hos sig någon synnerlig lust at blifva Isländare, och måtte jag äfven säga, at vid första ögnasigtet af et sådant land, skulle man ej tro någon dödlig dväljas där, om man ej såg dess stränder fylde med båtar.

Oagtadt således nästan intet land gifves, som blifvit så litet gynnat af naturen, och hvar den öfver alt visar sig så hisklig, lefva här dock omkring 60000 människor, som ej kunna kallas olycklige, ehuru de ej känna, hvad på andra orter får namn af lycka. Jag tilbragte här öfver 6 veckor med största nöje, dels sysselsatt at beskåda *naturen* på en dess ovanligaste sida, dels at skaffa mig underrättelser om *folket*, deras *språk seder* m. m.

Hvad det förra beträffar, har jag redan därom tilskrifvit Herr Professorn och Riddaren Bergman, som ej lärer göra svårighet, at af mitt bref lämna del, i fall så skul-

le behagas; men om det ſednare får jag nämna följande *)

Island beboddes först ſom M. H. vet i IX ſeculo, af en utflyttning ifrån *Norrige*, hvaruti äfven flera Svenſkar togo del. De lefde långe fria uti denna vrå af verlden, men måſte omſider gifva ſviga för Norrſke Konungarne, med hvilken magt det ſedan kommit under Danſka väldet. Förr hafva de blifvit ſtyrde af en Amiral, ſom en gång om året ditkommit, för at ſätta ſakerne i ordning, men nu hafva de några år bortåt haft en Stifts-Amtman boende i landet, och hvilken ſysſla nu innehafves af Herr LARS THODAL, ſom var Danſk fullmägtig vid Gräntſe-Commisſion emellan Sverige och Norrige, ſamt lefvat flera vintrar i *Stockholm*.

Folket är genomgodt och årligt, men ej ſå ſtarkt ſom man ſkulle vänta, ännu

min-

*) I ſtället för denna mening, hade Herr GJÖRWELL låtit, genom en främmande hand, göra et utdrag af mitt bref til Herr Proffesſoren och Riddaren BERGMAN, ſom redan uti Upſala Tidningarne var tryckt men hvilket utdrag, på visſa ſtällen, ſåſom oriktigt, och från hufvudſkriften ſkiljagtigt, jag för ingen del, kan vidkännas.

mindre vackra och så trumpna, at jag påminner mig ganska sällan sett dem skratta. Deras mästa tidsfördrif vid lediga stunder är deras gamla historiers förtäljande, hvadan man ännu aldrig finner någon Isländare, som ej vet sit lands historia. Stundom spela de äfven kort, nästan vårt lanter.

Deras hus äro bygde af lava, täckte med torf, och så små, at man knapt kan vända sig i dem. De hafva inga golf, och sällan glas i deras fenster, utan bruka i dess ställe hinnor af kreaturen. Spisar behöfva de ej, då de icke nyttja eld, oftare än för matkokning, då torfven lägges på golfvet. Det förefaller således M. H. ej underligt, då jag säger, at vi här ej fingo andra hus än köpmansbodar, och på vår resa til *Heckla* måste vi mäst hvila i kyrkor.

Deras mästa föda är torr fisk, surt smör som de anse för läckert, mjölk uppblandad med vatn och syra, samt litet kött, ty bröd få de så litet af Danska Compagniet, at säkerligen ingen bonde har det öfver 3 a 4 månader om året. De koka äfven gröt af en slags måsse, (Lichen Islandic.) som smakar ganska väl. Man-

folkens måſta arbete är at fiſka, hvarmed de fortfara vinter och ſommar; huſtrurna ſkőta deras kreatur, ſticka ſtrumpor, m. m, ſamt måſte upſkära och torka den fiſken, ſom männerna bringa hem, och hvilken utgjör ſtőrſta delen af landets producter.

Utom deſs, får åfven Compagniet, ſom årligen hitſkickar 15 a 20 ſkepp, och ſom har et landet tryckande monopoliſkt privilegium något kőtt, åderdun och falkar, ſom i landet ſäljas til 15, 10 och 7 riksdaler. Penningar äro här genom rara, hvadan äfven all handel ſker per fiſkar och alnar vadmal, hvaraf en aln gjör två fiſkar, och af hvilka 48 gjőra en ſpecie riksdaler. Guld kände de bättre vid vår afreſa ån ditkomſt.

De hafva nog horn-boſkap, ehuru mäſt utan horn; äfven får, ſamt ganſka goda håſtar; de bägge ſednare gå hela vintern ute. Hundar hafva de til myckenhet; få kattor. Af vilda djur finnes ej flere hår ån råttor och räfvar, ſamt komma alla år med drif-iſen bjőrnar från *Grőnland*, ſom ſtraxt dődas, dels for 10 riksdalers præmium, ſom gifves af Konungen, dels at de ej ſkola gjőra ſkada på deras boſkap. Nu

va-

varande Gouverneuren har låtit hitkomma rehnar, men af 15 dogo 12 på vägen; de öfriga 3 lefva med 2 ungar.

Underligt nog, at man ej får ſkog at våxa; ja, knapt finnes något trå på ön, då man dock har ſäkra prof, at det i fordna tider varit til myckenhet. Åfvenſå våxer ingen ſäd, ehuru i 5 a 6 trägårdar de enda på hela ön, våxer kål, rofvor, ärter och perſilja.

Men nu åfven något om Isländſke literaturen. Det år för 5 a 600 år ſedan, ſom Isländarena voro namnkunnige för vitterhet och hiſtoriſk lärdom. Jag kunde ibland dem nämna flera ſkalder, ſom ſungit Nordiſka Konungars hjelte-bragder, och hafva vi at tacka den berömde Snorre Sturleson, för det förſta ljus i vår Svenſka Hiſtoria. Vi hafva äfven för den ſamma, ſatt ſå mycket värde på Isländſke handlingar, at de blifvit dragne utur landet, ſamt äro där nu ſå ſällſynte, at jag ej, ehuru mycken möda jag gjorde mig, under hela den tiden jag viſtades där, fick ſe mera ån 4 a 5 Isländſke manuſcripter. In uti landet, är vårt gamla ſpråk nåſtan aldeles rent bibehållit, men vid ſtran-

derne, hvar de haft at gjöra med Danſke Köpmän, gå de något ifrån. Många tala god Danſka, men de ſom ej förſtodo något därutaf, kunde lättare hjelpa ſig fram med oſs Svenſkar än med Danſkarne. De hafva 3 eller 4 runſke inſcriptioner, men alla nya och af intet vårde.

Jag har förut nämnt, at folket älſkar upprepa ſina gamla ſagor; det år och näſtan den enda lämningen, af deras förfäders ſnille, ty nu äga de ej många ſkalder, och pluraliteten af deras pråſter kunna litet, utom latin, ſom de lärt i ſcholarne, vid Biſkopſtolarne *Skallholt* och *Hoolum*. Några af dem hafva dock ſtuderat vid Academien i *Kjöbenhavn*, och lärde jag känna 3 rätt hederlige lärde, och i ſynnerhet i nordiſka antiquiteterna kunnoge män, nämligen Biſkop FINNUR JONSON på *Skallholt*, ſom har under händer *Islands* Kyrko-hiſtoria, Probſten GUNNAR PAULSON, ſamt Rector HALFDAN EJNARSON i *Hoolum*.

At de hafva Boktryckeri kan ej vara obekant. Vi känna de rara upplagorne af *Olof Tryggwaſſons*, *Landnama*, *Grönlands* och *Chriſtendoms Sagorne* ifrån *Skallholt*; men at här på ön finna det ſå gammalt, ha-

hade jag ej förmodat. En Svensk JON MATHIESON hitförde en bokpress på 1520 talet, och redan 1531 tryckte han *Breviarium Nidarosiense*. Jag har gjordt så stor samling af Isländska böcker som kunnat ske; rarast bland dem är Bibeln, tryckt i *Hoolum* 1584 in folio, och hoppas jag åfven 15 obekanta sagor blifva välkomna.

Min Herre ser således huru angenäma göromål ständigt upptagit min tid; och hvilka varit så mycket roligare, som obekante ämnen ständigt sysselsatt oss. Lägg nu til, at alt detta skedt i sällskap med en BANKS och SOLANDER, den ena vår VON LINNES värdigaste disciple, med det muntraste sinne och bästa hjerta man vill se, den andra en man af 30 års ålder, i högsta grad nyfiken, vid alla tilfällen tiltagsen och outtröttelig, med det friaste umgänges sätt, och den öpnaste siäl i verlden, samt utom dess älskare af vitterhet och snille, så lårer min Herre ej tycka mig böra ångra min tour.

Jag hade nästan lofvat mig det nöjet, at se Herr BANKS och Doctor SOLANDER i *Sverige* nästa år, men nu blifva de för någon tid qvarhållne i *England*, och jag är ledsen at Doctor SOLANDER för altid är för-

förlorad för fäderneslandet, så väl i anseende til det förtroende han allmänt äger här, som i anseende til en ny och bättre syssla vid Museum än den han innehaft. Deras Söderſjö - reſa blifver färdig i April eller Maji, och hafva de redan begynt med sina samlingars graverande för den resan, hvilket och håller dem varma 6 a 7 år, då det kommer at utgjöra ej mindre än 2000 plåtar.

För at vårdigt beskrifva deras samlingar, borde jag sjelf vara Natural-historicus, ty de äro förträfflige. De hafva snart 3000 fiskar och andra djur i spiritus vini, hvaraf större delen åro obekante, och Archiatern samt Riddaren von Linné kan finna ännu mera åmnen, til en ny mantissa, bland deras örter, hvaraf de hafva flera exemplar, och hvaraf jag äfven förmodar et stadna i Sverige.

Efter at hafva sedt *Holland*, tager jag i *Tyskland* en liten afvåg för at besöka Michaelis, och hoppas innan kort få se, mitt ålskade *Sverige*, då jag närvarande får &c.

III.

III.

Til Herr Cancellie-Rådet och Riddaren IHRE.

Stockholm d. 20 Junii 1773.

At efterfölja Herr Cancellie - Rådets och Riddarens befallning, och om *Island* deſs antiquiteter m. m. lämna underrättelſer, räknar jag för en angenäm ſkyldighet. Då jag haft den lyckan at få ſe ſjelfva landet, väntas med ſkäl, del af de kundſkaper, jag om det ſamma kunnat inhämta; och ſkal det vara mig en beſynnerlig fägnad, om jag därigenom til nöjes kan beſvara de frågor, Herr Cancellie Rådet och Riddaren behagat gjöra.

Island får med ſkäl rum ibland de ſtörſta öar i den bekanta verlden. Deſs längd är nära 60 och deſs bredd öfver 40 ſvenſka mil.

Bland flere däröfver författade chartor, är den brukbaraſt ſom af Herrar ERICHSSEN och SCHÖNNING 1771 blifvit förfärdigad, och hvilken ännu i några afſeenden torde kunna förbättras.

Beſſe-

Bessestedr, belägit i södra delen af landet, ej långt ifrån *Hafnefiord*, ligger i 64-6 latitude och 41 longitude efter *Stockholms* Horizont, enligt Horebows upgift i dess beskrifning om *Island*; och således ungefär vid lika pol-högd som *Hernösand*.

För en resande lämnar landet om icke den behagligaste utsigt, dock i flera affeenden betraktansvärda syn-åmnen, ty utom de otaliga sträckor af berg, som ömsevis gå därigenom, och af hvilka några, i anseende til sin högd, finnas täckte med beständig is och snö, ser man de kala och skoglösa fälten dem emellan, ofta uppfylte med lava sträckningar, til flere mils längd, som å ena sidan ej roa ögat, eller på något sätt kunna nyttjas, men å den andra, sätta en upmärksam åskådare i största förundran, då de äro talande vedermålen, af de eldsprutande bergens grufliga värkningar.

Vid stranderne är det mäst bebodt, men därföre icke som några föregifvit, längre in uti landet öde, utan träffar man öfver alt, på längre eller kortare afstånd, gårdar, som alla hafva sina ägor, mäst bestående i äng, samt här och där, några med buskar

Utdrag af Islands Jord-Bok för 1695.

	Gull-bringe	*Kjoſar*	*Borgar-ſjords*	*Snæfælds næs*	*Hnappa dals*	*Dale*	*Barda-ſtrands*	*Iſeſiords*	*Strande*	*Huna-vatns*	*Skaga-ſjords*	*Vadle*	*Thingey*	*Mule*	*Skafte-fjälds*	*Rangar-valla*	*Arne*	*Syſſeler.*
Konungen	90	40	10	88	25	2	6	21	21	85	40	82	51	45	102	6	4	718
Skallholts Biſk.ſtol	6	2	37				4		3				1	4	13	32	202	304
Holums Biſkopsſtol										39	196	61	49					345
Kyrkojord	14	9	67	44	18	24	38	64	29	46	14	33	55	81	8	64	32	640
Práſtebol	3	2	9	4	2	3	4	10	3	14	10	13	14	23	6	6	14	140
Emerite Práſter	1	2	4	2		2	3	1	3		1			12	4	7	3	45
De fattige tilſlagne	1		1	1				2		1	1		2	5	2			16
Hoſpital				1								1			1		1	4
Bónder	11	36	216	59	23	149	132	161	66	145	104	133	134	187	47	153	91	1847
Summa	126	91	344	199	68	180	187	259	125	329	366	323	306	357	183	268	347	4058

ſkar öfverklädda backar, dem de gifva namn utaf ſkog.

På hela ön finnes ingen ſtad, icke eller någon by, utan alt enſtaka gårdar, bland hvilka en del beſtå af flera husbyggnader, ſå väl för ägaren ſjelf, ſom äfven för deſs torpare (*hiá-leygumann*), hvilka af bonden hafva hus och äng för et öfverens-kommit antal kor, häſtar och får; och hos mera välmående jordägare, finner man äfven ibland boningsrum för dagsvärks karlar (*huusman*) ſom arbeta för dags-penning.

Alla gårdar höra antingen Konungen, Kyrkan eller bonden til *), och får jag anföra priſet på tvenne, ſom nyſs för vår ankomſt til landet blifvit ſålde, på det deras värde däraf må kunna ſes.

Den ena hvaräſt 10 kor, 10 häſtar och 400 får kunde underhållas, för 120 riksdaler och den andra, ſom hade tilräcklig mark til 12 kor, 18 ungnöt, 8 ſtutar, 14 håſtar och

*) För at viſa den proportion, i hvilken gårdarne dem emellan äro delte, följer et utdrag af *Islands* Jordabok för år 1695, ſom fallit mig i händer.

och 300 får, fór 160 Riksdaler. På några få ſtällen hafva de vid huſen ſmå täppor, hvareſt kål, perſilja, ſpenat, roſwor, patientia, potatoes, lin och hampa jemte några andra grönſaker växa, men fruckt-träd ſóker man fåfengt, hvarpå ej kan vara at undra, då orcaner och ſtormar här ej äro mindre vanlige än ſtarke, hvadan äfven flere ſtällen i *Island* fått namn af *Wedrakiſta;* och fór hvilken ordſak, jag ſedt gran och tall, ſom af Herr St. Amtm. Thodal blifvit planterade, då de kommit til en alns hógd, i toppen vara lika ſom ſvedde, ſamt uphöra at växa.

At ſkog fordom varit i *Island*, omtala bland andra *Landnama*, *Kjalneſinga*, *Svarfdála* och *Egill Skallagrimſonar Sagor;* men utom deſs, vittna detta de lämningar däraf, ſom dagligen uppgräfvas ur myror, hvaråſt nu ej finnes en buſke; äfvenſå är *Surturbranden* därpå et det tydligaſte bevis.

Den är ögonſkenligen, et ej aldeles petrificerat, men fórhårdnat träd, hvilket då det kommer i luften, ſnart faller ſonder, men i fuktighet bibehåller ſig och aldrig ruttnar, ſamt gifver en klar men ſvag låga, ſtark värma och med róken en ſyrlig, ehuru ej oſund luckt, och betjäna ſig ſmeder häldre af

den

denſamma, än af ſtenkol, emedan den icke ſå mycket bränner jernet. Iſländarena bruka den pulvericerad, at bevara kläder för mal; och nyttjas den utvärtes emot colique. Jag har åſven dåraf ſedt i *Kjöbenhavn* the-koppar, tallric ar m, m. ſom antagit mycket god politure. Den finnes på flere ſtällen i *Island* merendels inuti bergen, och faller uti horizontela lager, ſtundom flera uppå hvarandra, ſåſom uti *Låks* fjället på *Bardeſtrand*, hvaräſt äro fyra lager ſurturbrand, med andra ſtenarter mellanſprångde.

Jag har däraf med mig fört hem et tämmeligen ſtort ſtycke, ſom har de tydligaſte mårken af quiſtar, ſaf-ringar och bark, ſamt blad i den omkring liggande leran; och tyckes vara anledning at tro, det deſſa träd, vid något eldens utbrott, och jordbäſningar, fått ſit läge, bland den upkaſtade lavan.

Jag vore benägen at ſalla på den tankan, det lava ſtrömmar, ſom efter obſervationer, på 8:ta timar kunna, til femton fots högd, gå 12000 ſvenſka alnar, uti 45 graders ſluttning, omkullkaſtat och begrafvit deſſa träd, ſom ſynas hafva varit af anſenlig ſtorlek, ſå mycket mera, ſom

 ſur-

ſurturbrand ej ſällan nog liknar kol; men ſom jag ej vet, om någon förr fallit på denna tanka, jag icke eller haft tilfälle, at däröfver göra tilräcklige obſervationer; anledning deſs utom är at tro, det vid en ſå ſträng eld, et träd ſtraxt ſkulle bringas til aſka, ehuru motſatſen torde vara möjelig, då det i et ögnablick omkullkaſtas. öfverhöljes och qväfves; ſå vågar jag näppeligen uppgifva detta ſåſom en giſsning.

En annan möjlighet är äfven, at ſedan träden vid jordbäfningar blifvit kaſtade öfver ända, de med het aſka från något brinnande berg blifvit öfverhölgde, äfven ſom *Herculanum* med flere vittna, at hela ſtäder måſt vidkännas detta öde.

At vacker ſkog ſåledes varit på *Island* kan ej nekas; man har äfven ännu ſmå fält bevuxna med ſkog, ſåſom *Hallormſtads*, *Hunſefelds*, *Aaſkog* med flera, men barrſkog fins aldeles intet, och björken är högſt 4 a 6 alnar hög, 3 a 4 tum tjock. Detta förorſakas dels af elak hushållning, dels genom eldens härjande, orcaner och Grönländſka iſen, hvilka ſiſta äro orsaken, at man på *Stadar-hrauns eyri* och *Kjolfjeldet*, ſedt hela tracter vacker björk uttorka.

I briſt

I brist af skog til bränsel, då deras ris-björk intet förslår, nyttjas därföre torf, ljung, ene-och kråkebårs buskar, på andra ställen, ben af kreatur och fisk, som smörjes med tran, och uttorkad ko-gödsel *), som vintern öfver legat på ängen, samt drif timber.

Man får deraf alla år til myckenhet, i synnerhet vid *Langanæs* på nord-östra, vid *Hornstrander* på nord-västra och öfver alt på den norra sidan af landet, samt finnes däribland åtskilliga trädsorter. Tall utgjör största mängden; utom dess gran, lind, sälg, korck, samt tvänne röda trädsorter, som i *Island* kallas *rauda grene* och *staffa-ejk*, samt för sin hårdhet och färg, brukas til finare arbeten. Det kommer förmodligen från *Norra Tartariet*, samt til en stor del från *Virginien* och *Carolina*.

Hvad åkerbruket angår, omtala väl flere ställen i sagorna, at såd fordom vuxit i *Island*: i sednare tider hafva äfven flere därmed gjordt försök; men mindre lönande.

*) Samlas om våhren och kallas *klyningur*. Det samma brukas öfver en del af *Jutland* och kallas där *klyna*.

Herr Stifts Amtman THODAL, utsådde 1772 litet korn, som våxte frodigt; men något innan det skulle bärgas, kom en stark vind, som förstörde altsammans, så at endast några korn kunde igenletas.

När til dessa orcaner eller snarare starka vindar äfven lägges den i Maji och Junii månader ofta kommande frosten, så ser man många svårigheter vid åkerbrukets uphjelpande i *Island.* Kan det dock, oagtat dessa hinder åstadkommas, bör det ske, under dess för landets väl nu varande omtänksamma och idoga Stifts Amtman, som jemte Regeringen, på det högsta därom visar sig angelägen.

Starka vindar, jemte den Grönländske drif-isen som årligen hemsöker landet, tror jag således vara ordsaken, hvarföre skogväxten aftagit, och at alla försök med åkerbruk i sednare tider slagit felt.

Denna is kommer efter hand, altid med östliga vindar, och ofta til sådan myckenhet, at den på nordvästra sidan af ön, fyller alla vikar, och hafvet utanföre, så långt man kan se, och stundom äfven besöker andra stränder, Merendels kommer den i

Ja-

Januarii, och går bort i Martii månad, men ſtundom kommer den ej til landet, förr än i April, då den ligger länge qvar, och gjör mycken ſkada. Den beſtår dels af ſtora is-berg (*fjall-jakar*) ſom berättas ibland vara af 60 famnars högd och med et ſtarkt dån bebåda ſin ankomſt, *) dels af is-flingor (*hellu-is*), til en a tre famnars tjocklek, Deſſa ſednare ſmälta ſnart, men de förra, kunna flere månader ligga qvar, och med föra då ganſka betydande och för landet olyckliga värkningar.

1753 och 1754 förorſakade detta ſå ſtark kjöld i landet, at håſtar och får, dels dåraf, dels af briſt på föda, dödde. Man hade exempel på håſtar, ſom gnagde döda kreatur, och fåren åto ullen af hvarandra **) 1755 ſidſt i Maji frös vatnet på en natt 1 tum 5 lin. 1756 d. 26 Junii föll en alns ſnö, och ſnögade nåſtan hela Julii och Auguſti månader. Följande året ſiſt i Maji, och

*) Engelſke Capitain *Phips*, berättar i ſin reſa til *Nord Polen* 1773, det han ſedt et isberg, 50 fot högt öfver vattubrynet ſtå på grund på 24 famnars djup.

**) Detta är äfven en ſjukdom hos fåren, men vid detta tilfälle, nödgades de nåſtan allment gripa til denna födkrok.

och förſt i Junii månad, var ſtark froſt middags tiden, hvaraf gråsvåxten tog ſådan ſkada, at de fingo litet eller intet til vinterfőda åt ſina kreatur; och hafva deſſa håndelſer merendels hungersnőd med ſig i följe, hvarpå Isländſke annalerna anföra många exempel.

Utom deſs főlja äfven årligen med iſen ſtörre och mindre antal bjőrnar, ſom ofta gjőra ſkada på deras får, hvilket dock Isländarena ſőka at hindra, då de ſå ſnart en ſådan gåſt viſar ſig, dőda, eller manngrant fõrfölja honom tilbaka til iſen, med hvilken han ofta följer bort ifrån landet. I briſt af bőſſor ſker detta ofta med ſpjut och upmuntras folket på alt ſätt af Regeringen dårtil, ſom för hvarje bjőrn betalar 10 riksdaler i præmium eller ſkottpenningar, ock utom deſs, kőper huden, ſom år et regale, eller til ingen annan ån Konungen får fõrſåljas *).

At denna is, til ſtőrre delen innehåller ſaltpetter, och til kruts förfärdigande kan bru-

*) Såſom beſynnerligt kan anmårkas at kőpmånnerne fordom fört lefvande bjőrnar őfver ifrån Norrige, hvilkas kött Isländarenas gamla Kyrkolag åfven tillåtit at åta. *kriſtinrettr*, Kiőb. 1776 p. 132.

brukas, år lika orimligt, som at den tager eld; bägge tankarna hafva dock sina förfägtare, ehuru man med deras vederläggande icke behöfver syssselsätta sig.

Tvånne andra Islands stora olägenheter, förtjena äfven här at nämnas; nämligen de ej ovanlige *skrida*, och *snioflod*. Det förra är, då stora stycken af berg falla ned, och förstöra de vid bergfoten varande ägor och hus, såsom 1545, då et sådant, uti *Vatndal* ödelade bondgården *Skidestedr*, hvarvid 13 människor blefvo lefvande begrafne. Det sednare är åter en värkan af den ofantliga snö-massan som täcker fjällen, då den klumpevis faller ned och gjör mycken skada, såsom 1699, då derigenom tvänne gårdar i *Kjosar syssel*, med folk och kreatur om natten blefvo förstörde och öfverhölgde

Climatet är annars icke osundt, ty vanliga vårman år ej besynnerligt stark, eller kolden ovanligt strång. Man har dock exempel, at qvicksilfvret i Farenheits thermometer fallit i kulan, som är 24 grader under frysnings puncten, och stigit til 104.

Huruvida kölden i sednare tider af- eller

tiltagit, kan ej med vifshet fågas, då noga meteorologifka obfervationer ej förr, än af HORREBOW 1749 blifvit gjorde. Efter honom hafva de af Herr Probften GUDLAUG THORGEIRSSON blifvit fortfatte, famt ifrån 1769 af Herr EYOLFR JONSON, fom förut varit obfervatorns medhjelpare på runda tornet i *Kjöbenhavn*, och hvilken här af regeringen lönades, fåfom den förfte obfervator på *Island* *). Han hade fit obfervatorium på *Arnarhol* vid *Reykarvik*, och nyttjade med fördel, uti et af fig påfunnit telefcop, *Islands* få kallade fvarta agat, i fället för rökt glas.

Tordön är mindre vanlig, och höres måft i negden af de eldfprutande bergen, få väl fommar fom vinter tiden; men norrfken fynas ofta och ovanligt ftarka. Äfven få märkas ftundom lycktgubbar, *fnæ-lios*, och *hrævar-eldur*, en flags ignis fatuus, fom fäfter fig vid männifkor och kreatur.

Bland andra lufthändelfer, förtjena at nämnas *rofabaugur*, en krants ikring månan, fom förebådar elakt väder; *hiá-folar*, våderfolar, fom ftundom märkas ifrån 1 til 9 ftyc-

*) Död 1775

ſtycken *); *wiga hnöttur*, eldklot, ſom ſynas i luften, och då de äro aflånga, få namn af *wiigabrandur*; åfvenſå *haleſtiernor*, cometer, hvilka ofta omtalas i chrönikorne.

Ebb och flod, ſom Isländarena kalla *flod* och *fiara*, förhåller ſig här ſom annorſtädes; är ſtarkare vid ny och fullmåne, än annars, men ſtarkaſt vid dagjemnings: tiden.

Då vi omtala landets beſkaffenhet kunna jordbäfningarne ej med tyſthet gås förbi, ſom komma tidt och ofta, i ſynnerhet vid föreſtående eldſprutningar. 1755 i September månad, kändes däraf på några dagar 15 ſtarka ſtötar och år ej ovanligt, at gårdar därigenom kaſtas öfver ända, och ſtora berg remna i ſtycken, m. m, ſom framdeles af brefvet, rörande *Islands* eldſprutningar, vidare kan inhämtas.

I et ſå bergaktigt land, hvareſt intet åkerbruk är, och ingen annan handel eller rörelſe, än den, ſom vid Danſka ſkeppens ankomſt, genom varu-byte ſker, kan man ej vänta goda vågar. Kärra eller ſlåda brukas icke eller i hela landet; och kan man

*) Eg. Ol. reſa, 911.

på flere ställen, ej utan svårighet och fara rida fram, hvadan äfven några vägar där fått namn af *ofærur, halsa-vegur, höfda-brecka, illaklif* m. m. De afdelas sällan i milar, utan i *thingmannaleid*, eller så långt, som en til tinget farande man, på en dag kan resa, och ungefär svarar emot $3\frac{1}{3}$ dels svensk eller 4 isländska mil.

Ställen hafva fordom för resande varit inrättade, hvaräst de kunnat taga hus, som kallades *Thiod-brautar-skaala;* men nu betjenar man sig i allmenhet af deras kyrkor därtil.

När de resa ned til hamnarne, för at byta bort sin fisk, m. m hafva de med sig 20, 30, ja flere hästar, de fläste af dem lastade med ungefär 15 a 16 punds tyngd, och följa altid några löse, i fall någon af de lastade skulle tröttna, hvilket följe kallas *lest*. Mannen som förer dem, och kallas *lesta-madur*, rider förut, och har altid med sig en så inrättad hund, at den vid et visst läte drifver den häst, som gådt ur vägen til sit rum. Foder behöfver man ej föra med, ty om bete är man ej nogräknad

Fol-

Vorstellung einer Reise auf Island. Tab. I.

FÖRESTÄLLER EN RESA PÅ ISLAND.

I
i
d
d.
i
fc
ka
fv

in
ka
tje
ko

byt
20.
lafta
och
lafta
left.
lefta
med
et v
väge
ej fc
fåkna

Folkmängden ſvarar på intet vis emot landets ſtorlek. Den har äfven i förra tider varit anſenligt ſtörre än nu; men utom tigerdöden, och andra farſoter, hvaribland peſten, från 1402 til 1404 i ſynnerhet var dödande, hafva många ſtällen genom hungers nöd aldeles blifvit öde, och borttog kopporne 1707 och 1708 öfver 16000 *) perſoner, ſå at deras antal nu ej kan råknas ſtörre, ån 60000.

IV.

Til Herr Cancellie-Rådet och Riddaren Ihre.

Stockholm d. 13 Junii 1774.

Sedan jag uti mitt förra bref viſat ſielfva landets beſkaffenhet, torde Herr Cancelliet-Rådet och Riddaren nu ej ogerna emottaga en underſökning, huru och när det förſt blifvit bebodt.

Om *Iſlands* åldſta jnvånare, ſom vid Norrmånernas ditkomſt innehade landet, veta

*) Finnæi Hiſt. Eccl. Tom. 3 pag. 525.

ta vi litet eller intet. Några *) berätta dock at de voro Christna, efter all liknelse ditkomne från *England* och *Ireland*, och kallades af norrmännerne *Papa* **), De tro sig med full säkerhet kunna intyga, at denna Engelska Colonie ditflyttat i 5:te Seculo, ***) men det torde vara tryggast, at ej utlåta sig i en sak, som i så mycket mörker ligger inveklad. Liknelse tyckes dock vara at desse folkslag, långt för de Norrskas ankomst, haft sig detta land, fast under annat namn bekant, ty den berömde BEDA, utmärker det tämmeligen noga redan uti sin tid ****). Men lemnom desse dess äldste in-

*) *Ladn. bok*, företal. item pag. 143. *Skallholt*, ed. it. ARÆ *Schedæ* Cap. 2.

** Med säkerhet kan man ej säga hvart desse togo vägen vid Norrmännernes ditkomst; icke eller kan jag påminna mig at i någon Isländsk saga därom hafva funnit ringaste spår. Säkerligen öfvergåfvo de dock landet, och gingo förmodligen tilbaka til *England* och *Ireland*.

***) HORNIUS Or. Amer. pag. 158.

****) Utur BEDAS skrifter som dog 735, finnes uti OLOF TRYGGV. S. *Skallh*. Ed. 2 del. 10 sid. följande på Isländska öfversatt:

inbyggare, för at fe huru Norrmännerne där kommo at nedslå sina bopålar. Vi sakne ej därom underrättelser i flere Isländske sagor, men handledas i synnerhet af *Landanama bok*, som handlar om desse inkräcktares ditkomst.

NADDODDR *) en namnkunnig sjöröfvare, blef 861 vid återresan ifrån *Norrige* til *Ferrö* dit våderdrifven, och kallade landet *Snioland*, i anseende til den myckenhet snö, hvarmed han fant fjällen vara betäckta. Han tilbragte där ej lång tid, men rosade dock så landet vid återkomsten, at GARDAR **) SUAFARSSON, en Svensk, som nedsatt sig uti *Seland*, upmuntrad af NADDODDRS berättelse, 864 upsökte det, och sedan han seglat rundt omkring detsamma, kallade han det *Gardarsholmur*. Han blef här öfver vintern, begaf sig följande våhren til *Norrige*, och beskref där den påfundne ön, såsom et öfvermåttan vackert, godt och med skog bevuxit land. Detta up-

Tantum illa insula a Brittannia distat ut non minus qvam sex diebus illuc navigari possit. Nullæ illic solstitio æstivo noctes, & nulli contra per brumam dies.

*) Landn. pag. 2.

**) Landn. b. pag. 3.

upväckte lusten hos FLOKE, en bland den tidens berömdaste viking r, och til börden Svensk, at äfven försöka en resa dit, men som man den tiden ej hade någon compass (Isl. *leitharstein*), tog han tre korpar om bord, hvilka därvid skulle vara honom til tjenst. På vägen besökte han först sina vänner i *Ferrö*, och sedan han seglat något längre Norr därifrån, utsläppte han en korp, som tog vägen tilbaka til *Ferrö*. Nogot därefter åter en annan, som kom tilbaka til skeppet, då han ej såg något land. Men omsider lyckades försöket bättre, då den tredje korpen utsläpptes, hvilken tog kosan til *Island*, hvarefter de straxt fingo land-ånning, och hamnade efter några dagar där. FLOKE med sit sällskap tilbragte här hela vintren, och som han på norra sidan fant mycken drif-is kallade han landet *Island*, hvilket namn det äfven alt sedan behållit.

Vid återkomsten til *Norrige* följande sommaren, stämde ej *Floke* och dess sällskap öfverens i landets beskrifning, ty då det å ena sidan lastades mycket af FLOKE, geck åter THORULFR så långt i dess beröm, at han påstod det smör dröp af hvarje strå därstädes, hvadan han äfven kallades

THOR-

Thorulfr smior eller Smör Thorulfr. Efter desse mårkes ej at någon resa hit blifvit företagen, förr än af Ingolfr och dess vån Leifr år 874. *)

Vid ankomsten funno de at man ej tillagt landet för mycket beröm, och beslöto åfven, sedan de öfvervintrat på denne ö, at framdeles såtta sig ned på den samma. Ingolfr begaf sig då tilbaka til *Norrige*, för at anskaffa hvad til den förestående flyttningen kunde vara af nöden, och Leifr for på hårnad til *England*. Efter fyra år möttes de åter på *Island*, den ena med et talrikt följe, samt nödig uppodlings redskap, som han med 2:ne skepp ditbragt, och den andra med de skatter han förvärfvat. Dårefter tiltogo hitflyttningarne, så at ön innom 60 år var fullkomligen bebodd, och Konung Harald, som igenom sin hårdhet emot Fylkis Konungarne, och de mågtiga i *Norrige*, ej liter bidrog härtil, måste slutligen påbjuda, at ingen skulle få flytta från *Norrige* til *Island*, förr än, han

*) *Landn. bok.* it. *Arngrim. Jon.*, *Torfæus*, *Finnæus* och andre. it. Annal. isl. af *Langebeck* utgifne Tom II pag. 187.

han til Konungen ärlagt ½ lődig mark silfver *) at i någor måtto hämma de starka utflyttningarne, som försvagade hans rike**).

Ehuru således största delen af desse nybyggare voro från *Norrige*, hade de dock i sitt sällskap många Svenskar och Danskar, af hvilka förstnämnde, jag utur *Landnamabok, Skallholtske* uplagan vill anföra följande. INGIMUNDUR, Jarl i Gőta rike, som var en åttelägg af BORE, GORES broder, *pag*. 90; med JORUNDR, EJVINDR SÖRKVER, ASMUNDR, HVATEFRIDLEIFR hans vänner, och FRIDMUNDR, BÖDVAR, THORER REFSKEGG och ULFKELL hans trälar *pag*. 90; THORDUR i femte led på fädernet härstammande från RAGNAR LODBROCK; *pag*. 102; THORDUR KNAPPUR, BJŐRN på *Hågas* naturliga son, med NAFAR HELGE; *pag*. 104; BRUNI HIN HVITI, HAREKS son, Uplands Jarl, *pag*. 104; THORMODUR HIN RAMI, *p*. 105. BJÖRN ROLFSSON af Kongl. blod, *pag*. 105; HELGI HIN MAGRI, *pag*. 107; THORIR SNEPILL, son af JORUN, Lagman THORGNYS dotter, *pag*. 117; och GARDAR SUAFARSON, Utom desse, nämner ARE FRODE en OLAFR af samma stam som Konung HARALD sjelf.

*) 1 mark-16 lod-8 riksdaler:

**) Aræ Schedæ, Skallh. ed. p. 5.

en HROLLAUGUR broder med ROLF, förste Hertigen af *Norrmandiet*, som ledde sitt ursprung från Svenske Konungen GORE, GYLFES faderfader; och anför TORFAEUS en Svensk BODVAR, som satt sig ned i *Island*, och var Printsessan GOJAS, GORES systers, efterkommande, och af hvilket blod äfven den FLOKE var, som gaf *Island* det namn det ännu bibehåller *) Äfven så anför DALIN, i förtalet til Svea Rikes historia, ifrån PERINGSKÖLD och BJÖRNER följande. SNÖBJÖRN, BJÖRN OSTRÅNE, GRIM, ORM, WEDORM, BJÖRN och GRIMKILL, med deras moder HELGA, HARALDS dotter, BARDER SNEFÅLLSAS, BARDER Wiking, BRIMLE, HJÅLM, GÖTE, SKÖLDER SVENSKE, GLAMER, WAFUR HELGE och SLÅTTUBJÖRN.

Wid hvarje ny ditflyttning, tilägnade sig den förnämste i sällskapet, så stor del af landet som han kunde, och lämnade sedan efter godtycko därutaf til sine följeslagare, för hvilka han ansågs såsom hufvudman med titel af *Godi*. Men i en tid då vikinga färder och röfverier höllos för mannamod och dygd, kunde ej gransämjan länge räcka emellan desse Höfdingar.

D Sa-

*) Se *Lagerbring* Svea Rikes historia: Tom. I. p. 9.

Sagorna anföra flere exempel, huru de slagit hvar annan utur fältet, hvarföre ock til förekommande af sådane våldsamheter, år 928 en *Laug-saugumadur* valdes, som feck mycken värdighet och magt. Han förde altid ordet vid deras allmänna rådplägningar, dömde uti tvetydiga och svåra saker, och kundgjorde nya lagar, sedan de af folket blifvit gillade och antagne, dock ägde han icke magt at sjelf gjöra dem, utan de öfrigas samtycke och bifall. Då omständigheterne fordrade, sammankallade han därföre höfdingarne, och sedan de rådgjordt, förestälte han de flästas tanka för folket, hvilket, innan den såsom lag kunde anses, därtil måste samtycka. Höfdingarne agtade likvål icke stort hans myndighet, ty han valdes af dem, och behöll ej ämbetet längre än deras förtroende räckte.

Deras första regerings form var således en blandning af aristocratie och democratie; men de författningar, som genom den samma blifvit tagne, voro ej tilräcklige til ordnings bibehållande, ibland så m nga höfdingar, af lika värdighet, men olika sinne och styrka. Jngen ting var vanligare än olagligheter och öfvervåld;

ja,

ja, de förde uppenbara krig sins emellan, och anför *Sturlunga sagan* exempel, då snart 1300 man och 20 skepp på hvardera sidan blifvit bragte i slagtordning. Flere svagare höfdingar måste då gifva sviga för en starkare, och magten kom at hvila hos få personer, som merendels missbrukade den samma, til sina landsmåns förtryck och mänsklighetens sasa.

Under alla dessa oroligheter hemma i landet, voro de dock fullkomligen frie från det norrska oket, ehuru Konungarne därstädes, alt ifrån HARALD HÅRFAGERS tid, med afvundsjuke ögon sedt denna uti sit sköte alstrade, men nu frånskilde nya och mägtiga republique Men den måste omsider vidkännas det ödet, som år vanligt, ja nästan oundgängeligt, när frihet blifvit förvandlad i sjelfsvåld, och patriotisme i egennytta, at nemligen samfäldt kufvas under et hufvud. Större delen undergåfvo sig 1261 Konung HÅKANS beskydd, samt erkände sig emot vissa betingade villkor til honom skattskyldige; och 1264 samtyckte äfven den öfrige delen dårtil. Sedan har *Island* med *Norrige* kommit under Danska kronan, hvilken lämnat befälet däröfver, til en Stifts Amt-

man, ſom merendels endaſt en gång om året hitfarit för at efterſe hushållningen, ehuru deras inſtruction ålagt dem at tilbringa tiden här. Men ſom landet otroligen lidit, genom deras långliga frånvaro blef för några år ſedan å nyo beſlutit, at en Stifts Amtman ſtändigt här ſkulle reſidera, och är Konungens gård *Beſſeſtedr*, den gamle SNORRE STURLESONS hemviſt, deſs boſtälle *) Under honom är en Amtman **, 2 Lagmån, 1 Landfogde ***) och 21 Syſſelmån †).

For-

*) Denna ſyſſla innehades, under vår varelſe i landet, af Herr Juſtitiæ Rådet THODAL, ſom förut varit Danſk fullmägtig vid gräntſe Commisſionen emellan *Sverige* och *Norrige*. Han är en utmärkt ſkicklig man, och af *Island* ganſka förtjent, i anſeende til den outtröttteliga flit, hvarmed han arbetar på deſs uphielpande. Han har 1500 Riksdaler i lön.

**) Denna ſyſſla beſtrides nu af Herr OLAFR STEPHANSSON, infödd Isländare, ſom i alla affeenden hedrar ſin foſterbygd; han har 400 riksdaler i lön. Begge deſſe Herrar öfverhopade oſs med höfligheter, och voro lefvande bevis, at gäſtfriheten, ännu uti *Island*, är uti ſin gamla helgd.

***) Nuvarande Landtfogden Skule Magnuſen mycket förtjent af *Island*, har 400 riksdaler i lön.

†) Af ſyſſel, härad eller fögderie, hvilket ord

Fordom var landet indelt i fyra *fiordungar*, som hvar och en hade sin domstol, af hvilka vid deras möten formerades en rätt under namn af *fjordungs-dœme;* men som allmänna säkerheten tycktes fordra ännu en Öfver-rätt, til hvilken den lidande kunde vädja, så inrättades, något efter Christendomens införande, *fimtar dœme*, hvilken domstol bestod af de förut nemnde fyra rätter, samt några Präster.

Nu afgjöres alla mål, först vid *Herads-thing*, hvarifrån saken appelleras til *Al-thinget*, som börjas årligen i *Tingvalla* d. 8 Julii *). Här äro två rätter, af hvilka den ena, dit den vädjade saken först kommer, består endast af lagmän, och den andra, til hvars skärskådande saken til följande året kan vädjas, består af Stifts Amtmannen, som förer ordet, samt har 12 af landets bästa män, merendels lagmän och syſſelmän, til bisittare, och hvarifrån åter vädjas, til Konungens högsta rätt i *Kiöbenhavn*.

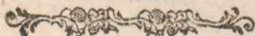
 I bör-

ännu i *Wermeland* och *Norrige* har samma betydelse. De äro af mera betydenhet än Häradsfogdar, ty de äro så väl för upbörden, somt rättvisans handhafvande ansvarige.

*) Samma tid, och påsamma ställe, hålles Con-

I början gjorde Norrmännerne sig tvifvels utan sielfve lagar, men sedan desse ej befunnos tilräcklige, och folk-mängden ökades, åtog sig ULFLIOTR 937, at fara öfver til *Norrige*, och at af dess stadgar tilskapa dem en riktig lagbok. Han betjente sig äfven därtil af *Gulöthings* lagen och kom efter 3 år tilbaka til fåderneslandet.

1118 antogs *Grågås*, en namnkunnig lagbok, och 1280 *) *Jöns boken*, efter hvilken ännu i vissa fall dömes i *Island*. De flästa saker afgöras dock efter Danska lagen och nyare författningar.

V.

Til Herr Cancellie-Rådet och Riddaren IHRE.

Stockholm d. 23 Julii 1774.

At vid Norrmännernes ankomst, några spår af Christendom redan funnos i landet, är

sistorium eller *Presta stefna*, hvaråst Stifts Amtman och Biskopen föra ordet, och Präster äro bisittare.

*) En Isländsk Annal, anförd i 2 Tom. af

år af *Landnama bok*, och ARII *Schedis* bekant. Bland desse nybyggare, funnos äfven några, men få Christna,*) hvilka dock snart afföllo til hedendomen, som således hår blef allmån. Sedan vet man ej, at några försök blifvit gjorde, til Christendomens införande i *Island*, förr ån 981, då en Biskop FREDRICH från *Sachsen* hit anlånde, hvilken efter 5 års viftande här, åter måste begifva sig hårifrån, utan at stort hafva kunnat uträtta.

En kyrka blef dock 984 af THORVARD BODVARSSON upbygd; några döptes, men andra ehuru de för sjelfva läran ej hade affmak, ville icke dårtil samtycka, emedan de föregåfvo vara mindre anständigt, at, efter pojkars vana, nakne nedstiga i vatnet, för at emottaga dõpelsen, som skedde efter tidens bruk genom indoppning **). För at dock visa sin affky för hedendomens mörker, emottogo några korssteckenet, hvilken act kallades *Primsigning*, och hvarefter de ansågos hvarken för hedningar eller christna; fingo doch äta med de sednare,

Langebecks Script. utsätter detta til 1272.

*) Finn. Hist Eccl. I. 35.

**) Ol. Tr. saga part. 2. pag. 41.

nåre, och begrafvas ſtraxt utan för kyrkogården.

Olof Tryggvasson ſkickade derefter hit Stefr Thorgilsson, och efter honom Thangbrand ſin Hof-Predikant, ſom var Tyſk til nation; men bägge bemöttes med ovett och ſtenar, då de vid deras *Althing* ſökte omvända dem; och ſkonades de icke eller af landets poeter, ſom låto köpa ſig, til at, med de måſt bitande ſatyrer, begabba deſſe den främmande lårans förſagtare *).

Hårigenom fingo dock Iſländarena någon kunſkap om Chriſtna läran, ſom ſmåningom viſade ſina värkningar. Månge nekade ſtraxt, at til afguda offren erlägga någon ſkatt, och andre fingo luſt, at ſkaffa ſig ſåkra underrättelſer huru den var beſkaffad, ſå at, då Gissur och Hjalti år 1000 ankommo, omſider hela landet, churu ej utan motſägelſe, dock utan blodſpillan, antogo denſamma. De fingo äfven ſtraxt et Jus Canonicum af Biſkop Grimkell ſammanſatt, hvilket för lag anſågs til 1123, då et å nyo utarbetades af Biſkoparne Thorlak och Ketill **)

Ifrån

*) Kriſtnis ſaga Kiöb. upl. pag. 51. ſeq.
**) Tryckt i Kiöbenh. 1776. 8:o.

Ifrån denna tiden var hvarken på munkar eller kloster i landet någon brist; flera *Benedictiner* och *Augustiner* ordens bröder, nedslogo här sina bopålar, och utgjorde folket, så väl här, som på andra ställen i Europa, sin skatt, til Romerska stolen, hvilken bestod i en *Nagli*, af hvilka 10 voro lika med en aln *).

At man äfven på dem haft nog affeende synes däraf, at Biskopen i *Skallholt* ARNE THORLAKSON, vid det andra *Lionska* mötet, som hölts 1274 under GREGORIUS X, hade sin egen fullmägtig SIGHVATR LANDE, Canonicus i *Drontheim*; och at de i sin ifver ej gifvit sina religions bröder efter, vittnar utom annat, deras beredvillighet, at åtskilliga gångor, så väl med penningar, som folk, deltaga i de den tiden påbudna härfärder til det heliga landet.

Utom Biskopen i *Hoolum* JON ÖGMUNDSSON, dyrkades äfven bland andra helgon Biskopen i *Skallholt* THORLAK THORHALLSSON, som dog 1193, och hvilken, ehuru aldrig af någon Påfve Canonicerad, dock i *Island*, **), *Dannemark*, *Norrige*, *England*,

*) Se Fin. Hist. Eccles 2. 588.

**) Biskop FINNSEN anför väl i sin Hist. Eccl.

land, *Scotland*, på *Orcadiſke* öarne, *Ferrö* och *Grönland* hade ſina tilbedjare och äfven i *Conſtantinopel* fick ſin egen kyrka, ſamt hvilkens ſaga öfverflödar af undervärk. Til hans åminnelſe firades efter allmän öfverenskommelſe, den 10 Januarii, då han blef död, och den 3 Julii då han blef vald til Biſkop, och lades hans lik, ſedan det d. 13 Aug. 1198 utur grafven blifvit uptagit, uti et med ſilfver och guld beſlagit ſkrin, ſamt beſlöts, at framgent denna dagen årligen fira hans feſt. Men den förſte Evangeliſke Biſkopen GISSUR EJNARSSON, lät af helig ifver borttaga de koſtbara prydnader, hvarmed ſkrinet var beſmidt, och i deſs ſtälle beſlå det med emaillerad koppar, hvilket ännu, ſom en antiquitet i *Skallholts* kyrka förvaras.

1715 lät Biſkopen JOHANNES WIDALIN begrafva de förmente reliqvierne, och viſas nu endaſt, ſåſom deſs hufvudſkål, et ſtycke

Tom. 1 p. 298. not. b. at Biſkop THORLACH ſåſom et helgon äfven blifvit dyrkad i *Sverige*, men därtil finnes intet ſpår i våra gamla calendarier. Den 10 Jan. var helgad PAULO EREMITÆ, och den 13 Aug. HIPPOLITHO och LOCIIS MARTII.

ſtycke, ſom vid närmare påſeende är en Cocosnöt *).

Arcimboldus, ſom genom ſit aflats krå-meri gjordt ſig ſå i Norden bekant, var åſven mera omtånkt, ån at glömma *Island.* 1517 hade han ſin fullmågtig hår, hvilken dock med mera kallſinnighet ån han fõr-modat af Biſkop Stephan Jonsson i *Skall-holt*, blef bemõtt.

Egna Biſkopar fingo de i *Skallholt* 1057, och i *Hoolum* 1107, hvilke fõrſt ſtodo un-der Årke-Biſkoparne i *Brehmen* och *Ham-burg*, men 1103 el. 1104 kommo under Aze-rus**) ſom var den fõrſte Årke-Biſkop i *Lund*, och 1152 under Biſkopen i *Drontheim.* Des-ſe Prælaters minne, fõrvaras af Islåndarena, ſå väl i deras annaler ſom ſagor, och in-taga ibland dem, flere värdige män rum; men här får jag endaſt nämna en, Johan-nes Jerechini ***) Danſk til bõrd, ſom 1409 af

*) Fin. Hiſt. Eccl. Iſl. 1. 287 ſeq. it. Egg. Ol. Reſa pag. 1033.

**) Kallas i Islåndſke ſagor och Annaler Auſſur.

***) Islåndſke annalerne kalla honom Jon Geirrekssson.

af Konung Eric af Pommern, ifrån *Westerås*, hvaräst han var Prost och Electus, flyttades til Årke-Biskops stolen i *Upsala*. Här skickade han sig så illa, at han 1419 måste rymma til *Dannemark*, hvarifrån Isländske annalerne, enhälligt berätta honom först hafva tagit kosan til *England*, samt ej förr än 1440 ankommit til *Island*. Här lemnades honom med öpna händer Biskops-stolen på *Skallholt* som 11 år stådt ledig; men han upförde sig så högmodigt, och med så mycken egennytta, at några, af de förnämste i landet, sammansatte sig, och 1433 d. 13 Augusti, då St. Thorlaks fest firades, och han i Domkyrkan förrättade mässan, med våld drogo honom ifrån altaret, samt kastade honom, sedan Biskops skruden blifvit afklädd, i en säck, med en stor sten vid halsen, och dränkte honom, i den vid *Skallholt* framlöpande *Bruarå*, hvarifrån hans kropp sedan blef uptagen, och i Domkyrkan begrafven *)

1540.

*) Hvad som om honom uti Ryhzelii Episcoposcopia anföres, och från Peringshölds Monumenta Uplandica Tom. 2, p. 155, blifvit til och med tryckfel afcopierat, kan efter detta rättas. Fin. Hist. Eccl. Isl. Tom. 2 p. 491.

1540 gjorde CHRISTIAN III början med Lutherſka religionens införande, hvilket värk, dock ej förr ån 1551 kunde bringas til ända, i anſeende til den ifver, med hvilken Biſkoparne, ſom då voro af mägta betydenhet, lade ſig däremot.

Alt ſedan har Isländſka förſamlingen haft at hugna ſig af et lyckligt lugn, då de oenighets frön, en och annan ſtundom ſökt utlägga, altid blifvit qvafde i ſin början.

Den år delt til 189 kyrkor, af hvilka 127 höra til *Skallholts* ſtift, ſamt 62 til *Hoolum*. Präſterne tagas ibland inföddde Isländare, och hafva årligen, utom hvad de af ſina åhörare kunna få, af Konungen 4 til 200 riksdaler.

VI.

Til Herr Cancellie-Rådet och Riddaren IHRE.

Stockholm d. 1 Sept. 1774.

Vi hafva redan ſedt Norrmännernas ankomſt til landet, jemte deras förſta regements

ments författning, famt de förändringar denfamma, genom deras egit förvållande och tidernas fkiften fedan undergått; nu vele vj lemna vår upmärkfamhet til deras lynne och lefnadsfätt.

Åfven fom det folk, hvarifrån de härftammade, blott lefde af krig, fjöröfveri, jagt och åkerbruk, få kände åfven i början våra nybyggare, ej annan ära, än den, fom vants genom en ftark arm; ej andra öfningar än dem, fom fordrade en hårdad kropps egenfkaper.

At fara i hårnad, plundra och bränna, famt öfvervinna alt hvad fom därvid gjorde något hinder, var då et det fäkrafte fteg til odödligheten, och deras lekar gåfvo dem fullt tilfälle at vifa fin kropps vighet och ftyrka. *Glimu-lift* eller brottande var allment, hvarvid fagorne dock ftundom omtala at hjeltarne betjent fig af *laufa-tők* eller fom det hos ofs kallas käring krokar. *Skylmeft* at fägta, var ännu mera brukligt, och gick därvid ganfka fkarpt til, ehuru alla de reglor icke då i agt togos, af hvilka en fvagare arm, nu vet til fin fördel i nödfall betjena fig.

Man-

Manjafnadur var af ſtörſta betydenhet, och kunde man dårigenom inlågga ſå mycken ära, at man blef känd öfver hela landet, och ens beröm ſungit i flere viſor *). Det var en ſlags envig hvartil man utmanade hvar och en ſom ville anſes för lika tapper, och hvarvid ofta geck löſt på lifvet, hvilket ej kan vara underligt, då det anſågs för en adelig bragd, at väl kunna hvåſſa ſit ſverd, ſom ſynes af *Rigsthulu* **).

Deras ſtällning i anſeende til Norrſke Konungarna, ſom altid på dem hade upmårkſamma ögon, och letade efter tilfälle at bringa dem under ſit välde, föranlät dem dock, at på alt möjeligt ſätt, ſkaffa ſig underrättelſe om ſina grannar. Flere reſor företogos ſåledes för denna ordſak, i ſynnerhet til *Norrige*, *Dannemark*, *Sverige*, *England* och *Scotland*, om hvars til-

*) Äfven ſom ännu i *England* häſtar ſom vunnit vid kappridningar, tuppar ſom århållit ſeger i flere tuppfägtningar, och karlar ſom öfverträffa andra i boxning, ſtickas i koppar, berömmas öfver all höfva, och ſyſſelſätta deras versmakare.

**) Gunl. Ormst. ſ. pag. 95.

tilstånd, man vid hemkomsten för höfdingarne var förbunden at aflägga berättelse, och i anledning hvaraf, så länge republicanske regeringen hade bestånd, historiska vettenskapen hölts i mycket värde, och landet öfverflödade på sagor *), hvilka om ej alla af lika vigt, dock vittna om folkets vettgirighet.

Det var under detta tidehvarf, som *Grönland* 932 upfants af en Isländare EYREK RAUDA **) och *America* 1001, af BJÖRN HERJULFSSON och LEIF ERICHSSON ***).

För at vara säkra för mågtiga grannar nödgades de således småningom skaffa sig historiska kundskaper, äfven som de lade sig vinning om sina egna lagars kännedom, til säkerhetens bibehållande innom sig sielfva, så at då okunnighet och mörker regerade öfver den öfrige delen af *Europa*, kunde dock *Island* framvisa en mängd historie skrifvare, äfven som et vackert antal poeter, och fants där vid Christ

*) GUNL. ORMST. s. p. 25. not.

**) OL. TRYGGV. S. *Skallh.* Ed. part. 2 pag. 223.

**) Dito p. 225. it. Heims kringla pag. 104. 110. it. Lagerbrings Sv. Hist. Tom. 1. p. 424.

Chriſtendomens införande ſtörre myckenhet af lagkloke, än man i affeende på landets vidd och folkets mångd kunde förmoda *) Fiſket nyttjades något, men åkerbruket ännu mera, ehuru det ſedan aldeles förfallit **).

Men tvenne hufvud-omſtändigheter hafva på deras ſinnelag ſå väl ſom lefnadsſätt åſtadkommit en utmärkt ändring, nemligen Chriſtna religionens antagande under OL. TRYGGVASSON, och frihetens förluſt under Konung HÅKAN, ty då religion, å ena ſidan rådde ifrån deras fordna hårnader och röfverier, betog verldſliga magten dem å den andra, den ſtyrka de ägt til deſs utförande. Man har nu ej flere ſpår af deras hjelte-bragder, än dem ſom uti deras ſagor finnas förvarade, och vår tids Isländare, älſka mera ſit fiſke och ſin boſkaps ſkötſel, än bardalekar. Isländarne***) äro af medelmåttig våxt och väl ſkapade men

*) GUNL. ORMST. ſ. pag. 52.

**) HANS FINNSSEN i ſina bref om agerdyrkningens mueligbed i *Island*, *Kiöbenh.* 1772 8:o beviſer detta af et document ifrån Snorre Sturleſons tid p. 64. it. Landn. b. C. 21.

***) Jag påminner mig aldrig i *Island*, hafva ſedt någon puckelryggig eller annars ofärdig.

men åga ej ſynnerlig ſtyrka, åfven ſom et vackert anſigte är nog ſällſynt ibland deras qvinfolk.

Manfolken hafva länge ſedan aflagt at bruka ſkågg, hvarmed de dock i EGGERT OLAFSENS reſa finnas afritade, hvilken teckning väl träffar in med en *Söndmoersbo* i *Norrige*, men aldeles icke med en Isländare *).

Laſter äro hos dem värkligen mindre allmänna än på andra ſtällen, där et öfverflödigt lefnadsſätt förderfvat hjertat.

Stöld hör man ganſka ſällan af, och til löſaktighet äro de i allmänhet icke fallne, faſtän några exempel finnas på ſådane, ſom därföre flere gångor blifvit pligtfälde, ehu-

*) Undantag får dock här gjöras, ty *Onundfiordens* bebyggare, och några få ſlägter nordan på landet, bruka det ännu; och är där, i *Fnioſkadal*, en BENEDIKT namnkunnig för ſit långa ſkegg. Vid *Sneefællds Jokul* hände på 40 talet, at af tvenne bröder ſom ärfde en far, den ena vid namn HELGE, afſtod til ſin bror fyra riksdaler, för den rättigheten, at enſam få bruka ſkägg, hvilken rättighet i ſlägten tilförene tilhört deſs afledne fader.

Ehuru fattigdomen ſatt dem ur ſtånd, at til alla delar upfylla ſina förfäders gäſtfrihet, är dock böjelſen därtil hos dem qvar. De gifva af godt hjerta det lilla de förmå, och glädjen lyſer ur deras ögon då man håller det til goda. Skall det vara rätt väl, kyſſer man vid ankomſten på mun, både man och qvinfolk, mor och dotter. De äro tjenſtaktige och trogne, ſamt ſin Öfverhet på det högſta undergifne *); ifrige i ſin Gudstjenſt **),

 men

*) Til at förekomma lurendrägerier är förbudit för främmande ſkepp, at gå in uti Isländſke hamnar, äſven ſom för Isländare, at lotſa in dem. Vid vår ditkomſt, måſte vi tvinga en karl om bord på ſkeppet, för at lotſa oſs in, och ehuru han med välfägnad och ſkänker tilfredſtältes, lade han dock ſkeppet på et mindre ſäkert ſtälle, til deſs Stifts Amtman gaf tilſtånd, at föra det i en god hamn. Vid tilfrågan hvarföre vår lots ej ſtraxt bragt oſs dit, ſvarades at han förr låtit hugga ſig i ſtycker, än han velat bryta Konungens bud emot. Nordan på landet ſkola de vara mera ſtyfſinte, och ej ſå aldeles laglydige.

**) En Isländare far aldrig öfver någon elf eller annat farligt ſtälle, utan at förut taga af ſig hatten, och utbedja ſig Guds beſkydd, ſamt vid öfverkomſten därföre tacka.

men ej aldeles frie från vidſkeppelſer. De hafva en obeſkriflig kärlek til ſin födelſe-ort, trifvas på intet ſtälle ſå väl ſom där, och är därföre rart nog, at ſe någon Iſländare ſtadna qvar i *Kiöbenhavn*, ehuru fördelaktiga vilkor dem ofta där kunna tilbjudas *)

Men

*) Det tyckes näſtan ſom förſynen inplantat denna kärlek til torfvan hvar man blifvit född, för at därigenom hindra, det icke de orter må öfvergifvas, hvar naturen varit mindre frikoſtig än på andra ſtällen. Viſst tror jag åtminſtone vara, at kärleken til födelſe orten, tiltager i ſamma mohn, ſom ſtället är mindre gynnat af naturen än andra. En Franſos vet ſällan eller aldrig af hemſjuka, ſom näſtan alla Svenſkar få vidkännas. Skåningen äter lika gärna ſin välling på alla ſtällen, men en Elfvedals och Särna bo tycker barkbröd ſmaka bätre i ſin hemort, än god föda ner åt orten. Schveitzaren vill merendels dö i ſit land, och hände en gång under ſiſta kriget, at då en Schveitzare under franſka Arméen, ſöng för ſine landsmän en viſs viſa, ſom de från barndomen hördt i ſin hembygd, fingo en ſtor del hemſjukan; hvarföre ock Commenderande Generalen vid hårdt ſtraff lät påbjuda, at aldrig mer i lägret ſjunga den ſamma viſan.

Detta torde förefalla dem otroligt, ſom ej vilja vera af någon lyckſalighet utan öfver-

Men dåremot kan man ej tillågga dem mycken idoghet. De fortfara med ſit arbete efter gammal vana, utan at vara omtånkte på nődige fȍrbättringar; och torde äfven hitintils vara fel på Regeringens ſida, ſom mindre kunnog om landets beſkaffenhet, ej vidtagit alla de fȍrfattningar, ſom tarfvats.

I ſit umgånge äro de icke muntre, ganſka enfaldige och lättrogne, ſamt taga då tilfälle kan vara, gärna väl til lifs, hvarvid dock hvar och en lärer fȍrſtå, at et ſtort undantag får gjȍras.

Då flere komma tilſammans, fȍrdrifves tiden måſt med *ſaugu-leſtur*, ſagors läsning, då husbonden börjar och de ȍfrige fortfara dermed når han trȍttnar. En del kunna ſagor utan til, och andre nyttja tryckte exemplar, ſamt i briſt på dem, ſkrefne. Åfvenſå *rümuleſtur*, då verſer uplåſas och ſtundom illa ſjungas. Deſsutom nyttja de vid

flȍd och vålluſt, men jag kommer hårvid ihog huru vackert Seneca ſåger: Ullysses ad Ithacæ ſuæ ſaxa ſic properat, qvemadmodum Agamemnon ad Mycænarum nobiles muros, nemo enim patriam amat qvia magna, ſed qvia ſua.

vid sina sammankomster följande nöjen. *Wike-vaka:* karl och qvinfolk hålla hvarannan i handen och siunga ömsom visor, som passa sig på deras make, hvarvid chorus stundom stämmer in. Härmed gjöra de likvål icke en främmande mycket nöje, ty i allmänhet sjunga Isländare ganska illa, utan någon tackt eller behaglighet, i synnerhet, som de, af musiquens nyare behagligheter, ej äga den ringaste kännedom *). *Glæder:* då någon kläder ut sig. *Ringbrud* är en polska, som anstålles af 10 a 12 manspersoner, hvarvid konsten är at bryta sig igenom ringen, utan at rubba ordningen. *Glimu-list* brottning. *Hnattleikur:* at spela med klot på isen. *Lystriden:* at rida i kapp.

Bland spel, äro de namnkunnige för *Schack*, som varit af tvånne slag, nemligen *Jungfru schach* och *Riddare schach*, af

hvil-

*) Jag såg i landet tvånne spel-Instrumenter, *Laang spil*, med sex messings strångar, och *Fidla*, med två tagelstrångar, som bägge speltes med stråke. Et annat Instrument *Symphon*, hörde jag äfven talas om, men såg det ej.

hvilka endaſt det förra nu brukas *). De roa ſig äfven med *Kotra*, *Forkjering*, *Olofs tafl*, ſom lägges med brickor utan tärningar, med tilbundna ögon, efter en gammal viſa, ſom man ſkall kunna utan til; *Mylna*, *Færingartafl*, *Goda tafl*, och bland kortſpel med *Alkort*, *Handkarrer*, *Tru ſpill* och *Pamphile*. Deſſe ſpel ſke dock altid för nöjets ſkuld, utan at därvid våga penningar, hvilket likvål i fordna tider måtte hafva varit vanligt, emedan en af deras gamla lagar dårpå utſätter ſtraff.

VII.

Til Herr Cancellie-Rådet och Riddaren IHRE.

Stockholm d. 6 Sept, 1774.

Isländarena hafva litet eller intet i ſednare tider ändrat ſin gamla klädedrägt, ſom ehuru ej grann, dock är ſnygg, och paſſar ſig väl i anſeende til climatet. Manfolken bruka, öfver alt, närmaſt kroppen lin-

*) ARNAS MAGNÆI bref til WIDALIN, ſom i handſkrift benägit af Herr THOROTTI blifvit meddelt.

linne, dår utanpå båtsmans tröjor och vida byxor, famt dåröfver, på refor, en liten kappråck (*hempa*), alt af fvart vadmal, utom på norra fidan af *Arnarfiord*, hvaråft de bruka hvita kläder. På hufvudet båra de en ftor trehörnad hatt, famt på föttren ullftrumpor med Ifländfka fkor.

Några köpa vål randfkor från *Kiöbenhavn*, men fom de falla fig något dyra, gjör hvar och en häldre fielf fina fkor af ox-läder, men måft af fårfkin, på det fättet, at et ftycke fkinn fkåres i fyrkant, något vidare ån foten år lång, hvarefter det vid hälen och tårna fömas tilfammans, och fedan faftbindes med en rem. Deffe åro rätt goda at bruka på flåt mark, men ibland klippor och grus, kunde de af ofs ej nyttjas, ehuru Islåndarena, fom dårvid voro vane, gingo med dem utan ringafte olägenhet. Om deras fifke-klåder får jag nåmna en annan gång. Qvinfolken gå åfven öfver alt klädde i fvart vadmal. Närmaft linnet, fom är ihopfydt öfver bröftet, bära de et lifftycke (*upphlutur*), och deröfver en frammantil ihopfnörd tröja med långa fmala armar, fom gå ända ned til handlogen. Uti fid öpningen på armarne, hafva de knappar af filigrams arbete,

jem-

Eine Isländische Frau mit ihrer Tochter. Tab. II

EN HUSTRU MED DESS DOTTER.

ne, hafva de knappat af [illegible]

jem-

jemte et lôf fôr hvarje knapp, hvarpå fästmännen låta binda in, sit och fästemôens namn, når de kôpas at gôra henne en skånk, och vid halsen fästes vid tröjan en liten styf svart krage, *strutur*, ungefår tre finger bred, merendels af sammet eller sidentyg, samt ofta med et snôre af guldtrå omkring. Kjorteln är åfven af vadmal, och skyler fotleden. Åfvan fôr den om lifvet, sitter et bälte af silfver eller metall, hvarvid fôrklädet, *svinta*, fåstas, som äfven år af vadmal och ofvantil prydt med några filigrams knappar. Ôfver alt detta bruka de en *hempa*, gjord ungefår som en vingåkers tröja, dock något vidare nedantil. Den tåpper vid halsen och armarne, och är en bred hand kortare ån kjorteln, och hafva de på den en bräm ånda utfôre, som de fläste Isländske qvinfolk sjelfva väfva, och liknar utskurit sammet. Fingrarne hafva de merendels prydde med ringar af guld, silfver eller mäsing.

Deras hufvudbonad består af flere servieter lindade omkring hufvudet, ungefärligen två gångor så hôgt, som sjelfva ansigtet, som fastknyts med en silkes näsduk, och mera vårmer ån pryder. Flickor få ej båra den i allmånhet fôrr ån de-

de åro gift-vuxne. Vid deras bröllop åro de besynnerligen utstofferade. Omkring hufvudbonaden närmast ansigtet bär bruden en förgyld silfver krona, och om halsen tvenne kådjor, den ena hångande långt ned på bröstet, och den andra öfver skuldrorna, samt utom dess äfven om halsen en mindre kädja, hvaruti merendels hänger et hjerta, som kan öpnas, för at dåruti förvara balsam, eller något annat at lukta på.

Denna klädedrägt båra alla Isländske fruntimmer, utan undantag, sämre och båttre, dock med den åtskillnad, at då den fattigare har den af groft vadmal messings besmidd, har en mera förmögen den af klåde med silfver förgylt. Jag såg en sådan drågt Amtmannens Fru tilhörig, som åtminstone var värd 300 riksdaler, och inbillar jag mig, det M H. ej ogårna ser följande förteckning, på en, som Herr Banks köpte uti *Island*, för at bland sine andre Isländske samlingar bringa hem til *England*.

Hem-

Hempa - -	4	Rd.	ß.
Hættve (resehatt) -	5	—	
Svinta (förkläde) -	6	—	
Upphlutur (lifstycke) -	2½	—	
Treja - - -	4	—	
Mällinda (bälte) -	6	—	
Fat (kjortell) - -	8	—	
Kjedja -	4	—	
Lausa prionar (nålar med silfverlöf - -	6	—	
Koffur (bindel) -	2	—	
Erma knappar - -	1½	—	
Quen vetlingar (vantar) -	—	—	46
Aubreida (täcke at lägga kläderna uti -	4	—	
Summa	Rd. 53.	ß.	46

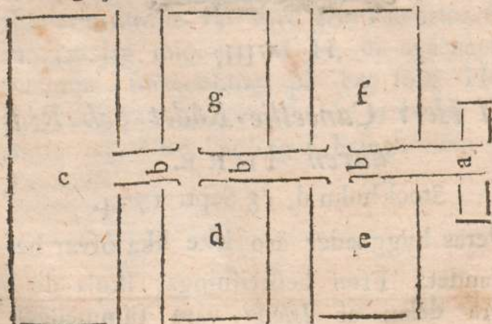
VIII.

Til Herr Cancellie-Rådet och Riddaren IHRE.

Stockholm d. 18 Sept. 1774.

Deras byggnader äro icke lika öfver hela landet. Efter beskrifningar skola de i norra delen af *Island* vara tämmeligen vackra

vackra, men i den delen jag hade tilfälle at se voro de ganska slåta, om jag undantager de stenhus, som för Stifs-Amtman på *Bessestedr*, Landt Physicus på *Seltiarnarnes* och Landtfogden på *Widoe*, på Konungens bekostnad, blifvit upsatte. På några ställen åro de byggde af driftimber, på andra af lava, nästan på samma sätt, som våra stengårdesgårdar, med måssa stoppat emellan, och en del stundom innanföre panelade med bräder. Taket år täckt med torf, och lägges den på spjälor, stundom på refben af hvalfiskar, som åro varagtigare, och åfven anses dyrbarare än tråvärke, hvilka åter hvila på flere åsar, som ligga på längden. Våggarne äro ungefär 3 alnar höga, men ingången något lägre, och har huset hosstående grundritning *). *a* är dörren til en lång gång

*) Se Eg. Ol. p. 326.

bbb, ungefår en famn bred, som får ljus af några gluggar i taket, hvilka tåckas med et tunn-band, hvaröfver man satt en hinna. I ändan på denne gång, år en kammare *c* där qvinfolken vistas under sine sysslors förråttande, och i samma rum ligger merendels husbonden med sin hustru. Detta rum år panelat, har golf och tak samt stundom små glas fenster, men ingen eldstad. På sidorne af gången äro fyra rum, 2 på hvardera sidan, af hvilka *d* nyttjas til kjök, *e* at äta uti, et til mjölkkammare *f*, samt et för tjenstfolket at ligga uti *g*; men i desse rum, är hvarken tak eller golf, äfven som de sällan åro panelade; och består fänstren af morion (*liknarbelgur*), och ammium (*vatzbelgur*), el. de hinnor, som uti moderlifvet omgifva fostret, hvilka fastbindas på et tunneband, som såttes öfver öpningen i taket, och hvaröfver man åter vid stormväder, til deras förvarande, fäller ned en trälucka. Man har ej en gång i köket spis, utan lågges brånslet på gålfvet, emellan 3 stenar, och är för röken et fyrkantigt hål i taket.

Utom detta hus, hafva de en fiskbod *Skæmma*, samt stundom en annan för si-

na

na kläder, och ej långt därifrån hus för sin boskap. I de sämre husen nyttja de til fenster, den hinnan som hos kreaturen ligger i kring magen och kallas (*Skæna*), och hvilken ej är så klar som *vats* eller *liknarbelgur*.

IX.

Til Fru S. Carls.-n. *i Götheborg*.

Götheborg d. 20 Martii 1774.

Ehuru man ej kan hafva stor vällust af at tänka på Isländarenas mat-tilredning, aldra minst då man så nyligen hos Eder förtärt de låckraste kräsligheter, som de fyra verldenes delar framalstra, vill jag dock fullgjöra mitt löfte, och därom lämna beskrifning. Jag tycker mig se Eder stundom vämjas vid deras rätter, men anse dem ej därföre olycklige, at de icke krydda sin mat med långväga växter. De äro nögde med hvad naturen lemnat dem, äta sig mätte och må väl, då vi, under åtnjutandet af våra kräseligheter, bortskäm-

ſkämma vår maga, och äckla vid den ſundaſte ſpis.

Deras viſthus åro väl på få ſtällen i den ordning, at man där finner alt hvad jag har at anföra, men ſå måſte det dock med något däraf vara förſedt, då Iſländarens föda beſtår i följande.

Bröd flere ſorter, men mäſt bakat i ſurſkorpor ifrån *Kiöbenhavn*. Tilgången därpå är ej ſtor, ty det faller ſig något dyrt; måſte dock vara med vid bröllop och gäſtabud. I deſs ſtälle baka någre åt ſig ſjelfve bröd af rågmjöl, ſom äfven fås från *Kiöbenhavn*, och ſker det på följande ſätt. Mjölet röres ihop med ſyra til en deg, formeras ſedan til kakor af 2 qvarters bredd, och 3 tums tjocklek, ſom kokas i vatn eller vaſſla, hvarefter de torkas på en ſten eller jernplåt.

Mjöl af *fiällgräs* *) hvaraf en tunna ränſat och väl packat ſäljes til en riksdaler. Förſt ſköljes det, hvarefter några ſtraxt ſkära det ſönder i ſmulor, men merendels torkas det för elden eller i ſolen, lägges ſedan i en påſe för at bultas, hvarefter det å nyo ſtötes til mjöl.

Mjöl

*) Lichen Island.

Mjöl af *Kornsyra* *) på samma sätt, samt af tvenne slags vildt korn *melur* **), som gnuggas ur, torkas och males sönder.

Surt smör. Isländaren brukar sällan färskt eller saltat smör, utan låter han det surna. På detta sätt conserveras det i 20 år, ja längre, och hålles af Isländaren för hälsosammare samt mera välsmakande än det hos oss bruklige. Dess äldre det blifver, dess bättte anse de det vara, och räknas 1 mark däraf så god, som 2 mark annat smör.

Striug, kokad vassla til den blifver tjock som sur mjölk, hvilken förvaras til vintern.

Fisk af allehanda slag, *soltorkad*, *vindtorkad*, *saltad* och *frusen*, hvilken sednare af några får företrädet.

Kött, af boskap, får och foglar, som insaltas, rökes eller lägges i tunnor med syra på.

Misost rätt god, men konsten at göra annan ost god är förlorad; ifrån östra delen af

*) Polygonum distort.

**) 1. Arundo arenaria, 2 arundo foliorum lateribus convolutis.

af landet, säljes den dock någorlunda väl tillagad.

Beina-ſtriug, ben af boſkap, får eller torſk, kokas i vaſſla til deſs de blifvit uplöſte, hvareſter det gäſer, och ſpiſas ſedan med mjölk.

Skyr, ſur mjölk af hvilken vaſſlan blifvit pråſſad, förvaras i tunnor eller kar, och upblandas ibland med kråke och enebär, ſamt ſöt mjölk.

Syra, vaſſlan af mjölken äfven i tunnor, gäſer, och anſes ej god, förr ån den är års gammal.

Blanda, ſom brukas för ſdricka. Det beſtår af vatn med $\frac{1}{12}$ del ſyra, ſom om vintren upblandas med timjan eller kråkebärs ſaft.

Deſsutom hvarjehanda örter, ſom dels våxa vildt,*) dels planteras, äfven muſslor, och

*) Följande utdrag af dem är gjordt utur *Egg. Ol.* reſa.
Rumex acetoſa, Isl. *Sura*
- - digynus, *Olafs Sura*
Taraxacum, *Atti-fiſill.*

lor *) och svampar **).

Isländaren äter i allmänhet tre gångor om dagen, kl.VII, II, och IX. Morgon och afton äta de gemenligen skyr, som stundom

Patientia, *Heimis-niole.*
Carex Lin. pinguicula, *Lifia-gras.* brukas för löpe.
Trifolium pratense flore albo.
Potentilla argentea, *Mura.*
Plantago maritima, Lin. foliis linearibus, *Kattar-tunga,*
Angelica archangelica, *Huðnn*; *Ætte-huðnn.*
Lichen Islandicus, *Fialla-graus.*
- - - Lichenoides, *Klouungur*
- - Coraloides, *Kræda.*
- - - Niveus. *Mariu-gras.*
- - - Leprosus, *Geitna-skof.*
Arundo Arenaria, *Melur.*
. . . foliorum lateribus convolutis.
Cochlearia. *Skarfa-kaal.*
Plantago angustifolia, *Selgrese.*
Epilobium tetragonum, *Purpura-blomstur.*
Polygonum distort. *Kornsura.*
Sisymbrium Lin. *Kattar-balsam.*

*) Ventrosa crassa, *Kuskel*, *skelkuskel.*
Domiporta, *Kudungur*, *kufungur*, *kongur.*
Mytulus, *Kråklingur.*
- - - Major, *Ada.*

**) Agaricus caulescens, pileo albo, *Ætte-svepr*
- - - supra plano, *Ætte-svepr*
- - - Subconvexo, *Reyde-kula.*
- - - en obekant art, *Bleikula.*

dom upblandas med kråke-eller enebär, famt föt mjölk därtil. På några ftällen få de *fjällgrås* gröt, och *fjällgrås* välling, fom jag kan förfäkra åro rått fmaklige *). *välli-drafli*, yftad mjölk fom kokas til den blifver röd, *feidd-mjölk*, föt mjölk ftarkt kokad. Til middagen beftår deras mat i torr fifk hvarpå de breda furt fmör, eller i färfk fifk, och medgifver få råd och lägenhet, få de litet bröd och oft til. Några bemärta at de ej äta fiſken förr än han ruttnat, hvilket kommer dåraf, at de tycka om, då han är litet ankommen; men annars äta de mycket färfk fifk, dock ofta den få väl fom annan mat utan falt.

Söndagar, famt andetiden gifves dem köttfoppa, kokad ftundom med fyra i ftället för vatn, och om vintren äta de rökt kött.

Deras vanliga dryck, är *mjölk*, fpenvarm, kall, kjärnad och kokt, ftundom med, ftundom utan vatn, men vid ftranderna mäft *blanda* **) famt *fur-mjölk*, fom fäljes utan gräd-

*) Samling af äldre och nyare rön i Landthushållningen. 2 Cap. pag. 804. it. Vetenſk. Academ. handl. för 1744. pag. 170.

**) Blanda kallas äfven i Vermelands *Elfdala*

grädda, tunnan til 12 aln. eller $\frac{2}{5}$ riksdal. Specie, åfven som en eller annan torde låta komma något dricka från *Kiöbenhavn*, samt några sjelfva låta brygga. Hos några af de förnämste i landet, får man franskt vin samt *caffé*, men *thée* dricker stundom allmogen, hvartil de bruka bladen af *Holta-soleyg* *) och *Åru-pris* **).

Så lefver man i allmänhet i *Island*, men mer eller mindre välmåga, förorsakar häruti mer eller mindre indragning, så at då en välmående bonde äter kött, smör och *hafkall* eller hvalfisk, nöja de fattigare sig med fisk, blanda, mjölk, fiällgröt och beinastriung. Man kan således ej säga, at de hafva brist på matvaror, dock har landet flere gångor med en tryckande hunger varit hemsökt, som merendels kommit af Grönländske drif-isen, hvilken då den kommer til myckenhet, hindrar hövåxten, och betager dem tilfälle at fiska.

At vi under varelsen i *Island*, ej hade nödigt vidtaga det Isländska lefnadssättet, be-

deras vanliga drick, mjölk blandad med vatn.

*) Dryas octopetala.

**) Veronica officinalis.

behöfver jag ej ſäga. Vi höllo til godo porter och goda viner i ſtället för blanda, och hade en franſyſk kock fullt gjöra, at med feta ſtekar och ſköna puddingar m.m. förnöja våra magar.

För at dock förſöka all ting, utbodo vi oſs en gång, då vi til middagen voro budne til Landt-Phyſicus BJARNE PAULSEN, det han ville låta tillaga måltiden aldeles ſom för Isländare. Den goda Svenſka vanan, at börja med en ſup, ſom var af rent odiſtileradt Danſkt kornbränvin, följde vi äfven här, hvartil vi undfingo ſkorpor, oſt, och ſurt ſmör. Mitt på bordet ſtod en tallrick med ſönderſkuren torr fiſk, och beſtodo de öfrige rätterne af en god fårſtek, köttſoppa med ſyra, och et fat laxöringar, ſamt bakelſe. Vi åto rått godt och vål, ehuru afgången ej blef ſtor på det ſura ſmöret och torra fiſken, hvilket vi ärſatte, med en ſtörre portion bröd, än vanligt för en Isländare beſtås.

Men en ſå prägtig måltid kunde ej vara utan deſert, ſom beſtod af hvalfiſkkött och *hafkall*. Det kokas, ſaltas el. vindtorkas, ſer näſtan ut ſom hårſkt fläſk, och

smakar så frånt, at en liten bit däraf körde oss från bordet innan vi sjefve tänckt. Jag förmodar ni redan tackar mig för god välfägnad, och önskar slut på mitt bref.

X.

Til Herr Cancellie-Rådet och Riddaren IHRE.

Stockholm d. 6 Sept. 1774.

Hvad deras vanligaste göromål beträffar, sysselsätta de sig nästan öfver alt med fiske och boskaps skötsel.

Vid stranderne äro manfolken vinter och sommar ute på sjön, och vid hemkomsten om qvällarne, sedan de rensat och upskurit fisken, emottaga deras qvinfolk den, för at torka. Om vintern, måste äfven manfolken sköta boskapen och spinna ull, då vädret är så elakt, at de ej kunna komma til sjös, och om sommaren, slå hö, skåra torf, skaffa hem bränsle, eftersöka får och gumsar, som gådt vilse på fjällen, och syssla med slagten; de valka

ka äfven vadmal. Därtil nyttjas urin, hvaraf man äfven vid klåders tvåttande och bykande, betjenar sig i stället för såpa och aska. Manfolken bereda skinn och bruka dårvid, i stället för björkbark, *miad-urt**). Utom det, sysselsätta sig några, med arbetande i guld och silfver **), och gå stundom långt nog i mechaniske arbeten.

Hårpå kan tjena til bevis, at en bonde för några år sedan gjorde en släda, i form af et skepp, hvarmed 3 a 4 personer, på slåt mark om vintren, kunde segla, men då tvänne hans söner en söndag med denne släda skulle fara hem ifrån kyrkan, seglade de i kull, och sönderbruto farkosten.

Väster på landet gjöra de kar, från tre til tolf tunnors storlek, af driftimber, hvilka efter storleken säljas til 4 a 6 riksdal.

Qvinfolken ansa fisken, sköta boskapen, handtera ullen och mjölken, sy, spinna samla ägg och dun. Då de om qvällarna arbeta vid ljus, hafva de, i stället för tim-

*) Spiræa ulmaria.

**) Jag såg i Island dår tilvårkat filigrams arbete i silfver rätt vackert; och ej illa stuckne signeten.

timglas, lampor, med vekar af *fiva* *) doppade i tran, til 4, 6, a 8 timar.

Annars är rätt artigt hvad deras sysslor beträffar, at *Büa-lagen*, efter hvilken de rätta sig, föreskrifver huru mycket bör göras om dagen, ehuru de nu mera swårligen därmed komma ut, fast det i densamma, får namn af *medalmans vårk*. En karl skall efter denna lag, på en dag, slå hö, 30 famnar i qvadrat på gödd, 40 på ogödd mark, eller skära 700 torf, 8 fot lång 3 fot bred **), När snön faller så högt, at den går under buken på hästen, hvilket kallas *quedsnio*, skall han dagligen skåtta undan för 100 får. En piga skall räffa hö efter 3 karlar, eller väfva 5 alnar vadmal om dagen.

Deras lön däremot är årligen, för en dräng 4 rd. samt 12 alnar vadmal, och för en piga 2 rd. 5 alnar vadmal; och bestås dem efter samma lag, då de up ifrån landet skickas ned at fiska, ifrån den 25 September til den 14 Maji, 6 Lisp. smör och 18

*) Epilobium.

**) En Isländsk gammal aln var mindre än den nu bruklige.

18 Lisp torr fisk på man *), hvilket tyckes vara ansenligt, men är åfven det enda de hafva at förtåra. Då de däremot äro hemma vid husen och således kunna få mjölk m. m., bestås endast för en karl 5 mark torr fisk samt $\frac{3}{4}$ mark smör i veckan.

Som Isländarenas tide-räkning är inrättad, icke efter solens lopp, utan efter deras arbeten, så torde något därom bäst här kunna anföras. Ehuru de där, äfven som hos oss, hafva fyra årstider, räkna de dock endast två, af hvilka sommaren begyns torsdagen för den 16 April, och vintren fredagen för den 18 October. På den ena, skötas deras sommar, och på den andra deras vinter-sysslor **). Desse tvenne års-tider, indelas sedan, åfven, som hos oss i

*) Kallas i bualagen *Laugfædi.*

**) Efter de underrättelser ARE FRODE lämnar oss, räknade fordom Isländarne, på et år fyra dagar på det fjerde hundrade, eller 364 dagar, ty efter Isländarnes räkning, som gjöra åtskilnad på *stort hundrad* och *smatt hundrad*, utmärker 120 det förra och 100 det sednare. Men som denne räkning ej länge kunde bära sig, gaf THORSTEN SVARTR det rådet, at de hvart sjunde år, om sommaren, skulle lägga til en hel vecka eller 7 dagar. Förslaget bifölls, men

i 12 månader, hvilka hafva de vanlige namnen, men i deras fagor åfven fom bland menigheten kallas 1 *Midsvetrar*, 2 *Föstugangs m*, 3 *Jafndægra m*, 4 *Sumar m*, 5 *Fardaga m*, 6 *Nöttleysu m*, 7 *Midsumar m*, 8 *Heyanna m*, 9 *Adratta m*, 10 *Slaatrunar m*, 11 *Ridtidar m*, 12 *Skammdeigis m*, *).

Dygnen åter indelas icke i timar, utan hafva följande otta afdelningar. *Otta* kl. 3 om morgonen, *Midur morgon*, eller *Herdis rismal*, kl. 5, *Dagmal* kl. ½ 8, *Haadeyt* kl. 11, *Nonn* kl. 3, *Midur afton* kl. 6, *Nattmal* kl. 8, *Midnatt* kl. 12.

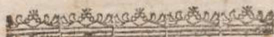
För at fe hvad tiden lider gifva de agtning få väl på folens fom ftjernornas gång, äfven fom ebb och flod därvid är dem et rättefnöre; men måft betjena de fig af konften, at på fingrarna uträkna defs lopp **). Uhr äro ganfka fällfynta, men timglas har nåftan hvar bonde.

XI.

Lagman Torkel Måne med andra, fom hade mera infigt, kommo öfverens, at året fkulle beftå af 365 dagar och hvart fjerde år fom var *laupår* af 366.

*) Ej fkåmdigs eller fkämte månaden, fom Dalin I. 229 tror, utan en månad fom har fkamfullt korta dagar.

**) Härvid betjena de fig mycket af Bifkop

XI.

Til Herr Archiatern och Riddaren BÅCK.

Stockholm d. 1 Oct. 1776.

Min Herre begär underrättelse, om de i *Island* gängse sjukdomar; jag efterkommer gärna Eder åstundan, men borde sjelf vara Medicus, för at åtaga mig en så granlaga beskrifning.

Lycklig nog, at ej känna sjukdomar af egen årfarenhet, har jag ännu mindre genom läsning, i denna vettenskap, förskaffat mig någon kundskap, hoppas därföre at min ofullständighet, i berättelsen om dem, ursägtas.

Landets climat, och den där varande rena luften, bidrager ganska mycket til at göra Isländarena starka, ehuru deras föda och lef-

JON. ARNESENS Dactylismus ecclesiasticus eller fingra rym, *Kjöbenh*. 8. 1738.

leſnadsſätt, därvid torde lägga hinder i vägen. Således, få deras barn ej mera ån 1 à 3 dagar dia, och foſtras de ſedan med ko-mjölk, ſom i hårda år blandas med mjöl och vatn. Detta påminner jag mig äfven hafva hördt ſke hos Finnarne på några ſtällen, men olika leſnadsart, kan göra en ſak ohälſoſam i *Island*, ſom på annat ſtälle är mindre farlig; och äfven utom detta, tycker jag mig med ſkål kunna påſtå, at deras föda och leſnadsſätt ej ökar deras krafter. Man ſer och ſällan någon hinna öfver 50 a 60 år, och de fläſte få i deras bäſta ålder vidkännas nog ſvåra och beſvårliga krämpor *).

Beſynnerligt år, at bland deras qvinfolk, hvilka där, äfven ſom på andra ſtällen merendels blifva äldre ån manfolken, de i ſynnerhet komma til hög ålder, ſom haft många barn **) och hvilka ej äro ſällſynte, då de i allmänhet äro fruktſamme, ſå

*) Några gå dock til 80 år och däröfver, och kände jag ibland dem i *Island*, Herr BJARNE HELGESEN, Paſtor i *Skard*, en vördig och lycklig ålder.

**) Egg. Ol. Refa.

så at man ofta nog finner dem som 12 til 15 gångor förökat verlden *).

Bland gångbara sjukdomar är skjörbjugg *skyrbiugur* **) den allmännaste. Hos några visar den sig på samma sätt, som hos oss, men hos andra äro symptomerna förskräcklige, då den får namn af spetälska *liktraad*, hvilken dock ej kan jemnföras med den fordom i Orienten vanliga och hiskliga sjukdomen. Den visar sig här med svullnader, mäst i fötter och hufvud, men äfven stundom i de öfrige krops delar; huden blir gläntsande och blåaktig, hären falla bort, syn, smak, lukt och känsel taga af, ja ofta försvinna, knölar visa sig på armar, fötter och i ansigtet, andedrägten blir svår öch stinkande, samt en otrolig smärta kännes in uti benen, utslag öfver hela kroppen, och slutligen stora sår, som merendels följa dem i grafven.
Här-

*) Bjarne Halldorson anför i sine handskrefne annaler, en bonde Gudmund Jonson på *Hualnæs*, nordan i *Island*, hvars hustru, i 21 barnsängar, framfödt 24 barn.

**) Den omtalas först i Isländske sagorne 1289, på norske flottan, då Konung Eric förde krig med Konungen af *Dannemark*.

Häremot bruka de blodrenande decocter, torra bad och våta, hvaruti eneträd blifvit kokadt, men måſt mercurialia, hvarmed ſiukdomen kan häfvas i ſin början. Den är ej ſmittſam, men går i arf, och kan ſåſom beſynnerligt anmärkas, at ſtundom twå generationer varit dårifrån frie, men hos den tredje viſar den ſig å nyo; är icke eller altid ſtraxt dödande, utan uthårda månge dårmed 20 a 30 år.

Gickt eller *torrvärk* i händren, få de mäſte mans-perſoner ſom fiſka, genom det de i kölden handtera den våta fiſk-redſkapen.

Roſen Isl. *aama* är ej ſällſynt. De bruka dåremot *anamadkur* *), ſom lefvande bindes på, och fortfares dårmed, ſå ſnart den torkas, til deſs ſjukdomen är häfven.

Gulſot Isl. *Guulſott*, bröſtfebrar Isl. *kveſſott*, Pleureſie Isl. *tak*, ſom ſtundom år ſmittſam, och då får namn af *landfarſott*, komma ofta af förkylningar.

Diarrhe, carcinoma infantum Isl. *krabbe*, *aatumein*, och mjåltſjuka, äro ej ſällſynte, och

*) Lumbricus terreſtris.

och obſtructio menſium mycket vanlig, Engelſka ſjukan har äfven på några ſtällen viſat ſig ſednare åren, men veneriſka ſjukdomar ej förr än 1753 *)

Utom blodrenande örter **), på hvilka finnes nog tilgång, äro myckenheten af varma bad, ſå väl våta ſom torra, af ej liten nytta vid deras curer ***),

Apotheque jemte fyra hoſpitaler äro äfven för de fattigare och ſpetälſke inrättade, hvaröfver en Landt Phyſicus ****) äger upſigten, ſom har ſig Apothequaren til hjelp.

XII.

*) Man har om denna plågans hitkomſt flere viſor i landet, hvaråſt *Reikiaviks* fabrique, kallas för franſos fabriquen, i anſeende til den miſstanka man hade på en klädes fabriqueur, at hafva hitbragt denſamma.

**) Trifolium fibrinum, Sedum minus acre, Acetoſa, Cochlearia, Patientia, Siſymbrium, finnas näſtan öfver alt.

***) Utom blodrenande örter, brukas i landet: Ephraſia officinarum mot ögon ſjukdomar, Ranunculus acris, ſåſom urindrifvande, Rhodiola, roten däraf ſönderſtött och blandad med ſnör, ſåſom et godt anodynum, Plantago mervia för bölder, kråkebärs vatn i Diarrhe och dyſenteri.

****) *Bjarne Paulſen* var 1772 Medicus här,

XII.

Til Cancellie-Rådet och Riddaren IHRE.

Stockholm d. 3 Octob. 1774.

De ſom bo vid ſtranderne ſyſſelſätta ſig måſt med fiſke hela året igenom, och de ſom längre upp uti landet hafva ſit hemviſt, nedkomma för denna ordſak viſſa tider.

Hvarje husbonde har ſjelf, ſamt måſte äfven gifva ſin dräng, ſå ſnart de fara til ſjös, fiſkare kläder, ſom göras af får eller kalf-ſkinn, ſamt under beredningen väl ſmörjas med tran; och beſtå de af följande perſedlar. *Leiſta braakur* böxor och ſtrumpor i et, ſom gå högt upp på lifvet, och ſtarkt tilſnöras, *Stackur*, en vid tröja, ſom väl tilſnöres vid halſen och midjan, *Taatiller*, tjockt valkade ſtrumpor af ſtyf ull, ſamt *Sjöſkor* af tjockt läder.

De-

och är dem ſamme, ſom med Egg. Olafſen gifvit en phyſicaliſk beſkrifning öfver landet.

Deras båtar äro i allmänhet ej ſtora; de flåſta båra, endaſt 1 a 4 perſoner, med hvilka de fiſka nära invid ſtranderne; men med de ſtőrre, ſom äro för 10 a 16 perſoner, och hvilka med ſegel äro fő rſedde, begifva de ſig ofta 4 a 8 mil ut på hafvet.

På desſa farkoſter är altid en fő rman, ſom kallas *Formann*. Han ſitter vid ſtyret, och lyda de őfrige, ſom kallas *Haaſeter*, hvad han befaller. Efter deſs ordres ſamlas alla på utſatt tid vid båten, fő rſedde med fiſkref, metkrok, agn, hvartil de måſt taga musſlor, ſtundom kött af kreatur eller fogel, ſamt en knif.

Så ſnart båten utkommit från ſtranden, aftaga alla ſina hattar eller mőſſor, utbedja ſig en lycklig fångſt, ſamt inneſluta ſig i Guds beſkydd, genom bön och en pſalm, ſom kallas *varar-ſaungur*, hvarefter de begifva ſig til ſjős. När de kommit til det ſtälle, hvar de vänta ſig den lyckligaſte fångſten, ſitta ſtåndigt 2:ne karlar vid årorne, på det båten af ſtröm eller väder ej må rubbas, och fiſkarenas refvar trasſlas. Fiſket fortſättes hela dagen, och får man dåraf ſå ymnigt, at båten ej vill bära mera, afſkäras hufvu-

den, som jemte inelfvor kastas i sjön, och hvarigenom de, utom det, at de med drygare last komma hem, äfven dit locka insecter, som åter til dessa ställen narra mera fisk.

Vid hemkomsten båres all fisken på landet, då den delas i flere lika lotter, af hvilka en tilfaller båtens ägare, ånskönt han icke varit med til sjöss, hvilken lott kallas *skipleiga;* en lott får den, som fört styret, en den som haft seglet om hand, samt sedan en för hvarje fiskare. Denna lika lottning gäller om mindre fisk, men skulle någon i båten vara nog lycklig, at draga upp en helge flundra, delas den äfven i flera delar, af hvilka fångaren uttager de tre bästa,

Efter lottningen afskår hvar och en på sina fiskar hufvudet och uttager inelfvorne, samt fläcker honom på magsidan ånda utåt, och borttager ryggbenen från nacken, til tredje leden nedan för naflen; hvarefter de, om vädret är sådant, at de följande dagen hoppas få torka den samma, lägga köttsidorne emot hvarannan; i vidrigt fall, låggas de afskurne stycken i en hög, med skinnsidan uppåt, hvilket Is-

ländarena kalla at *lägga i kase*. Uptages den ej snart, tager fisken skada, då den för lägre pris af Köpmännerna köpes, under namn af *kasad fisk*. Tillåter våderleken, läggas desse stycken följande dagen hvar för sig särskildt på stenar, eller äfven på stranden, då de af qvinfolken på ömse sidor våndas, til dess de blifva fullkomligen torra, hvilket kan draga ut fiorton dagar ja längre: och kallas den fisk, som blifvit således tillagad *flatfiskur*.

På några ställen, bruka de i stället för at torka fisken på stenar eller sanden, at sedan den blifvit upskuren, träda den up på stänger, som korsvis sättas uti et därtil upbygt hus, som i *Island* kallas *Hjallur*, och nästan ser ut som et hofslagare stall. Den fisk, som på detta sätt blifvit tillagad, kallas *hengi fiskur*.

Torsken utgjör deras mästa fångst, och har man af den flera slag, under namn af *Thyrsklingur*, *Upse*, *Isa*, *Langa*, *Keila* med flera. Utom dess finnas åtskilliga slags flundror, sill, lax, laxöringar, foreller m.m. om hvilka sednare det blifvit anmärkt, at då de genom floder och bäckar komma at nalkas de uti *Island* befintliga varma käl-

 lor

lor, hålla de sig gjerna i det ljumma vatnet, samt blifva dåraf så fete, at de nåppeligen kunna åtas.

At så väl hafvet, som deras floder och insjöar öfverflöda på flera sorter fisk, behöfver jag ej såga, men vil endast hår anföra hvalfisken *) af hvilken dår flere

*) På det dock icke underrättelse må felas om de öfrige fiskar i Island, får jag utur Eggert Olaffens resa anföra följande:
Murræna unicolor, *aal.*
Conger, *Haf-aal.*
Salmo nobilis *Lax.*
Minor, *Lax-unge.*
Dorsonigro, *Rödbirtingur*, *Vasns Silungr.*
Squamis argenteis, *Aur-ride.*
Maculis rubris, *Låkia-Silungr.*
Lævis, pinnis maximis, *Reydur*, *Bleikia.*
Trutta argentea, *Sio-reidur.*
Salmonata & maculata, *Aur-ride.*
Fluviatilis, *Låkia-silungr.*
Longa fusca.
Ex albo testacea, *Brandkod.*
Raja dorso non aculeato, *Skata.*
Aculeata, *Gadda-Skata.*
Vulgaris & major, *Skata.*
Clavata, *Tindabickia.*
Gadus ore cirrato, *Thorskur*, *Thorsk*, *Stockfiskur.*
Minimus, *Smaa--fiskur*, *Thyrsklingur.*

re ſlag infinna ſig, ſom de indela i tandlöſe, och med tänder förſedde hvalar.

Ore imberbi, *Upſe.*
Linea laterali nigra, *Iſa.*
Major, dorſo monopterygio, *Langa.*
Minor, *Keila.*
Plevronectes totus glaber, *Flydra, Heilagfiſkur.*
Squamis aſperis, *Kole, Lura,*
Maculis croceo rubris, *Karkole.*
Clupea lata quadruncialis, *Kopſild.*
Villoſa foetens, *Lodna.*
Vulgaris maxima, *Sild, Hafſild.*
Longa arenaria, *Sandſild.*
Longa tenuis argentea, *Traunu-Sild Strand-Sild.*
Linea laterali villoſa, *Lodna.*
Cyclopterus, *Hrognkellſen.*
Lupus, *Steinbitr.*
Blennius, *Skeria-Steinbitr.*
Cyprinus pelagicus, *Karſe.*
Anarichas minor, *Hlyre, Steinbits broder.*
Cottus alepidotus, *Marhnutur.*
Corpore octogono, *Brodda-mus.*
Gaſteroſteus aculeatus, *Hornſile.*
Squalus achanthius, *Haafur.*
Denticulis pungentibus cute, *Haakall.*
Glaucus, *Haamer.*
Foſſula triangulari in dorſo, *Haamære.*
Cauda longiore quam corpus, *Haamus, Geirnyt.*
Maximus, *Ryner, Beinhaakall.*
Pinna ani nulla, *Haafur.*

De förra delas i *Skidisfiskur* eller med slåt buk, och *Reydar-fiskur*, eller med skrynklig buk. Af *skidis-fiskur* är *slettbakr* störst, och har man fångat honom til 100 alnars längd, *hnufubakr* därnäst som år 70 a 80 alnar lång. Til *Reydar fiskur* höra *steipereidur*, som af alla bekanta hvalfiskar skall vara den största, och går til 120 alnars längd, utom dess *hrafn reydur* och *andarnefia*. Alla dessa ätas såsom en den läckraste spis, och jämnföras af Isländarena, hvad smaken beträffar med oxe-kött *)

Hvalar som hafva tänder, indelas i äteliga och oåteliga. Til de förra höra *hnysen*,

Delphinus minimus rostro protracto *Hnydingr.*
Maximus pinna in dorso, *Haa-hyrningur*, *Hofruvgur.*
Corpore coniformi - - -, *Hundfiskur*
Balæna dorso impenni, *Slettbakr.*
Tubere pinniformi, *Hnufubakr.*
Ventre plicato, *Reydur.*
Maxima ventre plicato, *Steipe-Reidur.*
Media ventre plicato, *Hrafn-Reydur*, *Hrafna.*
Minima, rostro acutissimo, *Andurnefia.*
Unicorn. marin, *Naahualur.*
et obekant slag, *Rodkammur.*

Egg. Ol. resa pag. 541. 542.

sen, hnydingur, hundfiskur, haahyrningur, och til de sednare, som få namn af *Illhvele*, föras *rödkammingur* och *naahvalur*, som gamla stadgar, och i synnerhet kyrko lagen förbjuder at äta. Isländarena tro i synnerhet den förra vara snål efter menisko kött, och afhålla sig därföre ifrån at fiska på de ställen, där den visat sig.

Af den andra sorten fångas väl ibland både med harpuner och nät, men på de större slagen våga icke Isländarena gerna at gå löst, emedan deras båtar äro nog små, och de dessutom med redskap därtil icke äro försedde. Ja de hafva för några slag sådan agtning, at de icke en gång våga nämna dem vid namn, når de äro til sjös, utan medföra i båten gödsel, svafvel, eneris och dylikt, för at skräma dem bort. Stundom fångas dock af det aldra största slaget, på det sätt, at fisken vid högt vatn går nära landet, samt icke hinner ut så snart som vatnet sjunker undan, då de med lantsar och stenar döda honom. På detta sätt, fingo de året för vår ankomst i *Hafnefiorden* en ansenlig hval.

Til fisket kan äfven Själ-fångsten räknas, som här på flere ställen är lönande.

 Man

Man får af den fyra flag, *roſtungur*, *vade-ſelur*, *blaudu-ſelur* och *gran-ſelur*. Om vintren äro de fetaſt, och gifva ibland til 3 a 4 pund ſpåck, hvaraf hvarje pund kan gifva $3\frac{1}{3}$ kanna olja; men om ſommaren åro de ganſka magra. Kőttet ätes, och ſäljes ſpäcket til 5 alnar pundet, ſamt ſkinnet efter vigten til 60 alnar pundet.

Islands läge gjőr det ſåledes til et det fördelaktigſte fiſke-ſtälle, ehuru fångſten i ſednare tider anſenligen tagit af. Ordſaken år dels, at ſå många fråmmande ſkep årligen komma főr at fiſka i negden af *Island*, dels briſt på fiſkare, di folkmängden minſkats, och torde hända, ſtőrſta felet ligger däruti, at landet präſſas genom Handels Compagniets monopolier.

Hade folket mera upmuntran, borde man vänta mera idoghet och flit ån nu; då de måſte lämna en *vætt* torrfiſk eller 5 Liſp. til compagniet főr $\frac{5}{6}$ riksdaler, ſom dock i *Hamburg*, dit en ſtor del af Isländſke fångſten ſkickas, betalas med 5 riksdaler banco *).

Näſt

*) Denna oreda torde nu blifva afhulpen, ſedan Konungen tagit handeln ifrån compagniet.

Näst fisket, utgjör boskaps och får skötseln Isländarenas förnämsta näring.

Deras boskap är ej stor til våxten, men ganska fet och god. Den år ej, som några föregifva, öfver alt utan horn; rart år dock at finna dem dårmed.

Större delen af året, hafva de sin boskap hemma vid gården, men några hafva fåboställen, eller så kallade *Sátr* vid fjällen, dit de skicka dem öfver sommaren, til dess hö-anden är förbi; och medfölja til dess ansning en herde, som går med dem i vall, och två qvinfolk, som mjölka dem, gjöra ost och smör. Man finner äfven ofta på fjällen vilda stutar, som om hösten jagas hem, då hvar och en igenkänner sin af sit bomärke.

Deras föda år mäst hö, och råknas dåraf på hvarje ko til vinter provision en stack, som består af 30 kapal ogödt eller 40 gödt hö *). I brist af foder få de på några ställen *Steenbitr*, en fisk, som jemte hufvud och ben af torsken,

 bul-

*) En kapal år ungefår få mycket som 12 a 15 pund hö. Gödt kallas det som våxer på gödd mark.

bultas sönder, samt blandas med $\frac{1}{4}$ sönderhackadt hö. De äta detta gärna, och mjölka väl, men skall dock mjölken där igenom få någon bismak, så at man ej utan i nödfall brukar detta.

Deras kor mjölka i allmänhet två kannor om dagen, men så finnas äfven de, som i dygnet mjölka 4 a 7 kannor, och anses den ko för lag-gill, som mjölkar 6 *pottur* på 24 timmar, och får en sådan ko, ej vara gall mera än 3 veckor för än hon kalfvar.

En nyfödd kalf får 8 a 14 dagar mjölk, hvarefter mjölken upblandas med vatn och hackat hö, och brukas omsider i stället för mjölken vassla därtil.

Priset på kor lika som på hästarna, är 120 alnar, hvaraf 30 utgjöra 1 riksdal. Bättre hästar betalas dock stundom med 8 a 10 riksdaler; med dem hafva de mindre besvär. Några hålla väl rid-hästar inne på stall om vintren, men i allmänhet söka de sig sjelfva födan. Faller mycken snö, får man lof at skåtta den undan, och blir brist om föda på landet, söka de vid stranderne efter sjöväxter.

Men

Men af all bofkaps-fkötfel, år intet, hvilket få drifves i *Island*, fom fåre-aflen. Den låtthet de hafva at föda dem, gjör at man anfer deras fkötfel fåfom både mindre befvärlig och koftfam; och träffar man ej fållan bönder fom hafva 2:0 a 400 får. Innan fårpeften på 1750 talet, fåg man hjordar af 1000 a 1200 och dårutöfver, hvilka tilhörde en enda man.

Huru vida det för landets hushållning vore bättre, at befordra ko-eller får-aflen vågar jag ej fäga, men fom innebyggarena för det fednare tyckas vara mera hågade, vore vål om några författningar vidtogos, hvarigenom den fördelaktigare kunde drifvas.

Regeringen har äfven därpå varit betänkt, famt fkickade til den ändan en Svenfk Baron Hastfer, i flutet af 50 eller början på 60 talet til *Island*. Han gjorde åfven dår åtfkilliga förbåttringar, famt upfant och förfårdigade et flags pulfver emot får fjukdomar, fom ånnu brukas dår, få vål fom i *Dannemark* och *Norrige*, och omtaltes han i landet fåfom en i denna hushålls gren ganfka kunnig man, med bäfta vilja, at hjelpa alla

ore-

oredor, men huru vida det rygte, fom öfver alt i landet var gångfe, äger grund, at handels compagniet fökte lägga hinder i vägen för deras undanrödjande, då de funno mera fin räkning vid fifket, vet jag ej; vift är, at föga eller intet, genom Baron HASTFERS anftalt, til landets nytta uträttades *).

Hvad deras får angår, äro de i några delar olika våra. Således hafva alla rätt upftående öron, liten rumpa, och äro 4 a 5 hornade ej fällfynte **). På några ftällen hafva de dem om vintren i hus, men på de fläfta låta de dem fjelfva föka fig födan ute på marken.

Be-

*) Olyckan var at Baron HASTFER, tör hända på regeringens befalning, förde in det Spanfka flaget i *Island*, ty det ville icke trifvas, och tror man at det äfven ditbragte får-päften, hvaraf landet ännu har den drygafte känning.

**) Samma berättar äfven Herr Archiater von LINNE om fåren på *Öland* famt Abbe de GERMANES om *Corfica*. Det förtjänar väl de naturkunnogas underfökning, huru vida climat eller föda, på flera ftällen, få allmänt kan förorfaka en, på andra orter, få ovanlig fak.

Befynnerligt är med dessa, som gerna i ovåder krypa in i kulor, hvaraf i *Island* är ganska stor mångd, at då de vid starkt fallande snö ej hafva denna tilflykt, ställa de sig i en hop, med hufvuden in, neder åt marken, hvarigenom förekommes, at de ej så lätt insnögas, och ågaren därjemte har lättare at finna dem. Här kunna de ibland stå flera dagar, då man har exempel at hungren drifver dem at äta hvarandras ull, som valkas i magen til bollar, och förorsakar dem döden; men merendels upsökas de straxt och hjelpas *). Villa får finnas dock ej, som några föregifvit, utan hafva alla sin ägare, som nog på dem har räkning; och när de drifvas til fiällen, merendels äro under en herdes upsigt.

Deras föda är grås och örter, och blifva de i synnerhet feta af Cochlearia, samt gifva då til et pund talg, och därutöfver. Til vinter provision räknas på 1 lamb, 1 kapall gödt, 2 ogödt hö. I hårda år få de dock så väl som den öfrige boskapen, hålla bultade torskben och dylikt til godo. Goda

*) Det samma berättar äfven Herr Capitain Ekeberg ske med de Hitländske fåren.

Goda får mjölka 2 ånda til 6 *pottur* om dagen, och gör man så väl ost, som smör af deras mjölk, hvilken äfven då den kokas, är rått smaklig.

Men den förnämsta inkomst de hafva af sina får, är ullen. Den afklippes ej som hos oss, utan sitter qvar til slutet af Maji månad, då den lossnar af sig sjelf, samt på en gång afdrages och sitter som en fäll ihop, samt kallas *Ullafœt*. Kroppen är då redan täckt med ny ull, som är ganska kort och fin, och i godhet öfvergår den Svenska. Den växer småningom sommaren öfver, och emot hösten blifver den gröfre och sträfvare, samt glatt och gläntsande, nästan som kamelhår, dock knorlig, hvarigenom fåren vintren öfver väl stå emot kölden. Skulle en kall vår infalla, sedan ullen blifvit aftagen, sys vallmar om magen på de naknaste och svagaste.

Et laggildt får bör efter *bualagen* gifva til det minsta 4 marker ull, och är ej sällsynt, at få något däröfver *).

De-

*) Jag påminner mig där hafva sedt en gumse, som gifvit til sex marker ull årligen.

Deras ſpringe tid börjas i November månad, men ſom våren ſtundom kommer ſent, ſläppes ej baggarne förr än nyårstiden til fåren, ſom gå med foſtret 18, men mäſt 19 à 20 vickor. Gå baggar och får under ſpringe tiden tilſammans, faſtſys under magen på de förre et litet bräde, hvarigenom de hindras at i förtid ſpringa lamben. Man räknar på en 5 årig bagge, årligen 30 får, och på den ſom förſta året ſpringer 15, men den gamla *bna-lagen* ſom i allmänhet kräfver mera än nu fordras, utſåter 60 för den förra, och 20 för den ſednare.

At de få två lamb är ej rart, och händer ſtundom at de få tre, då de taga et af dem och lemna til et annat får, hvars lamb dödt. Äro de nyfödde lamben, ſå ſvaga, at de ej kunna följa modren, tagas de hem och matas med mjölk, hvartil en penna med en blött ſkinlapp nyttjas.

Priſet är efter landt taxan för 6 får, 2 til 4 år gamla, med lamb och ull, höſtetiden, fyra riksdaler; en 4 års gålld gumſe, betalas man emellan med 1 riksdaler, men hos köpmånnen endaſt med 5 mark eller $\frac{5}{6}$ riksdaler. Når ſlagtade lamb ſåljas, betalar man i proportion af talgen, 2 alnar för-

för hvarje mark; endast köttet, utom hufvud, fötter, inelfvor, talg, skinn och ull, 20 alnar, och utsätter *bualagen* för 1 m. rökt fårkött ½ aln. Skinnen betalas efter vigten 30 fiskar för et halft pund *).

Getter finnas på några ställen, men ej til myckenhet, och tyckas de ej synnerligen vilja trifvas på en skoglös ort. Svin hafva väl köpmännerne fört öfver ifrån *Kiöbenhavn*, men de berättades icke villa fort **)

Utom

*) I anseende til Climatet, undras med skål, at Isländske får ej mera förskaffas til Sverige. Huru litet besvär har man icke med dem, då de Spanske däremot fordra så mycken ans, och snart vanslägtas? Herr THOROTTI, en Isländare, som 3 år uppehållit sig i Upsala, och ej är mindre kunnig i Landets Oeconomie än Antiquiteter, har under händer en *efterrättelse om den Isländske fåre-nöt och häste-aflen, så vida de blifva födde ute på marken.*

**) Fordom har man dock i Island haft mycket svin-kreatur, men til äfventyrs torde man funnit dem besvärlige för betet, hvadan äfven så väl *Graagas* som *Jónsbogen* förbjuder at släppa dem på betesmarker. Se *Kristin retter*, p. 130.

Utom dessa djur, finnas i *Island* trenne slag hundar, *fiar-hundar* al. *lumbar*, *dyr-hundar* och *dverg-hundar*, kattor tama och vilda, hvilka sednare kallas *urdarkettir*, rottor, samt hvita och bruna råfvar, bland hvilka några åta gräs, och kallas *gras tofur*, til hvilkas utödande, Konungen utsatt et præmium af 1 riksdaler för 10 skinn, så snart de hos köpmännen blifvit sålde. Folket emellan är äfven en öfverenskommelse träffad, at den som förstör et råfbo med hane, hona och ungar, får genom sammanskott af grannarne 1 riksdaler,

Renar hafva ej förr här varit, men efter Herr Stifts Amtman THODALS föranstaltande, öfverskickade köpman SÖRENSON från *Norrige* 1770 13 st. af hvilka genom vanskötsel 10 dödde på vågen. De tre qvarblefne trifvas väl, och hade redan vid vår varelse i *Island* kalfvat 3 gångor, och brister dem ej föda, då landet öfverflödar på ren-måse *).

H Efter

*) På det underrättelse ej må saknas om de örter och gräs-slag som i Island växa följer den i Eg. Ol. resa införde förtekning af Herr Koenig.

Monandria. Callitriche *verna*.
Hippuris *vulgaris*. *autumnalis*,

Efter fiſket och boſkapsſkötſeln, torde ej vara utur vägen, at nämna några ord om

Diandria.

Veronica *officinalis.*
ſerpyllifolia.
Beccabunga.
Anagallis aquatica.
ſcutellata.
alpina.
fruticula.
marilandica.
Pingvicula *vulgaris.*
Antoxanthum *odoratum.*

Triandria.

Valeriana *officinalis.*
Scirpus *paluſtris.*
lacuſtris.
cæſpitoſus.
acicularis.
Scirpus *ſetaceus.*
Eriophorum *polyſtach.*
vaginatum.
alpinum.
Nardus *ſtricta.*
Phleum *pratenſe.*
nodoſum.
alpinum.
Alopecurus *geniculatus.*
Agroſtis *rubra.*
ſtolonifera.
capillaris.
canina.
pumila.
alba.
arundinacea.
Aria *cærulea.*
cæſpitoſa.
flexuoſa.
montana.
ſubſpicata.
alpina.
aqvatica.
Poa *pratenſis.*
trivialis.
compreſſa.
annua.
anguſtifolia.
alpina.
maritima Hudſonis.
Cynoſurus *cæruleus.*
Feſtuca *ovina.*
rubra.
elatior.
fluitans.
duriuſcula.
Elymus *arenarius.*
caninus.
Bromus *criſtatus.*
Arundo *Epigeios.*
Phragmites.
arenaria.
Triticum *repens.*

om foglefångften, fom i *Island*, i fynnerhet hvad fjöfoglar beträffar, år betydande.

Montia *fontana.*
Koenigia *Islandica.*

Tetrandria.

Scabiofa *fuccifa.*
Galium *paluftre.*
Mollugo.
verum.
boreale.
Plantago *major.*
lanceolata.
maritima.
coronopus.
Alchemilla *vulgaris.*
alpina.
Potagometon *natans.*
maritimum.
compreffum.
lucidum.
crifpum.
pectinatum.
pufillum.
Sagina *procumbens.*
Sangviforba *officinalis.*
Tillæa *aqvatica.*

Pentandria.

Myofotis *fcorpioides.*
Pulmonaria *maritima.*
Menyanthes *trifoliata.*
Gentiana *campeftris.*
amarella.
nivalis.
ciliata.
qvinqvefolia.
Bavarica.
tenella.
Svertia *rotata.*
Azalea *procumbens.*
Hydrocotyle *vulgaris.*
Liguflicum *fcoticum.*
Angelica *Archangelica.*
fylveftris.
Imperatoria *Oftruthium.*
Carum *Carvi.*
Alfine *media.*
Parnaffia *paluftris.*
Statice *Armeria.*
Linum *catharticum.*
Drofera *rotundifolia.*
longifolia.
Sibbaldia *procumbens.*

Hexandria.

Anthericum *calyculatum.*
Juncus *effufus.*
trifidus.
articulatus.
bulbofus.
bufonius.
biglumis.
triglumis.
pilofus.

De finnas til myckenhet vid alla ſtrander, men ſtörſta fångſten ſker dock på några få

campeſtris.
ſpicatus.
Rumex *digynus.*
acutus.
acetoſa.
acetocella.
Triglochin *paluſtre.*
maritimum.

Octandria.

Epilobium *anguſtifolium.*
latifolium.
montanum.
paluſtre.
alpinum.
tetragonum.
Vaccinium *Myrtillus.*
oxycoccus.
uliginoſum.
Erica *vulgaris.*
Polygonum *viviparum.*
Hydropiper.
amphibium.
aviculare.
perſicaria.
Paris *qvadrifolia.*

Decandria.

Andromeda *Hypnoides.*
Arbutus *uva Urſi.*
alpina.
Pyrola *rotundifolia.*
ſecunda.
Saxifraga *Cotyledon.*
ſtellaris.
nivalis.
punctata.
oppoſitifolia.
autumnalis.
aizoides.
bulbifera.
rivularis.
tridactylites.
cæſpitoſa.
Groenlandica.
hypnoides.
petræa.
Stellaria *biflora.*
ceraſtoides.
Arenaria *peploides.*
ſerpyllifolia.
ciliata.
Cucubalus *Behen.*
Silene *acaulis.*
Seleranthus *annuus.*
Sedum *rupeſtre.*
acre.
annuum.
villoſum.
Lychnis *floscuculi.*
alpina.
Ceraſtium *viſcoſum.*
vulgare.
alpinum.

få ställen, hvarest de hafva sina bo. Deras ägg nyttja Isländarena til egit behof, åf-

latifolium.
Spergula *arvensis.*
nodosa.

Icosandria.

Spiræa *ulmaria.*
Sorbus *aucuparia.*
Rubus *saxatilis.*
Fragaria *vesca.*
Potentilla *verna.*
anserina.
aurea.
Geum *rivale.*
Comarum *palustre.*
Dryas *octopetala.*

Polyandria.

Papaver *nudicaule.*
radicatum.
Thalictrum *alpinum.*
Ranunculus *acris.*
hederaceus.
reptans.
aqvaticus.
lapponicus.
repens.
glacialis.
hyperboreus.
Caltha *palustris.*

Didynamia.

Thymus *serpyllum.*
Lamium *purpureum.*
Galeopsis *Ladanum.*
Tetrahit.
Prunella *officinalis.*
Bartsia *alpina.*
Rhinanthus *Crista galli.*
Euphrasia *officinalis.*
Pedicularis *sylvatica.*
flammea.
Limosella *aqvatica.*

Tetradynamia.

Draba *verna.*
muralis.
incana.
hirta.
Thlaspi *bursa pastoris.*
campestre.
Cochlearia *officinalis.*
Cardamine *pratensis.*
hirsuta.
petræa.
bellidifolia.
Sisymbrium *Islandicum.*
Arabis *alpina*
Bunias *Cakile.*

Monadelphia.

Geranium *sylvaticum.*
pratense.
montanum.

Diadelphia.

Polygala *vulgaris.*

ven ſom köttet af de flästa ätes; men med deras dun och fjädrar drifva de en fördelagtig handel.

Det

Lathyrus *pratenſis.*
Vicia *cracca.*
Piſum *maritimum.*
Anthyllis *vulneraria.*
Trifolium *arvenſe.*
pratenſe.
repens.

Syngeneſia.

Leontodon *Taraxacum.*
autumnale.
Hieracium *piloſella.*
auricula.
alpinum.
præmorſum.
Serratula *arvenſis.*
Carduus *lanceolatus.*
Gnaphalium *alpinum.*
uliginoſum.
ſylvatico affine.
Erigeron *uniflorum.*
Senecio *vulgaris.*
Marticaria *inodora.*
Achillæa *Millefolium.*
Viola *canina.*
tricolor.
paluſtris.
Orchis *maculata.*
latifolia.
hyperborea.
Morio.
maſcula.
Satyrium *viride.*
album.
nigrum.
Ophrys *Camtſchatca.*

Monœcia.

Sparganium *natans.*
Carex *dioica.*
capitata.
pulicaris.
arenaria.
uliginoſa.
leporina.
vulpina.
muricata.
loliacea.
caneſcens.
elongata.
flava.
pedata.
montana.
limoſa.
palleſcens.
capillaris.
Pſeudocyperus.
acuta.
veſicaria.
hirta.
Betula *alba.*
nana.

Det vore nästan onödigt, at af dem upnämna alla slag då jag tror näppeligen nå-

 got

Myriophyllum *spicatum.*
verticillatum.
Ceratophyllum *demers.*

Dioecia.

Salix *Myrsinites.*
arbuscula.
herbacea.
reticulata.
Myrtilloides.
glauca.
lanata.
lapponum.
arenaria.
fusca.
capræa.
pendandra.
Empetrum *nigrum.*
Juniperus *communis.*
Rhodiola *rosea.*

Polygamia.

Holcus *odoratus.*
Atriplex *laciniata.*
patula.

Cryptogamia.

Eqvisetum *sylvaticum.*
arvense.
limosum.
palustre.
fluviatile.
hyemale.

Osmunda *Lunaria.*
Acrostichum *ilvence.*
septentrionale.
Thelypteris.
Polypodium *Filix mas.*
Filix fœmina.
fragile.
vulgare.
fontanum.
Phegopteris.
Dryopteris.
Ophioglossum *vulgatum.*
Lycopodium *alpinum.*
clavatum.
annotinum.
Selago.
Selaginoides.
dubium.
Sphagnum *palustre.*
Splachnum *rubrum.*
vasculosum.
ampullaceum.
Bryoides.
Polytrichum *commune.*
urnigerum.
Fontinalis *antipyretica.*
minor.
Phascum *acaulon.*
Mnium *pellucidum.*
fontanum.

got ställe gifves, som dåraf har flere sorter, och större myckenhet; jag vill dock bland

hygrometricum.
purpureum.
setaceum.
cirratum.
hornum.
crudum.
pyriforme.
polytrichoides.
serpyllifolium.
Brynum *apocarpum.*
striatum.
pomiforme.
extinctorium.
subulatum.
rurale.
scoparium.
undulatum.
heteromallum.
hypnoides.
argenteum.
pulvinatum.
cæspititium.
truncatulum.
Hypnum *taxifolium.*
denticulatum.
triqvetrum.
filicinum.
proliferum.
parietinum.
prælongum.
crista castrensis.

abietinum.
cupressiforme.
aduncum.
scorpioides.
sqvarrosum.
dendroides.
curtipendulum.
purum.
illecebrum.
cuspidatum.
sericeum.
velutinum.
Jungermannia *albicans.*
resupinata.
complanata.
dilatata.
rupestris.
epiphylla.
pingvis.
furcata.
ciliaris.
bicuspidata.
disticha.
Marchantia *polymorpha.*
hemispærica.
tenella.
Targionia *hypophylla.*
Blasia *pusilla.*
Riccia *Crystallina.*
glauca.
Anthoceros *punctatus.*

bland den mångd af villgjäſs, lommar, änder, m. flere, ſom hår hafva ſit tilhåll, i ſynnerhet nåmna ſvanen och åderfoglen.

Lichen *geographicus.*
ſangvinarius.
fuſco-ater.
calcareus.
candelarius.
tartareus.
palleſcens.
ſubfuſcus.
ſaxatillis.
omphalodes.
olivaceus.
Fahlunenſis.
ſtygius.
phyſodes.
parietinus.
ſtellaris.
Islandicus.
nivalis.
farinaceus.
venoſus.
aphthoſus.
caninus.
ſacatus.
croceus.
deuſtus.
cocciferus.
pyxidatus.
gracilis.
furfuraceus.
fraxineus.
prunaſtris.
reſupinatus.
miniatus.
velleus
puſtulatus.
polyphyllus.
digitatus.
cornutus.
deformis.
rangiferinus.
uncialis.
ſubulatus.
paſchalis.
fragilis.
lanatus.
pubeſcens.
chalybeiformis.
hirtus.
leproſus rubens tuberculis nigris.
gelidus.
trapeziformis.
nigreſcens.
reticulatus.
criticus.
ſulphureus.
defraudans.

Chara *vulgaris.*
hiſpida.

Tremella *Lichenoides.*

At ſvanen räknas bland flyttfoglar år bekant. Deras antal minſkar äfven anſen-
ligen

verrucoſa.
hemiſphærica.
adnata.
Fucus *ſerratus.*
veſiculoſus.
divaricatus.
exciſus.
inflatus.
ceranoides.
ſpiralis.
canaliculatus.
diſtichus.
nodoſus.
ſiliqvoſus.
loreus.
aculeatus
Lycopodoides.
muſcoides.
Filum.
lauoſus.
faſtigiatus.
furcellatus.
palmatus.
digitatus.
eſculentus.
ſaccharinus.
ſangvineus.
ciliatus.
criſpus.
alatus.
dentatus.
rubens.
plumoſus.
cartilagineus.
ſpermophorus.
gigartinus.
confervoides.
plicatus.
albus.
corneus, virgatus dichotomus, ſetis æqvalibus.
fungularis.
clavatus.
coronopifolius.
Ulva *umbilicalis.*
inteſtinalis.
compreſſa.
latiſſima.
pruniformis.
Lactuca.
ſobolifera.
lanceolata.
Linza.
Conferva *littoralis.*
æruginoſa.
dichotoma.
ſcoparia.
cancellata.
polymorpha.
rupeſtris.
ægagropila.

ligen i landet mot vintren, dock har man aldrig brist dårpå, ty de flästе kullar qvarblifva ständigt. Om våren ser man dem komma ofta til 100, och flere i skocken, och tros at en del begifva sig ännu längre åt norr, och endast kort tid här taga härberge. Sommaren öfver hafva de sit tilhåll i insjöar, men när dessa mot vintren lägga sig, taga de kosan til hafsstranderne. Straxt om våren sökes efter deras ägg, som äro ganska stora, och anses för rätt smakliga, men i Augusti månad då de fälla fiädren, anställes efter dem jagt uti de insjöar, hvaräst de då vistas, och hvartil man inrättar hundar, som taga dem lefvande. Deras sång skall om kalla och mörka vinter nåtter vara rått vacker, men i September månad funno vi ej däruti någon behaglighet. En gammal svan smakar något af tran, och således ej väl, men en ung däremot, räknas med skäl ibland de bästa fogel-

corallina.
barbata.
Byssus *cryptarum.*
Jolithos.
botryoides.
Agaricus *campanulatus.*
fimetarius.
Poletus *bovinus.*
Elveta *atra.*
æruginosa.
Peziza *lentifera.*
scutellata.
cupularis.
zonalis.
Clavaria *coralloides.*
muscoides.
Lycoperdon *bovista.*

fågelstekar. Den betalas innan fiädren blifvit fåld, ungefär lika som et ungt lamb.

Af åderfoglen draga de änna mera nytta, anse honom äfven för en skatt, och hör man sällan, at förnuftige hushållare skjuta eller döda honom *).

Åderfoglen gör merendels sina bo på små öar ej långt från stranden, och stundom bygger äfven Isländaren bo åt dem nära vid sina hus, då de med mycken varsamhet handteras, samt blifva ganska tame. I början af Junii månad lägger den 4 a 6 ägg, men stundom händer, at man finner 10 a 16 i et bo, med twå hönor, som wäl förlikas. Hela wårpe tiden warar 6 a 7 vickor, och wärpa de gärna 3 gångor på särskilta ställen. På de twånne första borttages både ägg och dun, men i det sidsta sker det mera sparsamt. En gång i vickan besöka dock ägarena af platsen det samma.

När de komma til boet, uttaga de först hönan, plocka sedan därutur öfverflödiga dun samt ägg, och lägga henne åter tilbaka, hvarefter hon å nyo wärper, samt förser sina

*) At på annars ägor skjuta åderfogel på ägg, anser Isl. lagen för tjufveri.

na ägg med nya dun. När hönan omsider blifvit så skôflad, at hon ej har mera at gifva, kommer hanen henne til hjelp, som med sina dun skyler äggen. Dess dun äro hvita, och kunna lätt igenkännas, samt få ligga qvar, til dess ungarne äro kläkte, hvilka med hönan efter en timas förlopp lemna boet, då det å nyo plundras.

De första 3 vickorna af ligge tiden, får man bästa dunen och mästa äggen, samt är i allmenhet anmärkt, at de i regn våder värpa mäst. Så länge hönan ligger på äggen, är altid hanen på vakt vid stranden, men så snart ungarna blifvit utkläkte, lemnar han dem. Hönan däremot, håller dem ännu hela tiden sällskap, och är rätt besynnerligt, at se huru hon straxt, sedan ungarne blifvit kläckte, för dem ut ur boet, samt går förut ned til stranden, dit de trippa efter; så snart de komma til vatnet tager hon dem på ryggen, och simmar et stycke ut, hvarefter hon dyker ned, och ungarne, som flyta på vatnet, få lof at hjelpa sig sjelfva. Därefter ser man dem sällan på landet, utan hålla de sig mäst på fugtiga skår, samt föda sig med insecter och hafs-växter.

Un-

Under hela ligge-tiden, kan man efter en höna få en half mark dun, hvaraf dock mera än hålften vid ränsningen går bort. De delas i *Thang-duun* och *Grás-duun*, af hvilka de sidsta hållas för bäst, och rånsas på det sätt, at man spänner garn i små fyrkantiga rutor öfver et tunneband, hvarpå dunen lägges, och hvarefter man med en trädkil rör fram och tilbaka under botn, då det grofva faller igenom, men det fina stadnar qvar ofvanföre. De dun som plåckas af död åderfogel duga ej stort, ty de hafva til större delen förlorat sin spånstighet; man frågar ej eller stort efter dem i *Island*. De andra säljas rånsade til 45 fiskar marken, samt oränsade til 16 fiskar, och utföras för compagniets räkning årligen, ungefär ränsade samt orånsade åderdun 1500 à 2000 skålpund, utom hvad til främmande kan lurendrägas *). 1750, sålde Isländska handels compagniet af denna vara för 3747 riksdaler, förutan det som directe skickades til *Glückstad* **).

Af-

*) Köpmännerna få näppeligen $\frac{1}{3}$ af de åderdun som föras ifrån Island. Studenter, Köpmans-betjenter och andra resande medtaga det mästa.

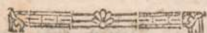
**) E. Philadelphi Oecon. Bal. pag. 92.

Af landtfoglar fånga de för födan mäst snöripor, som finnas til otrolig myckenhet, samt falkar, som äro af 3 slag, och köpas af Konungens falkenerare, de hvita för 15, de mörkare för 10 samt de grå för 7 riksdaler stycket *)

XIII.

*) Följande förtekning på foglar som finnas i Island, är tagen utur Eg. Ol. resa, på det icke underrättelse derom må saknas.

Tringa, rostro brevi nigro, *Kieldu-Svin.*
rostro lævi.
natans inquieta, *Torfgrafvar-alpt.*
rostro nigro, basi rubra, pedibus coccineis, *Stelkur.*
Rubris, *Tildra.*
Cinereo fusca, *Selningur.*
Pectore rubro, *Raud-bryslingr*
Tota supra fusca, *Lækia dudra.*
Pelecanus Carbo, *Skarfen.*
Ater, capite cristato, *Topskarfr. Hraukur*
Variegatus, *Graaskarfr, Hnup-lungur.*
Niger, macula femorum candida, *Dila skarfr.*
Bassanus & piscator, *Haffula.*
Columbus Minimus, *Skrofa.*
Minimus, *Peturs Kofa.*
Maximus, pectore albo, *Himbrynen.*
Cinereus pectore albo, *Lomen.*
Niger pedibus sanguineis, *Peturskofa.*
Pectore ferrugineo.

XIII.

Til Herr Cancellie-Rådet och Riddaren Ihre.

Stockholm d. 18 Nov. 1774.

Isländska handeln har varit flere förändringar underkastad. Til 1400 seglade mast

Charadrius variegatus, pectore nigro, *Lo, Theylo, Heylo.*
- - - Macula nigro, *Loar-Thrall.*
- - Minimus collari nigro, *Sandlo.*
Anas rostro cylindrico, *Önd.*
Plumis mollissimis, *Ædar fugl.*
Collo nigricante, collari albo, *Helsfingen*
Fera, *Blaakollsönd.*
torquata multicolor, *Straumönd, Brimdufa.*
Cristata nigra, *Hrafn önd.*
Cauda acuta cuneiformi, *Haavella.*
Minima aculeata alarum nigra, *Ört.*
Crista gemina flava, *Sef-Ond.*
Cygnus, *Svan.*
Anser Vulgaris ferus, *braa-gaasen.*
Bassanus
Griseus ferus
- - Capite colloque nigris, *Hrota.*
Bassano congener.

mäst Norrmån hit, och upköpte den fisk som Isländarena ej med egne skepp för-

Passeres, *Tytlingar Skogarthrostr.*
Turdus communis.
Alauda, *Thufu-tytlingr.*
Fringilla remigibus albis, *Snio-tytlingur.*
Motacilla Oenanthe, *Steindepill.*
- - - pectore nigro, *Mariu-Erla.*
Fusca cauda surgente, *Rindill, Musarbroder.*
Hirundo, *Suala.*
Passer colore brunneo, *Audna-tytlingr.*
Alca arctica, *Præst.*
Vulgaris, *Aalka.*
Sulco rostri unico, *Drunnesia.*
Rostro acuminato, *Langvige.*
Rostro breviori, *Stuttnesia.*
Rostri sulcis octo, *Gerfugl.*
Alca torda.
Rostri sulcis quatuor, *Aalka.*
Alis minimis, *Gerfugl.*
Numenius, *Jadrekan.*
Major rostro acuato, *Spoe,*
Minor, longiroster, *Hrosa Gökr, Myreskitr.*
Sterna, *Therna, Kriia.*
Capite supra nigro, *Therna.*
Fusco alba, *Kioven*
Larus maximus, *Suart-bakur.*
Glaucus, *Maar.*

yttrade. Sedan hade Engelsmånnerna den enſamt til reformations tiden, då den föll i Tyſka händer, och drogo i ſynnerhet Hamburgarena dåraf vinning. Men CHRISTIAN IV, ſom i allmänhet arbetade på at uphjelpa Danſke handeln, ſläpte ej eller *Island* ur ögnaſigtet. Han förböd 1602 all handel för hanſeſtåderne på *Island*, och updrog den åt *Kiöbenhavn*, *Malmö* med andra under Danſka Kronan då hörande ſtäder; men Isländſka compagniet i *Kiöbenhavn* kom dock ej i ordning förr än 1620, ſe-

Canus, *Maar.*
Albus alis nigris, *Maar.*
Paraſiticus, *Suart-bakur.*
Marimus *Ritr*, *Rytſa*, *Skegla.*
Albus medius & vulgaris, *Maar*, *Maffur.*
Variegatus, collo & pectore albis, *Malmuche.*
Tridactylus, *Maar.*
Fuſcus, *Skumen.*
Ardea chriſta dependente, *Hegre.*
Procellaria major, *Filingen.*
Glacialis
Tetrao verſicolor, *Riupa.*
Falco Chryſaetos, *Örn.*
Gentilis, *Falk.*
Corvus Corax, *Rafn*
Hæmatopus, *Tialdur.*

ſedan Konungen å nyo 1619 förbudit hanſeſtäderne all handel här. Detta compagnie fortſattes til 1662, då det igenom en förordning blef uphäfvit, och hvartil ibland annat äfven var ordſak, at ſjöröfvare 1627 gjorde ſtor ſkada i landet, och bortförde mycket folk, ſom dock til ſtörre delen, af Konungen 9 år dereſter blefvo utlöſte *). Detta förtröt honom högeligen, då compagniet åtagit ſig, jemte at med nödige varor förſe landet, äfven at freda det ſamma, och hvilket för compagniet hade den verkan, at de ſom hade actier til 1000 riksdaler fingo 500, de til 200 riksdaler, intet tilbaka. Compagniet betalte för hvarje hamn viſst til Konungen, och för hvarje ſkepp til Stifts Amtman 1 riksdaler, ſamt därjemte viſst af Veſtmanna öarne til Konungens fatebur.

Sedan kom handeln i hvarje hamn hvart ſjette år på auction, och har et oc-

*) Redan 1579 hade Isländarena beſök af Engelſke Sjö-röfvare, 1613, 1614, 1615 och 1616 af Franſoſer, ſamt 1627 af Algierare och Fez-Marocaner, ſom upbrände och förſtörde hvad de icke kunde bortföra. Pontoppidan nämner äfven at Turkiſke Sjöröfvare 1687 beſökt Island, men det är ogrundat. Fin. Hiſt. Ecles. 3. 491.

trojerat handels compagnie, sedan 1734 å nyo hår haft monopolium, emot en årlig afgift til Konungen af 6000 riksdaler. Det hitskickar årligen 24 a 30 skepp, lastade med såd, bröd, vin, järn, timber m. m. och inlasta dåremot vid 22 hamnar fisk, kött, smör, tran, hudar, ull och ullvaror, som det igenom vahrubyte blifver ägare af, efter en taxa 1702 utfärdad *). Huru vida compagniet på denna handel kan vinna eller ej, år svårt at säga, men at Isländaren förlorar år ovedersägeligit; ty Holländarena betala gerna öfver taxan, och skaffa utom dess båttre varor, än dem compagniet förfäljer. En följd häraf är, at oagtadt flere Holländske skepp, tid efter annan, för förbuden handel blifvit seqvesterade, Isländaren dock säljer en betydlig myckenhet fisk til dem, då de ej äro vålkomne hos compagniets betjenter, som vål kunna märka lurendrägeriet, af det lilla förråd, Isländaren sedan til dem har at aflåta.

En

*) 1776 den 30 Maji, har detta Compagnie blifvit uphäfvit, och en ny taxa utfärdad, efter hvilken handeln nu drifves för Kronans räkning, under Stats-Rådet Ericksens öfverinseende.

En marknad hålles här årligen vid *Hraundals retter*, då de som bo långre up i landet, emot smör, vallmar och får, byta sig til fisk och tran, m. m. Äfvenledes har man vid *Reikavik* en ylle fabrique, hvarest 20 a 30 arbetare sysselsättas; och finner man hår och där i landet, hos bönderen väfstolar, hvilken handtering dock kunde ökas.

Danskt mynt är i landet gängse, men penninge stocken kan ej stiga til många 1000 riksdaler. All råkning sker äfven ej i penningar, utan i *fiskar* och *alnar*. Af de förra svara 48 st, hvarje fisk a 2 marks vigt, emot en riksdaler, och utgjöra 24 alnar, äfven lika summa *). Man köper en häst til 150 fiskar, och en ägendom til 6000 alnar. 1 *vätt* gjör 5 lispund, 1 *færing* 10 marker. På 1 tunna räknas 136 *pottor*, och på 1 *kutur* fem. Alnen är lika med Hamburger aln, af hvilka tre utgöra en famn. Om Isländarenas gamla råkningssätt torde af följande något kunna slutas. Jag tager mig frihet öfver-

 sän-

*) Efter öfverenskommelse råknas 30 aln. lika med en Riksdaler, och gjör således en slags course.

sånda det, då min tid år nog inskränkt, at därom nåmna något fullståndigare.

1 *Nagli* = 1 *Penning*
1 *Aln* = 10 *Penningar*
1 *Örtug* = 2 *alnær.*
Eyrir olika ifrån 12 til 3 men mäst 6 *alna eyrir* = 6 *alnar.*
Mörk 48 *alnar.*
Stort hundrat = 120 *alnar.*
Smatthundrat = 100 *alnar.*
Mörk veginn = 6 *talinn.*

XIV.

Til Herr Cancellie-Rådet och Riddaren IHRE.

Stockholm d. 4 Decemb. 1774.

At våre förfäder ej föragtat vettenskaper och vitterhet, oagtadt de mäst genom mannamod och hjelte-bragder gjordt sig kände, vittnar forntidens historia. Deras Guda-lära, ehuru upblandad med fabler, var dock bragt i någon ordning; och de-

ras

ras moral, fast ej den lyckligaste och båsta, dock bindande til flere dygder, som saknades hos de mera uplyste Greker och Romare. Deras kundskap i naturkunnigheten, var efter den tidens uptäckter ej at föragta. Deras vidsträkta sjöresor, utan at då känna compassens nytta, vitnar om större insigter uti Stjernkikare-konsten och Geographien, än man skulle förmoda. Läkare konsten och i synnerhet Chirurgien kunde ej annat än hos et stridbart folk värderas, ehuru jag tviflar, det någon nu skulle åstunda, at vid utvärtes skador nyttja de curer, som forntiden omtalar. Gåtor, sagor och skaldkonsten voro ämnen för deras snille, och huru mycket vårde man därupå satt, skönjes af flere exempel, hvaribland kan vara nog at anföra Egils loflång öfver Konung Eric Blodoxe i *Norrige*, hvarmed han friade sit lif, *) och Hjarne som säges blifvit Konung i *Dannemark*, för den grafskrift han författadt öfver Konung Frode.

Om man icke med full säkerhet kan bevisa at Oden fört runor med sig til Norden, är dock nästan ingen fråga underkastadt

*) Detta qvåde kallas *Hofudlausn*, och är tryck uti Vormii Litteratura Runica.

ſtadt, huru vida de i 5 a 6 ſeculo voro bekante. Skrifkonſten var ſåledes kånd om ej fórr, viſt ſå ſnart ſom både hos Franker och Tyſkar, ty de fórre hade inga bokſtäfver fórr än de uti 6 år hundrat bórjade bruka latinſk ſkrift *), och de ſednare viſte ej dåraf förr ån i CARL den ſtores tid **). Denne ſmak förde ſåledes våre Isländare med ſig, ifrån ſit gamla hemviſt til den ó, hvar de ſedan ſlogo ned ſina bopålar, och då den i deras fädernesbygd alt mer och mer tog af, under de många oroligheter norden flera hundrade år måſte vidkännas, bibehöll den ſig icke allenaſt i *Island*, hvaråſt de för ſå mycket buller ej voro utſatte, utan dref äfven deras egen ſäkerhet dem, at i ſynnerhet yrka den hiſtoriſka vettenſkapen, för at därigenom få veta ſina mäg-tige grannars fóretagande ſamt kunna taga ſäkra mått och ſteg emot dem, ſom lurade på at underkaſta desſa nybyggare ſit välde.

För Chriſtna lärans införande i *Island*, hade de väl ej några ſkolar, eller publique-

*) ECKHARDT de Reb Franciæ Tom. I. pag. 39.
**) Morhofii Polyhiſtor Tom. I. Cap. 4.

que ställen hvarest ungdomen kunde njuta någon undervisning i bokliga konster, men därföre vårdslösades den icke, utan voro de besynnerligen angelägne, at utom kropps vighet och styrka, samt sådane öfningar, som voro nyttiga för egit och medborgares försvar, äfven förskaffa dem insigter i deras guda lära, historien och därnest lagfarenheten, hvadan äfven sagorne omtala dem, som häruti gjordt stora framsteg, och sants redan vid Christna religions antagande, en stor myckenhet lagkloke i landet *)

Under sina täta sjöresor, hvarvid de icke kunde betjena sig af compassen (*Lejtarstein*) som då ännu icke var upfunnen, uptäckte de ofta, då de sjelfve kommo ifrån den kosa de ärnat, nya länder, som sedan åter kommit i glömska, och hvilka i et sednare tidehvarf tros först vara påfundne. Således blef BJÖRN HERJULFSON, då han ämnade sig til sin fader på *Grönland*, af nordanväder drifven til et slätt och skogrikt land, hvarifrån han efter en lång och besvärlig resa, samt utan at fråga efter sin nya upfinning, åndtligen til sin fader återkom; och då han uti *Norrige*, dit han efter

*) Gunlaug Ormst. s. p. 49-52.

efter fadrens död ſig begaf, omtalte ſin reſa, upväcktes hos LEIFR luſt at beſöka detta land. Han begaf ſig därföre til ſjöſs med 35 män, och hamnade vid et bergigt och med ſnö öfverhölgt land, där intet gräs var at ſe. Därifrån fortſattes koſan til et ſlätt och ſkogvuxit land, hvilket han kallade *Markland*. Med nord oſt vind, begaf han ſig äfven härifrån, och anlände efter två dagar til en ö, ſom låg norr om faſta landet. Här for han veſter in åt et ſund, hvareſt fartyget ſtrandade på grund af ebben, men han lät varpa det til lands, bygde ſig hus, och öfvervintrade där. Ingen froſt kändes här, och öfver vintren rådnade allenaſt gräſet något litet. Dagarna voro mera jemnlånga än på *Island*, och om kortaſte dagen, var ſolen uppe både vid frukoſt och midaftons tid. Vin och hvete växte vildt, hvarutaf han tog ſig anledning at kalla landet *Vinland*. Härutaf kan man ſe, at han farit långt nog neder mot ſöder i *Amerika*. De drefvo äfven ſedan länge handel med denne ortens innebyggare, ſom de kallade *Skrælingar*, men hvilken omſider ſå uphörde, at til och med landet och deſs namn kom i glömſka *). Skal-

*) Läs STURLESSON, OLOF TRYGGV. Saga och Torfæus de Vinlandia antiqva.

Skaldekonsten var äfven i flor; och berömmas i synnerhet en EGIL SKALLAGRIMSON, en KORMAK OGMUNDSSON och GLUM GEIRSON, en THORLEIF JARLA SKALD och EINAR HELGESON, en SIGHVATR THORDSON, GUNLAUG ORMSTUNGA och SKALLD RAFN *); men hvad skrifkonsten beträffar, var den ej i synnerligt bruk för än efter år 1000. Runorne voro dock förut i landet bekante, och efter all liknelse medbragte från norden, ehuru man ej har anledning at tro, det de, såsom hos oss, på stenar blifvit ristade, då inga blifvit fundne, som med sin ålder gå tilbaka til hedendoms tiden **). De ristades likväl på sköldar, stundom på tak och väggar, och anför *Laxdæla* sagan en OLOF på *Hjardarhult*, som låtit bygga et stort hus, uti hvilket på bjel-

Fin. Hist. Eccles. Tom. I: p. 98. 99.

**) EGG. OLOFS. anför i sin resa pag 255. en sten ristad öfver *Kiartan*, som dog 1004, och pag. 256 en öfver *Semundr*, som tyckes vara ifrån 14 seculo, bägge vid samma vårk stuckne i koppar, men så unge och illa ristade, at de knapt förtjena at anmärkas. På samma ställe finnes äfven en illa ristad runaskrift, som föregifves vara trollrunor. I vår tid skrifver man ofta illa, utan at blifva hållen för någon trollkarl.

bjelkar och ſparrar mårkvärdiga fornſagor varit ſkrifne, åfven ſom THORKIL HAKE antecknat ſina egna bedrifter på ſin ſtol och ſång; och at de riſtades fŏr chriſtendomen, viſar OLOF TRYGGVASSONS ſaga, hvaråſt en ODDNI, ſom var dumbe anfŏres, hvilken genom runor tecknade ſig vara kränkt, af IVAR, ſin faders gäſt.

Men med Chriſtna religionens antagande år 1000, fingo äfven vettenſkaperne et annat ſkick. Man antog ſtraxt de latinſke caracdererne, då runorne, ej flera ån 16 til antalet, voro otilräcklige. *Islands* fŏrſte Biſkop JSLEIF, inråttade en ſkola i *Skallholt*, och ej långt dårefter hade man redan 4 ſkolehus, hvaräſt ungdomen underviſtes i latinſka ſpråket och Theologien, ſamt några den Theoretiſke Philoſophiens delar, och fōrſkrefs 1120 en GISLE FINSON från *Gottland*, utaf JONAS ÖGMUNDSSON förſte Biſkopen i *Hoolum*, at fōreſtå den där inrättade ſkolan. ARNGRIM JONSON anfŏr i anledning håraf i ſin crymogæa pag. 108 en rätt nŏjſam håndelſe, huru byggmäſtaren THORRODR, då han var i begrep at upföra Cathedral hyrkan i *Hoolum*, ſå noga gifvit akt på ſkolepiltarnes lexor i grammatican, at han ſjelf fådt någon grun-

grund däruti, och anföres på famma ftälle, at Bifkopen, fom var en lård och nitifk man, en gång oförvarande kom öfver en djekne, fom läfte OVIDII Epiftlar och Amores, hvilket han tog få illa, at han flog boken ur handen på honom. I en tid då man ej fkulle förmoda ftor kännedom af latinfka fpråket i vårt fäderneslând, hämtades dock härifrån en, fom hade nog infigter, at handleda ungdom vid latinfke poeternes läsning. Men fom detta oagtat vettenfkaperne dock voro i fin linda, begåfvo de, fom därutinnan åftundade at göra ftörre framfteg, fig til främmande univerfiteter. GISSUR JSLEIFSON ftuderade uti *Erfurt*, och flere refte fåfom SAEMUNDR SIGFUSSON til *Paris*, hvadan de kallades *Parisklärkar*. Mânge fom dock blifvit rätt namnkunnige ftuderade endaft i *Island*, bland hvilka kan vara nog at fåfom exempel anföra ARE FRODE *) och SNORRE STURLESON, bågge *Islands* berömdafte fcribenter. Ifrån Chriftna religionens antagande til

*) RESENIUS påftår väl i företalet til GUDM. ANDR. lexicon, och BUSSÆUS uti ARE FRODES lefverne, at han gjordt SÆMUNDR SIGFUSSON följe på fina refor, och tre år ftuderat i *Cöln*, men denna tancka vederlägges i Fin. Hift. Eccl. I. 193.

til 1264, då landet underkaſtades det Norrſka oket, kan man ſåledes med ſkäl ſäga, at *Island* var ibland de få ſtällen i Europa, och näſtan det enda i Norden, hvareſt vetenſkaperne dyrkades och upodlades, äfven ſom denne epoqve har at framviſa flere berömde män, än ſom ſedan härifrån gjordt ſig namnkunnige. Om deras inſigt i Moralen, Verldskundſkapen, Phyſiqven och Aſtronomien ſamt at de äfven uti Theologien haft tämmeligen ſtådad kundſkap, och därjämte nyttjat patres, vittna ſagorne *); men i ſynnerhet hafva deras Poetiſka och Hiſtoriſka arbeten trotſat tiden, och det, ſedan ſig inſmygande mörker. Det ſkulle ej vara ſvårt at upräkna många ſkalder hvilke ſå väl i *Island*, ſom Svenſka, Danſka, Norrſka och Engelſka ſamt Orcadiſke hofven gjordt ſig bekante, då *ſkaldartal* ej nämner mindre än 240 ſtycken, men det torde vara onödigt, at här anföra flere än de tre förnämſte, nemligen SNORRE SURLESON, ſom blef halshuggen 1241, uti ſit 63 år, på *Reikholt* i *Island*,

OLAFR

*) Fin. Hiſt. Eccl. Is. Tom. 1. 216.

** Man har i allmänhet trodt, at SNORRE STURLESON blifvit ſot död, men däruti felat.

Olafr Huitaskald ſom dog 1259, och Sturla Thordson ſom dog 1284, och hvilkas arbeten til någon del ſtyckevis, ſå vål uti de tryckte ſom otryckte ſagor finnas införde *).

Utaf ånnu mera värde äro deras ſagor, om hvilkas nytta och trovärdighet i Nordiſka

Denne namnkunnige man föddes 1178, och kom genom ſin ſlughet til ſå mycken magt, at han viſade ſig vid deras ting omgifven af 800 man, och var därjemte ſå rik, at en förluſt af 100 oxar ſom han gjorde, anſågs för ringa. 1218 for han til *Norrige*, hvaråſt Konung Håkan och Jarlen Skule öfverhopade honom med ynneſt, och for han efter tvenne år adlad tilbaka, med löfte at bringa landet under Norſk lydnad, hvilket dock ej vårkſtåltes. Han var dock i landet mycket betydande, beſtridde flera gångor med ej mindre beröm ån myndighet lagmansſysſlan i *Island*, men måſte omſider 1236, för ſin bror Sighuatr flygta öfver til *Norrige*, då han tog den ifrån Konung Håkan affalne Jarlen Skules partie. Några berätta at Jarlen gifvit honom Grefvelig vårdighet, viſst år åtminſtone at han med Jarlens tilſtånd, oagtadt Kon. förbud reſte tilbaka til *Island*, hvaråſt han af ſin egen måg Gissur Thorvaldsson ſåſom förrådare uti ſit 63 år 1241 blef halshuggen.

*) Finnæi Hiſt. Eccl. Isl. tom. 1. p. 216.

diſka hiſtorien ſå mycket blifvit tviſtat. Då några anſedt dem ſåſom ſåker ja orygglig grundval til våra förfäders hiſtoria, beſkyllas de åter af andra, at vara orimlige digter och hopſmidde oſanningar, ſådane ſom de ſju viſe måſtares, Riddar FINKES, FORTUNATI hiſtorier och andra käring ſagor. Så obilligt det ſednare är, ſå obetänkſamt är äfven at gå för långt i högaktning för dem; men då de med urſkilning brukas, äro de ſå mycket mera af en ofelbar nytta, ſom de äro näſtan den enda kålla, utur hvilken vår forntids hiſtoria kan hämtas, och deſsutom til en del, med mycken granſkning och ſmak blifvit ſammanſkrefne. En ARE FRODES ſchedæ ſom efter 1122 blifvit författade, och bland gamla Isländſke handlingar ſom kommit i vår tids händer åro de äldſte *), En STURLESONS **) arbete, en GUNLAUG och ODDS med

*). Man har dåruttaf följande edition. *Skallholt* 1688 8:vo, *Oxford* 1696 och 1716 8:vo utaf CHRISTOPH WORMIUS, men hvilken uplaga aldrig blef fullſtändig då företal och noter m. m. fela. *Kiöbenh.* 1733 4:to med latinſk öfverſättning och not. af ANDREAS BUSSÆUS.

**) Man har icke af denna bok någon rätt god uplaga, och är bland alla den båſt

med flere förlora aldrig sit vårde *), ty jag ser ingen ting som kan betaga dem samma trovårdighet, som man utan förbehåll lemnat en TACITUS och en LIVIUS. Hvilken vet icke, at de, hade såkre handledare vid utarbetandet af de historier, som i alla tider tjena til mönster, och har icke eller sådant för våre Isländske historie skrifvare felats. STURLESON nämner sjelf en ARE,

som under titel af *Heyms kringla* utaf PERINGSCHÖLD 1715 Fol. voll. 2 i Stockholm med Svensk och Latinsk öfversättning utkom. Utom dess har man därutaf följande öfversättningar, som äro nog ifrån originalet skiljagtige. 1. *Kjöbenh.* 1594 8:o, på Danska af JON MÅRTENSEN. 2. 1606 *Rostock* på Latinsk Vers af HALVARD GUNNARSEN. 3. *Kjöpenh.* 1623 4:o på Danska af PETER CLAUSEN. 4. *Wisingsborg* 1670 Fol. på Svenska af JONAS RUGMAN. 5. 1685 på Tyska af CHRISTOPHER STEINKUHL, samt 6, 1757 *Kjöbenhaven* 4:o.

Nu är den i *Kjöbenhavn* under trycket, med Isländaren JON OLSONS öfversätning och noter, och har Prints FREDRIC skenkt 300 riksdaler til denna uplaga, som förmodeligen år den samma, hvilken lofvas i förtalet til *Kristnis Saga.*)

*) Som besynnerligt kan anmärkas, at åfven såsom de lämningar vi hafva af vårt gamla

en THJODOLFR, LANGFEDGA-tal och gamla visor, i hvilka deras beröm blifvit sungit, af hvilka han inhämtat sina berättelser. Når man därjemte vet, huru angelågne Isländarena varit, at bibehålla minnet af sina förfäder, när man vet at deras angenämaste gjöra uti sällskaper och samqvåm varit, at uprepa dessa sagor och rim, samt at de förnämare, äfven som Grekerne, haft sine Anagnoster, når man af sammansåtningen ser, at författaren ej varit benägen at införa hvarken miraculeusa eller osåkra berättelser, så tyckes vara obilligt, at neka dem den trovärdighet de förtjena, och andra med lika egenskaper oklandrat erhålla.

Större delen af dessa hafva uti XI. XII. XIII och XIV Seclerne blifvit författade, och

språk, vida i ålder öfvergå dem, som Fransoser och Tyskar, ja de flåste Europeiska nationer kunna upvisa, så hafva vi åfven mycket äldre Historieskrifvare. ARE FRODE dog 1148, hvilkens arbeten vi til stor del åge; författaren til Dictionaire de la langue Romaine, försäkrar däremot i förtalet p. 42, que VILLE HARDOUIN est le premier historien Francois, que nous ayons, & qui finit en 1207 son histoire de la conquete de Constantinople par les Francois & les Venetiens.

och äro några genom trycket i allmenhetens händer. En upſats på dem ſom kommit til min kundſkap, torde M. H. ej ogårna ſe, och ehuru de til en del kunna vara af mindre vårde, vittna de dock, ſå väl, om folkets vettgirighet ſom flit.

Adils ſ, a)
Adams Biſkups ſ.
Adonius og Conſtantinus ſ.
Agatha helga ſ.
Agalandus Kongs Thattur og Jarmund ſonar hans.
Agnars ſ.
Akurneſinga ſ.
Alafleks ſ.
Albans Vigvaldſonar ſ.
Alfe Kongs ſ. b).
Alexander og Lodviks ſ.
Alfheimar ſ.
Alexandri hin ſtores ſ.
Alldarhattur.
Alexander papa ſ.
Amuraths ſ.
Ambroſii Biſkups ſ.
Amloda ſ.

a) Björners Nordiſke Kämped. 1737.
b) Nord. Kåmpedat.

Amilii og Arnici s.
An boga sueigis s. c).
Auna helga s.
Andra s.
Anundar Jarls sona s.
Antonii S. s.
Apollonii Tyrii s.
Argenis s.
Arons hjorleifssonar s.
Arna Biskups s. Thorlaksonar.
Armans s.
Artus kongs og kappa hanns s.
Asmundar huna kongs s.
Asgrims thattur.
Asmundar flagda gæso.
Asmundar sebbafostra.
Asmundr kappabana s. d).
Augmundar Biskups Paalsonar s.
Augustini s.
Authune Islendings s.
Aulkofra s. e).
Audunar Vestfirdings s.
Asmundar og Asvidar s.
Asmundar s. f).

As-

c) Nord. Kämpad.

d) Af JOH. PERINSCHÖLD *Stockh.* 1722 Fol. med Svensk och Latinsk öfversättning.

e) *Holum* 1756.

f) Jämte EIGILS s. med Svensk och Latinsk

Asmundar Fornasonar s.
Asmundar og Triggva s.
Asmundar vikingsonar s.
Austfjarda Grims s.
Banbaru S. s.
Bandamanna s. g).
Barlams einsetumans s.
Bardamanna saga
Baardar Snæfellsaas s. h).
Bæring fagras s.
Bessa skaldtorva sonar s.
Bergliotar vænu s.
Berg finns bondasonar thattur.
Benedicts s.
Bertholds Robinsons s. i).
Biarg-bua Thattur
Bievus s.
Birgida s.
Bjarnar Jarnsidu s.
Bika s.
Bjarnars s. hyttdælakappa.
Blasius s.

öfversättning samt noter af Pet. Salan *Ups.* 1693 4:o. Dito *Ups.* 1697 fol. med Lat. öfvers. och Salani noter.

g) *Holum* 1756 4:to.

h) *Holum* 1756 4:to.

i) *Holum* 1756 8:vo.

Blomstur valla s.
Blaus og Victors s.
Blod-Egills s.
Boses s. k).
Bolla bollasonar s.
Borgfyrdinga s.
Borgmestare eventyri vallendische.
Bodmodur og Grims s.
Bodvar Bjarkes s. l).
Bragda Olvers s.
Bretta Streinglekr
Brettamanna s.
Broddhelga edur Vopnfirdinga s.
Bragda Mavusar s.
Brendanus s.
Brandkrossa Thattur.
Bravalle bardage m).
Catharina S. s.
Ceciliæ S. s.
Clarus s. Keysarasonar
Chrysostomi s.

k Jämte Herauds s. med Sv. uttolkning och noter utgifv. af Verelius *Ups.* 1666 8:vo.

l) Nord. Kampedater.

m) Utgifvit af Peringschöld, i dess Sagu-brott af nockerum fornkongum i Dana og Svia velldi, med Sv. öfversättn. *Stockh.* 1719 4:o.

Chryſtophori ſ.
Conrads Keiſara ſ.
Conſtantinus ſ.
Chriſtian Friis ſ.
Damuſia og Jonæ af Smolandum ſ.
Damaſceni ſ.
Dana Konunga ſagur.
Dinus dramblata ſ.
Dinus og Philomenæ ſ.
Dionyſii Biſkups ſ.
Dominici S ſ.
Drauma Jons Thattur
Droplaugar s. ſ.
Edvards kongs helga ſ.
Egil einhendta ſ. n)
Egil Starka ſ.
Egil Shallagrimſonar ſ. o)
Egil Hallſonar ſ.
Elinar einhentu og ſonar hennar.
Elis ſ.
Emerent S. ſ.
Erasmi ſ.
Erreks ſ.
Eric vidförla ſ.

n) *Upſ.* 1693 4:to jämte Asmundar ſaga, af Pet. Salan, med Sv. och Lat. öfverſ. It. *Upſ.* 1697 fol.

o) På Danſka tryckt i *Kiöbenh.* 8:vo.

Eric Rauda ſ.
Erics Jonas ſ.
Eric og Artus ſ.
Erneſts ſ.
Eſopuſar ſ.
Eyrbyggia ed. Thorneſinga ſ.
Eynar Skaalaglams ſ.
Eyolfr ſ.
Falentins og Urſins ſ.
Ferakuts ſ.
Fertrams og Plato ſ.
Færeyinga ſ.
Floris kongs og ſona hanns ſ.
Floris og Leo ſ.
Floris Kongs og Blankin ſ.
Floventz ſ.
Finboga rama ſ.
Filpo ſ.
Flijots hlidinga ſ.
Fortunatus ſ.
Foſtbrædra ſ. ed. Thorgeirs og Thormodar ſ.
Frithiof Frækna ſ. p).
Framars ſ.
Froda Thattur.
Gabons ſ.
Geyralls Jarls ſ.
Geirbinni ſögu thattur
Geimundar Heljar ſkins ſ.

Ger-

p) Nord. Kämpedaten.

Gervasii S. s.
Gests Baardarsonar s. q)
Geipla.
Geyrstada Alfs s.
Gargans höfud s.
Gallmeys s.
Gauthreks s. r).
Giafa Refs s.
Gibbeons s.
Gissur Biskups s.
Gissur Jarls s.
Gisla Sursonar s. s).
Gjolfs Offa s.
Giralds s. og sona hanns.
Gotlændinga s. t).
Godfreys s.
Gregorii papa s.
Grettla u).

q) *Holum* 1756 4:to.
r) Gauthreks och Rolfs saga med Sv. öfvers. och not. af OL. VERELIUS, samt politiska anmärkningar af JOH. SCHEFFERUS *Ups.* 1664, 8:vo, med appendix af några decades runstenar, och en förteckning af WERELIUS på de märkligaste orden.
s) *Holum* 1756 8:vo.
t) *Stockh.* 1687 fol. af HADORPH med Sv. vers. efter Gotlands lagen.
u) *Holum* 1756. En ny uplaga är under arbete med öfversättning af GUDMUND PETERSON.

Grim Lodin kinns ſ. x)
Grims Skelbana ſ.
Grims Fraega ſ.
Grishilldar ſ.
Groenlands ſ. y)
Gullrefs ſ.
Gullkars ſ.
Gullauſu thordar ſ.
Gullthooris ſ.
Guimars ſ.
Gudmundar dyra ſ.
Gudmundar rika ſ.
Gudmundar Biſkups goda ſ.
Gunnar Thidranda banes ſ.
Gunnar kelldu gnups fivl ſ.
Gunlaug Ormstungu ſ. og Skald Rafnis ſ. z)
Guſtaf Landcrons ſ. a).
Haareks quenſamma ſ.

Haa-

x) Jämte Ketil hångs och Orvar Odds ſagor med OLOF GUDMUNDS. Lat. öfverſättning *Upſala* 1697 fol.

y) *Skallholt* 1688 4:to It. på Danſka af EUSSÆUS. *Köp.* 1732 8:vo.

z) *Köpenh.* 1775 4:to med ERICSONS Latinſke öfverſätn. och noter. App. de expoſitione infantum t. de Linguæ Septentrional. appellat. Danica.

a) Öfverſatt ifrån Svenſkan och tryckt i *Hoolum* 1756 8:vo.

Haavarda Isfyrdings s. b).
Hakonar Norræna s.
Hakonar gamla s.
Hakonar herthabreiths s. c).
Haakonar Haareksonar s.
Hakonar Jarls rika s.
Hakonar goda Adalsteins fostra d).
Hakonar Audfjars s.
Halfdanar Brónufostra s. e)
Halfdanar Eystensonar s. f),
Halfdanar Suarta g)
Haralldar huaedrabana h).
Haureks kinbitnt s.
Hanefroi og Hindrics s.
Haraldar Kesiu sona s.
Hallbjarnar halftrolls s.
Halldors snorra sonar s.
Haukdæla s.
Haralldar Suarta s.
Haralldar Grænska s.
Haralldar hildetannar s.

Ha-

b) *Holum* 1756.
c) Heyms kringla.
d) Heijms kringla.
e) Nord. Kåmpedat.
f) Nord. Kåmpedat.
g) Heims kringla. it. på Lat. af THORAR. ERICS. *Kópenh.* 1658.

Haralldar Sigurds ſ.
Haralldar Harfagra ſ. h)
Hallfrædar Vandræda Skallds ſ.
Halfs og Halfs recka ſ. i).
Haraldar hringbana ſ.
Haraldar harthratha ſ. k).
Hallvards ſ.
Haralldar Graafelds ſ. l).
Hænsna Thoris ſ.
Hedins ſ. m).
*Hognes ſ.*m)
Hervarar ſ. n)
Helga Thoriſſonar Thattur
Herauds ſ. o),
Helga Frækna ſ.
Heydarviga ſ.

He-

h) Heims kringla.

i) Nord. Kämped.

k) Heims kringla.

l) Heims kringla.

m) *Upſ.* 1697 fol. med Ol. Gudm. Lat. öfverſ.

n) *Upſ.* 1672 fol. med Sv. öfverſ. och not. af Ol. Verelius. It. ei. auctarium notarum in Hervarar ſaga Ol. Ruddeckio inſcriptum 1674 fol. Härmed följer Vereli diſſ. de fanin.

o) *Upſ.* 1666 8:vo med Sv. öfverſ. och not. af Verelius.

Hemings ſ.
Helga og Ulfsilla ſ.
Heydriks Kongs og hanns Ættmanna ſ.
Healmthoris ſ.
Hectors ſ. og Kappa hanns ſ.
Hinrics falſara ſ.
Hinrics Jarls ſ.
Hermans og Jarlmans ſ.
Hjeronymi ſ.
Hinric kæſara ſ.
Hjalmters och Olvers p).
Hjalmars Hugarſtora ſ.
Hjalmars och Ramers ſ. q)
Hliebardins ſ.
Hôllôſteinar ſ.
Holmverja ed. Horde Grimkills ſ. al. Hardar ſ. r).
Horgdæla ſ.
Holmgaungu Besſa ſ.
Hormodar ſ.
Holtamanna ſ.

Hrig-

p) *Stockholm* 1720 4:o jämte Ólvers ſaga med Sv. öfverſ. af PERINGSKÖLD.

q) 1690 af HALLPAP i *Upſala*, med twänne titel-blad, ſom gifvit anledning at tro twänne uplagor däraf. It. af PERINGSHÖLD in fol. med Lat. och Svenſk öfverſättn. it. i HICKESII Th. p. 111.

r) *Holum* 1756 8:vo.

Hriggiarstycke.
Hrings og Triggva ſ.
Hraunguids ſ.
Hrafns a Hrafns-egri ſ.
Hrafn Sveinbiarna ſonar ſ.
Hrafn-kells goda ſ.
Hroa hin Spaka ſ.
Hreidars heimſka ſ.
Hromundar Gripſonar ſ. s)
Hrolfs Skugga fivls ſ.
Hrolfkrakes ſ. t)
Hrolfs Gauthrekſonar ſ.
Huga Skaplers ſ.
Hugo Capetus ſ. Kong i Francarike.
Hungurvaka.
Jarlmans ſ.
Jarmeriks ſ.
Illuga grydar Foſtres ſ. u).
Illuga tagl darbana ſ.
Illuga eldhus goda ſ.
Illuga ſurtsbana ſ.
Illuga kerlingar fivls ſ.
Inguars Danſka ſ.

In-

s) Nord. Kåmped.

t) Nord. Kåmped. It. TORFÆUS på Lat. *Köp* 1705 8:vo.

u) *Upſ.* 1695 4:to med GUDM. OL. Svenſk öfverſ.

Inguars vidförla x).
Inglinga ſ. y)
Jokuls buaſonar ſ. z).
Jons ſ. leikſueins.
Jons ſ. Gudspialla manns.
Jons ſ. Baptiſta.
Jomsvikinga ſ.
Jons Biſk. Helga ſ.
Jons Biſk. Araſonar ſ.
Jons Svipdagsſonar ſ.
Jothunheima ſ.
Johannes Einſetumans ſ.
Jons Kongs ſ.
Isaaks Abota ſ.
Isleifs Thattur a).
Ivents ſ.
Iugurthæ ſ.
Karlemagnuſar ſ.
Karle hin veſala ſ.
Kættil hångs ſ. b).
Kars og katlu ſ.

Kaa-

x) *Stockholm* 1762 4:to med Svenſk öfverſ. och not. af BROCMAN.

y) Hejms Kringla.

z) *Holum* 1756 4:to.

a) Jämte Kriſtnis ſaga i *Köp.* med Lat. öfverſ. 1773 8:vo.

b) *Upſ.* 1697 fol. med OL. GUDMUNDI Lat. öfverſ. under RUDBECKS upſigt.

Kaara Kaarasonar s.
Kaara hringsonar s.
Kiriálax Grikia Kongs s.
Kialnesinga ed. bua hunds s c).
Knytlinga s. d),
Kormaks s.
Konrad Keysarasonar s.
Konunga s. e)
Krembres og Augis k. k. sag.
Kroka Refs s. f).
Kross s. Megri.
Kross s. Minni
Kristnis s. g).
Laurentii Bisk. s.
Lais s.
Lazari og systra hanns s.
Landresar s.
Laxdæla s. h).

Lau-

c) *Holum* 1756 8:vo.

d) Tryckt i *Kiöbenhamn* med Lat. öfversättn. utan not. och utan titel då tryckn. vid 130 Cap. med 268 sidan uphörde.

e) Se uplagorne deraf pag 144.

f) *Holum* 1756 8:vo.

g) *Skallholt* 1688 4:to It. *Köp.* 1773 8:vo med Lat. öfvers. jämte en afhandling de Berserkis; it. de centenario argenti.

h) En uplaga håraf med Lat. öfvers. af OL. OLOFSEN år i Island under händer.

Ljosvetninga ſ.
Landnama bok i).
Magnus hins goda ſ. k).
Magnus Kongs Erlingſonar ſ. l).
Mariæ ſ.
Martini Biſk. ſ.
Maſiniſſæ ſ.
Maukaſtela ſ.
Maurs helga ſ.
Magnuſar Kongs Berfætta. m)
Magnuſar Kongs Blindu og Harallds Kongs Gylla n).
Margareta ſ.
Markolfs ſ.
Magelonu ſ.
Magnus lagabætirs ſ.
Mirmantz ſ.
Möttuls ſ.
Maabels ſterku ſ.
Magnus Orkneija Jarls ſ.
Midfiardar ſkeggia ſ.

i) *Skallholt* 1688 4:to. it. med Lat. öfverſ. af Jon. Finsen *Köp.* 1774 4:to.

k) Hejms Kringla.

l) Hejms Kringla.

m) Hejms Kringla.

n) Hejms Kringla.

Melusinu s.
Modars s.
Nicolaasur leykara s.
Nicolaasur hins Helga s.
Nitida Frægu s.
Norna Gests s. o)
Niardvikinga s.
Nials thorgeirsonar s. p).
Niflunga s. q).
Octavianus s.
Odds ofeig sonar s.
Olafs Saga helga r).
Olkofra thattur
Ölvers s. s).
Orkneyinga s. t).
Orm storolfsona s.

Olafs

o) Kämpedater.

p) Af OL. OLÓFS. *Kióbenh.* 1772 4:to.

q) *Stockh.* 1715 fol. jämte Wilkina saga med Sv. och Lat. öfvers. af PERINGSCHÖLD.

r) Hejms kringla. it. på gamla Svenska rim öfversatt och utgifven af HADORPH *Stockholm* 1676 8:vo. och har REHNHJELM däröfver författadt en sträng critique införd i NETTELBLADS B. S. P. III p. 324-333.

s) *Stockh* 1720 4:to jämte Hjalmters saga af PERINGSKÖLD.

t) På Lat. af TORFEUS fol. *Köp.* 1697.

Olafs hartha Svenska s.
Orvar odds s. u).
Olaf Tryggvasonar s. x).
Osimas Munks s.
Osvalds s.
Otuels thattur.
Ormars s.
Onundar trefots s.
Onundar Frida s.
Olvesinga s.
Olafs digurbeins s.
Olgeirs danska s.
Oskupars s.
Orms Bareyaskallds s.
Olafs lidmanna Konungs s.
Olvis s.
Odds s.
Parcevalds s.
Partalopa s.

u) *Ups* 1697 fol. med Olof Gudmundsens Lat. öfversättning.

x) *Skallholt* 1 del. 1689 4:to 2 del. *Skallholt* 1690 4:to. It. *Stockholm* 1690 4:to på Drotn. Christinas befallning och bekostnad af Rehnhjelm med Svensk och Lat. öfvers. samt noter. it. et stycke af Kon. Ol. Tryggiasons s. hvilken Oddur Munk på gammal Göthiska skrifvit af et gammalt pergament Mss. *Ups.* 1665 8:vo utan version med korta noter. It. Heims Kringla.

Paals Bisk. i Skalholti s.
Pantalons s.
Perusar Hertuga s.
Petrs s. postula.
Philippi s.
Pontusar s.
Postula sögur 12 *st.*
Rafn og Gudlaugs s.
Rafns Sveinbjarnas s.
Rafns Rutfyrdings s.
Rafns Snaga.
Ragnar Lodbroks s. y)
Randulfs og Sona hanns s.
Reif steisonar s.
Reykdala s.
Remundar s.
Rimbeigla.
Reynallds og Rosu rimur
Rockhelga s.
S. af Ragnarsonum Lodbrokar og theirra ættum.
Rodberts thattur.
Romferla s.
Samsonar fagra s.

Sæ-

y) Nord. Kämpad.
z) Nord. kämped.

Sæmundar og Gudmundar orms sona ſ.
Sauda fells reiden.
Saulus og Nicanors ſ.
Samsonar fagra ſ. a).
Samsonar Svarta ſ.
Sebaſtiani ſ. helga
Setzeliu vænu ſ.
Sigurdar ſyrs ſ.
Sigurgards og Valbrands ſuekara ſ.
Sigurdar Turnara ſ.
Sigurdar Orms i auga ſ.
Sigurdar Jorſalafara ſ. b).
Sigurdar Ulfsonar ſ.
Sigurdar Skalds ſ.
Sigurdar foſnifsbana ed. Volſunga ſ.
Sigurdar hrings ſ.
Sigurdar Frækna ſ.
Sigurdar thogla ſ.
Sigurdar fots ſ.
Sigmundar Breſtis ſonar ſ.
Sio ſofenda ſ.
Sio viſu meiſtara ſ.
Sigurdar Yngua og Eyſten Haraldſs. ſ. c).

a) Nord. Kämped.
b) Heims kringla.
c) Heims kringla.

Sixti Påfua s.
Stiórnu odda draumur.
Skalds helga s.
Skald odds s.
Skjöldunga s.
Snóglu halla s.
Sorla sterka s. d).
Slifa hroa.
Spessa thattur.
Stephans Piislar votts s.
Sturlaug Starfsames s. e).
Sturlunga s.
Stirbiarnar Suia kappa s.
Stufs thattur kattasonar.
Sueins Muksonar rimur.
Sueins kongs Ulfsonar s. og Sonæ hanns.
Surts s.
Suerris s.
Suarfdæla ed. Vallna Liots s.
Sylvestri Påfua s.
Toms Cantara biskups s.
Trojamanna s.
Tyrus og Sidons s.
Tristrams og Isods s.
Teodils s.
Toka Tokasons æfintur.

Tor-

d) Nord. Kämped.
e) *Ups.* 1694 4:to med Ol. Gudm. Sv. öfvers.

Torfeinars s.
Tyrkia s.
Ulf sprakaleggs. s.
Ulf uggasonar s.
Ulfar sterka s
Upprunne Noregs kunga f).
Upprestar
Uræku.
Valvers thattur.
Valbrandr s.
Vatnars s.
Vatnsdæla s.
Vatnshirna s.
Valdimars s.
Vatnsfirdinga s.
Viljalms bastarda s.
Viljalm Siodz s.
Viljalms brodur Sigurthar thógla.
Vilkina s. g).
Vincentii Påfua s.
Vikars s.
Vilmundar s. Vidutannar
Vemundar kógurs og viga skutu s.
Viga styrs s.

f) Nord. Kämpedat.

g) *Stockh.* 1715 fol. jämte Nisl. saga med Sv. och Lat. öfvers. af Peringsköld.

Vebiarnar ſigna kappa ſ.
Virgilii ſ.
Vilbalds ſ.
Vikings ſ.
Viga Glums ſ. h).
Vigliots ſ.
Vigfus Viga Glumſonar ſ.
Thettleifs Danſka ſ.
Thialar Jons ſ.
Thiodils Riddara ſ.
Tkorſkfirdinga ſ.
Thorbiargar digru ſ.
Thordar kattars ſtufsonar ſ.
Thordar kakalas ſ.
Thordar Gellis ſ.
Thorfinns karlsefnis og Snorra thorbrands ſonar ſ.
Thorgils ſkarda ſ.
Thorgils Höllusonar ſ.
Thoris ördiga Norlendings ſ.
Thoris Haalegs ſ. og Ögmundar ſonar hanns
Thorgeirs ſkorargeirs ſ.
Thorvald vidförla ſ.
Thorlaks Biſk. Helga ſ.
Thorleifs Jarlaſkald ſ.
Thorkels Dalſara ſ.
Thordar hrædu ſ. i).

h) *Holum* 1756. 8:vo.

i) *Holum* 1756 4:to.

Thiadil og hanns Kuinnas s.
Thordgeir Havardss s. og Thormodur Kolbrunar skalds s.
Thorgriims Pruda og viglundar væna sonar hanns s. k).
Thorsteins Stangarhoggs s.
Thorsteins Siduhalsonar s.
Thorsteins Sudrfara s
Thorsteins krakunefs s.
Thorsteins Austffirding s.
Thorsteins Uxafots s.
Thorvald Tasalda s.
Thorsteins hvita s.
Thorvard krakunefs s.
Thorsteins forvitna s.
Thorsteins thorvardsonar s.
Thorsteins thorarinsonar s.
Thorstein bæàrmagns s. l).
Thorsteins vikingssonar s. m)
Thorsteins Dromundar sonar s.
Thorsteins Austfirska s.
Thorsteins Bænar Barnes s.

k) *Holum* 1756.
l) Nord. Kämped.
m) *Ups.* 1680 8:vo af REHNHJELM med Svensk öfversätn. samt not. It. 1697 fol, af OL. RUDBECK med OL. GUDM. Lat. öfversätn. och REHNHIELMS not.
n) Några sagor äro väl här införde, som icke

Såſom et nytt prof på deras flit och noggranhet förtjena de annaler at nämnas, uti hvilka de för hvarje år anfördt, hvad ſå väl i *Island*, ſom annorſtädes af betydenhet ſig tildragit, och til deras kundſkap kunnat komma. Desſa äga i allmänhet mera förtroende än deras ſagor, och gjorde SEMUNDR ſamt ARE FRODE början med dem, och äro de ända til vår tid fortſatte. Såſom gode anſes i ſynnerhet 1:o *Flateyar annal* ſom går til 1395, och til hvilka 2:do *Vatnsfjardar Annal*, ſom gå til 1660, år et ſupplement. 3:o *Skallholts*

4:o

med ſkål kunna kallas Isländſke, ſåſom *Hjalmars* och *Ramers* ſaga hvilken i ſednare tider är updigtad, *Wilkina* ſaga ſom är ſkrifven af en NORRMAN, *Guſtaf Landcrons ſ.* med några andra ſom från främmande ſpråk blifvit öfverſatte; men jag har håldre velat anföra dem alla; än låta någon ſaknas, då en criticus ändå lätt, hår ſjelf kan göra ſkilnaden. Åfvenſå torde hända, at en ſaga på tvänne ſtällen under olika namn förekommer, hvartil jag måſte bekänna min okunnoghet vara orſaken, då dels tilfälle felats, dels icke varit mödan värdt at genom-ögna dem alla. För dem ſom i Isländſke ſpråket äro okunnige, får jag äfven anföra orſaken, hvarföre alla namn ſom börjas på th ſtå til ſlut, at nämligen Isländſke Alphabetet ſlutas med bokſtafven þ, ſom ſvarar emot th.

4:o *Hola*, 5:o *Odda*, 6:o *Björns a Skardzaa* til 1645 o), hvartil 7:o *Hefts Annal* som gå til 1718 är supplement, och hvarvid åter *Hrafnagills Annal* taga vid, som gå til 1754, 8:o *Odds Ejrikfonar a fitium* til 1680, 9:o *Annales Regii* gå til 1341, 10: *Hirdstjóra*, 11:o *Laugmanna*, 12:o *Biskupa*, 13:o *Annales antiqui*, 14:o *Annales Vetustiores* gå til slutet af 1300 p), BJARNE HALLDORSONS *annal* gå til 1772, och taga vid som man mig sagt midt uti sjuttonde seculum.

Men vettenskaperna hafva här fått vidkånnas de på andra orter vanlige förändringar, då de ifrån det flor, hvaruti de länge behöllo sig, småningom föllo til et gröfre mörker, än man kunnat sig föreställa. Jag lånar för at gifva en målning härpå den lärde Skallholtske Biskopens Doctor FINNEI tanka, i dess väl utarbetade Hist. Eccles. Islandiæ q), då han liknar vettenskapernas tilstånd i *Island*, vid menniskans åldrar. Dess *barndom* går til 1056, då

o) 1775 tryckte i Island med Lat. öfvers. i 4:o.

p) LANGEBECK har i sine Scriptores rerum Danicarum Medii Ævi *Köpenh.* in folio 1772-1774, låtit trycka den 9 i 3:dje och 13 i andra Vol.

q) Tom. 3, 164, 525.

då Christne religionens införande hade medbragt något ljus, dess *ungdom* til 1100, då skolar kommit i bruk, och man mera begynt at om ungdomens upfostran och undervisande bekymra sig, än förut skedt, dess *mandom* til mitt uti 14 Seculo, under hvilken tid *Island* framalstrat sina lärdaste män; dess *ålderdom* til slutet af 14:de Seculo, då vettenskaperne alt mer och mer tagit af, samt omsider *vanmagt*, då intet af värde kunnat upvisas. Historien hade förlorat sina yrkare, Poesin miste all smak, och de öfrige vettenskaper saknade alt ljus. Skolarne kommo i förfall, och funnos ofta aldeles inga lärostållen; rart om någon förstod latin, och ej ovanligt at Prästerne med svårighet uprepade sina breviarier och ritualier.

Men så stod ej ensamt i *Island* til. Större delen af *Europa* tycktes af samma öde, ty den förberedelse til et klarare ljus, som, efter *Constantinopels* öfvergång 1453 til Turkarna, ifrån *Grekeland*, hade begynt utsprida sig i *Italien* och *Europas* södra orter, hade än icke hunnit tränga sig fram til Norden. Ej nog, at man föragtade nåstan all slags lårdom, okunnogheten geck så långt, at de förnämste i verldslige så

väl

väl ſom andlige ſtåndet icke kunde ſkrifva ſine namn, och kan detta ej ſå mycket i *Island* vara at undra på, då kyrkohiſtorien anför exempel på Biſkopar, ſom biviſtat kyrkomöten, och vid deras ſlut, då acter ſkolat underſkrifvas, låtit teckna: *qvoniam Dominus N. Epiſcopus ſcribere nescit, ideo ejus loco ſubſcribit* N. Våre Diplomatici förſäkra åfven, at för Konung Gustaf I tid, knapt någon Svenſk Konung kunnat ſkrifva ſit egit namn, och ſäger Auctor, til Konunga och Höfdinga ſtyrelſen, ſom Herr Cancellie Rådet Ihre giſſar vara Biſkop Brynolf Carlsson i *Skara*, hvilken dog 1430, ej mera af Förſtar vara at vånta, *än at the kunnen ſjelfve läſa ok tyda ok väl förſtå ſin bref.*

Vid reformation upklarnade dock här åfven ſom på de fläſte andre orter et nytt ljus. Et Boktryckeri var nyſs förut hitbrakt, och var Biſkop *Giſſur* 1542 betänkt på at åter öpna en ſkola i *Videy* kloſter ſom til Kronan blifvit indragit; men ſom det til boſtälle åt Konungens upbördsman var ämnat, befalte Christian III 1552 at tvänne ſkolar ſkulle inrättas, en vid hvardera Cathedral kyrkan, den vid *Skallholt* för 40 ſkolgåsſar, och vid *Hoo-*

lum

lum för 34, som sedan til 24 i *Hoolum* och 34 i *Skallholt* blifvit indragne, hvardera med en Rector och Conrector försedde, och skänkte äfven Konungen så mycken jord til dessa inrättningar, at lärarena äro skäligen väl lönte, och skolgåssarna hafva, så länge de bivista skolan böcker, mat och kläder fritt.

Alt sedan har mycken flit blifvit använd, at skaffa skicklige personer til lärare vid skolarna, och har undervisningen varit sådan, at de fläste Präster hitintils ej bivistat andra lärohus än dem. Ganska många resa dock öfver til *Kiöbenhavn*, för at där idka studier, vid hvilket Universitet för de fattigas underhåll, finnes åtskilliga goda inrättningar, och hvarest 1773 voro 54 Isländingar. De resa äfven nu stundom til främmande Academier. På 60 talet dog en Isländare PAUL WIDALIN i *Leipzig*, som under sit vistande där, vunnit allas kärlek och agtning; och har Hr. THOROTTI något öfver tre år uppehållit sig i *Upsala*, och gjordt sig där på ganska fördelagtig sida kjänd.

Nu får man sådedes ej föreställa sig *Island* såsom något hemvist för okunnoghet

het och mörker, utan kan jag twärtom försäkra, at til och med bland allmogen man där träffar mera insigter, än på de flästa andra ställen, då näppeligen någon bonde är, som jämte sin Christendom icke känner sit egit lands historia, hvilket kommer af sagornes flitiga läsande, som utgjör deras förnämsta nöje; äfven som det icke är rart, at träffa dem som utantil kunna uprepa Kolbein Grimsons, Sigurd Gisles, Gudmund Bergthors sednare tiders berömde poetiske arbeten, ibland hvilka, på den qvicka fast ej altid anständiga sidan, Vigfus Jonsson sig utmärkt. Prästerne tala i allmänhet god latin, och fann jag på några ställen vackrare boksamlingar, än jag i *Island* väntat at se.

Et lärdt samfund, som under namn af Societas invisibilis omtalas i företalet til Speculum regale, har wärkligen varit inrättat, och voro Rector Halfdan Ejnarson, samt framledne Sysselman Bjarne Haldorson, däruti tvänne mig bekante ledamöter, ehuru jag tror det nu aldeles hafva uphört a). Jag kunde dock anföra

r) Denne underrättelse har iag efter ankomsten til Sverige fådt.

fõra flere, som i landet åro kände fõr lårdom, skicklighet och smak, men får endast nämna några, som med mycken heder gjordt sig kände i den lärda verlden.

Bland dem förtjenar at sättas i första rummet Biskopen i *Skallholt* D. FINNUR JONSON, som urom flera lärda arbeten i Nordiska antiqviteterna, hvilka dels redan äro tryckte, dels vänta på pråssen, nyligen uti tre Vol. in 4:o utgifvit en, med ej mindre granskning än lärdom sammanskrefven Hist. Eccles. Islandiæ s). Jag hade den lyckan at med denne heders mannen gjõra närmare bekantskap under min varelse på *Skallholt*, och af hans sällskap, hafva ej mindre nytta än nõje, samt kunde vid min skilsmässa ej annat än õnska, det dess hõga ålder skulle tillåta honom at lägga sista handen vid sina õfriga arbeten, hvilket jag äfven nu hoppas ske sedan han fått til sin Probst, en sig värdig son, den vittre Herr JOHAN FINNSEN. HALLFDAN EJNARSON, Rector Skolæ i *Hoolum*, som utgifvit Speculum regale, och nu har under händer en Historia Litteraria Islandiæ. GUNNAR PAULSEN Probst och Kyrkoherde i *Hjardarholt*, kånd för sina insig-

s) *Kjõbenhavn* 1772-1775 4:to.

insigter i gamla Skaldekonsten. BJARNE JONSEN, Rector skolæ i *Skallholt*, skrifver artig latinsk vers, och har en dissertation om gångdagarne färdig til trycket. BJARNE PAULSEN som jämte EGGERT OLAFSEN på Vetenskaps Societetens bekostnad gjordt en Physicalisk resa genom landet. Lagman SVEN SÖLVESEN som utgifvit flera juridiska skrifter, åfven som Vice Lagman JON OLSON, Probstarne VIGFUS JONSEN och GUDLAUG THORGEIRSON med flere. Utom *Island* lefver nu en Professor, Etats Rådet ERICHSEN, ej mindre vårdig ledamot i Collegio Magnæano, ån vål kånd för flere lärda afhandlingar i Antiquiteterne, och har en ARNAS MAGNAEUS, TORFEUS, med flere Isländare, skaffat sig rum bland detta och förra seculi ypperste lärde *). Jag torde i annat bref få den äran nåmna något meera om dem, då fråga blifver om Isländske Antiqviteterne, och dem, som i synnerhet utmårkt sig vid deras framdragande i ljuset.

Hvad språket beträffar, år det samma tungomål som i IX seculo uti *Sverige*,

 Dan-

*) Hår kunna med skål nåmnas en ARNGRIM JONSEN, GUDBRANDR THORLAKSEN, THEODOR

Dannemark och *Norrige* taltes, och har det så uti sin renhet blifvit bibehållit, at ingen Isländare är, som icke med lika lätthet förstår de äldste sagor, som vi kunna läsa bref ifrån konung CARL IX tid *).

Den

THORLAKSON, JON THORKELSON WIDALIN, JON ARNÆSEN, BRYNOLPHR SVENSSON, m. fl.

*) Då detta språk undergådt så liten ändring, hafva åter andra fådt vidkännas så mycket större. Jag får til exempel därpå anföra, det äldste Franska så val som Tyska document, hvilket til vår tid blifvit bevarat, och hvilket ingen olärd Fransos eller Tysk lärer kunna förstå. Det är det eds-formulair, hvarmed CARL den stores söner, vid dess rikens delning sig til enighet förbundo, samt folkets ed til dem.

LUDVIGS ed.

Pro Don amur & pro Christian poblo, & nostro commun salvament, dis di en avant, in quant Deus savir & potir me dunat si salvardi eo cest meon fradra KARLO, *& in adjuha & in cadhuna cosa, si cum hom per dreit son fradra salvar, dist, ino quid il imi altre si faret & ab Ludher nul plaid nunquam prindrar qui meon vol cist meon fradre* KARLO *in damno sit.*

Härpå gjorde CARL följande ed.

In Godes minna, in durh tes Christianes folches in unser bedhero gehaltnisi fon tessemo dage, fram morders, so fram so mir Got gevizei indi mahd furgibit, so hald ih tesan mi-

Den allmånna förändring Nordiſka ſpråket i och efter ERIC af *Pommerns* tid undergick, ſträckte ſig ſåledes icke til *Island*, ehuru det ſedan dock undergått någon ändring, ſå väl vid Religions införande, ſom äfven genom handel med Danſkar, Engelsmån och Tyſkar i XV ſeculo. Vid ſtranderne förſtå åfven och tala månge det Danſka ſpråket, äfven ſom det ej är ovanligt at höra en bonde ſäga, ſalve domine, bonus dies, bonus vesper, gratias, proficiat, Dominus tecum, vale, m. m. men ſå kan man dock ej med SPERLING *) ſnara-

 re

nan Bruodher ſoſo man mit rehtu ſinan bruoder ſcal, inthiu thaz er mig ſoſo maduo indi mit Lutherem inno theinni thing ne gegango, zhe minam villon imo ce ſcadhen verden.

Slutligen följde härpå af folket följarde hyllnings ed, ſom förmodligen är et det åldſte hyllnings-formulair vi äge. Til LUDVIG.

Si LODHUVIG *Sacrament, que ſon fradre* KARLO *jurat conſervat, & KARLUS meo ſendra de ſuo part non los tanit, ſi jo returnar non lint pois ne jo, ne neuls cui eo nit pois in nulla adjuha contra* LUDHUVIG *nun li ivir.* Til CARL åter. *Oba* KARL *then eid then er ſinemo bruodher* LUDHUVIG *geſvor, geleiſtet, inde* LUDHUVIG *min Herro, then er imo geſvor, forbrichit ob ih ina nes arvenden nemag, noh ih noh thero the in hes ir venden mag, imo ce folluſtri vidhar* KARLE *ne wirdhit.*

*) De lingq. Dan. pag. 11. 12.

re kalla det Danſkt än Isländſkt, ty uppe i landet förſtå de icke et Danſkt ord, och har man ej litet at tilſkrifva deras flit och ſmak för de gamla ſagornes läsning, den renhet hvaruti ſpråket blifvit bibehållit.

Deſs urſprung kan inhämtas af Herr Cancellie Rådets och Riddarens företal til Deſs Dictionarium Sviogothicum, och dömes bäſt thårom af Olof Tryggvasons och några andra ſagor, ſom uti XI, XII och XIII ſeculo blifvit ſammanſkrefne, då ſpråket var uti ſin ſtörſta renhet. Men ſom desſe ej åro allment at tilgå, får jag ſåſom et profſtycke dåraf, anföra Fader vår, ur Isländſka Bibelen tryckt 1585, äfven ſom ur den 1746 tryckte, hvarutaf man åfven kan ſe huru liten ändring ſpråket dår, ehuru på en tid af ſnart 200 år fått.

1585.

Fader vor thu ſem ert a himnum. Helgiſt nafn thitt. Tilkome thitt riike. Verde thinn vilie ſo a jordu ſem a himne. Gief oſs i dag vort dagligt braud. Og fyrerlat oſs vorar ſkullder, ſo em vier fyrerlautum vorum ſkulldunautum. Og innleid oſs ecki i freiſtne. Helldr frelſa thu oſs af illu, thuiat

thitt

thitt er riikit, maattur og dyrd um allder allda Amenn.

1746.

Fader vor thu ſem ert a himnum, helgeſt thitt nafn, tilkomme thitt-rike, verde thin vilie, ſo a jordu, ſem a himne. Gief thu oſs i dag vort daglegt braud, og fyrergief oſs vorar ſkullder, ſo ſem vier fyrergiefum vorum ſkulldunautum, og innleid oſs ecke i freiſtne, helldur frelſa thu oſs fra illu, thuiad thitt er riiked og maattur og dyrd um allder allda Amen.

Hvad uttalet beträffar, kan det delas i fyra dialecter, då de öſter i landet hafva en på de öfrige ſtällen ovanlig dragning på orden. J veſtra delen hafva de mångа annorſtädes ovanlige ord, och vid *Snegafialds jokul* uttala de *aa* ſåſom *ai*. Söder i landet uttalas i viſſa ord *o* framför *r* ſåſom kort, e. g. *hvorigr*, *moraudt* m. fl. då det dock vanligen är långt. Norr i landet äro de hvad ordens genera beträffar ſkiljaktige, e. g. *ſkur* maſcul. annars femininum, *klara* femininum, annars maſcul. a) och märkte jag i ſödra delen af landet följande uttal.

 A--

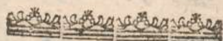
*) Gunl. Ormſt. ſ. Företal. pag. 26 it. 222.

A	- - som	au - -	tha
Aa	- - -	au - -	aara
Ll	- - -	dl - -	gamall
Au	- - -	ô - -	thau
U	- - -	ö - -	upp
Ae	- - -	ei - -	vœre
Ia	- - -	iau - -	hia
O	- - -	ou - -	moder
Gu	- - -	guö - -	Gud
Y	- - -	i - - -	fyrer
Æf	- - -	æp - -	kiæfda.

Alphabetet består af samma bokstäfver som vårt, utom þ hvilken character vi jemte dess ljud förlorat, men Engelsmännerne hafva bibehållit det sednare, som ovanan gjör at en främmande svårligen uttalar. Af RUNOLPHR JONSON hafva vi en Isländsk Grammatica tryckt i *Kiöbenhavn* 1652 4:o, samt omtryckt i HICKESII Elementa linguarum septentrionalium *Oxford* 1688, så väl som i dess Thesaurus *Oxford* 1703, men JONAS MAGNUSENS Grammatica Islandica *M. ſ.* som Herr Cancellie Rådet och Riddaren äger, är långt fullständigare, och skulle väl förtjena at utgifvas, äfven som EGGERT OLSENS Ortographia Islandica. VORMII Specimen Lexici runici, utarbetat af MAGNUS OL-

Olafsen tryckt i *Kiöbenh.* 1650 fol. är det äldſte Isländſke Lexicon vi äge. Däref-ter utkom Gudmundi Andreae, ge-nom Resenius, *Kiöbenh.* 1683 4:o, ſamt Werelii Index linguæ vet, Schyto-Scandicæ genom Rudbeck, *Upſ.* 1691 folio ſamt tvänne Lexica latino Islandica i *Kiöbenh.* 1734 8 och 1738 8, och kan härtil läg-gas Rugmans Monoſyllaba Islandica, lat. explicata *Upſ.* 1676 8:o. I *Upſala* Bi-bliotheque är en afſkrift af et Lexicon Isl. Latin. Manuſcriptum, ſom jag medbragt i-från *Island,* och äger Antiquitets Archivet et annat ganſka volumineuſt värk, efter Gudmundr Olafsen, ſom Herr Aſſeſſor Gagnerus bragt i ordning och tilökt, men för briſt af förläggare aldrig lärer få ſe dagsljuſet. Skada är äfven, at Runolphr Jonsen aldrig fick utgifva ſit Lexicon Is-landicum, hvartil han af 1650 d. 3 Maji undfick Privilegium. Med tiden torde vi dock kunna hafva något fullſtändigt hår-utinnan at vänta, då Magnæanſka Commi-ſion lofvat at fortfara med de intereſſan-te regiſter, hvarmed redan *Kriſtniſs* och *Gunlaug Ormstungu ſagor* blifvit förſedde*).

*) Jon Olssen ſtuderande i *Kiöbenhavn* har äf-ven utarbetat et ſtort Lexicon Isl. ſom ſkal vara fullſtändigt och godt.

XV.

Til Herr Cancellie-Rådet och Riddaren IHRE.

Stockholm d. 12 Decemb. 1774.

I förra brefvet nämndes at Boktryckare konsten näst för Reformation blifvit bragt til *Island*. Mången torde undra, at man redan så tidigt där tryckt böcker, och anser jag därföre för en skyldighet, at lemna följande underrättelser, om Boktryckerierna på denna ö.

En ibland de namnkunnigaste men därjemte olärdaste och oroligaste Biskopar på *Island*, var Jon Areson Biskop i *Hoolum*, hvilken utom andra konster, äfven af sin nit för Catholska religionen, tog sig anledning, at uti alt undergräfva Konungens magt, och i synnerhet at för reformation lägga hinder i vägen, hvilket slutligen bekom honom så illa, at han 1550 blef halshuggen. Som han sjelf var ganska olärd, och aldeles icke kunnig i latinska språket hvilket dock nyttjades vid excommunica-

tions bref och ordinantiers utgifvande, så gaf han commission, at förskaffa sig någon, som jemte at vara detta språk mäg-tig, äfven kunde medbringa et Boktryckeri, och ankom 1527 - 1530 JON MATHIESON, Svensk til börden.

Huruvida han vid ankomsten til landet var prestvigd eller icke, kan ej med säkerhet sägas, anledning är dock at tro, det han var präst, ty han kallades straxt vid ankomsten *Sira*, hvilken titel, den tiden egentligen hörde prästerna til. Straxt vid hitkomsten gaf Biskopen honom til Præbende *Breidebolstad* och *Vesturhopi*, hvaräst han 1567 dog i hög ålder, och efterlämnade utom andra barn en son JON, som blef Boktryckare uti Biskop GUDBRANDRS tid, hvars son BRANDUR efter honom åter bestyrde om samma värk. Hans son JON BRANDTSON dog såsom Probst uti *Hytarnæs* 1681 mycket gammal, och därsammastådes dess son JON JONSEN såsom präst 1738; nu är hela slägten råkad i fattigdom.

Boktryckeriet kom straxt i gång, och tryckte JON MATHIESON 1531 den första bok på *Island*, Breviarium Nidarosiense.

 Dront-

Drontheimſke uplagan af denne bok, ſom af Årke Biſkop ERICH WALKENDORFF utgafs, år äfven ganſka rar, och vet jag mig icke hafva ſedt denſamma ej en gång omrörd, utom i Danſka Magaziners 25 hæfte, hvareſt den förmäles vara uti Herr Conferents Rådet KLEFVENFELDTS bokſamling *), men hvad den Isländſke uplagan berråffar, tros dåraf icke något exemplar vara öfrigt, ſedan det ſidſta man haft ſig bekant, och hvilket var i ARNAS MAGNAEI ſamling, vid *Kiöbenhavns* brand 1728 gick i aſka **).

Utom

*) Utom deſſa edit. har jag mig ej flera bekante ån den i *Kjöbenhamn* 1519 fol. ſamt i *Paris* 1519 4:o.

**) Hårom påminner jag mig en ganſka artig anecdote jag under viſtandet i *Kiöbenhavn* hörde, at då ARNAS MAGNÆUS, med ſkål var orolig öfver den ſkada han genom branden lidit, då ſtörre delen af deſs Isländſke ſamlingar dårigenom gingo i rök, åfven fann ſit Breviarium Nidaroſienſe vara förlorat, hade han med de ömaſte uttryck för ſin gode vån, en Borgmåſtare i *Kiöbenhavn* talt hårom, hvilken dåraf blifvit ſå rörd, at han med tårar gifvit tilkånna den öma del han tog uti ſin våns oerſåtteliga förluſt. Någon tid dårefter fick Borgmåſtaren höra, at den boken han ſå hjertligen begråtit, ej annat var ån en Catholſk Måsſebok, då

Utom Breviarium Nidarofienfe, tryckte han äfven handbok Præfta, Lutheri Cathechismus med fl., men kom dock Boktryckeriet ej i full gång förr än 1574, då Bifkop GUDBRANDR THORLAKSSON ifrån *Kiöbenhavn* låt införfkrifva nya ftilar, och hvarefter utom andra böcker Isländfke Bibelen i folio, rätt vål tryckt, 1584 *) lämnade pråsfen **). Under denna tiden hade de

hans nit för Lutherfka låran, åter få förifrade honom, at han å nyo utbraft i gråt öfver de tårar, hvilka han förut få förgäfves tyckte fig hafva fäldt.

*) At Boktryckeriet under JON MATHIESEN ej var ftort fysfelfatt vittnar, utom det ringa antal böcker, fom från Isländfke pråsfen utkom, äfven åtfkilliga Isländfke arbeten, fom på andra ftällen under detta tidehvarf blifvit tryckte. Således utkom i *Kiöbenhavn* 1557 Chrifti pinos Hiftoria, och berättelfen om *Jerufalems* förftöring, it. Ef. 53 Capitel och några Pfalmer, it. Margarita Theologica; i *Roftock* tryckets 1546 Corvini Poftilla, och i *Rofchild* 1540 ODDUR GOTTSKALKSENS Isländfka öfverfättning af nya teftamentet.

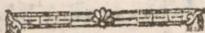
**) Utom denna edition af Isl. Bibeln har man en ifrån *Hoolum* 1644 fol. dito ifrån *Hoolum* 1728 fol. it. *Kjöbenhavn* 1746 4:to, it. Nya Teftamentet *Rofchild* 1540.

de så tilräckligt med stilar, at på en gång tvånne präsfar sysselsattes, hvadan äfven 1578 Isländske Lagboken, och 1589 Viti Theodori Summaria, trycktes i *Nupufell*, Boktryckarens boställe, som ligger 10 a 12 mil ifrån *Hoolum*, oagtadt från Hoolumske präsfen, bägge desfa åren flere böcker utkommo.

Boktryckeriet flyttades därpå 1685 af THORD THORLAKSSON til *Skallholt*, ifrån hvilket tryckerie 41 st. böcker utkommo, ibland hvilka den första var *Paradisar Lykell. it. förfædra bok* 1686, och den sidsta *Boenabok Sira Thordar Bardarsonar med vika saung Olearii utl. af Sira Steines*. 1697. I början på 1700 talet flyttades det åter tilbaka til *Hoolum*, sedan det jemte privilegierna af Biskop BJÖRN THORLEIFSSON blifvit köpt för 500 riksdaler, och utkom först å nyo från detta ställe Paraphrasis medit. Doct. JOH. GERHARDI 1703. Alt sedan har oafbrutit några historiska, bland hvilka jag här får nämna såsom öfversatt från svenskan GUSTAF LANDKRONAS lefverne *Hoolum* 1756 8:o, men mäst andlige skrifter lämnat präsfen, och har nu nyligen et nytt priviligerat Tryckeri på *Hrappsey*, utaf OLAFR OLSEN blifvit inrättadt, ifrån hvilket re-

redan flere vål tryckte böcker utkommit.

En förteckning på alla Isländske böcker skulle vara rätt interessant, men som jag ej år i stånd at lämna den fullständig, har jag icke trodt förtjena at öfversända upsatsen, på mera än 300 som åro mig bekante, och något öfver 100 Voll. som jag sjelf äger.

XVI.

Til Herr Cancellie-Rådet och Riddaren IHRE.

Stockholm d. 21 Dec. 1774.

Långt ifrån at kunna upfylla Herr Cancellie Rådets och Riddarens åstundan och tilfredsställa dess nyfikenhet, angående märkvårdige minnesmärken ifrån forntiden, på hvilka uti *Island* förmodas vara så ymnog tilgång, får jag i dess ställe lämna vid handen, at landet på dem år så utblottat, at man fåfängt letar efter något af betydenhet. Man ser väl vid VIDEDAL lämningar af et gammalt Castell, som

ſom varit 200 famnar i omkrets, emot norra ſidan 10 famnar högt, men emot den ſödra mycket lågt; äfvenſå vid *Skaggeſtad* Präſtegård vid *Laugarnæs* et annat, ehuru mindre, men utan at veta hvilken dem upbygt eller nyttjat. På några ſtällen ſer man låmningar af afguda tempel, ſåſom vid *Midfiord, Godale, Vidvik* m. m, af domſäten ſåſom vid *Hegrænæs*, af högar ifrån hedendomen, hvar ibland kan nämnas THORLEIF JARLASKALDS hög på en holme i *Oxaraa*. Man finner äfven ſtundom gamla ſvård och hjelmar, men utan at af dem i hiſtorien kunna hämta någon uplysning. På *Thingmans heide* och *Trekyllisheide* äro tvenne ſtora ſtenar upreſte, ſom torde vara *Bautaſteine*, hvilke ODEN brukade upreſa til minne af döde män, och hvilken plägſed i Norden var länge vanlig, ſamt torde blifvit medbragt til *Island*, ehuru, at på dem riſta bokſtäfver, ej hos oſs förr än långt ſednare kom i bruk. På FLATEY berättas äfven at för några år ſedan 40 ſt. ſmå kopparbilder blifvit fundne i jorden, ſom föreſtält ſå väl djur ſom annat, men hvilka, då de råkat i oblida och okunnoga händer, gådt förlorade.

Äfven ſå har man efter STURLESON, utom deſs ſkrifter, inga andra lemningar

än

ån på *Reikholt* en liten med gräs beväxt backe, som ruinerna af dess hus såges tildanat *), och *Sturlunga Reitur*, denna familiens begrafnings plats, samt et stycke ifrån gården *Snorra Laug*, et det skönaste bad i hela *Island*. Detta bad, som är så stort, at 50 personer på en gång kunna rymmas där, är murat af basalter och concreto thermarum, med flat botn och bånkar rundt ikring, och var därifrån i STURLESONS tid ända up til gården en lång gång upbygd, hvarigenom man, utan at blifva förkyld, kunde komma hem ifrån badet. *Skribla*, som ligger ungefär 40 steg därifrån är sjelfva källan, hvarifrån vatnet genom en murad rånna ledes, vid ändan af hvilken är en häll, hvars öpning genom en tapp tilslutes, och hvarigenom man efter behag framslåpper det varma vatnet, som då det år för varmt, kan kylas af en straxt bredevid varande kall bäck.

Detta år näftan alt hvad *Island* har at upvisa af ålderdoms lämningar, således ingen ting af synnerlig betydenhet, och är likaledes nu mera nåstan ingen tilgång på handskrefne Isländske sagor eller handlingar,

*) - - ruinosas occulit herba domos. OVID.

gar, ſedan landet på dem genom flere ſamlares flit blifvit utblottat.

Sverige kan tilräkna ſig den hedren, at hafva gjordt förſta ſteget til deras ſamlande. Början därmed gjorde JONAS RUGMAN a), ſom 1661, på Svenſk bekoſtnad, reſte öfver til *Island*, och därifrån hemför-

a) Redan från Konung GUSTAF I tid, hade man varit betänckt på at ſorgfälligt ſamla gamla acter, och utmärker ſig bland dem ſom därvid haft möda, i ſynnerhet den berömde J. TOMÆS. BURÆUS. Men något vederbörligt Archivum, kom dock icke at ſamlas och i ordning läggas, för än under Konung GUSTAF ADOLPH, ſedan Han biträdd af Riks-Cancelleren Gref AXEL OXENSTJERNA, och Ärke-Biſkop KENICIUS, ſom tilhöll ſit Präſterſkap, at ſammanleta och til *Kongl. Maj:ts och Kronans häfde-bur* ſe deſs bref dat. Upſ. d. 27 Julii 1631 ſom benägit af Herr Secreteraren GAHM blifvit meddelt) inſända ſådane handlingar, ſom pröfvades af någon vigt, och ſåledes icke borde gå förlorade, 1629 d. 20 Maji för Rikets Archivarier utfärdade ſin inſtruction. *Häfde-ſökjare* ſom de där kallas, ſkulle i ſynnerhet upſöka gamla acter och minnes märken, och gjorde därvid mycken tjenſt, utom den nämnde BURÆUS, den rygtbare MESSENIUS (JOHANNES den äldre), en JOHAN HINDRICH AXEHJELM, ſamt den välmenande Kyr-

förde et vackert antal manuscripter, som lade grunden til den samling af Isländske

koherden uti *Gimmelby* och *Fredstad*, Martinus Laur. Aschaneus, som 1630 den 20 Maji fick öppet bref at resa kring landet. I bättre vård kunde sedan icke ålderdomens öfverlefvor lemnas, än då Georg Stiernhielm 1648 d. 1 Sept. blef Riks-Antiqvarius.

Rugman föddes 1636 i gården *Rugstadr* i *Hoolum* stift af en berömd slägt, och kom til Skolan i *Hoolum* några år därefter. Här ägde han godt beröm för sin qvickhet, men som han därjemte var något egensinnig, uträttade dess halsstarrighet emot Rector omsider så mycket, at han ifrån Skolan blef religerad, och begaf sig 1658 på et Danskt Köpmans-skepp, för at hos Konungen i *Dannemark* härutinnan begära ändring. Detta skepp blef under då varande Krigs-oroligheter med *Dannemark* jämte Rugman af en Svensk Kapare upbragt til *Götheborg*, hvarest Riks-Drotsen Gref Per Brahe då vistades. Denne Herre, som af vetenskaper var besynnerlig älskare, och i synnerhet ifrade för sit fäderneslands antiquiteter, emottog straxt med besynnerlig ömhet den fångne Isländaren, samt skickade honom först til Skolan i *Wisingsö*, och därifrån til *Upsala*, där han straxt undfick stipendium Regium. Här kom han i nära bekantskap med Ol. Verelius, samt skickades 1661, för at i *Island* samla och med sig hitföra Isländske Handlingar. Resan var ej fåfeng, hvadan han, då Antiquitets Colle-

handlingar vårt Svenske Antiquitets Archivum nu kan upvisa. Af detta exempel upäggad, begaf sig äfven THORMODR THOFUESON til *Island* b), försedd med Konung FREDRICH III befallning, til Biskoparna BRYNJOLF SVENSON och GISLE THORLAKSON, af den 27 Maji 1662, at vara sig behjelpelige vid Isländske handlingars samlande.

Sedan Antiquitets-Collegium blifvit i *Sverige* inrättat c) var man åter betänkt på

gium 1667 inråttades, åfven såsom medlem antogs, för at årligen resa öfver til *Island*, och vidare öka den samling til hvilken han lagt grunden. Han kom dock aldrig vidare at i värket ställa detta beslut, men var 1665 öfver til *Dannemark*, och gjorde efter återkomsten til *Sverige* mycket gagn, samt dog 1679 d. 24 Julii. Om hans skrifter se Dalii Specim. Biographicum de Antiqvar. Sveciæ St. 1724 8:o.

b) *Torfveson*, äfven Isländare, hade någon tid förut äfven som RUGMAN fallit i Svenska kapare händer, men öfverfördes til *Zeeland* hvarest han sedan med mycket beröm lefde i *Kiöbenhavn* til 1719, då han dog 83 år gammal, efter at i lärda verlden under namn af TORFÆUS hafva gjordt sig ganska namnkunnig.

c) År 1666 vardt uppå då varande Riks-Canc

på, at öfverſända PETER SALAN, ſom dock ej kom til någon värkſtällighet. Men i

 bör-

Gref MAGNI GABR. DE LA GARDIES inkomne förſlag, af Kongl. Regeringen reſolverat och ſedermera år 1667 vidare faſtſtält, at för Rikſens heder och prydnad, et Collegium Antiquitatum vid *Upſala* Academie ſkulle inrättas, hvilket ſkulle ſortera under Kongl. Maj:ts Hof-Cancellie, och enkannerligen Riks-Cancellerens öfverinſpection. Herr GEORG STJERNHIELM ſkulle däröfver föra Direction, och JOH. HINR. AXEHJELM, ſamt Profeſſorerne LOCCENIUS, SCHEFFERUS, VERELIUS, CELSIUS ſamt Academiæ Secreteraren HADORPH ſåſom Aſſeſſores adjungeras. Til följe af deras undfångne Inſtruction af d. 20 Nov. 1667, ſkulle de jämte ſina andra tjenſter, med ſamfält råd och tilhjelp, alla de ting utarbeta och i ljuſet komma låta, ſom til de gamla Svenſka och Göthiſka Antiquiteters uplysning och conſervation lända kunde. Til den ändan ſkulle de äfven få et rum uti Collegio Guſtaviano, där de ſig förſamla och ſina Seſſioner hålla kunde, och eljeſt hafva ſig tilhanda en kopparſtickare och en form-ſnidare. Med detta Collegio ſkulle efter Inſtructionens lydelſe begynnelſe gjöras d. 25 Jan. 1668, ſåſom vidare är til at ſe af Kongl. Maj:ts utgångne Ordres til Riks-Cancelleren d. 17 Novemb. 1666, och af Kongl. Maj:ts Inſtruction 20 Nov. 1667. Kongl. Maj:t lät äfven genom et allmänt Placat 1666 d. 28 Nov. befalla alla Gouverneurer, Landshöf-

början på 80 talet vunno de sit ändamål, genom GUDMUNDR OLSON d), som drog in

dingar och Biskopar, och enkannerligen Kyrkoherdarne at upspana och insända antiquiteter, samt gamla Lagböcker, Isländske Sagor, Krönikor och Perme-bref. Rikfens Stånder förbundo sig äfven 1668, d. 22 September at härtil bidraga, och itererade Konungen sit påbud därom, som jemte Extract af Riks. Ständers beslut 1668 kringsändes i landsorterna, och anslogs 1674 til deras arbetens tryckande den så kallade Bibel-trycks tunnan.

d) GUDMUNDR OLSON, född af fattiga föräldrar i *Island* 1652, kom efter at hafva bivistat Skolan i *Skallholt* til *Dannemark* 1680. Då Gref GYLLENSTIERNA var i *Kiöbenhavn*, för at til Sverige öfverföra Konung CARL XI Drottning, beság han äfven bland andra curieusiteter, Isländske handskrifterne på Academiska Bibliothequet, då GUDMUNDR blef framkallad at uttyda något stycke. Grefven årböd honom då straxt at komma öfver til Sverige, för at där emottaga Isländske Translators fysslan, hvartil han utan mycket betänkande samtyckte. Kom därpå följande året til *Stockholm*, blef straxt vid Antiquitets-Collegium engagerad, och förtjente utom de Kongl. stipendier honom til lön voro anslagne, något genom private Collegier i Isländskan. Han gifte sig här med en adelig Jungfru JULIANA MARGARETA BAGGE, med hvilken han hade 3 barn, af hvilka två öfverlef-

in sin Bror HELGE OLSON e), hvilken medbragte en tåmmelig hop manuscipter, och hvartil sedan ARNGRIM JONSEN f) Jo-

de fadren, som dog 1695 d. 20 December. Utom de sagor han öfversatt och utgifvit, vittna månge dess i Antiquitets Archivo ännu qvarliggande arbeten, om dess flit.

Af Kongl. Cancellie Collegii Protocoll, d. 30 Sept. 1695, (benägit meddelt af Herr Secreter. GAHM) finnes dock at PERINGSCHÖLD beklagat sig öfver honom, såsom *den där begynte at blifva alt för mycket aflägen och oskickelig til arbete, genom det, at han nästan dageligen drack sig rus af brännevin*, och torde äfven detta varit förnämsta hindret, at dess ansökan af d. 15 Julii 1693, at blifva Assessor i Antiquitets Archivet, icke lyckades.

e) HELGE OLSSON, bror til den förre, kom til *Sverige* 1682. Han hade förut varit Präst i *Island*, men för sin okyska lefnad mistat kappan. For dock följande året dit tilbaka, för at åt Antiquitets Collegio samla Manuscripter, och återkom efter kort vistande där, med en vacker samling. 1686 lemnade han åter *Sverige*, och sedan han i *Köpenhamn* fått tilbaka Prästen, undfick han *Stads* Pastorat i *Island*, samt dog 1705.

f) ARNGRIM JONSEN kom til *Stockholm* 1682. Man har efter honom flere handskrifne arbeten, men jag vet icke när han dog.

g) JONAS WIGFUSEN följde en Dansk Minister såsom betjent til *Stockholm*, och blef

nas Wigfusen g), Lopts Josephsen h), Gudmund Gudmundsen i), Thorvaldr Brockman k), och hvilka såsom translatorer i Anti-

1684 antagen til tjenstgjörning uti Antiquitets Collegio, hvarest flera af dess arbeten förvaras.

h) Lopt Josephsen var Prest vid Domkyrkan i *Skallholt*, men afsattes såsom misstänkt för vidskeppelse af Biskop Brynolf Svensson. Reste derpå til *Kiöbenhavn*, och 1686 öfver til *Stockholm*, hvarest han någon tid för Antiquitets Collegium arbetade, samt for sedan tilbaka til *Island*, *hvarest* han af Biskop Widalin återfeck sin syssla och dog 1724.

i) Gudmund Gudmundsen kom til *Stockholm* 1687, blef straxt uti Antiquitets-Collegio engagerad, och 1691 då det til et Riks-Archivum blef förbytt, såsom Isländsk Amanuens antagen. Peringschöld klagar uti sin relation, angående Antiquitets Archivi betienters gjöromål af d. 9 Jan. 1695, på honom, såsom försumlig och ostadig; man har dock af honom några öfversätningar. Han dog 1697 d. 18 Martii och var på lång tid den sidsta Isländare som vid Antiquitets Archivet gjorde tjenst. I hans ställe blef til samma syssla Gustaf Rosendahl förordnad.

k) Thorvaldr Brockman hitkom 1733 ifrån *Kiöbenhavn*, på Sal. Riks-Rådet Gref Gustaf Bondes kallelse. 1721 hade han redan sam-

tiquitets collegio varit tjenſtgjörande, ej litet bidragit, äfven ſom JONAS EGHARDSEN l), MAGNUS BENEDICTSEN m), ISLEIF-THOR-

nat *Skallholts* ſkola, med ganſka hedrande betyg, blef dårpå 1726 Magiſter i *Kiöbenhavn*, och var hos den lårde GRAM ganſka v l anſkrefven, från hvilken han äfven hade et vackert intygande om ſina inſigter. Vid ankomſten til Sverige mötte honom den ledſamheten, at för contraband uti *Helſingborg* blifva anhållen, men ſlapp ſnart på ſin Protectors Gref BONDES föreſkrift lös, ſamt blef 1733 den 3 December förordnad til Ordinarie Cancelliſt uti Antiquitets Archivet, vid hvilken ſysſla han med nog knappa vilkor tråkade ſig fram til 1763, då han dog. Om deſs flit vittna flera i Archivet liggande arbeten.

l) JONAS EGHARTSEN var en oſtuderad, men ganſka qvick man, och i *Island* kånd för en ſtor Proceſs-makare. I ſynnerhet var han för Biſkop GISLE THORLAKSSON beſvårlig, och öfverreſte 1680 för at emot honom utdrifva någon Proceſs til *Kiöbenhavn*, hvareſt han ſtraxt kom i bekantſkap med Secreteraren FREDRICH SCHANTZ, ſamt lofvade at med Manuſcripter öka Antiquitets-Collegii ſamlingar. Han var äfven håruti ganſka ordhållen, men i ſina proceſser ſå olycklig, at han långa tiden uti blå tornet i *Kiöbenhavn* ſatt i arreſt, hvarifrån han omſider utſlap och öfverkom til Sverige 1689, hvareſt han til Borgmåſtare i *Malmö* blef förordnad.

THORLEIFSEN n), EJNAR EJNARSEN o), ARNAS HÅKANSEN p) FRANTS JACOBSEN q) och

Hant dock icke at tillträda samma sÿssla, utan dog straxt efter ankomsten til *Stockholm*, och blef på Kongl. bekostnad uti Kongsholmen begrafven.

m) MAGNUS BENEDICTSEN, JONAS EGHARDSENS styfson, gjorde honom til *Sverige* följe, men drögde icke där länge, förr än han begaf sig tilbaka til *Island*, hvarest han för et dråp 1708 blef anklagad, samt til fästnings-arbete på *Bremerholm* i *Kiöbenhavn* dömd, hvarifrån han omsider på sin ålderdom blef lös gifven, samt dog i *Island*.

n) ISLEIF THORLEIFSEN besökte under sit vistande i *Kiöbenhavn*, äfven *Stockholm*, och gjorde någon tid vid Antiquitets-Collegio tjenst. For sedan tilbaka til *Island*, och blef först Pastor uti *Garpdal* och sedan uti *Skutulsfjord*, hvarest han dog 1700.

o) EJNAR EJNARSEN var äfven som hastigast i Sverige under det han studerade i *Kiöbenhavn* och dog efter återkomsten til *Island*, såsom Pastor i *Hytardal* 1690.

p) ARNAS HÅKANSEN var 1668 i *Sverige* och dog i *Island*.

q) FRANS JACOBSEN var bondson från *Zeland*, men följde THEODOR THORLAKSEN til *Island*, hvarest han geck i *Skallholts* Skola, samt skickades sedan til *Kiöbenhavn*, hvarifrån han gjorde en liten ryck til *Sverige*. Efter

och THORD THORLAKSEN r) vid dessa handlingars förskaffande med hjelpsam hand biträdt s), så väl under Antiquitets Collegii

återkomsten til *Island*, blef han 1686 medhjelpare åt Pastor i *Hrune*, samt dess måg, och sluteligen dess efterträdare.

r) THORD THORLAKSEN efter DALS föregifvande den lärde ARNGRIM JONSONS sonson; men detta skal efter Biskop FINNÆI tanka vara et misstag, utan måste det antingen hafva varit THORD THORLAKSEN WIDALIN som var ARNGRIMS sonson, eller äfven THORD THORDLAKSEN, sedan Biskop i *Skallholt*; och är anledning at tro, det bägge varit i *Sverige*.

s) Då jag icke har flere Isländare at anföra, som af Isländske litteraturen i *Sverige* gjordt sig förtjente, torde jag få nämna PAUL HANSEN, i anseende därtil, at han lärer vara den enda Isländare, som, på en Svensk Konungs befallning, af en Svensk Biskop i *Zeland* fått fullmagt på et Pastorat. Saken är, at då Konung CARL GUSTAF 1659 bröt in i *Zeland*, och JOHAN SUANING, som i anseende til sit bearbetande och nit för Konung FREDRICH, vid enväldets införande i *Dannemark* fått titel af Ärke-Biskop, var innesluten i *Kiöbenhavn*, och således icke med *Zelands* stift under belägringen kunde sig befatta, sysslorne i dess ställe förrättades af ZACHARIAS KLINGIUS, Stamfader för KLINGENSTIERNORNE, som då var Konungens Hof-Prädikant och

gii varelse i *Upsala*, som efter dess förflyttning til *Stockholm* t).

Detta gjorde äfven i *Dannemark* så mycken upmårksamhet, at CHRISTIAN V 1685

Fäldt-Superintendent, sedermera förste Biskop i Götkeborg. Bland andre Collations-bref som af honom utfärdades, var äfven et för denna PAUL HANSEN på *Harrestads* Pastorat vid *Ringstad*, sedan han först af bemälte KLINGIUS blifvit vigd til Präst, och skref han sig *Sveciæ Regi a concionibus & confessionibus sacris, Regii Exercitus Superintendens Generalis & Siællandiæ pro tempore Episcopus*. Se JOH. HAAS saml. af Evang. Biskopar i Zeland 1761 4:to It. FINNEI Hist. Eccles. Isl. Tom. 3 pag. 585.

u) Om denna flyttning skedt 1684 eller 1685 är svårt at med visshet säga. Det sednare tyckes dock kunna slutas, af et Gref MAGNI GABRIEL DE LA GARDIES bref, dat. *Wännegarn* d. 18 Junii 1685, hvaruti han högeligen misstycker den samma, (benägit meddelt af Herr Secreteraren GAHM). 1692 befalte Konung CARL XI at detta Collegium skulle komma under Kongl. Cancellie Collegii närmare tillsyn, och blef det en ny til Cancelliet hörande Expedition, som bestyrdes af en Kongl. Secreterare såsom Antiquarius, och medarbetande tvänne Assessorer, en Translator för gamla språken, samt tvänne Amanuenser eller Cancellister, förutan den tredje, hvilken sedermera år indragen, och skulle vara Antiquariens Handskrifvare.

d. 4 April jämte, ordres til Landtfogden HEIDEMAN på *Island*, at biträda THOMAS BARTHOLIN i Isländske antiquiteters samlande, på det strängaste förböd, at därifrån til främmande förhandla eller utföra några skrefne historier eller tractater om landet.

Stockholm så väl som *Kiöbenhavn* hade således redan bekommit i förvar en stor del af de gamla Isländske handlingar, då ARNAS MAGNEUS med PAUL WIDALIN 1712 for öfver från *Island* til *Kiöbenhavn*, men de upsnappade så, hvad af dem kunde vara öfrigt, at nu svårligen en handskrefven saga år at se i landet, och fick jag oagtadt all möda ej köpa mera än et ofullständigt exemplar af *Sturlunga sagan*.

Det är således icke mer i *Island* hvar man skall fråga efter gamla Isländske Krönickor, utan har man däraf, utom den vackra samling vårt Antiquitets-Archivum förvarar, en förträfflig Collection på Academiske Bibliotheqvet i *Kiöbenhavn*, som blifvit ditskänkt af ARNAS MAGNÆUS, utom några mindre och obetydliga samlingar, som kunna vara i enskilta händer.

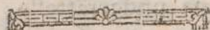
Bland förteckningen på sagorne, har jag redan anmärkt, hvilka genom trycket kom-

mit

mit i allmänhetens händer. Några äro tryckte i *Island*, ibland hvilka de *Skallholtſke* äro ganſka ſällſynte; de fläſte åro utgifne i *Sverige*, ehuru ej altid af de båſte manuſcripter. En OLOF RUDBECK den äldre, en VERELIUS, två PERINGSKÖLDAR, en REHNHJELM, en BJÖRNER, en SALAN, en BROKMAN m. fl. hafva dock igenom den flit de där vid användt förtjent och vunnit mycket beröm. Men desſe uplagor kunna icke hvarken hvad pragt eller Critiſk nytta beträffar, jämnföras med dem Magnæanſka Commiſsion uti *Kiöbenhavn* utgifver, och hvaraf lärda verlden med otålighet väntar fortſättning x).

XVII.

x) ARNAS MAGNUSEN föddes i *Kvennabrecke* i *Island*, 1663 och kom 1683, efter at trenne år hafva ſtuderat i *Skallholt* til *Kiöbenhavn*. Hir ingeck han en förtrogen bekantſkap med THOMAS BARTHOLIN, och reſte efter defs död til *Norrige*, *Tyſkland* och *Frankrike*. Under ſin varelſe dår, blef han 1694 Profesſor Philoſophiæ i *Kiöbenhavn*, och derjemte 1701 Profesſor Antiquitatum, ſamt reſte 1702 på Kongl. befallning til *Island*, at jåmte PAUL VIDALIN förbättra Råttegångs-vårket dår. 1712 låmnade han för ſidſta gången ſin fådernesbygd, och dog 1730, ſedan han, genom en teſtamentariſk författning, inråttat tvånne ſtipendier vid A-

XVII.

Til Preſidenten Högvålborne Herr Baron AXEL LEJONHUFVUD.

Stockholm d. 12 Sep. 1775.

At fullgöra Högvålborne Herr Baron och Preſidentens befallning, och om Islåndſke Poe-

cademien i *Kiöbenhavn*, för Islåndare ſom ſtudera Antiquiteterna, ſkånkt ſit Bibliotek til ſamma Academie, och gifvit en anſenlig ſumma penningar til Islåndſke ſkrifters granſkning och utgifvande på trycket. Vårkſtålligheten håraf ſpordes dock ej, förr ån 1772, då under d. 24 Septemb., Regeringen Conſtituerade Herrar Conferents-Råden LUXDORPH och SUHM, ſamt Stats-Rådet LANGEBECK och Profeſſor ERICHSEN, til hvilka Stads-Råderne KALL och MÖLLMAN ſedan blifvit adjungerade, och hafva til Secreterare Herr FINSEN, ſom dock nu lårer lemna denna poſt, ſedan han til Probſt i *Skallholt* blifvit utnåmnd, at enligt Magnæanſka Teſtatum granſka och årligen utgifva någon nyttig ſkrift. Vi hafva redan dårifrån fådt *Kriſtnis* och *Gundlaugs Ormstungu Sagor*, och drifves arbetet med den drift och ſmak, ſom kan våntas, då et ſå lyckligt val af Directeurer ſkedt.

Poesien lämna underrättelse, anser jag för en den angenämaste skyldighet. Beklagar endast at ringa insigt i et ämne, som i så mycket mörker ligger inveckladt, hindrar mig at göra det så fullständigt, som jag skulle önska, och saken förtjenar, hälst då mina tankar underkastas et så beprofvat öga. Är således hvad jag har at anföra ej af mycken vigt, blifver det åtminstone et prof af min beredvillighet at upfylla Eder åstundan.

Så besynnerlig som en del lärdas tancka i början torde förefalla, at man i Europa tidigare af bunden än obunden stil sig betjent vid skrifters författande, blifver den dock vid nogare eftersinnande ganska sannolik. Poeter voro äfven hos Greker och Romare långt äldre än historie-skrifvare, och dem som i vältalighets-konsten utmärkt sig, och kan tiden tämligen noga utsättas, när man hos de förra begynte at skrifva *prose*, då däremot det nästan blifver omöjligt, at säga huru gamla deras poesier äro, hvilka gå långt längre tilbaka, än både *Trojæ* belägring och Olympiske spelen. Äfvenså vet man icke hos de *Romare* af något äldre *en prose* författadt, än APPII CAECI tal til

Rå-

Rådet och Romerſka folket, under CXXV Olympiaden, hvarutinnan han råder dem, at icke emottaga det freds anbud Pyrrhus dem gjorde, då däremot poeſien hos dem, långt förut både var kånd och yrkad.

Detta blifver mindre beſynnerligt, når man årindrar ſig, at åtſkilligt kunde anſes värdt at läggas på minnet, och för de efterkommande förvaras, innan ånnu bokſtäfver i *Europa* blifvit bekante. Huru mycken hjelpreda var icke då för minnet, at få en ſak, ſom ej borde glömmas, anmårkt i några efter viſs cadence få ſammanſatte ord, at örat äfven kunde gifva tilkånna, när något uteglömdes eller förbyttes, för hvilken ordſak äfven Tyſklands gamla lagar, på vers voro ſkrefne, hvadan de ånnu bibehålla namn af *Geſetze* eller ſtropher, då de oder uti hvilka de voro författade vanligen ſöngos. Detta var äfven et medel, at bland allmänheten förſkaffa et arbete mera bifall, och föranlät detta, i IX ſeculo, Lovis le De Bonnaire, at på vers låta öfverſätta den Heliga Skrift, ſom han bland Saxarne ville göra bekant, ſamt Otfrid en Benedictiner Munck i *Elſas*, at i ſamma ſecu-

culo, på Tysk vers öfversätta de fyra Evangelisterna.

Skaldekonsten tror jag således hos alla folkslag vara ganska gammal, och kunna vi hos våra förfäder med säkerhet, anse den såsom en lämning af ODEN, med hvilken den blifvit hitbragt. Det var i äldre tider ingen Konung, Höfding eller annars någon man af betydenhet, som icke ägde sin egen skald, och skulle vid alla vigtiga förrättningar, en sådan nödvändigt vara tillstädes, för at anmärka det, som förtjente upmärksamhet, och däröfver författa qväden. Vid slagtningar lämnades dem rum i sköldborgen, eller bland det tappraste manskapet, på det de nogare skulle se de dater som borde uphöjas, och voro de i gästabud tillstädes, för at muntra sällskapet genom artiga infall, och skaldeqväden öfver deras afledne hjeltar. En sådan var äfven ganska högt agtad, höll ständigt Konungen sällskap, och var ofta både dess General och Minister, samt kallades *Skaldr*, som Herr Cancellie Rådet och Riddaren IHRE i sit Glossarium derivarar af *Skiæl*, hvadan *Skiælamæn*, eller äfven *Spekingr* af *Speke* vishet, hvadan det Engelska *to speak* at tala har sit ursprung.

Det

Det är dessa skalldeqvåden vi hafva at tacka för det första ljus i vår Svenska historia, och kunna således ej betaga dem den heder, TACITUS med skäl lämnar dem, at vara *antiquissimum annalium genus*. Våra gamla sagor äro äfven öfver alt med dessa qväden upfylde, hvilkas värde vi ej aldeles få förkasta ehuru de til en stor del för oss äro obegriplige. Orsaken dårtil år 1:o at skalderne med flit så konstigt sammansatt sina qvåden, at den oförfarne allmänheten, ej allena svårligen, utan uttydning skulle kunna begripa innehållet af dem, hvarpå uti GISLA SURSONAR, VIGA GLUMS och GRETTIS sagor kunna hämtas exempel a), utan voro de äfven ofta för stora poeter obegripliga, hvilket GRETTERS historia intygar b). 2:o Utom dess var uti deras verser en ordens omfåttning vanlig, som ej annat kunde än öka otydligheten, och får jag til exempel härpå utur REHNHJELM anföra följande c).

1 2 8 9
Hilmir vann at holmi
O 3:o

a) *Gunl. Ormst. s.* p. 292.

b) *Gunl. Ormst. s.* p. 291.

c) REHNHIELMS, uplaga af *Olof. Tryggvasons Saga* p. 270.

5 7 6
Hialm-ſkoth rothni blothi;
3 14 15 13
Huat ofduldu theſs hoeldar
4 10 11 12
Hoerd oc auſtur i goerthom:
18 20 17 19
Rogs bra Recka lægir
10 22 21
Riikur valkera lijki
23 24 27
Herſteſnir let hroſnum
25 26 28
Hold flæmingia goldit

3:o Hade de et ſärſkildt *Skaldſkaparmal*, ſom var ganſka rikt, och endaſt i poetiſka arbeten, men ej i det dagliga umgånget, kunde brukas, och förmodligen den tiden utgjorde et hufvudſakligt ſtycke af deras lärda idrotter, emedan deſs behaglighet och konſt, utan möda fallit dem i öronen. Uti Resenii tryckte Edda, finner man ſåledes til exempel några och 50 ſynonyma på ordet bölja, och anför Herr Cancellie Rådet och Riddaren Ihre d), utur Lopt Guttorms sons *Liodalykil*, 47 namn
på

d) Bref rörande Eddan p. 15.

på qvinnor. Jag lånar äfven af Honom några rader, som förekomma uti Edda bland *hringa-heiti*, och hvilka visa huru långt poeterne gådt uti sina antonomasier a).

Heingi eg hamri kringdan
Hang a riupu tangar
Grimnis sylgs a galga
Gynnung bruar linna.

På dessa gifver han följande naturliga ordning *Eg heingi hamri kringdan linna ginning a hang riupu bruar tangar a grimnis sylgs galga,* som uttydes: *jag hångor then i rund hamrade gapande ormen, vid ripans broände af* Odins *skölds galga.* Til at utleta förståndet håraf anför han på samma stålle, at Odins *skölds galga* år armen på hvilken skölden plägar bäras lika som uphångd, med *ripan* förstås falken, ty et genus år skalden tillåtit at sätta för et annat; *falkens bro* år handen, på hvilken jägaren den såtter, och *dess ånde eller tong* år fingret; den *gapande ormen, som i ring år hamrad* betecknar ringen, och blir således meningen af alt detta, jag sätter ringen på fingret. a) 4:o För at

d) P. 17.

a) Herr Cancellie Rådet Ihre anför på sam.

at göra det ännu obegripligare, togo de sig frihet, at när tvånne ord hade lika ljud, sätta periphrasin af det ena i stället för det andra, såsom hästefoten *hof*, i stället för ärbarhet, måtta, *hof* b). Men största hindret vid deras utydning ligger dock förmodligen 5:o däruti, at handskrifterne af våra gamla sagor

ma ställe, ifrån Rudbecks Atlantica, et artigt exempel af dessa Skaldiska Antonomasier, der han efter Eddas anledning anmärker at de gamle skalder hafva trodt sig kunna kalla en råtta *Vildbasse*, det är vildsvin, när man allenast lade til et ord, som tilkänna gaf samma djurs natur, boning eller åthäfvor, såsom *væggia bosse*, d. ä. väggens vildgallt, emedan desse djuren ofta hafva sit tilhåll i väggarna. Han tror, at af sammå Poëtiska sublima talesätt härflutet, at af de minsta väl kända djur, et kallas skämtevis *sark-elefant*, hvilka båda anmärkningar, understödde af hans qvicka inbilnings gåfva, hulpo honom ifrån en betydelig svårighet. Ty då Pluto berättar, at på Insula Atlantica funnos elefanter, säger han dymedelst rönas, at Pluto väl torde hafva läst våre Skaldeqvåden, men ej penetrerat alla Skaldskaparmalets hemligheter, hvaraf skedt, at då de förstodo med sina elefanter våra inällsfötade vargar, mente han på enfaldigt vis, at ordet behöll sin vanliga betydelse, och blef deraf bedragen.

b) Canc. Ihres bref p. 18.

gör, i synnerhet hvad verserna beträffar åro felagtige, så at de ej utan största svårighet kunna rätt läsas, och är detta orsaken, at de flesta verser i våra, så väl i *Island* som *Sverige* tryckte, Isländske sagor åro obegriplige. Det är således icke hvars mans göra, at skaffa reda på dem; at det dock möjligen låter sig i värket ställa, vittna de nya uplagorne af *Kristni - saga Landnamabok* med flere, och är i synnerhet Probsten GUNNAR PAULSEN i *Island*, känd och berömd, för sin stora insigt i detta ämne.

Denna svårighet at af de gamlas poesi uttaga rätta sammanhanget, är äfven orsaken, hvarföre många med sådant förakt ansedt de Vitterhets prof, som ifrån dem kommit i våra händer. I mitt tycke år äfven intet skalde-stycke ibland dem, hvilket såsom mönster för snille och smak skulle kunna framsättas, men därföre får man icke neka at höga talesätt och tankar, samt ganska lyckelige liknelser, stundom uti dem finnas; och läser man ej utan nöje, den döende LODBROKS *Bjarkamal*, EIGILS *Hofud lausn* och EJVINDRS *Haconar mal* med flere a).

 Hvar-

a) Jämför Five pieces of Runic Poetry translated from the Islandic Language. London 1763 8:vo.

Hvarjehanda saker som uti det almånna lefvernet förefôllo, voro ämnen för deras skaldekonst. Måst lades den dock å daga i deras lofsånger öfver store Herrars dater, uti hvilka de beskyllas, ej hafva varit nogräknade om at smickra sina hjeltar. Man har således efter dem åtskilliga qvåden, hvaribland år et ej osmakligt episkt poeme öfver Karl Grim och Hjalmar. Äfvenså äro satyriske stycken ej sällsynte, som fingo namn af *nidvisor*, och sades deras författare *yrkia nid*, men theatraliske arbeten hade man icke ens hos dem begrep om.

Af det redan anförde skulle man tro, at intet språk tillåter poëten så mycken frihet som det Isländska; visst år äfven, at intet annat kan upvisa et så rikt ærarium poeticum, men dårföre får man ej inbilla sig, at de icke til vissa reglor voro bundne. Tvärt om, jag tviflar at någon poetica är så vidlöftig som denna, då dårtil, efter Eddas upgift, höra ej mindre än

a) Sådana äro ännu ej i landet sällsynte, och utkom för et par år sedan *Loka læte*, som är en Satyr öfver tvånne åmbetsmän i landet.

än 136 b) vers ſlag, Isl. *hattur*, ſom alla hafva ſina ſärſkildta reglor, men at om dem gifva en fullſtändig efterrättelſe år öfvermåttan ſvårt, ja aldeles omöjligt, innan vi få uttolkning på den underrättelſe, ſom Eddas tredje del härom låmnar.

Detta bland forntidens lämningar ſnart ſagt rygtbaraſte vårk, har hitintills fôga eller intet varit kändt. Man har nåſtan öfver alt hållit det för de gamlas gudalåra, och hafva de påtrugat henne, ſåſom delar, *Voluſpa* och *Havamal*, ſom dock ingendera höra dit; men Herr Cancellie Rådet och Riddaren IHRE, har i denna ſak låmnat tilräckligt ljus, genom deſs bref til Herr Cancellie Rådet LAGERBRING, angående det dåraf uti *Upſala* Bibliotheque befindrlige manuſcript, och beviſar han där, at den ej år annat än en inledning til Islåndſke Skalde-konſten, beſtående af trenne delar. Den förſta *Dæmiſagor* år et utdrag af hiſtoria mythica veterum, den andra *Kenningar* utgjör et ærarium poeticum, och den tredje *Liods greinir* innehåller deras proſodi m. m. *Dæmi ſagorne* äro til ſtörre delen, ehuru ganſka ofullſtåndigt och ofőr-

b) Vormii append. Lit. Run.

oförſvarligt af GÖRANSON utgifne på Svenſka, och de jämte *kenningarne* af RESENIUS på latin, men den tredje delen ſom förtjenar ej mindre upmärkſamhet, har icke ännu ſedt dags ljuſet, och vore önſkligt at Herr Canc. IHRE, ville gifva allmenheten denna ſkänk, då ſå få utom Honom äro i ſtånd, at bringa det ſamma i ordning.

Äfven ſom man miſstagit ſig på deſs innehåll, har man äfven om deſs författare farit vilſe. De fläſte tro at SAEMUNDR SIGFUSON, ſom dog 1133, författat et ganſka vidlyſtigt verk under namn af Edda, ſom innehållit ſtora ſaker, och varit en theſaurus totius humanæ ſapientiæ, hvaraf $\frac{1}{3}$ knapt kommit i våra händer, ſom nu i vår Edda ſkulle förvaras; men Herr Cancellie-Rådet IHRE tror aldrig vår Edda utur någon gamlare vara utdragen, utan från början af SNORRE STURLESON ſammanſatt.

De ſvårigheter Herr SCHLÖZER gjordt at bifalla denna tanka äro lätt häfne, äfven ſom de af den lärde ARNAS MAGNÆUS anförde, ty förmodligen har Munken GUNLAUG ſom BJÖRN a SKARDSAA tror, eller ſnarare OLAFR HUITASKALD continuerat

rat STURLESONS Edda, hvadan ej år at undra, om något til STURLESONS beröm infördt blifvit, åfven som det, at auctor kallar Konung WALDEMAR i *Dannemark* sin Herre, därigenom lätt kan förklaras.

Hurudan Isländske poesien varit, år således ej lått at säga, för at dock därom gifva någon idée, får jag nämna följande, om det hos dem måst brukade vers slag, som kallas *Drottqvæde*.

Det fördelas uti strophet, som hvarje består af fyra vers-par, och hvarje vers af twå hemisticher, hvarje hemistiche af sex stafvelser, hvilka icke få ökas, utan högsta nödfall, som efter vers-slagets åtskilliga art hafva tre eller fyra pedes, eller, om stafvelserne äro korte, flere i propotion. Isländske prosodien fordrar åter hufvudsakligen twänne ting, nämligen samling af lika antal initial bokståfver, och *håndingar* eller samljud, och dem åter antingen större eller mindre, *Adalhending* och *Skotthending*.

Detta torde af följande exempel tydligen kunna ses.

Austur löndum for undann
Alvaldur sa er gaf Scaldum,
Hann feck gagn at gunne,
Gunnhörda slög mörgum,
Slydurtungur let slingra
Sverd leiks reigenn ferdar,
Sende Gramur at grundu,
Gullvarpathi snarpann a).

Här år först at märka, det hvarje vers-par har en stafvelse som sig styrer: *rader quædinni*, som merendels altid år första ordet i andra hemistichen, och skal i första hemistichen, tvånne ord med samma bokstaf begynnas, om den år en consonant; år den åter en vocal, alternera de sins emellan. Således äro uti den anförde strophen, de ord som *rada quedandi*, i första versen *Alvaldur*, ty med en vocal börjas i förste hemistichen *austur* och *undann;* i andra versen *Gunnhörda*, ty i anledning däraf, har förste hemistichen *gagn, gunne;* i tredje versen *Sverd*, hvaraf dependerar *slydurtungur*, *slingra*; i fjerde versen *Gullvarpathi*, som fordrar i dess förste hemistiche *gramur, grundu*. Därnäst i agttages i hvarje vers-pars förste hemistiche en *Skotthånding*, eller två ord som haf-

b) Ol. Tr. saga Sk. edd. p. 18.

hafva lika consonanter mēn olika vocaler, och åro uti det anförde exemplet, förste versen *löndum*, *undann*, andra versen *hann*, *gunn*, tredje versen *flydurtungur*, *flingra*, fjerde versen *sende*, *grundu*. I den andra versen i agttages åter en *adalhending*, hvaråst uti 2 ord äro både lika consonanter och vocaler, och äro de uti det anförde exemplet förste versen *alvald*, *skaldumm* andra versen *gunnhörda*, *mörgum*, uti tredje versen *suerd ferdar*, uti fjerde versen *gullvarpathi*, *snarpann*. Uti en vers eller strophe, som således består af 30 ord, åro mer än halfparten ord af den beskaffenhet, at de ej kunna bortbytas eller flyttas, utan at uti hela versen förorsaka en stark rubbning. Merendels igenfinnas desse *hendingar* uti förste och siste orden af hvarje hemistiche, men stundom står den ena midt uti raden, såsom uti förste versens förste hemistiche *löndum*.

Denna likljudighet hóllo forntidens skalder för en prydnad, som icke uti en regelmåssig vers feck saknas. Dess större likformighet dess bättre, och var äfven detta dem en råttelse, då deras verser ofta söngos Man märker äfven stundom hos Latinske poeterne dylikt, såsom då VIRGILIUS sjunger.

- - *tales casus Cassandra canebat,*
och hos en annan:

Dum dubitat natura, marem faceretue puellam,
Natus es o pulcher pene puella puer.

Detta har BOXHORNIUS anmärkt a), och anför han ifrån GIRALDUS CAMERENSIS, at samma äfven bland de gamle *Cambrer* varit öfligt, likaledes bland *Engelsmännerne*, så at man ej bland någondera folket ansedt något såsom väl sagt, dårest icke detta blifvit i agt tagit. *Cambrerne* sade således:
Digawn duw da y unic
Wrth bob ctybwylh parawd
och *Engelsmännerne*:
God is together gamman and wisdome.
Detta besannas äfven uti den rara DAVID RHAESI Grammatica Cambro-Brytannica, tryckt i *London* 1592 fol. Hvaräst han i deras verser anmårker åtskilligt, som med Isländarenas *hendingar* har likhet.

Hit vet jag ej om icke äfven skulle kunna föras den likljudighet, som uti Finska poesien är bruklig, och hvarpå, til exem-

a) Origin. Gallicæ. p. 66.

exempel, följande kan anföras, utur CALAMNII underdåniga lyckönskan til Högstsalig Hans Majestät ADOLPH FREDRIC, då han uti *Finland* gjorde sin Ericsgata b).

Koska kulki kuningamme
Adolph Fredric armollinen
Meidán maalla matkusteli,
Kaicki vereni venåhti,
Kaicki liikahti lihani,
Ettæ virteni viritin,
Kannoin minun kandeleni,
Isæn istuimen etehen,
Kaickivallan kamarihin;
Josta anoin andimia.

Men jag kommer för långt från mitt ämne. Ehuru rim icke finnas i våra älste qväden, kan man dock med säkerhet säga, at de äro långt äldre än Christendomen. SKULE EJNARSON får således oförtjent skulden, för at hafva infört deras bruk, som nu blifvit så allmänt, at utom *England*, som behåller sina *blank verses*, ingen nation i *Europa* älskar vers utan rim. Denna rimkonst, hvilken jag frugtar icke vara någon väsendtlig och ännu mindre nyttig sak, utan

b) Helsingberg de Poesi Finnica. Åbo 1766.

kan tvårtom et ganſka betydligt hinder uti Skalde konſten, lärer ſåledes efter Nordens gamla Skalder vara efterapad, och har detta bruk icke ſtadnat innom Europa, utan rimar man nu nåſtan öfver alt, och klagar at versmakare taga til, i ſamma mohn, ſom Poeter taga af. BARETTI beråttar, at han i *Madrit* af några Negrer hördt en Moſambiſk ſång på rim; GAGES ſäger det ſamma om Mexicanerne och NIEBUHR anför, at Araberne äro *des grands rimeurs*. Slutligen får jag öfverſända et prof af et Isländſkt ſkaldeqvåde, författadt af RUGMAN öfver Gref MAGNUS DE LA GARDIES död, ſamt tryckt i *Upſala*, och hvilket blifvit ſå ſällſynt, at jag tviflar någon i *Sverige* äga det tryckt, ock kan det deſs utom tjena til exempel, på et Drottqväde, då författaren merendels följt deſs reglor.

Autt er i ſeggia ſæti
ſaknar mans i ranni.

Gret ylgur Ragnvald riitto
Rom-ſtamir haukar fromaſt
Kund Lodbrokar; kiendo
Kuillinda valir illra:
Kuoldrido klarar hreldoſt

Kueid

Kueid ari mar ſaſt reider
Tijd fiello tár af giodi
Taſn lauſir æpto hrafnar.

Thuarr og vid theingils dauda
Thydur morg brád, i hijdi
Skreidaſt thui berſi ſkiædur
Skiott matti gräds of otta:
Ox ódum falu-faxa
Frar miog or leiptri tará
Huarma beckur ad hrockin
Hraut grön a baudar nauti.

Greto ſkinlaus agiætann
Gripdijr heidingia ſuipuls
Verdar of fœdo fordum
Flein things allvakran kingia:
Og i oglodum huga
Undo ſier menn og hrundir
Seims kuado mundar ſoma
Sieirr huor huit malar thuerri.

Heidingiar ef ſua hedins
Harmadu kuanar barma
Stalir ſier giordi ſtala
Stijrir og Eida hiruſt:
Thars i malmguſti giera
Grad thuarr og vod til brada

Ver-

Varga kna vund oborgid
Vas, thaut rasn i asi.

Hvad bæri oss er erum
Urdarbrunns tha alkunnir
Sira Josurs thess sara
Sueita dagliga neitum?
Og i hans erum faugru
Orda vidkuædi vondnir
Uppfræddir ad vier hreppa
Astundum gledi háá?

Bæri oss ey bliugum vera
Breiskleika holdsins veikan
Tijtt fyri sionir settia
Synd flya, dygd i nijast?
Hel med thui hroka stoli
Hreikir sier a faul bleikum
Akuedr ymsra thioda
Andlat med quisti handar.

Hel vægir hauldum eigi
Hrijsur or thesso lijsi
Kejsara, Klerk og Rasir
Kolmensko fulla Jarla:
Altignum amint fagnar
Og kot-af-rapa throti
Kurteisa kappa hersá
Kielling leggur ad velli,

Dæmi framm daglig koma
Drijir hel verk at nijo
Audlinga aburt leider
Ofs dauggvar tara fossi:
Mannlunga mætsta fangar
Med sier hertekna hiedan
Færir og furdum storum
Fiaurlestir meingid besta.

Sidpridi, sæmd og heidur,
Somligur dygdar blomi,
Mangiæska, vinsæl minning,
Mecorda fremd ofgietin,
Frijdleikur, fegurd, audur,
Frækn, ast, og hyller dasto
Hel med sier dregur i duala
Deyr tho gott mannord eije.

Einn nu af æfi banni
Afgiec i raud moens brecku
Mætur altygin ytum
Æ tregandi lægir:
Kurteis, vis, kiænn til virta
Kin-stor lofdunga vinur
Haborin Jarl og Herra
Haukstandar malar grandi.

Dyr MAGNUS DELAGARDIE
Dygdhar Odains bygda

Akurs vist af var rekin,
Er Nara nist illskiptin:
Mord hauka fall hans færdi
Fridostum brecko hlijda
Sorg stora sua og morgum
Slædir lax hrundum fædo.

Thar sie oss tho ad eyrir
Thad hann i gudi gladur
Als træd holds göto greida
Grand fyrtist vondra auda;
Hirdur i Gamles gardi
Glatt singur og samklingir
Utvauldum Eingla sueitum
Endalaust lof miuk rausto.

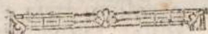
Epitaphium

Conditur hoc tumulo juvenili mortuus ævo
MAGNUS, de MAGNA GARDIA gente satus.
In multos canus dignus qui viveret annos,
Hei mihi! quod juvenis concidit ante diem.
Hujus enim ingenium cepit non terra. Quid inde?
Tollite Cælicolæ, reddite Cælicolæ.

Dic

Dic tumulum ſpectans oculo properante viator;
MAGNE Tuo Cineri ſit pia terrra levis.

Scripſit Upſalæ Anno 1667.
Die 14 Februarii
JONAS Rugman.

XVIII.

Til Herr Profeſſorn och Riddaren BERGMAN.

Stockholm d. 1 Sept. 1773.

Sedan jag omſider fådt hem den ſamling af Isländſke Vulcanernas producter, hvilka jag, under mitt viſtande på denna märkvärdiga ö, hade tilfälle at hopſamla, tager jag mig äfven friher, jämte dem, öfverlämna några underrättelſer angående de därſtedes befintlige eldſprutande berg, ſom jag dels af Isländſke handlingar hämtat, dels af landets invånare fådt höra, ſå väl ſom hvad jag genom egen upmärkſamhet närvarande anſedt värdigt, at komma un-

 der

der M. H. granfkning. Underligt nog, at i vårt tidehvarf, då i allmånhet få mycken flit och möda blifvit anvånd på naturens kännedom, man gifvit få liten upmårkfamhet til defs befynnerliga värkningar i *Island*, at man ej vetat mera ån et ringa antal af mångfaldiga eld fprutningar, och knapt haft fig bekant, de ännu ovanligare, och fnart otrolige, heta vattufprång, hvaraf detta land öfverflödar, förutan flera naturens ovanliga värkningar.

Både min tid och infigt är lika infkränkt, för at efter önfkan meddela, den hit intils faknade underrättelfe, fom *Islands* märkvärdigheter förtjena, men jag hoppas dock, det Herr Profesforn och R. med benägna ögon anfer, de få mindre vårda obfervationer jag gjort. Man torde få vånta något utförligare därom, når Herr Profesforn får tid och tilfälle, at jåmnföra eldens producter härifrån, med analoga från andra orter.

Huruvida någras mening äger grund, at alla berg, antingen genom vatn eller eld blifvit danade, vågar jag ej utlåta mig, ty ehuru fannolik denna tanke är, hvaraf vi äfven i de aldra äldfta tider, och hos

hos den ålste skrift ställare a) finna spår, så lärer den dock blifva svår, om ej omöjlig, at utröna. Vara hårmed äfven huru det vill, så vågar jag dock påstå, at *Island* tilkommit genom eldsprutning.

At öar derigenom upkomma är ej någon ovanlig händelse. Vi hafva där på flere exempel b); men det som torde göra svårighet vid denna tankås antagande, är *Is-*

a) Ps. 90: 2. Uttydes efter nogare öfversåtning *för, än bergen födde vordo, och jorden hade smärta af at föda, så äst du Gud af evighet til evighet.* Det Ebraiske *Chul* måste hårledas ifrån Arabiskan hvaräst det proprie betyder *torsit.* hinc *doluit ex tormine partus, parturivit, doluit more parturientium.*

Jorden hade i början blifvit skapad jämn, men föreställes hår såsom darrande of födslopinan, då hon under många plågor framfödde bergen, sina ålste söner.

Hvilken vet, om ej Moses, hår under poetisk drägt, vill framföra en physicalisk sanning? Jag vill åfven minnas, at uti någon af de Söderländske resebeskrifningar funnit hela folkslag hafva denna tancka om verldenes skapelse.

b) Bergmans Verlds besk. del. 2. band. 2 pag. 176-178.

Islands vidd, i jämnförelse med andra öar, som på detta sätt tilkommit. Jag kan ej eller neka, at icke detta, så väl som några stenarter på stället, hvilka icke bära tydliga spår af eldens värkningar, gjordt meningen hårom betäncklig; men när jag däremot ser grunden på nästan alla tilgenglige ställen, och i synnerhet vid stranderna vara lava eller tuffa c), som ofta är täckt

c) Egg. Olafs. resa p. 917. Det skulle blifva snart omöjligt, at upräkna alla de ställen, hvarast man här finner spår efter eldens värkningar, får därföre endast utur Eg. Ol. resa, anföra några. I *Borgarfjords syssel*, nedan för *Arnar vatns heyde*, vid *Surturbellir* emellan *Nordlinga fliot* och *Huitaa*, i *Norderaadal*, på *Vestre Skards-heyde* och mäst vid *Raunrepp*.

I *Sneefjäldsnäs syssel* största delen af näset och dess utom *Kolbeinstade* och *Rödemells* socknar, *Helgafells sveit*, hvarast är den namnkunnige *Berserkia braun*, *Stade Sveiten*, *Kjærlinge skard*, och rundt ikring *Sneefjalds Jokul Buda braun* och *Barnaborgs braun*, samt vid *Eldborg*, *Borgarbraun* som är 3 mil i långden ifrån N. O. til S. V.

För öfrigt finnes icke i Vestra delen af landet någon betydande *lava* sträckning, dock hafva alla fjäll blandning af lava och tuffa. Nordan på landet äro alla berg omtum-

täckt med en annan ſtenart, ſåſom vid *Lundey* d), ja, med hård gråſten e), eller med flera hvarf af åtſkillige jord och ſtenarter, ſåſom vid *Laugarnás*, hvareſt på 14 fots djup fins *lava* f, och utom deſs de fjäll, ſom ej hafva tydlige ſpår af brand, beſtå af ſamman-gyttrad ſand, blandad med ſmå ſpatſmulor g, ſom ganſka lätt på 2 a 3 kan-ſke flera 1000 år, ſedan grunden af *lava* blifvit lagd, kunnat tillſkapas, ſå ſer

 jag

lade genom jord-brand, i ſynnerhet har man vid *Kjolfjället* ſtora lava ſträckningar under namn af *Kiol-braun*. I *Tingeyre ſyſſel* har man *Lamba-braun*, ſom kommer ifrån *Hofs Jokull*, och *Odaada braun*, ſom år ganſka ſtor, ſamt äro utom deſs alla fält omkring dem, täckte med lava eller aſka.

I öſtra delen af landet, finner man ej några lava ſträckningar, men tuffa öfver alt, ſamt en mängd af pimpſten och aſka, och i ſödra delen år åter nåſtan intet ſtälle därifrån fritt.

d) Eggert. Olafs. reſa pag. 13.

e) Egg. Ol. Reſa pag. 916.

f) Egg. Ol. Reſa pag. 916.

g) Egg. Ol. Reſa pag. 11.

jag ingen ting, som hindrar mig at anse *Island* såsom et eldens foster.

Långt ifrån at häraf draga den slutsats, som skulle hela ön på en gång därigenom upkommit, tror jag at elden däruppå arbetat flera secler; at på åtskilda och olika tider, än en klippa, än en annan, framkommit, hvars toppar genom eldens nya utbrytningar blifvit förenade, och på hvilka, såsom grundpelare, hela denna stora ö, sedan kommit at hvila.

Huruvida denna gissning är sann eller ej, blifver svårt at med säkerhet afgöra; men jag tycker mig til densamma hafva mycken anledning, så väl af den hvalf-lika skapnad, *lava strömmen* merendels finnes hafva tagit, som äfven af hafvets sannolika sammanhang, med flere af de eldsprutande bergen h). Utom dess torde öars nedsjunkande, som stundom vid jordbäfningar timar i), bäst härigenom kunna förklaras, då bygnaden snarast ramlar, når pelarena, på hvilka den hvilar, undanryckas.

Jag går således hvad detta landets eldsprutningar beträffar, längre tilbaka än en gam-

h) Egg. Ol. Resa pag. 764, 865.
i) Verlds b. del. 2. band. 2, p. 776 seq.

gammal ſagen, bland deſs enfaldigaſte inbyggare, ſom tro, at då deſs förſte invånare, hvilka man håller före hafva varit Chriſtne och ifrån *Irland* k), genom de Norſke hitflyttningarne blefvo bragte i det trångmål, at de måſte öfvergifva landet, ſå hafva de af harm tändt elden på det ſamma. Vi kunna dock ej ſäga när eller huru ofta elden utbruſtit, för än efter Normännernas ankomſt, hvilka med mycken flit upptecknat, hvad ſom rördt dem och deras nya hemviſt.

Den förſte eldſprutning, hvarom gamla handlingar lämna någon underrättelſe, är *Ildborger hraun*, ſom upkom ſtraxt efter de Norſkas ankomſt, uti IX Seculo, i veſter på landet l). Den omtalas ej då ſåſom något ovanligt eller beſynnerligt, utan berättas endaſt, at eld vid THORES gård *Hrip*

k) Formaale fyri *Landnama Bok.*

l) *Landn. bok.* part. 2. p. 34. anför härom *Han var höfdingi, enn er Thorer var gammal, ok när blindur, kuam han ut eitt kuold ſyd, ok ſa at madur reri utan i kaldaar-os a Jarnockna mikill, ok illilegur, ok geck thar a land till bæar theſs er i hripi het, ok grof thar i ſtodultz hlidi. Enn um nottina kom thar upp Jard-eldur, ok brann pa Borgarhraun, thar var bærinn ſem nu er Borgin.*

Hrip framkommit, hvaraf ännu en *Lava*-sträckning eller *hraun* 3 mil i långden, 1½ mil i bredden, lämna vedermälen m). Sedan nämnes ej i sagorne därom, förän år 1000, då Christne religion i *Island* blef införd. Vid et tilfälle, då de förnämste i landet voro församlade, at rådgöra om denna nya lärans antagande, och månge af de mägtigare yrkade dårpå, så kom bud at elden utbrustit i *Ölves*. Hedningarne ansågo detta såsom et prof af sine Gudars vrede, och ville därföre icke låta öfvertala sig dårtil, då SNORRE GODE svarade dem: på hvilken vredgades vål gudarne den tiden, de klippor brände på hvilka vi nu stå n).

Efter denna brand omtala Annalerne följande eldens utbrått.

1. 1004. *Heckla* o).

m) EGG. OL. p. 362.

n) *Kristnis Saga* p. 88 90. *Tha kuam madr laupandi, oc sagdi at jardeldr var upkamin i Ölfusi, oc mundi hann laupa, a ææ Thorodds Goda. Tha toko heidner menn til ords: eigi er undur i at gudin reidist tölom slikom. Tha mælti Snorri godi, um huat reidust gudin tha er brann raunit er nu ståndom ver a?*

o) I noterna til *Kristnis sagan* pag. 182 säges

2. 1029. *Heckla.*
3. 1105. *Heckla.*
4. 1113. *Heckla.*
5. 1151. *Trolledyngr.*
6. 1157. *Heckla.*
7. 1188. *Trolledyngr.*
8. 1206. *Heckla.*
9. 1210. *Reikenæs.*
10. 1219 *Reikenæs.*
11. 1222. *Heckla.*
12. 1223. *Reikenæs*
13. 1225. *Reikenæs.*
14. 1226. *Reikenæs,*
15. 1237. *Reikenæs.*
16. 1240. *Reikenæs,*
17. 1245. *Soelheime Jokull.*
18. 1262. *Soelheime Jokull.*
19. 1294. *Heckla.*
20. 1300. *Heckla o)*

21

at *Heckla* brunnit förſta gången 1104. Man har dock häldre anfördt detta åratal, då JACOBÆUS *i ſina efterrättningar om de udi Island ildſprudende bierge* pag. 15 ſå väl berättar at *Heckla* 1004 ſom åfven 1029 brunnit, och ſåledes tvånne gångor förr än auctor til *Kriſtnis* ſagan det nämndt.

o) *Annales Isl. Langebekii Scriptor. rer. Dan. Med. ævi inſert. part.* 2. p. 197.

21. 1311. *Röidekamb fiald*
22. 1332. *Oræfe.*
23. 1340. *Heckla.*
24. *Fjäl nedanför Mosfels bygden.*
25. *Oræfe.*
26. *Herdebred fiäld.*
27. 1359. *Trolledyngr.*
28. 1362. *Oræfe.* p).
29. 1366. *Lillehered.*
30. 1374. *Heckla.*
31. 1390. *Heckla.*
32. 1416. *Kattlegiaa.*
33. 1422. *Hafvet ved Reikends.*
34. 1436. *Heckla.*
35. 1475. *Nordan på land.*
36. 1510. *Heckla.*
37. *Trolledyngr.*
38. *Hördebred.*
39. 1554 *Heckla*
40. 1583. *Heckla* q).
41. 1587 *Thingvalla.*
42. 1619 *Heckla.*
43. 1625 *Heckla.*
44. 1636 *Heckla.*

p) Detta år upkom elden på fex ftällen i *Island* JACOBÆI befkrifning om de i *Island* eldfprutande berg. p. 30.

q) EGG. OL. p. 1025.

44 1660 *Myrdals Jokul.*
45 1693 *Heckla.*
46 1716 *Nord. på land.* r)
47 1721 *Kattlegiaa.*
48 1724-1730 *Krable* s).
49 1725 *Lerhnjuks fi.*
50 *Hithoel fjald.*
51 *Bjarnefl. fjald.*
52 1727 *Myrdals Jokul.*
53 *Leerhnjuk.*
54 *Hrossedal.*
55 1728 *Heckla* t).
56 *Oræfe.*
57 *Krafle.*
58 1730 *Krafle* u).
59 1753 *Side Jok. vid Kattlegiaa* v).
60 1754 *Heckla* x).
61 1755 *Kattlegiaa* y).
62 1766 *Heckla.*

När

r) Egg. Ol. p. 732.
s) Egg. Ol. p. 726
t) Egg. Ol. 869
u) Egg Ol pag. 626.
v) Egg, Ol, pag, 776.
x) Egg. Ol. pag. 869
y) Större delen af de anförde eldsprutningar finnas upptecknade i Jacobæi efterrättningar om de uti *Island* ildsprudende bierge. *Kiöbenhavn.*

När nu på en tid af 800 år, så månge eldsprutningar på olika ställen äro anmärkte, så begripes svårligen huru Horrebow, som sjelf varit i landet, kunnat försäkra, at där ej varit eldsprutning utom på ganska få ställen z).

At eldens värkningar varit förskräcklige vitnar bäst utsigten af sjelfva landet, hvars berg nästan öfver alt bestå af *lava* eller *tuffa*, och slättmarkerne dem emellan af *hraun*, som dock på många ställen i landet blifvit skylde med jord och torf. Utom dess gifva äfven de underrättelser vi äga om vissa sprutningar vid handen, at de ödelagt mer och mindre, men merendels betydande stycken af landet.

Jag vil ej här omröra den skada, som blifvit invånarena tilfogad genom aska ifrån Vulcanerne, som ofta på 30 a 40 mils längd, til $\frac{1}{2}$ aln, ja mera a), täckt deras ängar, hvarigenom boskapen otroligen lidit, och hvilket på dem haft den värkan

at

z) Efterrättningar om *Island* p. 24. 31.

a) *Heckla* 1300, 1340, 1625.

at de dels mistat tändren, dels stulpit i brist på foder, samt ofta vid slagtningen funnits med pimpsten i lefver och inälfvor, utan får jag endast nämna några ställen, som närmast belägne til de sprutande bergen, genom deras våldsamhet blifvit i grund ödelagde. Detta har skedt dels genom häftiga jordbäfningar, som merendels förebåda eldsprutningarne, dels genom vattuflod från de genom elden försmälte isberg, dels genom myckenhet af glödgad aska och sten, som från mynningarne blifvit utkastad, och dels genom floder af brinnande materia, som utrunnit på flera sidor af dem.

1311 afbrändes vid *Röidekamb*. 11 gårdar, 1359 vid *Trolledyngr* äfven många, samt vid *Lillehered* 1366, 70 stycken. 1374 vid *Heckla* 2, dito 1390 7, samt 1436 på en dag 18 gårdar. 1660 vid *Myrdals Jokul* 5, och 1693 vid *Heckla* flera gårdar. Äfvenså 1727 *Myrdals Jokul*, då til det minsta 600 får och 150 hästar af floden blefvo dels dränkte, dels af den samma med följande isstycken dödade. 1728 vid *Krafle* blefvo flere gårdar förstörde, en stor sjö *Myvatn* aldeles uttorkad, och flöt den ifrån berget kommande eldströmmen

men ifrån det ena året til det andra, famt utgjorde en hraun af 4 mil i långden famt $1\frac{1}{2}$ i bredden. 1755 ödelade *Kattlegiaa* 6 kyrkofoknar, och *Heckla* vid defs fifta fprutning flere mil i nordoft.

At elden fåledes med lika, om ej mera, grymhet rafar hår, än vid *Vefuvius*, *Ætna* och flera Vulcaner, tyckes ej kunna fättas i fråga; men fer det oagtadt ej, med hvad grund några påftådt, at någon förening fkall vara emellan *Islands* och *Italiens* eldfprutande berg. Hvarföre icke åfven med lika fkäl, emellan *Kattlegiaa* ock *Teneriffe*, *Krafle* och *Lima*.

Men innan jag aldeles lämnar desfa hifklige eldens vårkningar, måfte jag åfven nämna en omftändighet, hvarom få väl Eggert Olafsen s), fom Jacobsen t), talar. Då *Kattlegiaa* fifta gången fprutade, kom lika fom en ljungeld ifrån lågan, hvilken genombårade klippor fom ftodo i vägen. Den famma ihjelflog på et ftälle 11 håftar, af hvilka tre ftodo på ftall. En bonde blef flagen ftraxt utan för fin ftugudör. På hans yttre kläder fom voro af

s) p. 761 762.
t) p. 87 88.

af ull, kunde man icke se någon skada, men skjortan och lif-stycket, som voro af linne, voro upbrände, och sedan man afdrog kläderne, fants huden och köttet ända intil benen, på högra sidan förbrände. Pigan som skulle hjelpa honom at berga kreturen, blef äfven träffad af elden, men dog forst några dagar därefter, med obeskrifliga plågor. Äfven berättas at de nya kläder henne påsattes, af den hennes kropp vidlådande sega elden blifvit förbrände, och har den äfven genomborat klippor som stodo i vägen. Jag hade i början svårighet vid at tro detta, men när jag åter ur Verldsbeskrifningen ser d), at BRACCINI anmärkt, det från *Vesuvius* 1631 en rök Column strukit flera mil öfver land, och därunder dödat medelst blixt, samt at något dylikt föregifves hafva händt 1767, och upreste jårn stänger desutom vid eldsprutningen i *Neapel* funnits electriske, så blifver den tankan nu mera vissare, at i denna eld är något electriskt, då åskan ej sällan på samma sätt brukar visa sig.

n) 2 D. 2 B. Pag. 193. Samma phoenomen omtalar äfven BRYDONE vid *Ætna*, i sin *tour trough Sicily and Malta*. XI brefv. Lond. 1771.

XIX.

Til Herr Professorn och Riddaren BERGMAN.

Stockholm d. 7 Sept. 1773.

Oförmodat infalla eldsprutningar sållan eller aldrig. Utom et starkt dånande, tjutande och brakande, i den negden hvar utbrottet sker, förebådas de merendels af luft-eldar, som visa sig til myckenhet, och af starke jordbäfningar, hvarpå landets historia anför flera förskräckliga exempel.

Bland de spår som ses efter dem i landet, är i synnerhet de råmnor man til myckenhet finner, och hvaribland den största år *Allmennegiaa* vid *Tingvalla* vatn. Den år af betydande längd, och 105 fots bredd. Sjelfva sprickan går ifrån Norr til Söder, och är den vestra väggen, hvarifrån den andra perpendiculairt blifvit skild, 107 fot 6 tum hög, och består af flera hvarf, hvardera til circa 10 fots högd, i åtskilliga omgonger förstelnad lava, som nogsamt ses

ſes af den öfverſta ſkorpan, hvilken är bubblig, brunagtigare til färgen, och ej ſå ihopa tryckt, ſom den andra lav-maſſan. Den öſtra väggen är högſt 5 f 4, ſamt den delen ſom ſvarar emot ſtörſta högden på andra ſidan, endaſt 36 fot 5 tum hög.

Utom deſs anſer man äfven ſåſom et märke til föreſtående brand, når ſmå ſjöar, bäckar och ſtrömmar torka ut. Hvad ſom tros ſkynda på eldens utbrytande år, når berget ſå af is blifvit täckt, at de hål, hvarigenom ångor förut haft fri utgång, blifvit tilſtoppade. Men ehuru litet jag tror detta bidraga dertil, ſå är dock viſst, at elden merendels har ſit tilhåld, i ſådana med is betäckte berg, eller ſom de i landet kallas Jökul.

Det förſta vid en ny eldſprutning gemenligen märkes, är isbergens ſönderbrytning, ſom ſker med ſtarkt brakande, hvadan det äfven på Isländſka kallas *Jökla-hliod* och *Jökla breſtar*.

Sedan utbryta lågorne, och ibland röken ſer man blixtringar och eldkulor d), ſom

d) Egg. Ol. pag. 646. 770

ſom ofta fara lång väg e). En myckenhet med mindre och ſtörre ſtenar ſpela i eldslågan, och hvilka ofta til en otrolig långd bortkaſtas. Jag ſåg ſjelf vid *Näſverholt* circa 1 mil ifrån *Heckla*, en rund ſten af 1 alns diameter, ſom vid ſiſta eldſprutningen blifvit ditkaſtad, och EGGERT OLAFSEN omtalar, at en ſten af 14 ½ liſp. vigt, vid *Kattlegiaas* ſiſta eldſprutning blifvit kaſtad fyra mils väg i).

Vidare utkaſtas en myckenhet hvit pimpſten, med ſjudande vatn, hvilket ſå mycket ſäkrare tros komma ifrån hafvet, ſom man efter några eldſprutningar, ſedan elden uphört, funnit flera häſtbölor ſalt k).

Håruppå följer gemenligen hraun och ſvart pimpſten, ſamt til ſlut ſand och aſka l).

Nårmaſt til öpningarne finnes ſällan lava, utan merendels tuffa eller lös aſka och grus, och beſtå åfven ſtörre delen Isländſke berg, af denna ſednare materia, ſom merendels finnes hafva tagit en hvalf-lik ſtällning i kallningen, hvaraf i rämnan vid *Allmannegiaa*

e) EGG, OL, pag, 757.

i) EGG OL pag. 773.

k) EGG. OL. 317 318. 865.

l) EGG. OL. p. 866

giaa ſyntes många förträfliga prof. Skorpan däraf ſtelnar åfven ibland, faſt den ſmälta materien rinner inunder, hvarigenom tilſkapas ſtore hålor, hvars våggar, tak och golf äro lava, och hvar man ej behöfver leta efter lav-ſtalactiter.

Island har ſådana hålor til en ovanlig både myckenhet och ſtorlek, och hvaraf de på många ſtällen betjena ſig til fårhus; jag vil endaſt nämna *Surthellir* ſåſom den ſtörſte, hvilken har 34 a 36 fots högd, 50 a 54 fots bredd, ſamt 5034 fots längd m).

At anföra alla eldens producter, blefve för vidlyſtigt och därjemte ſvårt, då man har en ſådan myckenhet ſten-arter, ſom man ej vet om de kunna ditföras eller ej e. g. Jaspis, ſom til myckenhet både ſvart och röd, finnes inneſluten och ſammanblandad med lava. Jag vill därföre endaſt nämna dem, ſom genom elden tydligen blifvit danade. 1:o *Tuffa* en ſammangyttrad ſten af aſka och grus, hvaruti man finner än lava, än baſalt, och ſtundom andra ſtenarter inblandade, och hvilken blifvit blandad med det upſprutade vatnet, ſamt genom värma och tid hårdnat. 2:o *Lava* är den genom eldens häftighet ſmälta ſten, ſom

Q 3

m) Egg. Ol. p. 241. 252.

ſom hår i anſeende til de olika materier, ſom föda elden, förhåller ſig ganſka olika. Man finner den ſtundom ganſka tät, ſtundom bubblig och hålig, inuti altid upfyld med ſkóra, blekhvita och opaka qvarts Cryſtaller, eller med gröna glasdroppar, ſom då de länge ligga i öpne luften, lika ſom annat glas förvittra. Til färgen är den ſvart, mörkblå, violet, rödbrun och gulagtig, men måſt röd och ſvart. Hvar elden ſtarkt ſpelat, år den lika ſom glacerad, och nåſtan af ſamma utſigt ſom harts. Vid hraunerne eller de ſtorre lava ſträckningarne, finnes ytan ſtundom hafva ſtelnat fållvis, men måſt kabelvis, hvilka ofta gå längſt efter, ſtundom i en cirkel, lika ſom en hopveklad kabeltroſs, Tab. 3 Fig. 1 då altid tjockleken ökas ifrån medelpunkten til peripherien. Jag får äfven räkna hit en tät ſvart materia, ſom gifver eld emot ſtål. Då den ſtundom tager ſkapnad af tråd och qviſtar, hafva några fallit på den tankan, at den vore petrificeradt trä. Jag ſkulle ſnarare villa anſe den för en veritabel Jaspis. 3:o *Pimpſten*, finnes här hvit, ſom efter all liknelſe, af det ſjudande vatnet blifvit utlakad; äfven ſvart och röd. 4:o *Agat*, jag bibehåller det antagne namnet, ehuru den värkligen ej är an-

Tab. III.

Fig. 1.

Fig. 2.

2.

2.

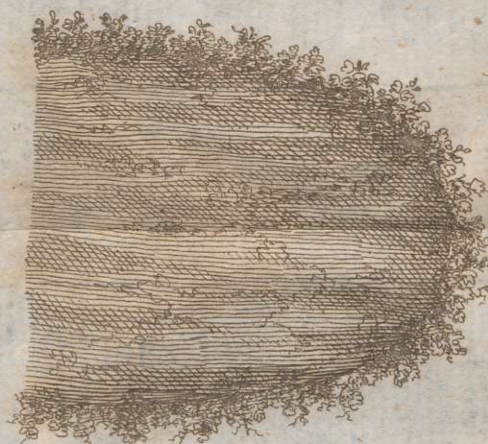

Fig. 3.

annat än brändt glas. Det fås hvitt, genomſkinligt och nära Chriſtallformigt på få ſtällen r), *blåagtigt*, äfven rart, men i ſtora ſtycken n), och mäſt *ſvart*, ſom på Isländſka kallas *hrafn-tinna*, och faller dels i lager, dels klumpvis, dels nära Chryſtallformigt, i aflånga 4 och 5 ſidiga figurer o). Af detta ſvarta glas, har Herr Obſervat. Ej. Jonss. ſå väl i *Kiöbenhavn* ſom *Island*, nyttjat til ſolaire tuber, i ſtället för at annars röka glaſen, och funnit detta mycket bättre; *grönt*, faller det ſig något gröfre och pipigare, liknande tjockt bouteille glas, och kallas hrafn-tinnu-broder. *Svaflet* torde kunna anſes ſnarare ſom eldens föda. Det finnes til myckenhet, ſå väl gediget, ſom mineraliſeradt, men til ſtörſta mängden vid *Huſevik* Nordan, och

r) Egg. Ol. p. 732.

n) Et ſtycke af 103 liſp. vigt ſkickades häraf til *Kiöbenh.* Eg. Ol. p. 726.

o) Svart agat eller glas finnes äfven på *Ascenſion*, och kände mänge af ſjöfolket igen at de ſedt ſamma ſlags ſten, på *Society Islands*, och *Nya Zeland*. Et ſtycke häraf, ſom Eg. Ol. ſkickat til *Kiöbenhavn*, vägde 93 liſp. Eg. Ol. pag. 726.

Kryſevik Sunnan i landet. Man har där rigtiga grufvor, ſom kallas *Namer* a). Baſalterne lämnar jag til et annat bref.

XX.

Til Herr Profeſſorn och Riddaren BERGMAN.

Stockholm d. 7 Sept. 1773.

Orſaken at *Heckla*, eller ſom det i landet kallas *Hecklu-fjall*, ſå mycket omtalas, fram för andra lika ſtora och ödande eldſtäder, är dels deſs täta ſprutningar, dels deſs läge, då det ſes af de til *Grönland* och *Norra Amerika* gående ſkepp. Som af alla eldſprutande bergen, vi med ſtörſta noggranhet underſökte detta, får jag äfven lämna beſkrifningen på det tilſtånd, hvaruti vi funno ſamma berg den 24 September 1772.

Sedan vi förut ſedt flera ſträckningar af lava, hvaribland *Garde* och *Hvaleyre* *hraun*

a) Om deſſe förtjena at läſas den uti Eg. Ol. reſa införde beſkrifning pag. 721. &c

hraun voro de störste, fortsattes vår resa ända til foten af berget, hvaräst vårt tält upslogs, och vi togo nattqvarter, för at med nya krafter följande morgonen bestiga det samma. Lyckan gynnade ofs äfven håruti, så at vi under önskligt väder, här fingo se alt hvad vi önskade, utom sjelfva eldsprutningen.

Berget ligger i södra delen af landet, ungefärligen 4 mil ifrån stranden, och är öfverst afdelt i tre toppar, af hvilka den medlersta år högst, och efter nogare afmätning, genom RAMSDENS barometrar, något öfver 5000 fot högre ån hafvet. I början kunde vi betjena ofs af våra hästar, men måste omsider lämna dem vid den första öpningen, hvaräst elden utkommit. Detta var et med höga glacerade våggar omgifvit tämligen stort fålt, hvars botn var upfyld med höga glacerade klippor, och hvilka ej med något annat kunna jämnföras, ån med sig sjelfva.

Här ofvanföre mötte ofs en myckenhet grus ock stenar, samt omsider et stycke längre up en ny öpning, ej mycket djup, men vidare nedantil än vid öfversta kanten, och hvaräst vi tyckte ofs finna tydliga spår af vattu-sjudning.

Ej långt hårifrån började berget blifva tåckt med snö, a), några små fläckar undantagne, som på åtskilliga ställen voro bare. Vi kunde ej i början med säkerhet inse orsaken härtil, men funno omsider at det var en följd, af den från berget upstigande heta imman. Dess högre vi kommo upp, dess större blefvo fläckarne, och circa 200 alnar från spetsen, var et hål af circa 6 qvarters diameter, hvarifrån upsteg en så het ånga, at vi ej med Thermometern voro i stånd at undersöka dess värma.

Här begynte kölden blifva rätt besvärlig, ty från 54, som *Fahrenheits* Thermometer var nedanför berget, hade den nu fallit til 24, och var utom dess blåsten inuti skyarna så stark, at vi några gångor måste kasta oss ned, för at ej af de täta Orcanerne blifva brådstörtade, ut för en hop hiskliga precipicer.

Vi voro nu på en af öfverste topparna, när vår ledsagare, som ej fant sig road af den-

a) Et bref ifrån *Island* dat. Augusti 1773, förmäler at *Madame Heckla*, *har i vinter nedlagt sin Sorge-kappa, och klädt sig i en hvit kjortel.*

denna promenade, ſökte öfvertala oſs at berget här var högſt. Vi hade äfven ſlutat at göra obſervation, hvarvid *Ramsdens* Baromet. var 24, 238, och den därvid fäſtade *Fahrenheits* Thermomet. 27, då lyckligt vis ſkyarne ſå ſkingrade ſig, at vi et ſtycke därifrån ſågo en ännu högre topp. Lång öfverläggning behöfdes ej för at begifva oſs dit, och funno vi honom öfverſt, på 8 alnars bredd, och 20 dito långd, aldeles fri från ſnö, men ſanden helt våt efter deſs bortſmältning. Här hade man på en gång både en ſtark köld och värma, ty i luften var *Fahrenheits* Therm. ſtadigt 24, men ſteg, vid deſs nedſättjande til jorden, til 153 a). Barometern var här 22, 247, och deſs therm. 38.

Här kunde vi ej dröja länge, ehuru ſtor luſt vi därtil haft, utan ſedan vi där fådt ſe den ſiſta öpningen, hvaräſt ena väggen var aldeles bortkaſtad, och den andra öfverhölgd med grus och aſka, ſå begåfvo vi oſs åter utföre, och märkte i hemvägen

tre

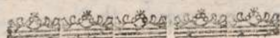
a) Uti Philoſoph Transact. för 1771, är införd en obſervation om hettan på Veſuvius, af *John Hovard*, hvaräſt Farenheits thermometer, då kulan blifvit nedſatt i ſanden, ſtigit til 240.

tre betydande öpningar. I den ena fants alt rödt såsom tegelsten, vid en annan hade lavan utbrustit, i en circa 50 alnar bred ström, som af Isländarena kallas *stenaa*, och hvilken längre fram delt sig i tre breda armar. Vidare en ej mycket stor, men cirkel-rund öpning, i hvars botn vi funno et litet berg, i form af en socker-topp til hvars upkastande, elden tycktes hafva nyttjat sin sista styrka.

Huru många gångor *Heckla* sprutadt, ses af förteckningen i 18:de brefvet. Den sista eldsprutningen började 1766 d. 5 April, och varade til den 7 September samma år. 1771 i December, hade åfven lågor kommit ut, åfven som 1772 i September.

Berget består ej af Lava, utan til större delen af sand, grus och aska, som jemte stora stenar, dels smälte, dels icke mycket skadade, af elden blifvit upkastade. Här fants allehanda slags pimpsten, hvaraf vi funno en bit med svafvel, och var den ibland så utbränd, at han var lätt som blår, och utaf ganska vacker både figur och färg, men tillika så skör, at han knapt kunde transporteras. Vidare den vanliga lavan, styc-

ſtycke och ſkärftals, ſamt en myckenhet til yttre delarne förbränd ſvart Jaspis, ſom ofta formerade ſig i likneller af träd och qviſtar. Bland ſtenar ſom lämna föda åt elden, och här blifvit utkaſtade, hämtades något ſchiffer, ſom nu väl ſaars röd, men torde genom elden blifvit utbränd.

XXI.

Til Herr Profesſorn och Riddaren BERGMAN.

Stockholm d. 3 Oct. 1774.

Bland alla ämnen ſom naturen i *Island* lämnar en upmärkſam åſkådare til förundran, är dock intet, ſom kan ſättas i jämnförelſe med de heta vattuſpräng hvarpå landet öfverflödar. Man anſer ſåſom beſynnerlige, de varma källor, ſom finnas vid *Aken, Carlsbad, Bath, Schweitz*, med flere uti *Italien*, men utom på det ſednare ſtället, vet jag ingen hvaräſt värman år ſå ſtark, at vatnet ſjuder, och finnes åtminſtone icke i den bekanta verlden någon ſom ka-

ſtar

ſtar vatnet, til ſå betydande högd, at den med de Isländſke kan komma i jämnförelſe.

För desſe blifva äfven de vattuſpång ganſka långt efter, ſom med ſtörſta konſt och otrolig koſtnad blifvit anlagde, ty vattukonſten i *Herrenhauſen* kaſtar endaſt ungefärligen ½ qvarters ſtråle 70 fot, den vid vinterkaſten i *Casſel* en ännu mindre ſtråle 130 fot, och den vid *St. Cloud*, ſom bland alla Franſka vattuſpång räknas ſtörſt, en ej vidare ſtråle 80 fot, då däremot några källor i *Island*, kaſta en vattu-Column af flera fots vidd, flere famnar, ja en, efter mångas berättelſe, flera hundrade fot i högden.

Långt ifrån at bygga på hvad andra om desſe naturens under anföra, räknar jag för en lycka, at hafva ſedt de förnämſta af desſa ſpång, och at ſåledes vara i ſtånd om dem lämna en utförlig berättelſe; men jag torde förut få nämna något om dem i allmänhet.

De äro af olika häftighet och olika värma. På några ſtällen, rinner vatnet ſagta fram ſom vid en annan källa, då den

den får namn af *laug* eller bad, och på andra åter framkaſtas det med et ſtarkt dån och ſjudande, då den får namn af *huer* eller kittel. Hettan år olika, dock vet jag den aldrig hafva blifvit obſerverad under 189 på FAHRENHEITS Thermometer, och funno vi den vid *Laugarnås* 188, 191, 193, vid *Geyſer*, *Reykum* och *Laugarvatn* 212, ſamt på det ſednare ſtället, uti jorden, bredevid en liten het vatn-åder 213.

At ſprutande kållor falla igen, och nya i deſs ſtälle upſpringa är ej ovanligt; och finner man på mångfalldiga ſtällen ſpår efter huerer, hvaräſt icke nu ſes en droppa vatn. I manna-minne har det äfven åtſkilliga gångor händt, och anför EG. OL. hu-ru vid *Reikavik* 1753, en hver, ſju famnar bred och tre famnar djup, ſprang up ungefär 30 famnar ifrån det gamla utloppet, ſom något förut genom et jordfall blifvit täppt, och var folket i negden, vid detta tilfälle, förſatt i ſtörſta förſkräckelſe, genom tåta underjordiſka knallar och jordſkälf ſom föregingo.

Alla desſa heta vatn hafva en incruſterande kraft, hvadan man äfven altid, finner ytan af det ſtälle, hvaräſt det rinner eller

ler ſprutas fram, vara öfverklädd med en ſkorpa, mycket liknande filigrams arbete, (ſe T. 3. F. 2) hvilken vi vid förſta påſeendet togo för kalk, men ſom den ej gåſte för ſyra, ſtadnade vi därom i en villrådighet, ſom jag hoppas M. H. håfva. Denna ſkorpa är öfver alt ganſka vacker, men renaſt och klaraſt vid hvererne, ty vid de ſtilla källorne, blandas under ſtundom de particlar, det rinnande vatnet ſätter, med jord, hvarigenom de blifva mörkare.

Vid hvererne år ſvårt om icke omöjligt, at innanför öpningen underſöka beſkaffenheten af den gång vatnet ſig där letat, ty både vatnets hetta och deſs håftighet göra håremot hinder; men man kan här nåſtan med full ſäkerhet ſluta af et mindre til det ſtörre, och var därföre artigt, at vi vid *Laugarnás* hade tilfälle ſe ſjelfva vatnådran et ſtycke under ſkorpan.

Vatnet hade här letat ſig väg igenom en ljusgrå lera, hvars yta var täckt med en hvit ſkorpa, ſom närmaſt leran var ſlät, men åfvanpå filigrams-lik, Under denna ſkorpa, löpte ådran et ſtycke genom en af dylik materia formerad canal, och ſåg man omſider hela ſtycket bort-

sort åt denna canal fyld med Chryſtaller, hvilka hade en för ögat artig värkan. Deras figur, så väl ſom naturliga beſkaffenhet, hant jag icke, då de voro ſå ganſka ſmå, på ſtället underſöka, men hoppas dock dårifrån Herr Profesſorn och Riddaren dårom blifva uplyſt, då ſpecimina däraf finnas i ſamlingen. Långt kunde vi dock icke eller här göra vatnet följe, utan lämnade det omſider til de gångar, igenom hvilka det ifrån ſina reſervoirer föres, och hvaräſt det, igenom värman uphettat, ſamt igenom updunſtningar tryckt, på andra ſtällen nödgas genom ſtarka ſprutningar ſöka ſig utlopp, ſamt lämna våg för ſina egna ångor.

Sjelfva vatnet, har på några ſtällen ſmak af ſvafvel, på andra intet, då det affvalnat drickes, och ſmakar ſom vanligt vatn upkokat. Vid en del hverer, betjena de ſig af dem til fårgerier, och vore ſåkerligen ännu mera nytta häraf at draga, dåräſt icke briſt i anſtalter hindrade det. Mat kokas äfven vid dem, båſt uti lyckt grytа, då den kokar väl ock ſtar t. Mjölk däröfver kokad blir ſöt, förmodligen genom hettans ſtyrka, hvilket äfven händer, då den länge kokas öfver eld. Nyligen haf-

hafva de äfven börjat öfver dem koka salt utur hafs vatnet, hvilket då det raffineras, blir i fint och godt. Då kreatur dricka däraf, mjölka de starkt och trifvas väl; äfven bruka de at däruti mjukna qvistar til tunn-band, och anför EGGERT OLAFSEN at det ej grumlas af Alcali, ej eller ändrar färgen på viol-syrup. Jag är ledsen at ej hafva undersökt, huru vida HORREBOWS a) berättelse äger grund, at når man tager vatn af hveren i en flaska, det i flaskan 2 a 3 gångor sjuder öfver, på samma tid som hveren sjelf, och spricker flaskan, i fall den korkas för hastigt.

Ehuru det ej kan sättas i fråga, huru vida dessa källor hafva något sammanhang med de här varande eldens värkstäder, ligga de dock ej altid, ja sällan vid de eldsprutande bergen, utan äro här och där uti landet kringströdde. Således får man heta källor, ej endast på mångfaldiga ställen emellan bergen, utan äfven högst på sjelfva isbergen, såsom vid *Torfa Jokul*, hvaråst man ser en stor myckenhet varma källor, och bland dem två stora huerer, som kasta det sjudande vatnet högt i vädret; äfvenså vid *Haadegis hnuk* på *Geitlands Jokul*

a) Se HORREBOW om *Island* pag. 56.

kul, vid roten af berget en ljum kålla, med flera spår efter gamla hverer. Likaledes finner man vid, ja ute i hafvet, heta vattu-språng och hverer, som endast vid lågt vatn äro tilgänglige, såsom vid *Reyka-fjord* i *Isa-fjorden*, hvar man af ångan kan märka fyra källor uti vatnet, samt en hver i vattu-brynet, vid *Oddbjarnar* skår tvänne, vid *Drapskær* flera, vid *Saudö*, *Urdholm*, *Reykey*, samt andra på *Flatöarna* til myckenhet. Men för at så mycket bättre lära känna deras låge, får jag på dem lämna följande förteckning, hvilken så mycket möjligt år skall blifva topographisk.

I *Borgarfjords sysfel*, möter oss först vid *Leyraa*, til söder för *Skards-heyde* fjället a), en hver, som ej är synnerligen stark, och dår brede-vid et bad. Äfven så vid *Lunda-Reykiadal* en hver samt bad, samt vid en bonde-gård *Varma-låkiar-Mula* en varm kålla samt bad. Längre mot Norr, kommer man til *Reykholts-dal*, som år 2 mil lång, samt en half mil bred, och hvaråst man snart öfver alt i grunden finner heta vattu-språng. Detta ställe skönjes vål på flera mils afstånd, ty den myckna ångan, som från dessa heta vatn updunstar, före-

 nar,

a) Egg. Ol. p. 109. och följ.

nar ſig i luften, och har nåſtan ſamma utſeende, ſom ſtark rök, hvaråſt en gruflig eld hårjar. De tre förnämſte hår varande hverer åro, *Tungu-hver*, *Aa-huet* och *Skribla*, hvilken med hett vatn förſer *Snorra laug*, ſom hålles för det ſkönaſte bad i hela *Island*. Vid *Huitaa* och *Tueraa*, åro flera varma källor och ſmå bad, hvaribland *Veggia laug* år förnämſt. Sedan tråffar man ej, på en lång ſträcka mot norden, någon varm källa förr ån i *Sneefieldsnäſet*, vid en bonde-gård *Lyſehol* i *Stadeſveit*, däreſt en finnes med ljumt vatn, ſamt många lämningar efter ſtarka hverer. Längre mot norr åter i *Dale ſysſel*, et varmt bad med kållor a), i *Sålings dal*, ſamt långre bort, vid gården *Reyka holer* på *Reikianes* flera ſtarka hverer, bland hvilka tre åro ganſtora, men *Krablanda* ſtörſt ibland dem. Härifrån komma vi til de heta källorne vid *Flatöarna*, *Oddsbiarnar* ſkär och *Draapſkär*, ſamt vidare til de vid *Talknefjorden*, *Arnar-fjorden*, ſamt vid *Iſa-fjorden* i *Reyka-fjord*, hvaräſt är en ſtark hver. Efter at hafva pasſerat *Cap. nord* eller den nordligaſte ſpitſen af *Island*, finna vi åter varma källor vid *Reykarſjord*, vidare vid *Bjarnar fjordr* på *Kaldadarnds* varma källor

a) Egg. Ol. Reſa pag. 382.

lor och et ſkönt bad, ſamt vid *Hruta fjorden* en ſtor hver, *Reike hver,* och i *Midfjorden* en ej mindre *Reikalaug.* Mot ſöder hårifrån inuti landet, tråffar man åter vid *Hverevalle* en ſtor mångd af ſjudande källor, af hvilka tre ſt. med et förſkräckligt dån, koka högt i luften, och ännu litet längre til ſöder, ſprutar en vid *Geitlands Jokul.*

Begifva vi oſs härifrån tilbaka mot Norr, finna vi heta källor vid *Blanda* nedanför *Skaga ſtrands* hamn, och et ſtycke därifrån i *Skage fjorden* flera, af hvilka en kommer fram på en trettio fot hög klippa. Längre mot öſter har man i *Vadlaſysſel* flera varma källor, ſåſom vid *Olafsfjordr, Laugaland, Kriſtnás* och *Hrafnegil;* men i *Thingö ſysſel*, äro de både til ſtörre myckenhet och ſtyrka, och förtjena i ſynnerhet *Reykiadals* hvererne där at anföras, af hvilka *Oxe* och *Badſtofu* hverer äro ſtörſt a).

På öſtra ſidan af landet har man inga ſtarka hverer b). men varma källor i *Selardal, Laugarvalle dal, Rafnkells dal* och *Fliots-*

a) Eggert. Olafs. reſa pag. 641.

b) Egg. Ol. pag. 798.

Fliotsdal, ſamt en i ſöder på *Torfa Jokul*, ſom ſprutar genom iſen. Härifrån til *Skallholt*, hvaråſt finnes flera källor, och en mil därifrån, *Reikholts* ſamt *Grafa hverer*, ſom ſpruta högt c). Härifrån kommer man til *Geyſer*, hvars beſkrifning ſtraxt ſkall anföras, och ej långt därifrån ligger *Laugar vatu*, en liten inſjö, kring hvilken man ſer en myckenhet varma, ſamt 8 ſjudande källor. Härifrån kommer man til hvererne i *Ölves*, ſom anſes at vara ibland de ſtörſte i *Island*, och utmärka ſig ibland dem, i ſynnerhet *Geyſer* och *Badſtofu hver*.

Här har man äfven en torr hver, hvaråſt vatn förut kommit fram, men nu framtvingas endaſt genom öpningen ånga, ſamt ſå ſtark hetta, at en gryta däröfver i haſt kokar upp. Härifrån kommer man til *Kryſuviks* hvererne i *Gullbringe* ſysſel, vidare til hveren *Eine*, ſamt *Reikiands* hvererne, och ſlutligen til *Laugarnás* i *Kjoſar ſyſſel*.

Af denna förteckning, hvaråſt dock ej alla kunnat anföras, kan M. H. ſluta om varma källors mängd i *Island*. Vid de fläſte äro varma bad, och torde hvar och en

c) Egg. Ol. Reſa pag. 890.

CHARTA
öfwer
Tragten vid Geyser
Haukadal
Tält
GEYSER
LAUGAFJELL
LaugaBay

en af dem förtjena, en noga underſökning och beſkrifning. EGGERT OLAFSEN och BJARNE PAULSEN hafva åfven, öfver några, uti ſin reſa anfört hvarjehanda märkansvärdt, men jag utbeder mig endaſt om *Geiſer*, ſom af alla, dem jag ſedt, och i *Island* eller ſnarare verlden, är ſtörſt, anföra följande obſervationer, ſom under en hel dags viſtande dår, d. 21 September 1772, ifrån kl VI om morgonen til VII om aftonen ſamma dag blifvit gjorde.

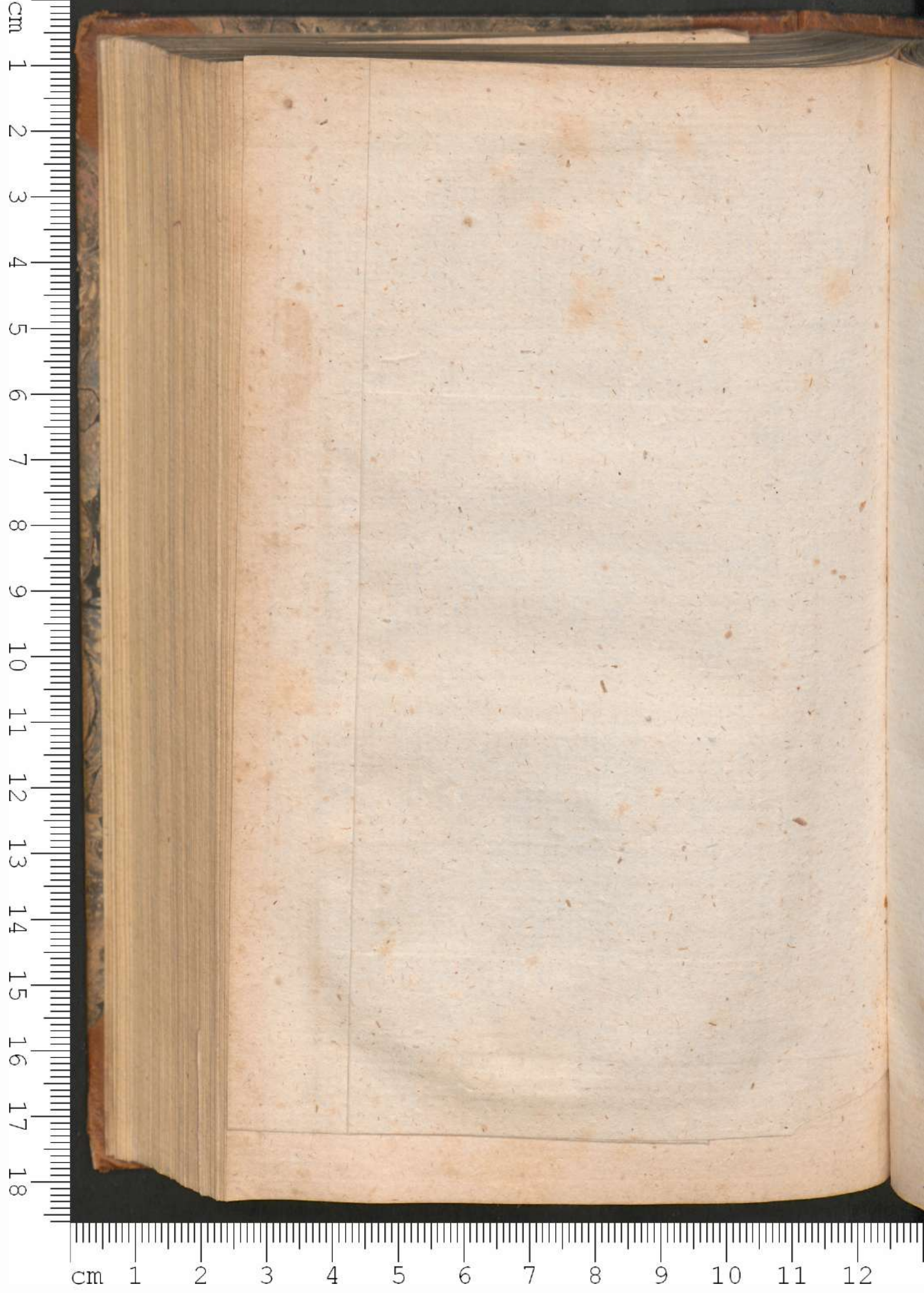
Ibland *Islands* ſprutande kållor, bland hvilka åfven flera fådt namn af *Geyſer*, år dock ingen, ſom med denna kan komma i jämnförelſe. Ungefär två dags-reſor ifrån *Heckla*, ej långt från *Skallholt*, bredevid en bonde gård *Haukadal*, får man ſe detta naturens under, ſom omöjligen annat kan, än äfven genom den bäſta beſkrifning förlora. Här ſkulle poeten finna ämne, at på en gång måla både det vackraſte och förſkräckligaſte, äfven ſom ovanligaſte i naturen, och *Thomſons* fjäder, ſkulle ej hafva ſvårt at med beſkrifningen öfver hvad hår möter ögat förtjuſa. Föreſtäll Eder et fält, hvars gräntſor, på en ſida, på ganſka långt afſtånd beſtå af höga och med is betäckta berg, hvilkas

kas toppar merendels insvepte i skyar, neka åskådaren utsigten af sina hvassa och ojämna kanter. Vid vissa väder ärsättes dock denna förlust väl, når skyarna draga sig ned och borrgömma bergen, hvars toppar man då åter får se lika som på målnen hvilande. På en annan sida, ser man åter *Heckla*, hvars tre is-betäckte toppar skjuta sig upp genom skyarna, och med den rök ifrån dem utgår, på et afstånd öfver de andra molnen, formerar et nytt. Helt nåra på en annan sida, möter et högt fjäll, från hvars rot et starkt sjudande vatn stundetals brusar ut, och dår nedanföre ser man på en myra, af circa 2 mils omkrets, 40 a 50 kokande källor, från hvilka en stark imma upstiger, och högt i luften blandas med skyarna.

Midt ibland dessa ligger den största kållan *Geiser*, som förtjenar närmare beskrifning. Under vår resa til sjelfva stället, mårkte vi ungefår $\frac{1}{4}$ mil ifrån hveren, som genom det nästgråntsande fjället ifrån oss var afskild, et starkt susande och dån, sådant som det, hvarmed en stark vattuström upfyller luften, då den rullar branta klippor utföre. Vid tilfrågan hvad det var, sade vår följeslagare at *Geiser* bulrade, och fin-

Miller del. GEYSER. Akrel Sc.

fingo vi snart närvarande besanna denna dess för oss nästan otroliga, sagen.

Djupet på sjelfva öpningen, hvarigenom vatnet sprutar, kan jag ej säga, men stundom sjönk vatnet många famnar i pipan, och drögde flera secunder innan en nedkastad sten handt vattubrynet. Pipan var cirkel rund, 19 fot i diameter, och där åfvanföre en skål, 59 fot i diameter, som jämte pipan var formerad af en filigrams lik stalactitisk skorpa, som genom vatnets aflåttning blifvit formerad, och var denna skåls yttra kant 9 fot 1 tum högre än pipans.

Här sprutas skof-tals, flere gångor om dagen, samt enligt de kringboendes berättelser högre i kallt och elakt väder, och påstår EGGERT OLAFSEN med flera, at det kastas ända til 60 famnar i högden. Detta, som jag förmodar efter ögonmått vara observeradt, torde vara nog starkt tiltagit, och tviflar jag at vatnet någonsin blifvit så högt upkastadt, ehuru jag icke vil neka, tvärtom tror, at det ibland sprutar högre än vi anmärkte. Följande förteckning på de sprutningar, som skedde den dagen vi voro där, torde ej vara M.

H. oangenäm, och hvaraf högden på det sättet uttogs, at hvar och en af sällskapet, vid hvarje sprutning, antecknade hvad ögonmåttet honom sade, hvaraf sedan et medium antogs. Första columnen visar sprutningarne i ordning, den andra tiden då de hände, den tredje högden och den fjerde huru länge de varade.

När vi kommo til *Geyser*, stod vatnet ned i pipan, ungefär 4 fot från kanten, och sprutade därpå

N:o	kl.	min.	fot i högd.	och varade min.	sec.
1	VI.	42.	30	0	20.
2	-	51.	6	-	20
3	VII.	6.	6	-	10
4	-	31	12	-	15
5	-	51	60	-	6
6	VIII	17	24	-	30
7	-	29	18	-	40
8	-	36	12	-	40

Hit-intils hade pipan ej varit full men nu började vatnet småningom stiga ur pipan i skålen,

N:o	kl.	min.	fot i högd.	och varade min.	sec.
9	IX	25	48	1	10
10	X	16	24	1	-

XII

XII 35 Hördes lika ſom tre underjordiſka ſkott, hvarvid jorden darrade, och vatnet rann litet öfver, men föll ſtraxt igen.

II 8 Rann vatnet åter litet öfver bråddarna af ſkålen,

III 15 hördes flera underjordiſka dån, ej ſå ſtarka ſom förut.

IV 43 Öfverflödade vatnet ſtarkt 1 min.

49 Hördes flere ganſka ſtarka underjordiſka ſkott ej endaſt vid ſjelfva källan utan äfven på det bredevid varande fjället, och ſprutade

11 VI 51 92. - - 4 - a).

Efter denna ſtörſta ſprutningen ſjönk vatnet ganſka djupt ned i pipan, och var några minuter ſtilla, men börjad ſn art åter upvälla, kaſtades dock icke luften, utan endaſt til kanten af pipan.

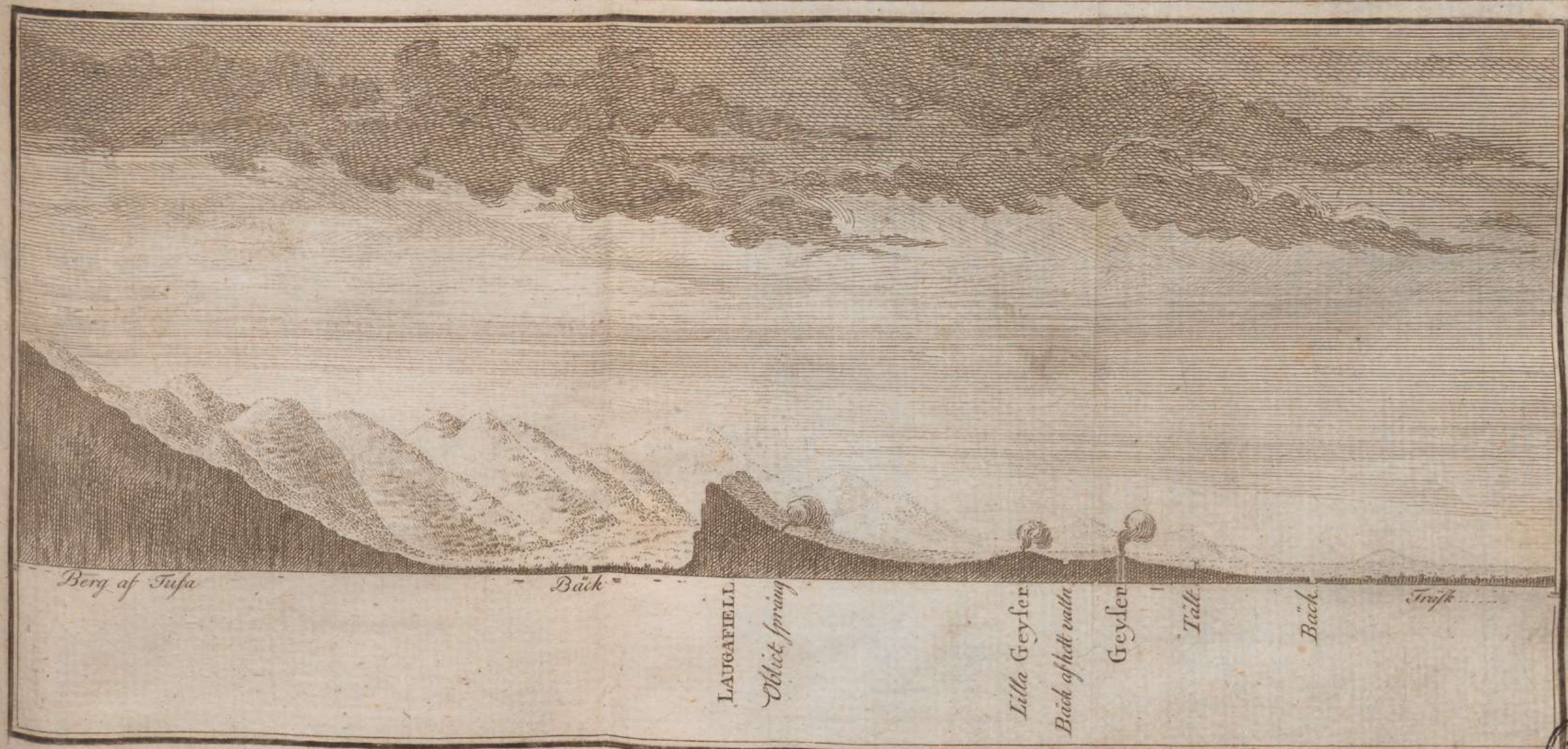
N:o

a) De förre ſprutningarne antecknades ſom jag nämndt efter ögon-måttet, men den ſiſte och ſtörſte efter en med qvadranten gjord obſervation.

Nr.	kl.	min.	Nr.	kl.	min.
1	5	7	18	5	42
2	5	9½	19	5	43½.
3	5	10½	20	5	47
4	5	13½	21	5	48½
5	5	14¾	22	5	49
6	5	17	23	5	30½
7	5	18¾	24	5	51½
8	5	20⅛	25	5	54
9	5	21½	26	5	37½
10	5	23½	27	5	59
11	5	27¾	28	6	10
12	5	30¼	29	6	19
13	5	31¾	30	6	23
14	5	33½	31	6	26
15	5	35	32	6	29
16	5	36	33	6	30
17	5	38	-	-	-

Ångornas kraft fom uptvinga detta vatn är otrolig, och hindra de äfven ftora ftenar, fom i öpningen nedkaftas, at ſjunka, utan upfölja de åter med det upſprutade vatnet. En annan omftändighet måfte jag äfven nämna, fom var rätt beſynnerlig, at då fkålen var full med vatn och vi ftälde ofs få för folen, at vi uti vatnet kunde fe vår egen fkugga, vi altid märkte omkring

vårt

GENOMSKÄRNING AF TRAGTEN VID GEYSER.

nige, som sändes til *America* för jordens afmåtning, beskrifvit, såsom skedd på berget *Pambamarca*, där de vid solens upgång omgåfvos med tökn, men denna drefs ifrån

ofs få för folen, at vi uti vatnet kunde fe
vår egen fkugga, vi altid märkte omkring
vårt

vårt egit men ej de vidſtåendes hufvudens ſkugga en ring, af nåſtan ſamma fårgor, ſom rägnbogen, utom hvilken geck en ganſka ljus ring. Det var förmodligen utaf den ur vatnet upſtigande ångan. Annars påminner jag mig äfven, om ſommaren under reſor ofta hafva märkt dylikt, måſt vid ångar, ſom låtteligen ſes då man är i farten ſå at ſkuggan viſar ſig på ſidan a).

Ej långt ifrån detta *Geiſer* vid foten af det näſt gränſande fjället, ſprutade en annan kålla, en a 2 alnar i högden, hvarje gång.

Nr.	kl.	min.	Nr.	kl.	min.
1	3	45	7	4	0
2	3	47½	8	4	3
3	; ;	50½	9	;	5¾
4	;	53½	10	- ; ;	8½
5	; ; -	55	11	; ;	11¼
6	; - ;	57¾	12	; ; ;	14

Sjelf-

a) Samma håndelſen hafva åfven de naturkunnige, ſom ſåndes til *America* för jordens afmåtning, beſkrifvit, ſåſom ſkedd på berget *Pambamarca*, dår de vid ſolens upgång omgåfvos med tökn, men denna drefs ifrån

Sjelfva öpningen, hvar vatnet kom ut, var ej här så vid, och trodde vi ofs med ftora ftenar vara i stånd at täppa holet. Vi tänckte äfven at vårt försök lyckats, då öpningen var aldeles igenfyld, men ej långt därefter kom en ftark fprutning, fom i et ögnablick vifade huru föga uträttas, då männifko-hand vill fätta naturen gräntfor. Vi haftade til pipan, och fant alla ftenar vråkte på fidan, famt vatnet fpelande fritt genom fin gamla canal.

I desfa ftora källor, var vatnet i högftà grad fjudande, hade någon fmak af fvafvel men var rent och klart. Vid de mindre källorne i negden feck man åter fe det upfärgat, ty vid några var det tjockt fom en lervälling, vid andra hvitt fom mjölk, och fomliga framtrångande genom fin ochra, kaftade vatn rödt fom blod.

Jag

dem, och förbyttes haftigt i få fina ångor at de knapt kunde fynas. På 10 famnars afftånd fick hvardera därpå fe fin fkugga, och omkring defs hufvud 3 eller 4 lifliga kronor, färgade fom innerfta rågnbogen i början ovale, men fedan mera runde. Den innerfta fyntes hel och hällen. Utom alt gick en ljus ring. Hvar åfkådare fåg endaft fin bild. Se Bergmans *verldsbefkrifning* 2. Tom. p. 65.

Jag har förut nämnt at man vid de flästa dessa källor och hverer har badställen, som mycket nyttjas och besökas. Man har äfven där torra bad på flere ställen. Eg. Ol. äfven omtalar dem vid *Hveesevik* i Norra delen af landet; Jag såg et vid *Thivsaarholt* ej långt ifrån *Skalholt*, som var en af jord upkastad koja, inuti hvilken genom flera hol, heta ångor upstego. Farenheits Thermometer var i luften 57, inuti kojan, som ej var tilträpt 93, och i et af holen, hvar ångan framkom, 125.

XXII.

Til Herr Professorn och Riddaren Bergmán.

Stockholm d. 6 Jun. 1773.

Bland eldens värkningar, af hvilka några äro förskräcklige, alla undransvärde och besynnerlige, har nästan ingen i sednare tider ådragit sig så mycken upmärksamhet, som de stora och ordenteliga pelare, som ifrån

från äldre tider varit bekante under namn af Basalter. I *Europa* har man näppeligen anmärkt några ställen, hvar denna stenart visar sig, utom *Giants Couse-vag*, eller den bekante Jätte-vägen i *Ireland*, den jag tror våra mineralogi nästan allmänt, ansedt såsom en slags Crystallisation; och lärer Herr DESMARETS vara den förste, som 1765 i en afhandling til Kongl. Franske Wettenskaps Academien, däruti Han beskref några vid S. *Sandoux i Auvergne* fundne Basalter, påstät dem vara alstrade af en Vulcan.

I början föreföll denna tanka våra naturkunniga snart sagt som en orimlig gissning, då man på de orter hvar man hade sig bekant sådane pelare finnas, ej trodde någon eldsprutning hafva varit; men den anledning dess nya påfund gaf, at vidare undersöka detta ämne, har från flera orter förskaffat underrättelser om dylika pelare, som alla styrka DESMARETS sats, och enhälligt intyga, at de genom en underjordisk eld blifvit danade.

Nu lärer sålunda ingen mera tvifla, at hvar dessa pelare visa sig, en underjor

jordisk eld fordom vårkat, såsom vid *Stolpenstein i Meissen*, vid *Lauban* i *Slesien*, i *Böhmen*, vid *Lignits* utmed *Monschberg*, vid *Brandau*, på *Sicilien* vid *Bolsenna*, vid *Montebello* och *Forio*, på *St. Lucas* i *Vincentinska*, *Monte Rosso* i *Paduanska* och *Monte Diavolo* i *Veronesiske* bergen, i nedre *Languedoc*, i *Hessen*, i *Island* och på *Scotlands* vestra öar, hvilka alla ställen Herr Profess. i sin *verldsbeskrifning* anfört a). Åfven så vid *St. Giovani*, *Monte Castello*, *Monte Nuovo*, *Monte Uliveto* vid *Padua*, vid *Cader Idris* i *Wales* i *England*, nåstan öfver alt i *Velay* och *Auvergne*, hvaräst hela ståderna *Chillac* och *St. Flour* äro bygde på sådana pelare, m. fl. b); men som denna sak ännu ej blifvit fullkomligen utredd, då man icke med säkerhet kan säga, huru dessa pelare blifvit danade, ehuru icke längre drages i tvifvelsmål, at elden med deras tilredande varit syssel satt, så torde Herr Prof. ej obenägit anse, hvad jag har at nämna om en myckenhet Basalt-pelare i *Island*, åfven som om ön *Staffa*, hvilken

a) Tom II. p. 211.

b) Nyligen påfundne och beskrefne af JOHN STRANGE i Philosophic. Transact. Vol. 65.

M. H. otvungit torde lämna företrädet framför alt hvad naturen i denna våg frambragt.

At ſådana pelare ej i *Island* äro ſällſynte, är en bekant ſak, och anföres om dem åtſkilligt i den Phyſicaliſke beſkrifning, ſom öfver landet blifvit utgifven c). Gemene man tror där, at de af forntidens Jättar blifvit upſtapplade, hvilka därtil nyttjat öfvernaturliga krafter, hvadan de äfven på flere ſtällen fådt namn af *Trolla-hlaud*, *Trollkonu-gardur* med dylikt. De äro i allmänhet ifrån 3 til 7 ſidiga, 4 a 6 fot tjocka, och 12 a 16 alnar långa, utan tvärſprickor d), men ſtundom ej mera ån ½ a 1 fot höga, då de äro ovanligt ordentlige, ſåſom de vid *Videy*, af hvilka man betjent ſig til fönſter - och dörrpoſter. På några ſtällen ſticka de endaſt hår och där ut af bergen, ibland lava men måſt tuffa, på andra finnas de fullkomligen omtumlade, at ej hela pelare ſynas, utan endaſt ſtycken dåraf; annorſtädes gå de

c) Egg. Ol. Reſa pag. 311. 312. 396. 397 653. 654. 801. 924.

d) Eggert. Olafs. reſa pag. 311. 312.

de oafbrutit hela tre mil i långden e). *Klokkeberg* i *Sneefjäldsnäs* fyssel, är dock af alla ställen i *Island*, hvar denna stenart visar sig, besynnerligast, ty öfverst på det samma ligga pelarena horizontelt, midt på lutande, nederst perpendiculairt, samt på några ställen bögde såsom en half cirkel f), hvilket tyckes gifva tilkänna någon häftig eldens vårkan, på dessa redan stadgade pelare, hvilka på de flästa, åtminstone ganska många ställen stå perpendiculairt, och hvilkas figur samt läge visar, at de perpendiculairt spruckit.

Hvad Isländske basalternes ämne beträffar, är det på några ställen fullkomligen lika med det, som utgjör *Staffa* pelarenas, men på andra åter något poreusare, samt stöter i grått, och hvilken vet, om icke en naturkunnig och upmärksam åskådare i *Island*, med ärforderlig skickelighet och tid, lätt skulle kunna finna gradationerne, ifrån den gröfsta lavan, til de finaste basaltpelare. Jag har sjelf sedt vid *Videy* af det sednare slaget, täta, svartgrå och articulati, och ej långt därifrån vid *Laugarnäs*, in

e) Eg. Ol. Resa pag. 397.

f) Eg. Ol. pag. 312.

in vid ſjöſtranden, en grå ſten-art ganſka poreuſe och glasagtig, ſålunda lava, men ſå otydligt ſprucken, at jag länge ej viſte, om det kunde anſes för pelare, hvilket jag med de öfrige af ſällſkapet dock ſlutligen fann. Men jag vill upſkjuta med at underſöka ämnet, hvaraf deſsa pelare beſtå, och på hvad ſätt de danade blifvit, til deſs jag lämnat den om *Staffa* lofvade beſkrifning g).

Et lyckligt öde förſkaffade oſs den fägnaden, at vara de förſte, ſom til detta naturens under lämnat någon upmärkſamhet. Utom flere, ſom gifvit beſkrifningar öfver *Scotland*, och af hvilka ingen, utom Buchanan, och det ganſka ofullſtändigt, ens nämnt deſsa pelare, gjorde åfven Herr Tho-

g) Uti Pennants *Tour in Scotland, and voyage to the Hebrides*, 1772, *Cheſter* 1774 4:to finnes om denna ö något af Herr Banks Journal inryckt, jämte däröfver förfärdigade kopparſtick. Men ſom denna bok hos oſs är ganſka ſällſynt, och ritningarne, ſom af Herr Banks blifvit mig tilſände, innan den utkom voro graverade, ty har jag anſedt ej vara utur vägen, at åfven här låta införa dem.

Thomas Pennant, en flitig och bekant
naturforſkare, ſamma år ſom vi beſågo den-
na orten, hår en reſa för at lära kånna na-
turens producter i landet; men blef genom
et mindre gynnande våder afhållen ifrån at
beſöka detta ſtälle. Vi hade äfven ſäkert
därom farit miſte, däreſt icke den vanlige
ebb och flod, ſom emellan *Scotlands*
Veſtra öar är ſtark, hade nödſakat oſs un-
der reſan til *Island*, natten emot den XII
Auguſti at kaſta ankar i ſundet emellan ön
Mull och faſta landet *Morvern*, midt för
Herr Macleans gård *Drumnen*. Hår an-
modades vi ſtraxt, med den, i ſynnerhet u-
ti öfre delen af *Scotland*, vanlige gäſtfrihe-
ten, at morgonen dårpå fara i land och
frukoſtera, då en deſs gäſt, Herr Leach
för oſs omtalte desſa pelare, dem han nå-
gra dagar tilförene ſedt, och kunde Herr
Banks vettgirighet icke tillåta honom, at
afſlå bemälte Herres anbud, at dit göra
oſs följe. Vi begåfvo oſs äfven ſamma
dag om bord på vår ſkeppsbåt, ſamt an-
lände klockan 9 om aftonen til *Staffa*, och
kunde aldrig vår förundran mera upväc-
kas, eller vår nyfikenhet bättre blifva til-
fredsſtälld, än då vi följande morgonen i
gryningen, kommo ut och fingo ſkåda den
beſynnerliga ej mindre än vackra ſida, på
hvilken naturen ſig här viſade.

Ser

Ser man med förundran, huru konsten, enligt de reglor den samma föreskrifver, uti alt i agt tager en ordning, som ej mindre faller i ögonen än behagar; hvad värkan skulle icke då det hafva på ofs, at få se, huru naturen här följt och i agt tagit en regularité, som får företrädet för alt hvad konsten i denna våg kan upvisa. Det är ej mindre här än i de öfrige naturens riken, som en upmärksam åskådare har tilfälle at märka, huru långt månniskan blifver efter, då hon vill imitera naturen; och ehuru vi allmänt erkänne den såsom mästare för alla konster, samt anse dem drifna til dess högre grad af fullkomlighet, dess närmare de likna den samma, tro vi den dock kunna måstras genom de reglor byggnings-konsten föreskrifver. Huru prålande äro icke de beskrifningar vi äga öfver de gamlas Colonader, och med hvad förundran se vi icke dem, som pryda vår verlds förnämsta byggnader; men hvar och en, som känner dem och sedt FINGALS grotta på *Staffa*, af naturen danad, måste bekänna at den sednare, i lika måtto öfverträffar *Louvrens* Colonade, och den vid *St. Petri* kyrka i *Rom*, samt hvad tiden lämnat af *Palmyra* och *Pæstum*, som denna konsternas mor

får

Krummgebogene Pfeiler auf Staffa. Tab. VII.

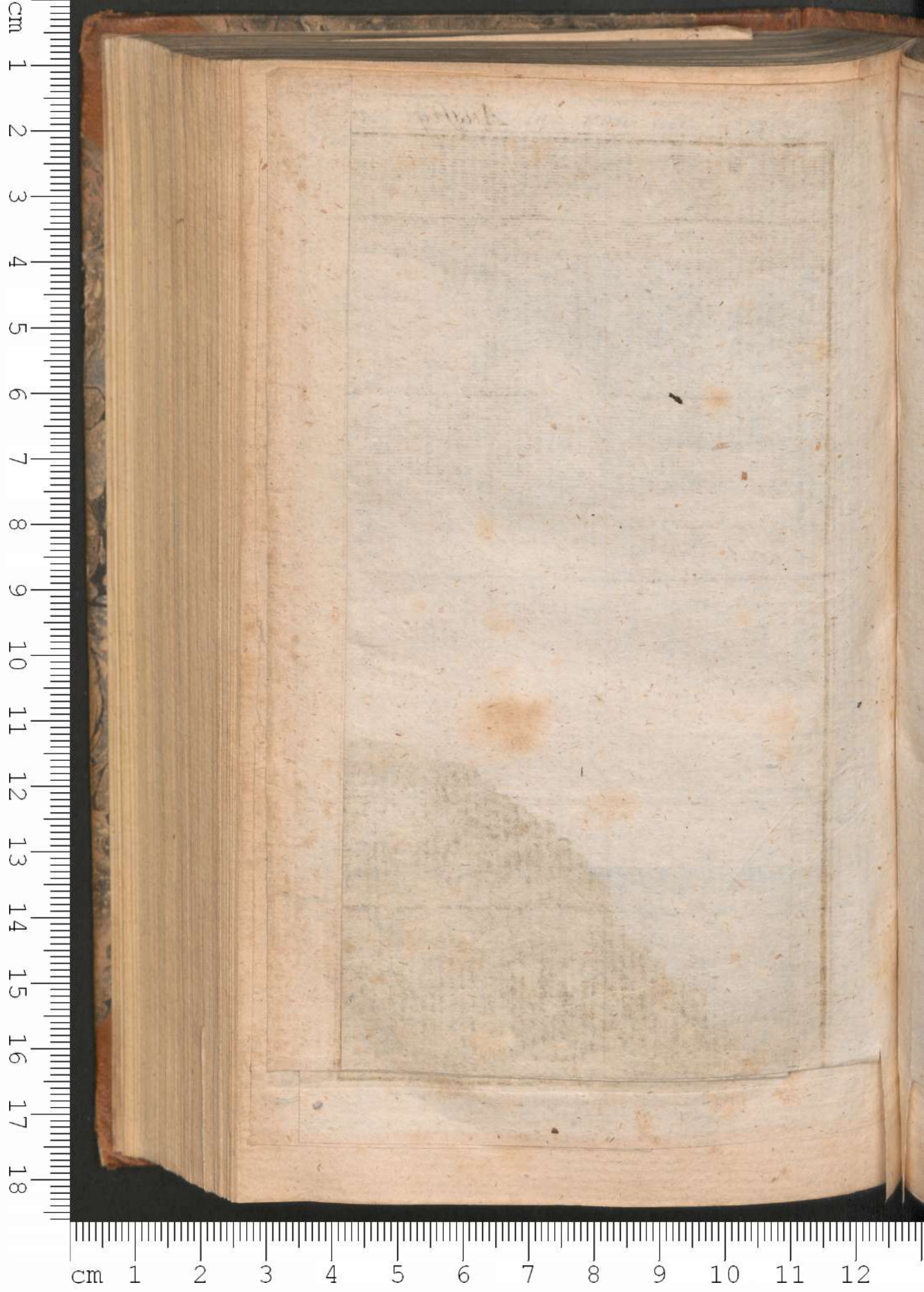
Miller del. *Fr. Akrel Sculp.*

BUGTIGA PELARE PÅ STAFFA.

Ausſigt von Bo-ſha-la von den Baſaltklippen.

UTSIGT AF BOO-SHA LA FRÅN BASALTKLIPPORNE.

Ausſigt der Pfeiler auf Staffa nahe bei Shags Höhle von der See-ſeite. Tab. XII.

UTSIGT AF PELARENA PA STAFFA, NARA VID SHAGS GROTTAN, TAGEN IFRÅN SIÖ SIDAN. Akrel

får företräde för alt, hvad ſnille, öfverflöd och ſmak hos Grekerna kunna frambringa.

Ön *Staffa* ligger veſter om *Mull*, tre ſjömilar N. O. från *Jona* eller *Columbkill*, och är ungefär $\frac{1}{7}$ Svenſk mil lång, ſamt $\frac{1}{14}$ mil bred, Herr LAUCHLAN-MAC-QUARIE tilhörig h). På veſtra ſidan af ön är en liten vik, hvaråſt man med beqvämlighet landar, och hvaräſt ingen ordentlig figur viſar ſig. Söder om denna vik ſer man pelare, ſom äro ſmala, och i ſtället för at vara perpendiculaire, likna ſkärningen af en cirkel. Vidare lämnar man på höger en liten grotta, ſom ej beſtår af pelare, men öfver den ſamma viſa de ſig tydligare och ſtörre, och likna på et ſtälle undre delen eller timbringen af et ſkepp. Tvårt öfver, endaſt på några alnars mellanſtånd, är half-ön *Boo-ſha-la*, ſom beſtår af ganſka regulera men ej ſå ſtora pelare, hvilka tilſammans likna en coniſk figur. Några af desſa pelare ligga horizontelt, andre dragas

h) På hela ön fans ej mera ån en ſtuga, för en bonde, ſom vagtade några kreatur, och hvilken hela natten, genom ſång på *Erſka*, et ſpråk, ſom vi ej förſtodo, gaf ſin glädje tilkånna öfver vår ankomſt, och med fiſk och mjölk fägnade ſina nykomna gäſter.

gås med öfversta ändan til medelpuncten, men de fläste stå fullkomligen perpendiculaire. Sjelfva ön midt emot *Boo-Sha-la*, består af vida pelare, ehuru ej synnerligen höga, då de småningom taga af emot vatnet, samt sträcka sig så långt man under det samma kan se uti hafvet. På dessa går man utan svårighet, åfven som från en trappsten til en annan, til dess man omsider framkommer til FINGALS eller rättare FIUHN-MAC-COULS grotta i), som går N. O. til O. inuti berget.

Sjelfva grottan består af ganska regulera pelare, som så väl långst efter på bägge sidor, som åfven i innersta ändan, bära et Arcadiskt hvalf, som utgöres af tätt sammanpackade pelares ändar, och ser man åfven i

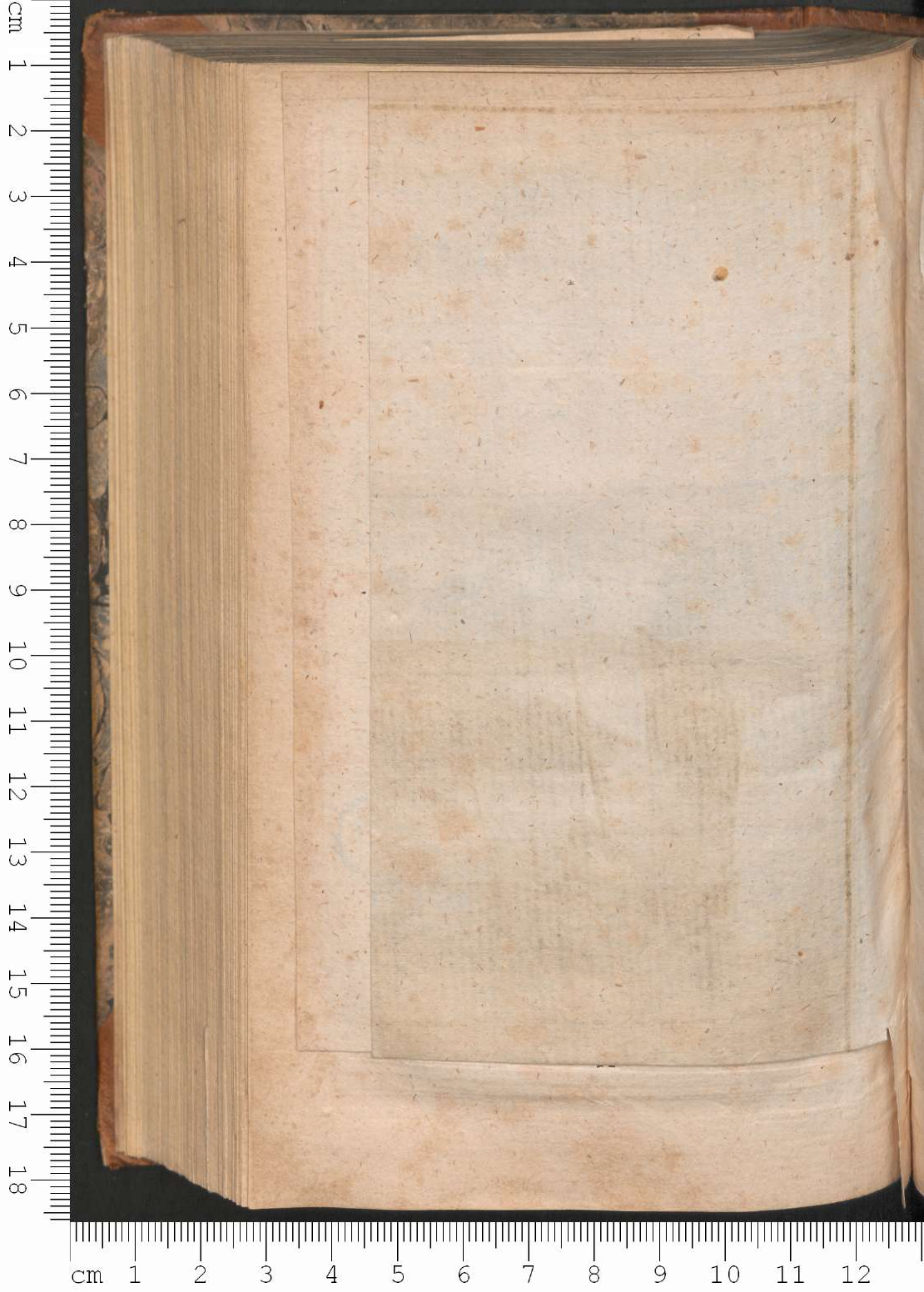
born

i) FINGAL var en af forntidens tappraste hjeltar i *Ireland* och *Scotland*, hvars beröm dess Son OSSIAN sungit, som med skäl jämnföres med en HOMERUS, VIRGILIUS, TASSO och VOLTAIRE. Det beröm denne hjelte då inlagt, har af efterverlden förskaffat honom så mycken agtning, at hvad stort, prägtigt och ovanligt där på orten förefaller, gemenligen tilskrifves FINGAL. Således bär denna grotta af honom namn, åfven som en annan stor grotta vid *Tormore*, samt en stor klippa vid *Sunderland* m.m.

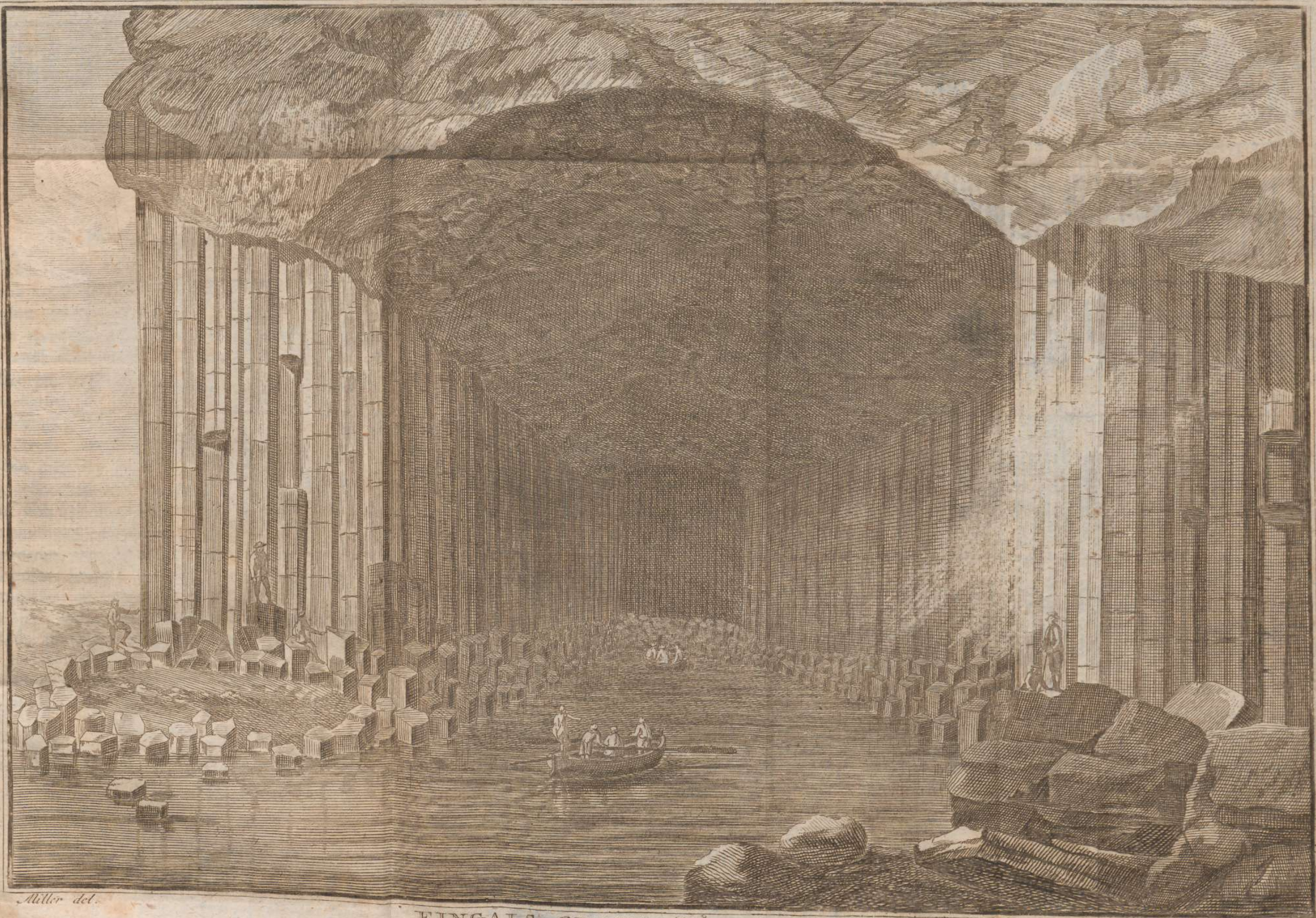
Die Insel Bo-sha-la und die krümmgebogenen Pfeiler gerade gegen Staffa über   Tab VIII.

Miller del.   Akrel Sc.

ÖEN BO-SHA-LA OCH THE BUGTIGE PELARENA MIDT EMOT PÅ STAFFA.

Fingals Höhle auf Staffa. Tab. IX.

Miller del.

FINGALS GROTTA PÅ STAFFA.

Akrel Sc.

botn, under några fots klart och friskt vatn, tätt sammanpackade pelare-stycken, som utgöra golfvet i den samma. Färgen på sjelfva pelarena är svartgrå, men i fogningarna framsticker sig en gul stalactitisk qvarts-skorpa, som noga utviser dem, och genom variation af färg, har på ögonen en ej obehaglig värkan. Inuti är den så ljus, at man utanföre kan fullkomligen väl se den innersta pelare-raden. Luften är där ganska ren och frisk, då den, igenom det af ebb och flod stigande och fallande vatn, stundligen omvåxlas, och var längst inuti grottan, litet under vattubrynet, en hola i berget, hvaräst vatnet för hvarje drag, formerade et dån, som äfven ökade vårt nöje. Man kan gå grottan til större delen, på några afbrutne pelare ej långt öfver vattubrynet, ikring, men beqvåmligast sker det med båt, och gjordes vid grottan följande mätningar.

Längden från de yttersta basalt-pelarena, som ifrån stranden formerade en canal til grottan - - 121. 6.
Från hvalfvets början til ändan af grottan - 250 } 371.6

Dess bredd vid öpningen - - 53. 7.
- - inre ändan 20. 0.

 Hög-

Högden af hvalfvet vid öpningen 117. 6.
- - inre ändan 70. 0.
Högden af den ytterſta pelaren i ena hörnet - - - 39. 6.
- - i N. V. hörnet 54. 0.
Vatnets djup vid öpningen - 18. 0.
- - inre ändan - 9. 0.

Åfvan för grottan var et ſtratum blandad ſtenart med baſalt-ſtycken, och gjordes vidare följande måtningar.

Från vatnet til foten af pelarena 36. 8.
Högden af pelarena - - 39. 6.
Hvalfvets högd öfver toppen af pelarena - - - 31. 4.
Stratum däröfver - - - 34. 4.

Vidare härifrån längre til N. V. mötte vi de längſte pelare, ſom funnos på ön, och var äfven grunden, hvarpå de ſtodo, här fri, ſå at vi kunde underſöka den ſamma. Här gjordes följande måtningar.

Något ifrån V. hörnet af Fingals grotta
1:o Från vatnet til foten af pelarena 12. 10
2:o Pelarenas högd - 37. 3.
3:o Stratum däröfver - 66. 9.
Längre til veſter.
1:o Stratum under pelarena 11. 0.
2:o Pelarenas högd - 54. 0.

Corvorants Höhle auf Staffa

Tab. X.

Miller del.

CORVORANTS GROTTA PÅ STAFFA.

Akrel Sc.

3:o Stratum däröfver - 61. 6.
Ännu mera til väſter.
1:o Stratum under pelarena - 17. 1.
2:o Pelarenas högd - 50. 0.
3:o Stratum däröfver - 51. 1.
Ännu mera til Veſter.
1:o Stratum under pelarena 19. 8.
2:o Pelarenas högd - 55. 1.
3:o Stratum däröfver - 54. 7.

Det här omnämnde ſtratum under pelarena år ſkenbarlig tuffa, ſom genom elden tycks blifvit upglödgad, ſamt inſpeckad med ſmå baſalt-ſtycken; och det ofvanpå pelarena liggande ſtratum, ſom på några ſtällen har hela pelare-ſtycken oredigt kaſtade i olika directioner, tyckes ſkenbarligen vara lava. Ehuru våldſam eld fordom lärer frambragt detta öfre hvarf, mårkes dock ej på de yttre ſidorne, at pelarena blifvit rubbade, utan hvilar denna ofantliga maſſa på dem.

Går man vidare förbi den norra ſidan om ön, kommer man til Corvorants grotta, hvaräſt det under pelarena liggande ſtratum lyftas up, och pelarena taga utaf. De bibehålla ſig dock tämligen, til deſs man vidare kommer förbi en djup

vik,

vik, på andra ſidan om hvilken pelarena aldeles förſvinna. Här beſtår berget af en mörkbrun ſtenart, ſom jag ej med viſshet kan ſäga, om den är lava eller ej, och hvaråſt icke den ringaſte regularitet kan märkas; men ſå ſnart man är förbi öns S. Ö. ſida, börjar ſten-arten åter at antaga en regulair form, ehuru ſå ſmåningom, at det i början näpligen märkes, til deſs den omſider viſar ſig i de regulera och bugtiga pelare, med hvilka jag började.

Pelarena äro ifrån 3 til 7 ſidiga, men de fläſta hafva 5 a 6 ſidor, och äro ſå ſammanpackade, at en 7 ſidig pelare omgifves af 7 andre pelare, hvars ſidor trycka denna pelares ſidor. På några ſtällen funnos dock ſmå och obetydliga öpningar, fylde med quarts, och märkte vi den på et ſtälle hafva letat ſig väg igenom ſjelfva pelare-ſtycket, dock utan at hafva rubbat det ſamma. Pelarena beſtå af flera ſtycken, hvarje ſtycke ungefärligen 1 fot högt, ſom ſå noga paſſa til hvarannan, at man för at kunna ſkilja dem åt, med en knif måtte lirka dem löſa. Öfra ändan var merendels concav, ſtundom flät, men minſt convex. Var den öfverſta ſidan flät, befants äfven den underſta altid ſådan, men

var

var den öfversta concav, fants altid den understa convex, och så vice versa.

Följande afmätningar skedde på fyra pelare.

Nr. 1 med 4 sidor. Diameter		1.	5
Sid.	1	1	5
	2	1	1
	3	1	6
	4	1	1
Nr. 2 med 5 sidor. Diamet.		2	10
Sid	1	1	10
	2	1	10
	3	1	5
	4	1	$7\frac{1}{2}$
	5	1	8
Nr. 3 med 6 sidor. Diamet.		3.	6
Sid.	1	0	10
	2	2	2
	3	2	2
	4	1	11
	5	2	2
	6	2	9
Nr. 4 med 7 sidor. Diamet.		4	5
	1	2	10
	2	2	4

3 -

3	-	-	-	1	10
4	-	-	-	2	0
5	-	-	-	1	1
6	-	-	-	1	6
7	-	-	-	1	3

Pelarena åro til alla delar så nätta och hvassa, som de vid *Giants Causevay*, svartgrå til fårgen dock måst i svart, ehuru yttre sidorne stundom stöta i gult, då ytan genom luften vittrat. *Til gry och beſtånds delar komma de aldeles öfverens med den finare trappen uti Veſtgöta bergen: bågge ſlagen åro hopſatte af järnig ſkörl, och något kalk, eller ſom enligt Chemiſk analyſis är det ſamma, af lera, kiſel, kalk och järn; dock håller baſalten af det ſednare mera* a). För ſtålet gifver den ſvag eld, och ſmåltes med blåsrör ganſka lått utan tilſats til et ſvart glas, och är förmodligen grundåmnet til den ſå kallade Isländſke Agaten. Huru den förhåller ſig med borax och andra tilſatſer, med ſkedvatn och dylikt, hvad deſs gravitas ſpecifica är, och huru vida den antager politur, har jag ej nu kunnat underſöka, då jag ej har något ſtycke däraf i händer; vore dock artigt, at

a) Bergmans *verldsbeſkrifning* Tom. 2 p. 214.

at därom få underrättelse, för at kunna jämnföra med dylika arter från andra ställen.

Men huru hafva väl dessa ordentliga pelare blifvit danade? Då vi taga för afgjord sak, at elden dårvid gjordt tjenst, har M. H. sjelf anfördt, at antingen en genom elden smält materia, vid stelningen hafver spruckit, och hvarvid något liqvidum, som vi icke torde känna, förorsakat dess reguliera eller Chrystall-formige skapnad; eller måste, åfven som Herr Profess. och Riddaren upgifvit, en, igenom de från en underjordisk eld upstigande ångor, mjuknad jordart, då dess hela massa ifrån sit läge af elden blifvit framtvingad eller framskuten, vid torkningen hafva tagit denna regulera figur. Detta visar sig åfven vanligen i torkad lera, och kan tydligen ses, når stårkelse får torka på et thefat, då sprickorne merendels falla i ordentliga figurer. Andra möjligheter tyckes icke rimligen kunna uptänckas; ty at de icke åro af naturen formerade Chrystaller, vittnar det utom annat, at de icke såsom alla andra Chrystaller, genom tilökning utifrån (per appositionem) hafva blifvit alstrade, äfven som de aldrig finnas i en främmande matrix,

trix, hvilket åter altid händer med Chrystaller.

At med fullkomlig visshet utlåta sig, antingen den materia, som utgjör dessa pelare, efter at hafva varit smält, under stelning, eller äfven efter M. H. tanka, genom torkning så regulairt sprucki, är och lårer blifva rätt svårt. Jag kan icke neka, at mina ögon, på de ställen, hvar jag sedt dem, fört mig på den förra tankan; men då så berydande inkast gjöres däremot, nödgas jag anse saken för oafgjord. At jag dock icke aldeles utan skäl hållit dem för en slags lava, som under stelningen sprucki, torde följande vittna. 1:o Så väl på *Staffa* och i *Island*, som på mångfaldiga andra ställen, finner man dessa pelare, stå på lava eller tuffa samt af samma materia vara omgifne. 2:o På *Staffa* var öfver pelarena et ganska stort stratum, hvaruti pelare-stycken voro i största oordning om hvarannan blandade, och hvaraf man kunde hafva anledning at sluta, det pelarena efter en gammal eruption varit flera eller högre än nu, fast de vid et sednare eldens utbrott omtumlat, och med den öfriga massan blandade blifvit. 3:o Vid sönderslåender af et pelare-stycke, befants det fullt med drop-

droppar ungefär såsom en stalactit, hvartil dock väl ingen kan göra basalten, och på annat vis har man svårt, at få en droppsten utan eld. 4:o Jag har nämnt at pelarena på några ställen, tagit samma skapnad, som innanredet eller timbringen på et skepp, nämligen så at pelarena, som efter all liknelse förut varit perpendiculaire vid omkullfallandet fått denna böjningen, dock ej så, at endast fogningarne på den yttre eller nedersta sidan blifvit öpnade, utan har äfven hvar och en särskild sten blifvit böjd, som svårligen utan at de ganska starkt varit uphettade, och lättast innan de ännu väl stelnat, kunnat ske. 5:o Vid *Hvitarå* strand, nära til *Skallholt*, fants uti et basalt-stycke en bit glas, äfven som uti *Bolsenna* basalten granat-lika Chrystaller, lika med dem, som fylla den mästa lava, så väl i *Italien* som *Island;* och omsider 6:o At en sten-art i *Island* vid *Laugarnås*, som är mycket gröfre och glasigare än den vanliga basalten, och skenbarlig lava, äfven spruckit i flersidiga och ordentliga, ehuru ej så reguliera figurer som de anförde pelare.

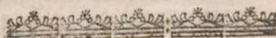
Desse omständigheter kunna snart åstadkomma den tanckan, som skulle basalten efter at hafva varit smält, under stelningen

 spru-

fpruckit til pelare, men tvänne fkäl däremot, fom M. H. behagat upkafta, äro rätt fvåra at uplöfa. 1:o Är denna materia få lätt fmält, at den utan ringafte fvårighet för blåsröret går til glas, och tyckes då, fom denna masfa, utfatt för en få ftark eld, fom man vid en eruption kan föreftälla fig, och fom bragt den til fmältning, nödvändigt bordt gå til glas. Men, månne man med fåkerhet af et experiment, fom för glasröret blifvit gjordt i fmått, kan fluta til et ftörre? Månne icke någon ofs obekant tilfats, möjligen kunnat hindra masfan från at fmälta til glas, och hvilken förorfakat defs reguliera fprickning, ehuru icke nu kan utrönas hvaruti den beftådt? 2:o Finnes Veftgötha trappen, fom til utfeende och beftånds delar är lika med bafalten, ehuru den ej faller i pelare, ftå på fchiffer, och huru fkulle väl trappen kunnat blifva formerad genom eld, utan at defs grundval, fom är få brännbar materia, äfven blifvit itänd? Men, månne icke elden fkulle kunna tvinga trappen til pelare? Til äfventyrs torde alla bafalt-pelare hafva uti jorden utgjort en masfa af trapp, fom vid en eruption blifvit flytande, utkaftad och fprucken til pelare. Men jag tröttar M. H. med mina gisfningar, och

mina

mina frågor. Det blifver för mig ej mindre än för alla naturkunnoge en angenäm sak, at häröfver få höra Herr Profesſorns och Riddarens tanckar. De bringa oſs ſåkert på visſare ſatſer, rörande baſalten, ſom nu ſå allmänt ſysſelſätter våra naturforſkare.

XXIII.

Ifrån Herr Cancellie Riddaren och Riddaren IHRE.

Upſala d. 21 Oct. 1776.

Efter begäran öfverſändes nu något til ſvars på de inkaſt Herr SCHLÖTZER gjort emot mina tanckar om *Edda*, och hvilka M. H. vet, jämte öfverſättning af mitt bref til Herr Cancellie Rådet LAGERBRING, rörande vår afſkrift af den *Isländſka Eddan*, vara införde uti deſs *Islandiſche Litteratur und Geſchichte.*

Det kan ej annat, än vara mig kårt, at mina tanckar i detta ämnet kommit under

det lärda *Tyſklands* granſkning, och dermedelſt en hop ogrundade begrep, ſom man ſig om denne bokens innehåll och affigt gjort, blifvit häfne, varandes altid beredd, at emottaga rättelſer, när jag om villfarelſe blifvit öfvertygad.

Hvad ſom nu förmår mig, at taga til pennan, år ej ſå mycket, at vederlägga de påminnelſer, ſom uti de bifogade noter emot mig finnas gjorde, ſom icke faſt mer, at gifva de underrättelſer, och uplysningar, ſom derutinnan äſkas, och ſom jag ſå mycket mer ſkyldig år at lämna, ſom jag til dem gifvit anledning, och jag mer än en frånvarande år i ſtånd, ſådana at afgifva, då jag til ſjelfva codex hafver ſtåndig tilgång, och jag deſsutom med H. SCHLÖTZER hafver gemenſamt ändamål at utleta ſanningen.

Den förſta ärindran, ſom Herr SCHLÖTZER gör, är at jag icke låmnat någon omſtåndelig beſkrifning om ſjelfva codex, des pictur m. m. Han hafver deruti äfven rått, och år det, hvad jag nu i korthet täncker årſåtta, men vill dock förut påminna, at en diplomatiſk beſkrifning i det utgifne brefvet ſå mycket mindre erfordrades, ſom min affigt dermed var ſtåld mer uppå

på bokens innehåll ån defs utvärtes beskaffenhet.

Jag ville nåmligen gifva tilkänna, hvad Auctorns affigt med detta arbetet varit, hvilka delar dårtil hörde och hvilka icke, hvaruti vårt exemplar ifrån Resenii edition var åtskildt, hvarutaf det fådt det namnet *Edda* m. m, och til alt detta gaf den diplomatiske beskrifningen ingen uplysning; hvartil kommer, at detta brefvet ej var ståldt til någon utlånsk lård, utan til en ganska vitter landsman, som ofta haft boken i sina hånder, den examinerat, och kanske båttre kände ån jag.

At altså berätta főr honom, at boken var skrifven på Islåndska, med gammal stil och på pergament, var et őfverflődigt bemődande.

Men at jag nu må tjåna Herr S. och kanske flere, vil jag hårmed gifva tilkånna, at denna codex är skrifven, som sades, på pergament, hvilket til färgen år helt mőrkbrunt, dels af ålder, dels och emedan den i lång tid torde hafva varit nyttjad uti de Islåndske rők-stufvorne. Han är annars väl conserverad, och til stőrsta

 delen

delen låslig. Några små runda hål äro väl i pergamentet, men de tyckes ifrån första början der varit, emedan de ingen ting förminska af innehållet. Formatet är en liten qvart, tjock som et finger, bestående af 54½ blad eller 109 sidor, utom et hvitt blad förut och et annat efter, på hvilka dock finnes några släta figurer, af hvilka det på första bladet skall föreställa GANGLERI som gör frågor, samt HARJAFNHAR och THRIDI hvilka frågorne uplösa. Skriften är gammal, och som jämförd med flere andra, synes bevitna at Copisten lefvat omkring början af XIV seculum; men detta alt är af mindre betydelighet. De följande frågor, som Herr SCHLÖTZER gör, tror han kunna gifva mer ljus åt de hufvudsakeliga spörsmålen, som förestå, hvilken nämligen vår *Edda* författat, och hvad värkeligen til den samma hörer.

Han vil altså veta hvad alt står i denna codex.

Herr SCHLÖTZER tror sig til denna frågan så mycket mer hafva anledning, som jag sjelf gifver tilkänna, at utom *Dæmi sagor, Káninngar* ock *Liodsgreinir*, der äfven finnes *Skaldetal*, samt ock en förteckning

på

på Isländske Lagmänner och ändteligen et Langfedgatal eller genealogie öfver STURLE-SONS förfäder.

Han vil altså vara underrättad om ej vår codex utgör et magazin af allehanda Isländske skrifter, tilfälligt-vis samlade eller sammanhäftade.

Til svars länder, at om sådant varit, hade Herr SCHLÖTZER bort vänta af en, som med upriktighet och någorlunda insigt handlar, at sådant ej blifvit förtegadt. Nu förklarar jag, at intet annat där finnes, än förenämde, om jag ej bör tillägga at pag. 92 och 93, sedan Auctor anfördt de allmänna reglor om poësien och bokstäfvernas natur, och copisten lemnat en half sida tom, innan han upräknar namnen på de hvarjehanda versslag, som uti Isländske poësien brukelige voro, hafver en annan hand inflickat en steganographisk skrift, som jag länge icke viste hvad den hade at innebära, icke heller gjorde mig mycken möda at dechifrera.

Et prof deraf vil jag dock anföra: *dfxtfrb ferkptprks bfnfdkts fktb pmnkbxs hprks.* Utaf et tilfälle, då jag läs uti VANLEYI *Bi-*

bliotheca Anglo Saxonica; fant jag en dylik famling af confonanter, med bifogad clavis, fom utmärkte, at hela hemligheten beftod deri, at i ftället för hvarje vocal, togs den näftföljande confonanten, få at för a, e, o, u, y, fattes b, f, p, x, z, och fåledes betecknade föreftående gåta: *Dextera fcriptoris, benedicta fit omnibus horis.*

Jag obferverade fedan, at dylik Steganographie var antecknad, uti den lilla piecen, fom tillägges Hrabanus Maurus, under namn af, de inventione litterarum, och fom är få väl bekant, genom det därutinnan befindtliga vittnesbördet om *Marcomannernas* runor a). Sedan nämligen bokftäfver blefvo i allmänhet mer kunnige, och de fysslolöfe Munkarne ville kunna något, fom allmänheten ej förftod, hafva de updicktat hvarjehanda cryptographier, och dem ej allenaft fig emellan nyttjadt, utan äfven i allmänna fkrifter infört. Denna fmaken hafver äfven funnit anhångare ibland våra förfäder i Sverige, hvadan vi finne få många flags få kallade *villrunor*, fom för allmänheten förborgade voro. Man kan uti Bautil jämföra N:o 25, 205, 331, 361, 539

a) Jämför nouveau Traité de Diplomatique Tom. III. p. 509.

539, 568, 571, 572, 581, 648, 748, 767, 817, 819, 822, 1001, 1088, och flere andra hos VORMIUS. Det torde ock väl hända at början til våra Helsinge runor icke varit annan än sådan, emedan de flästa icke skilja sig ifrån de allmänna uti annat, än at stafven är borttagen. Besynnnerligit är dock det, at våra rune-ristare velat nyttja sådana cryptographier uti monumenter, som voro åmnade til de dödas äreminne och ihogkomst.

Vidare frågas, om några antingen in- eller utvärtes kännetecken åro, som gifva tilkänna, at copisten ansedt alla nämnde stycken eller åtminstone de första för et sammanhängande verk.

Svaret häruppå finnes uti bokens öfverskrift, hvilken i GÖRANSONS uplaga finnes anförd, och så lyder: *Bok thessi heiter Edda. Henna hever samsetta* SNORRI STURLO *s. epter theim hætti, sem her er skipat. En fyrst fra Asum ok ymi; tharnæst skalldskapar mal ok heiti margra hluta. Sidaz hættartal, er* SNORRI *hever ort um* HAKON *k. ok* SKULA *Hertuga*: Det är, denna bok heter *Edda*; honom hafver SNORRE STURLESON sammansatt på det sätt, som här år skipat.

 Och

Och först om Asarne och ymi, dernäst skaldskapens språk och namn på många ting. Sidst är afhandlingen om vers-slag, som SNORRE hafver gjort om K. HÅKAN och Hertig SKULA.

Jag nämde uti mitt bref til Herr LAGERBRING, at rubriquen var skrifven af nyare hand, hvilket så vida år rätt, at den samme är ditsatt, sedan sjelfva *Edda* var börjad, som synes af det trånga rummet, som för den samma lämnadt är, och som gjör, at Copisten nödgats med de sidste orden gå in på raden af det föreskrefne. J öfrigit såg jag ganska väl at denna skriften var rätt gammal, och at intet förnuftigt ögonvittne kunde misstänka den vara af 1541, som Herr S. förslags-vis framkastar, men som den var skrifven med rödt bläck, som båttre behållit sin färg än det svarta, trodde jag, at handen var något yngre. Men när jag nu närmare jämförer rubriqvens picture, med sjelfva *Eddans*, tycker jag mig säkerligen finna, at en och samma dem båda skrifvit. Slutet häraf blifver, at den, som afskrifvit *Edda*, erkänt förenämde tre delar för väsenteliga, och inga andra.

Men at nu komma til det hufvudsakeligaste, och hvarom Herr S. tyckes gjort sig mästa vinning, at hindra, det lärda verlden ej skulle af mig låta sig förföras, är frågan? Om STURLESON är Auctor til vår *Edda*.

Emedan Herr S. funnit, at de flåste Antiqvarier, som talat om *Edda* och dess Auctor, med någon varsamhet sig utlåtit, och då Arngrimus Jonæ med flere uttryckeligen angifvit STURLESON för författare af *Edda*, i det stället sagt, creditur, existimatur auctor fuisse, tror han, at saken är åtminstone twifvelagtig om ej ogrundad.

Jag vill ej vidlöftigt yrka, at uti dessa uttryck ligger mer jakande än nekande, hälst om, då man anför en vitterligen falsk mening gerna plegar tilläggas falso creditur eller dylikt; ty Herr S. anmärker rätteligen at föga magt ligger uppå, hvad dessa månner ment eller icke ment, når de ej anföra grunder til sina meningar. Han tror sig der emot med säkerhet kunna intyga, at STURLESON falskeligen angifves för Auctor til vår *Edda*. Til bevis herå anför han på särskilte ställen trenne omständigheter, som jag derföre bör taga under skärskådande. Det

Det förnämsta finnes pag. 39, hvarä ſt hemſtälles, om den alfvarſamme och med Stats ſaker öfverhopade SNORRE ſkulle haft tid, eller trodt ſig anſtändigt, at ſkrifva et Ærarium Poëticum, och blifva VEINRICHII föregångare. Härvid har jag at påminna, at SNORRE i all ſin tid icke varit Lagman. Han kunde hafva ſammanſkrifvit detta arbetet långt innan han erhölt den värdigheten, emellan ſina bägge Lagmans förvaltningar, ſamt ock under ſina vacancer. Hvarken Herr S. eller jag kunna veta, huru mycken tid Lagmans-ſyſſlan uptog. De hade några viſſa tings-dagar om året, emellan hvilka full ledighet var, inga protocoller och få extra förrättningar lära den tiden hafva beſvärat Lagmännerne. Vi finne flere Isländſka Lagmän, ſom i *Sverige* och *Norrige* varit Hofpoëter, ſåſom MARCUS SKEGGJA SON, STURLE THORDARSON och flere. Med detta ſkälet kunde och Herr S. gå än längre, och med ſtörre fog påſtå at STURLESON ej eller ſkrifvit *Heimskringlan* eller Norrſke Konunga-Hiſtorien, hvilken ofelbart fordrat tio gångor mer tid och flera underſökningar, än *Edda*.

Icke heller kunde SNORRE tycka detta arbetet vara under ſin vårdighet. Han var af

pro-

profession en Skald, och såsom Hofskald hos Norrske Konungarne INGE BARDSON och HÅKAN HÅKANSON, SKULE JARL och SKULE Hårtig. Det kunde då ej räknas för vanhederligit, at gifva underrättelse åt andra som sökte, at tråda i hans fotspår; han säger sjelf, at denna varit hans enda affigt.

Det andra skälet tager Herr S. deraf, at han tror, det ej varit möjeligit, at i den gyllende poësiens ålder framkomma med slika dåligheter, som jag tilfälligt vis anfört uti mitt bref, och at altså detta måste vara et foster af sednare tider, då poësien uti *Island* råkat i förfall.

Til närmare begrep om detta skälets styrka, torde tjäna at veta, det Herr S. fördelar Isländska litteraturen eller poësien uti trenne åldrar, den enfaldigare ifrån början til Christendomens införande, den gyldene derifrån til slutet af XIII Secul. då diger-döden och landets underkufvande under Norrske Konungar förqväft Skalde-konsten, och den tredje ifrån bemälte tid och framdeles. Jag vill ej med stränghet granska denna fördelningen, ehuru jag ej så noga vet, hvad Christendomen kunde bidraga til skaldekonstens uppodlande, och än mindre om

diger

diger-döden, ſom i medio Seculi XIV graſerade, kunnat haft på de qvar-lefvande ſkalderna ſamma verkan, ſom på populationen och lands-culturen; men det vet jag med viſshet, at den ſom med någon ſäkerhet vill ſåledes claſſificera ſkalderna, bör i grund förſtå deras tungomål, och kunna jämföra deras ſnillen. Det vore nemligen vågſamt, at vilja utſätta under hvilken af Chineſernas dynaſtie deras poëſie varit i mäſta glants, när man ej utan tolk kunde förſtå deras verſer, och än mera, om en ſådan tolk ej varit vid handen eller at tilgå.

Hvad de af mig anförde exemplen vidkommer, bör Herr S. blifva underråttad, at de icke det minſta bevittna af det, han vill beviſa, ty LOPT GUTORMSSONS verſer finnas ej i *Edda*, och det andra qvådet förekommer vål i RESENII *Edda*, men ingalunda uti codice Upſalienſi; man vet altſå ej, til hvad tid det bör hänföras, aldraminſt kan det tjena til beſtyrkande, at SNORRE ej varit Auctor til vår *Edda*. Det år ej ogagneligit, at känna ſit åmne innan man ſkrifver.

Hvad de omrörde ovanlige taleſätten vidkommer, vill jag aldeles icke antaga något de-

ras förſvar; det vet man, at bruket i alla
ſpråk infört ſådana, ſom öfverſatte i an-
nat tungomål, i ſtället för inhämſk ſåg-
ring få en ohyggelig geſtalt. Man ſkulle
til exempel ej tro at *ſparka ſtjernorna med*
fötterna ſkulle betyda en mycken lyckſa-
lighet, eller at man ſkulle förſtå en, ſom
med *hängande vatn* ville gifva tviſvelag-
tighet tilkänna, hvilka taleſätt, oräkneliga
dylika at förtiga, likvål hos Latinerne voro
i allmänt bruk. Men hvad våra ur-fäder
i ſynnerhet vidkommer, ſom de utan tviſ-
vel härſtamma ifrån Öſterländerne, ſå haf-
va de ock derifrån tagit med ſig ſina al-
legoriſka taleſätt. Hvad ſom äfven myc-
ket bidragit til denna metereologien, tror
jag de gamlas myckna ſmak för gåtor bö-
ra räknas, hvilka ofta berodde på förvän-
da taleſätt, hvilka bruket ſedan ſåſom nå-
got vackert adopterade. För öfrigit är oſs
ej tillåteligit, at utan undantag döma i alla
de mål, der ſmak och tycke enſamt äga
vitsord, ehuru afvikande de ock äro ifrån
et annat folkſlags bruk.

Det tredje och ſiſta, kanſke och det ſäm-
ſta ſkälet tager Herr S. deraf, at jag ſkolat
anmärkt en contradiction emellan *Edda* och
Snorres Heims-kringla. Uti mit bref vill jag
be-

bevisa, at de gamla med sin Asgard förstått staden *Troja*, och det på den grund, at hvad den ena säger om *Troja*, det säger den andra om *Asgard*. Min slutsats är då, at de måste nödvändigt beteckna en och samma ort, om ej STURLESON skulle tros, hafva begått en contradiction. Hela verlden ser straxt, at hvad här påstås, är ingalunda, at emellan *Heims-kringlan* och *Edda* är någon stridighet, utan at förenämde ort betecknas med båda namnen. Herr S. år ej obekant, hvad argumentationes ab absurdo vilja säga.

Jag har nu anfört de skål hvarmed Herr S. bestyrka vill, at Edda ej hafver STURLESON til auctor. Til at åter å min sida bevisa motsatsen, vil jag åtnöja mig med et enda, men det sådant at flere ej torde behöfvas. Uti bisogade rubrique til vår Codex Upsaliensis, bevittnar Copisten med rena ord, at STURLESON är författare af detta arbete, och detta intygande år så mycket mer oemotsägeligit, som afskriften om sig sjelf vitnar, at den ej år yngre ån af XIV Seculum, författad af en Isländare på stället, hvilken då han hållit mödan och omkostnaden värdt at copiera detta arbetet, ej kunnat vara okunnig om, hvilkens ar-

bete han afskref. At ock detta varet en almån på Island vedertagen mening, tycker jag mig deraf kunna sluta, at då vid scripta adespota, gissmeningar, plåga falla nu på den ena nu på den andra, föga någon annan ån STURLESON blifvit nåmnd såsom förment auctor til *Edda*. Jag bör ej vid detta tilfället förbigå, at andraga det jag af den Danska Journalen som Herr LILIE 1756 utgifvit, pag. 326 finner at den namnkunnige Isländaren ARNAS MAGNAEUS uti en efter lämnad handskrefven efterrättelse om SEMUNDER FRODE varit af samma tancke, som Herr S, och velat bevisa, at *Edda* ej kunnat haf STURLESON til författare.

De skjäl, som han anförer, tyckes vara bindande, och bestå deruti, at uti sista delen af *Edda*, Liodsgreinir eller Skallda kallad, STURLESON ej allenast citeras, utan ock berömes såsom et mönster för Skalder, samt ock at dårutinnan nämnes Konungarne HÅKAN HÅKANSON, MAGNUS, ERIC och HÅKAN MAGNUSSON, som alla äro yngre ån vår SNORRE. Detta tyckes vid första anseendet vara decisivt, men vid närmare eftersinnande förfaller äfven detta; saken är denna.

Uti början af Liodsgreinir, säger Auctor at tränne delar honom förestode at afhandla: neml. Skaldeskapens grundreglor, dess tilläteligheter (licentia poëtica), och dess otilläteligheter (vitia carminum), *settning, leise*, och *fyrerbodning*. De förre twänne delarne äro uti berörde Liodsgreinir utförligen afhandlade, men den sista saknas. En senare Scribent, hafver derföre företaget sig, at upfylla denna bristen, och gjort et bihang til STURLESONS *Edda*. Det är då ej underligit, at han kunnat nämna STURLESON, och lemnat honom det loford, han förtjänte. Men at detta bihanget ej hört til den äkta *Edda*, bevittnar vår codex Upsaliensis, derest intet sådant finnes.

På lika sätt bör förklaras, hvad om de sednare Konungarne anföres. De finnes med intet ord nämnde i vår *Edda*, utan bedrager jag mig ganska mycket, om ej MAGNAEUS hämtat dem ur Skaldetalet, der de alla förekomma. Men berörde Skaldetal hafver aldrig gjort någon del af *Edda*, utan är allenast et bihang dertil, som vidare nämnas skall. Hade derföre den vittre MAGNAEUS haft vår codex i sina händer, hade sådana tvifvelsmål honom aldrig infallit.

Hvad

Hvad nu dessa bihangen vidkommer, är jag i den säkra öfvertygelsen, at förteckningen på Lagmännerne och Langfedge talet äro af STURLESON författade. Deras innehåll concentrera sig uppå SNORRE, såsom en dels Lagman, och en dels af Sturlunga-åtten uprunnen. Ättar-talet, som ifrån början går uti rät linea genom fader eller moder til son, utbreder sig endast vid STURLE, til samteliga barnen och dotterbarnen, och dem ej alla, utan så många, som efter all liknelse voro i lifvet, när denna ätte-längden upsattes. Sammaledes inrättades och Lagmans förteckningen, och då noga anmärktes, huru länge hvarje Lagman förestått sit ämbete, stadnas vid SNORRE, men lämnas oanmärkt, huru länge han senare gången skipat lag. Så omöjeligit, som det då var, at denna längden kunnat vara författad för SNORRES tid, så litet sannolikt tyckes det vara at någon i sednare tid skulle försummat at på sista raden tillägga 19 sumor, det år, huru långe SNORRE sednare gången varit Lagman, eller vårdslösa denna omständigheten rörande en embetsman, som var långt mer betydelig, än alla hans företrådare.

Jag vill såsom i förbigående nämna, at det varit vanligit, ej allena i vår Nord, utan

ock annorſtådes (ſe HICKESII bref til SCHOVER) at ſlika cataloger, ſlägt-regiſter och annat dylikt, på det at de långre fram ifrån glömſka måtte blifva räddade, och ej ſåſom ſmårre ſkrifter förkomma, ofta blifvit ſtörre arbeten bifogade. Således hafver den ſom afſkrifvit vår Veſtgötha lag, vidhäftat denſamma en Konunga-längd, ſamt äfven förteckning på Skara Biſkopar och Väſtgöthe Lagmån. ARE FRODE hafver vidhängt ſina Schedis eller Isländinga bok ſin Genealogie, lika ſom hår SNORRE o. ſ. v.

Hvad det tredje bihanget, ſkaldetal, vidkommer, hafver man derom mera ſvårighet, något viſt at utſätta. Jag har altid varit i den tancken, at SNORRE dervid lagt förſta handen, emedan det gemenligen åtföljer vår *Edda*, men at en eller flere ſedermera ſamma långd förökt, åfven ſom VORMIUS gjort, då han ſaknade SAXONIS HIARNE, ſom för en ſin poëme vant Konunga värdigheten i *Dannemark*, men likvål ſåſom Danſk, ej egenteligen hörde til Isländſke Skaldernas antal.

At och mer ån en haft göra vid denna långden, tycker jag mig, hafva flere kännetekn, kunna aftaga. Straxt i början

säges STARKOTTER, varit den äldste af de Skalder, hvars verser voro i folks minne bibehållne. Men vid slutet nämnes dock ULFVER HIN OARGE, hvars lefnads tid Herr SCHÖNING hänförer til andra seculum, och som följakteligen varet några 100 år äldre än förenämnde Starkotter. Dessa bägge underrättelser tyckes då en och samma person ej kunnat hafva gifvit.

I öfrigit är oemotsägeligit, at hvad som om de sista Norrske Konungarne förekommer, ej kan lempas uppå SNORRES tider. Det vore ej onyttigt om någon så kunnig man, som Herr SUHM, om flere sådana gifvas, ville granska detta skaldetal, och jämnföra vårt med VORMII, som ej ringa från hvarandra differera.

Imedlertid kan hvar och en lätteligen inse, at de der uppräknade Skalder icke alla lefvat i XIII seculo, utan en god del i X, XI, och XII, at förtiga det antalet 230, som efter Herr S. räkning uti förenämde XIII seculo skolat' lefvat, ansenligen derigenom förminskas, at en och samma skald på tre eller fyra särskilte ställen förekommer, då han hos flere Herrar varit engagerad. Märkeligit är, at några af dessa

Skalder, varit antagne vid alla tre Nordiſke Hofven, ſåſom OTTAR SVARTE, SIGVATUR THORDARSON och flere.

Ej mindre märkeligt är äfven det, at några af de Isländſke Skalderne äfven varit antagne vid Ängelſke hofvet, hos Konungarne ADELSTEN och ETHELRED, hvarvid är värdt underſökning, huru deras ſkaldſkapar mål, kunnat i et främmande land blifvit förſtått, då likvål ſpråken i ſig ſjelfva, och utom konſtens figurer, redan voro anſenligen ſkiljagtige, ſom af bådas qvarlefvor ljusligen aftagas kan.

Änteligen frågas om några antingen in eller utvårtes kännetekn äro, ſom gifva vid handen, at de tränne af mig nämnde *Eddas* delar höra tilſammans, och utgöra et verck.

Härpå gifver äfven förenämnde rubrique ſvar, der alla delarne tydeligen uppräknas.

Hvad

a) VORMIUS nämner GIZOR SVARTE under OLOF SÖNSKI ſom ej eller är orätt, ty både GIZOR och OTTAR SVARTI voro på en och ſamma tid vid hans hof. ſe Heimkr. Tom. I. pag. 457.

Hvad egenteligen Liodsgreinir angår, vill Herr S. veta, huru denna titel kan passa sig uppå en poëtica.

At jag åfven må besvara denna fråga, så hafver jag uti mitt förra bref omtalt, huru främmande titlar de gamla ofta gofvo sina böcker; men at jag dock måtte lämna något närmare begrep om denna, är til vetandes, at STURLESON straxt i början fördelar ljudet i trenne delar; det första kallar han vittlaus hliod, eller döda tings ljud, såsom åskedunder, vågors, väders, och andra slika dån, det andra oskäliga djurs läten, och det tredje människors articulerade ljud, hvilket sker genom tunga, läppar, gom &c. Härifrån går han til bokstäfvernas låten, och huru somliga äro långa, och andra korta, somliga consonanter och andra vocaler och diphthonger, hvarefter han straxt kommer til Prosodaiske reglorne, och hvad mera Isländske Skaldskapen vidkommer.

Heraf ser man, hvad som gifvet anledning til denna titel. *Liodsgreinir* betyder ljuds-skilnader. Sin Norrska historia kallar han af dylik anledning *Heims kringla*, emedan det ordet i boken först förekommer.

XXIV.

Ifrån Herr Archiatern och Riddaren BÅCK.

Stockholm, d. 12 Jun. 1776.

Det är icke utan nytta för vår svenska almänhet, at M. H. gifvit oss underrättelse om de sjukdomar, som måst äro gängse på *Island*. I synnerhet väktes min upmärksamhet vid vårt samtal om den så kallade Isländska Skjörbiug, som M. H. sade hafva förskräckeliga Symptomer hos några. Ja vist äro Symptomerne förskräckeliga, och den sjukdomen må ej smickra läkaren, eller den lidande, under namnet Skjörbiug.

Denna af H. Petersen a) så kallade Isländska Skjörbiug, är den rätta Elephantiasis, närmaste slägtinge til Spetälska, beskrifven af A. C. Celsus och kallad Elephan-

a) Den saa kallade Isländske Skjörbiug - - - af Johannes Petersen Soroe 1769.

phantiasis, redan i Kejsar AUGUSTI tid; men vidlöftigare af ARETÆUS CAPPADOX i V Seculo, under samma namn, emedan han är svårare än någon annan sjukdom, grufvelig til utgången, hiskelig til utseendet, och liknar Elephantens hud, både til färg, knölar, sprickor och hår.

Den som jämnförer M. H. beskrifning, och H. PETERSENS omständeligare med dessa gamla auctorer, kan ej gerna misstaga sig; och jag håller före, at så väl ETTMÜLLER, som den förträffelige BOERHAAVE, och dess vidtberömde Commentator Herr Baron van SVIETEN, hade gjordt bättre, at ej föra Elephantiasis til högsta graden af Skjörbiug, eller sammanblanda dessa til början, fortgång, lynne och botemedel aldeles skiljagtiga sjukdomar, hvilket ock H. PETERSEN, som sedt och vårdat dessa sjuka på *Island*, icke otydligen låter förstå i sin lilla vackra bok.

Våre Nosologiæ Scriptores hafva fast mer rätt, at kalla Skjörbiug en småningom öfveralt tiltagande matthet, med blödande och ofta stinkande rötagtigt tandkött, mångfärgade eller svartblåa fläckar på kroppen, mäst vid hår-rötterna, af

salt och skämd mat ifrån djur-riket, samt brist på föda af växter; men Elephantiasis, som ock kallas Lepra Arabum är mer en arf-sjuka, med tjock, skroflig, sträf hud, gläntsande, mindre hårig, matthet och bristande känsla i yttra lemmarna, ansigtet besatt med knölar, utseendet hiskeligt, hes och i näsan ljudande röst. I Spetälskan (Impetigo, Lepra Græcorum), är huden ruggig, full af hvita rufvor, såsom med kli beströdde och spruckne, kliande, ofta väskande derunder.

H. SAUVAGES hafver flera Species af Elephantia. Men månne alle äro skilde sins emellan, eller hafver han för mycket ökat antalet? Jag tycker at CLEYERS i Eph. Nat. Curios. eller SAUVAGES Javanensis nog liknar denna Isländska; och vist är det, at den Elephantiasis på *Madeira*, som Doct. THO. HEBERDEN beskrifvit i Medical Transactions Vol. I, snart 100 år, efter CLEYER, aldeles är den samma; besynnerligt nog, at denna sjukdom, i hela 600 åren, längst i Norr, behållit sin art, så lik den samma under hetaste himmelstrek. Samma sjukdom finnes i *Provence*, *Canton*, *Martigues*, beskrefven uti Medical Observations and inquires Vol. I af Doct. JOANNIS. At den samma var gängse på *Faeröarna* vid

vid 1686, bevises af BARTHOLINI Act. Hafn. Vol. I.

Ingen tvifvel är om den i *Norrige*, som H. ANTON ROL. MARTIN omständeligen beskrifvit i Kongl. Vetensk. Academiens Handlingar för år 1760, sista quartalet, icke eller om den, som i *Sverige* här och där förekommer, och är beskrefven af H. Ass. ODEHLIUS i samma Handlingar för år 1774, 3:de quartalet; således böra de alla föras til H. SAUVAGES Elephantiasis legitima.

Det troddes i äldsta tiedrna at denna sjukdom upkommit i *Egypten*, och LUCRETIUS säger rent ut, at han var kläckt vid *Nilens* strander. I A. C. CELSI tid var den aldeles okänd i *Italien*; men PLINIUS berättar, at den kom ifrån *Egypten* och *Syrien* til *Italien*, för första gången med POMPEII krigshär, dock blef ej den gången långvarig. I XII Seculo fördes han andra gången til *Europa* med korsfärderna, och omtalas rätt ofta i skrifter författade i det XIII, XIV, och XV Seculo, ehuru han i detta och följande hundradetalet var mindre svår, til dess han i det XVII Seculo öfveralt i *England*, *Frankrike* och

och *Italien* tycktes hafva förſvunnit a), och alla de Lazaretter, ſom til ſådana ſjukas inneſlutande voro upbygde, blefvo onyttige.

Men huru kom denna hiſkeliga ſjukdom ifrån de ſödre orterna, der utſlags ſjukdomar båttre trifvas, längſt up i norden? Mon icke med ſamma korsfårder, efterſom våre nordiſke förfäder hade åran at deltaga i desſa uptogen, och hvarvid Isländarena icke voro glömde; och längre förmodeligen gå icke de landets åldſte ſkrifter, ſom viſa oſs exempel på Elephantia, uti Nordlanden, eller uti Norrige, om hvilka talas i Reiſe igenom Island p. 425 tryckt i Soröe 1772. Men om det varit den råtta ſkjörbiug, ſom under namn af *ſkyrbjugur* på gammal Norrſka och Isländſka, hafver af den Lårde Författaren til ſamma bok, blifvit funnen förſta gången nåmnd vid år 1289, på den Norrſka flottan, då Konung Eric förde krig med Danemark, torde vara mer tvifvelaktigt; emedan åfven nu förtiden, ſamma ord ſkyrbjugur tages på *Island* ofta för Elephanthia, efter H. Petersens beråttelſe. Ehuru jag gerna medgifver at

a) Se *Aſtruc* de morbis venereis L. I. C. III.

at skjörbjug då, såsom nu, passar sig väl på en flotta. Imedlertid vore det at önska för historien om sjukdomar, som äro gängse i det Nordiska climatet, om af sådana gamla handlingar början til den ena och den andra af dessa sjukdomar kunde utredas, hälst som denna berättelsen om skjörbiug blifver 200 år äldre än den äldsta, som man hittils hafver kunnat öfverkomma. Vi hafve förmodeligen at vänta det af våre grannar i *Danemark* och *Norrige*, som med så mycken ifver och berömlig framgång uplysa Nordiska historien af gamla handlingar.

Herr Ant. R. Martin berättar på det anförda stället, at antalet af dem, som voro med Elephantia ansatte, steg i *Norrige* til 150 personer år 1759, för hvilka 3 Hospitaler voro inrättade; och Herr Petersen utsätter dessa sjukas antal på *Island*, vid år 1768, til 280 personer, för hvilka 4 Hospitaler voro.

Min Herre frågar hvadan det må komma at denna sjukdom så innästlat sig, på *Island* i synnerhet, när han i de södre orter aftagit, och nästan aldeles försvunnit.

Icke lårer climatet dertil vara orſaken, men ſnarare lefnadsſättet och dieten. De ſom med fiſkeri äro måſt ſysſelſatte, viſtas dag och natt i köld och våta, lefva af ofta ſkämd och rutten fiſk, af fiſkars lefver och råm, af vahlfiſkars och ſkälars fett och tran, af tjock och länge ſyrad mjölk-vasſla, icke torka ſina kläder, ſläpas med fattigdom och alla deſs medföljande olägenheter; utgöra ſtörſta antalet af ſjuklingar. Tvärtemot, der mindre ſyrad mjölk och fiſk gifves, mer fjällmosſa (Lichen Islandicus) och andra vegetabilier nyttjas, år denna ſjukdom mindre gängſe, efter H. PETERSENS anmärkning i förr nämnde afhandling, p. 75, 76.

Et märkeligt exempel på den ſtora verkan, ſom et folkſlags diet och lefnadsſätt hafver på ſjukdomarna, gifves hos Inbyggarena på *Faerö*. Sedan fiſket hos dem aldeles aftagit, och de börjat ſköta åkerbruk ſamt hafva annan föda i ſtället för valfiſkekött och ſpeck, ſom tilförene var deras enda mat, hafver ock Elephantiaſis hos dem aldeles afſtadnat, efter den underrättelſe ſom H. PETERSEN haft. At viſa huru der tilſtod vid paſs 100 år förut, vill jag anföra utur Probſten DEBES berättelſe, i

Act,

Act. Hafn. Vol. I. p. 98 hans egna ord: *Elephantiasis in Insulis Ferröensibus frequens ex victu & äere, has habet notas: Facies & artus hic fere ubique foedantur tumoribus plumbei coloris, qui exulcerantur foedum in modum. Rauci sunt hoc morbo infecti, & per nares vocem emittentes. Vere & autumno invalescens morbus plurimos enecat.*

At de fläste Elephantiaci, som i vårt kära fädernesland gifvas, bo vid sjökusten och måst lefva af fiske och skål-fång, både i *Åbo* Läns och *Österbottns* skärgård, lärer af erfarenhet vara afgiordt; och af det föregående kan slutas hvad som bör göras, at småningom utrota en så förderfvande sjukdom. Men jag spar til et annat ställe, det som angår denna sjukdom i *Sverige.*

För 100 år sedan härjade pest och pestilentialiska febrar i *Europa* tidt och ofta, som af Medicorum berättelser om de tidernas Epidemiska sjukdomar nog kan intagas. Nu sedan bättre police skaffat mer snygghet på gator och grånder, och mer renlighet agtas i hus och kläder; sedan humlat dricka, vin och liqueurer (ehuru öf-

öfverflödet på dessa förorsakar andra sjukdomar); sedan frugt och gröna rätter, the och socker mer kommit i bruk; hafva dylika sjukdomar aftagit, såsom H. PRINGLE väl ärhindrar, och med exempel af *England* i synnerhet beviser, i *Observations of the deseases of an army p. m.* 342.

Troligen hafver Elephantiasis och flera svåra sjukdomar i huden, för samma orsak vikit ifrån de Södra Länderna, och underhållas i de längst i norden belägna, der bröd icke är hvars mans, och rätter af växtriket aldeles brista för sämre hopen, som idkar fiske, lefver af härsk och tranig spis, vid mindre snygghet och renlighet, uti fugtighet och köld vid hafsstranden m. m.

Nu borde jag tillägga de rön, som åro på *Island* gjorde om denna sjukdomen, och kunna hafva sin nytta för våra Landsmän, både til sjukdomens kännedom och botande. Men Min Herre kunde anse dem såsom hörande mer til en Läkarebok, än til bref om *Island*; och derföre vill jag göra det kårteligen.

Sjukdomen är så noga beskrefven af H. ANT. ROL. MARTIN, at det icke här behöfves upräkna dess Symptomer. Den som tillika jämnförer H. PETERSENS lilla afhandling, låter nog känna Elephantiasis i dess början, stigande och högd, och snart medgifva, at Elephantiasis förtjenar sit Isländska namn *Likthraa*, som vil säja, at de, som äro angrepne i hög grad af den sjukdomen, likna mer et ruttnande lik, än en lefvande menniska.

Elephantiasis är antingen ärftelig af fader eller moder, som dermed varit behäftad; eller utan arf påkommen. I den förra händelsen bryter ofta sjukdomen ut på barnet, ifrån det år 2 år gammalt, och innan det fyllt 25 år, så at det sällan hinner lefva til 30. Ju tidigare sjukdomen viser sig, desto snarare får döden sit rof. De som sjelve hafva ådragit sig sjukdomen, kunna släpas dermed i 12, 14 år och deröfver. Lika förhåller sig Elephantiasis i de södra länder.

Innan sjukdomen utbryter, hafva de, hela 3 til 6 åren förut, en elak och stinkande ande, hog för mat som är sur,

 half-

halfruten och otjänlig; de äro törstige och dricka mycket; somlige äro late, sömnige och med möda kunna väckas, blifva kårt andade når de skola gå upföre, pusta och spotta mycket, klaga öfver matthet i deras knän. När de setat i kallt rum och komma ut i fria luften, rysa de starkt, få grå eller brunblå färg i ansigtet, under ögonen och på läpparna; de hafva svag luckt, somlige mindre känsla, och andre svag syn, och desse mista aldeles synen, når de vid sjukdomens tiltagande svullna i pannan. De hafva ofta tunt hår, i synnerhet i ögonbrynen, mycket tunn skäggväxt på både sidor om hakan, huden glänsande och såsom med fett öfversmord a).

Det befinnes ej på *Island* at sjukdomen är särdeles smittosam. Mannen, som af denna sjukdom är angripen, smittar ej hustrun, och en sjuk hustru smittar ej sin man. Barnen upfödas utan fara

a) Desla förebod til instundande Elephantiasis m. m. äro tagne af Herr PETERSENS afhandling. Til denna sjukdomens utrotande skulle i synnerhet tjena, at hindra de sjuke träda i ägtenskap.

ra i de ſjuka föräldrarnas hus; men man vet af förſarenhet at om endera af föräldrarna år af ſjukdomen behäftad, kan man viſt ſäja förut, at någondera af barnen får ſamma ſjukdom. Så förhåller det ſig på *Madeira*, ſåſom Doct. HEBERDEN anmärkt. Doct. JOANNES berättar at i *Canton Martigues* uti *Langvedoc*, om någondera af föräldrarna hafver ſjukdomen, blifver en af barnen, eller en af barnabarnen, eller af dem i 3:dje ledet ſmittad, men at ſiukdomen förſvinner i 4:de ledet, och lemnar allenaſt ſtinkande ande, carieuſa tänder, ſvullnad i gomen och mörkare utſeende än vanligt.

De äldre auctorer, ſom ſkrifvit om denna ſjukdomen, hafva mycket om befarad ſmitta af umgånge med ſådana; antingen at ſjukdomen varit häftigare i början och i de ſöder ut belägna länder, likaſom veneriſka ſmittan i deſs början, eller at man för en nykommen ſiukdom hade mer fruktan. Dock är rådeligt at med förſigtighet umgås med ſådana ſjuka, ſå at man icke nyttjar deras ſkor ock kläder, ſom af ſvett äro våta. När ſjukdomen kommer til ſå hög grad, at den utflytande materien blifver ſkarp, och fräter både hud

och kött, kan man ej neka at den är ſmittande, och farligt at närmare omgås med en ſådan.

Emedan Elephantiaſis är, efter äldre och nyare läkares vittnesbörd, obotelig, när den kommit til ſin högd, bör man ſå mycket mer gifva ackt på ſjukdomens början och de föregående teckn, at kunna förekomma deſs utbrott, och afböja faran.

I ſådana omſtändigheter, och på en ort där ſjukdomen är gängſe, eller der miſstanka är om hemligt ſjukdoms frö i kroppen, antingen af arf eller förvärfvadt, bör patienten granneligen undvika alt det, ſom på något ſätt, ſå väl i diet ſom lefnadsſätt, bidrager och diſponerar til ſjukdomen. Han bör hålla ſig ſnyggt och rent, ombyta våta kläder, lefva af lätt-ſmält mat, afhålla ſig ifrån tranigt och hårſkt kött af hvalfiſk och dylikt, ifrån half-ruten fiſk, och ej äta fiſkars inelfvor och lefver, hälſt om de äro ſkåmde, men i ſtället hålla ſig vid bröd, rötter och grönt, kol, rofvor och ſallater på Gentiana campeſtris, Rumex acetoſa L. Rumex criſpus &c, ſoppor kokade på litet färſkt kött med Cochlearia,

ſe-

Sedum acre m. m, nyttja bad på enetråds decoct, imme-bad af dylikt m. m, så skulle ock antimonialia, v. SVIETENS mercurial mixtur, piller af Extr. CONII, pilulæ alterantes Plumerii, Ledum palustre &c. göra nytta, såsom jag ock sedt med glädje at essentia antimonialis Huxh. med decoct af blodrenande krydder, nyttjadt en lång tid, botat en piga ifrån Vesterhanninge sockn för en början Elephantia, år 1774 om sommaren.

At det är nästan omöjeligt för fattiga och usla, på hvilkas lott i synnerhet denna och dylika sjukdomar fallit, at afvärja sjukdomen med tilbörlig diet, som dock lärer vara det enda, kan hvar och en begripa; utom det at de mindre ackta sjukdomen så länge de förmå röra sig, och ej rådfråga, heller noga kunna rätta sig efter läkarens förordnande. Några angrepne af denna sjukdom hafva sluppit den, när de genomgått kopporna. Således vore koppympning förmodeligen nyttig för sådana Elephantiaci, som ej haft koppor.

Några dylika sjuka hafva ifrån *Island* flyttat til *Kiöbenhavn*, och der blifvit friske. Änteligen bör jag nämna at H. Doct.

THOMAS HEBERDEN är den ende, ſom kan ſägas hafva botat Elephantiaſis kommen til en hög grad, och det innom 5 månader, med et electuarium af pulveriſerad kinkina halft annat unce, pulvis corticis radicis ſasſafras halft unce, ſamt tilräckeligt af Syrupus ſimplex til Electuarium, deraf två gånger om dagen togs ſtort ſom et muſkott, och at gnida armar och ben qväll och morgon med en blandning af brånvin åtta unce, Lixivium Tartari en unce, ſpiritus ſalis Ammoniaci två unce; tillika med et beſtändigt veſicatorium emellan axlarna, ſedan han i fulla 7 år förſökt allehanda medel af antimonium, mercurius, och dylikt, utan någon varaktig båttring. Men redan för mycket om en ſå ohyggelig ſjukdom.

Sed quænam medela excogitari poterit, quæ elephantem tam ingens malum expugnare digna ſit? ARETAEUS.

XXIV.

Ifrån Herr Professorn och Riddaren BERGMAN.

Stockholm, d. 12 Jun. 1776.

Sedán M. H. behagat meddela mig sina anmärkningar om *Staffa* och *Island*, samt öfver dessa naturens märkvärdigheter begåra mitt yttrande, vore det så mycket otilbörligare, at vägra denna åstundan, som M. H. tilika skänkt mig hela sin, på dessa ställen gjorda, samling, för at chemice kunna underföka hvar arts våsenteliga beskaffenhet. Observationer allena, utan biträde af ämnenas närmare kånnedom, i afseende på grund-åmnen och sammansåttning, gifva ej allenast sällan tilräckligt ljus, at med säkerhet döma i dessa mål, utan leda äfven ofta til aldeles irriga slutsatser. Skapnad, gry, färg, hårdhet, belägenhet och flere dylike ytre omständigheter gifva anledning at gissa om mineraliers rätta lynne och äfven ibland om deras danande, men merendels stannar man i ovisshet til dess

 tjen-

tjenliga förfök gifva tydeligt utflag i flika mål.

Jag bör derföre icke undandraga mig, at nu upgifva de flutfatfer, fom efter min mening kunna dragas, af M. H. anmärkningar om åmnenas inre befkaffenhet, få vida den hittils af mig hunnit utredas, jämförde med andra hit hörande ock förut bekanta rön. Min Herre får dock ingalunda vänta uplösning på alla de knutar fom i detta trafliga frågomål förefalla. Jag vill forgfälligt föka at fkilja det visfa ifrån det fom ännu är mindre fäkert och en fkyldig vördnad för fanning fkall alltid afhålla mig, at med en deciderande ton kalla blotta gisfningar, ja icke en gång troliga anledningar, för oemotfägeliga bevis. Årfarenheten har lärdt mig, at man måfte med yttersta varfamhet döma om naturens ftorverk. Exempel fela icke ifrån älfta tider, fom intyga at månge tiltrodt fig kunna med full visfhet förklara ej allenaft huru vårt jordklot, utan äfven hela verlden blifvit ifrån början fatt uti närvarande fkick. At vid fin pulpet afgöra et få ofantligt konftftyckes tilredning, är visferligen ibland de måft lyfande värf, fom det ftolta människo-fnillet kunnat

nat ſig företaga, men ſom tillika mer än något annat förödmjukar deſs högmod och blottar deſs vanmagt, ty alla desſa pråcktiga ſyſtemer hafva efter hand ramlat öfver ända, när man gjordt ſig möda at jämföra dem med naturen och underſöka grundvalarne. Man har då funnit hela byggnaden upförd antingen på några få otilräckliga obſervationer, eller det ſom än värre varit, på ovisſa, ja underſtundom påtageligen falſka grundſatſer.

Min Herre lårer därföre urſäkta min ringa tiltagſenhet. I ſtället för at på en gång, men opåliteligen, ſöka likſom a priori uptäcka hela naturens dolda tilvärkningsſätt, väljer jag heldre den beſvärliga utvägen, at genom rön, uplyſte af tjänliga experimenter, ſmåningom utforſka något litet deraf, men med ſäkerhet, och har aldeles intet betänkande, at årkänna min okunnighet, der desſe i naturkunnigheten allena ſäkra ledare ſtanna. Jag förkaſtar för öfrigt icke giſsningar och förſlagsmeningar, ſåſom anledningar til nya underſökningar, allenaſt de utgifvas för det de äro, och icke påtrugas, ſom afgjorde ſanningar.

Sedan M. H. af det anförda ungefärligen lårt känna min method, vänder jag

mig til ſjelfva ſaken, at den i korthet afhandla under ſärſkilta titlar.

Om de heta vattu-ſprången.

M. H. beſkrifning om Isländſka vattu-ſprången, de präcktigaſte man ännu känner i hela verlden, har ganſka mycket fägnat mig, dels för deras undransvärda ſtorlek, dels ock för den beſynnerliga uplysning, ſom i Mineral-hiſtorien vinnes genom den ſkårpſten de affätta. Huru ſlike ſpräng kunna förklaras, har, ſom jag hoppas, tilräckeligen blifvit på annat ſtälle viſat a), och derföre gås och här den omſtändigheten aldeles förbi, men hvad jag då icke hunnit fullkomligen utreda, nemligen ſjelfva affatſernes rätta beſkaffenhet, ſkall nu meddelas.

Ifrån *Geyſer* har min Herre lämnat mig följande ämnen.

1:o) Det hvaraf vatnet efter hand formerar ſig likſom en ſkål eller basſin at ſpruta uti

a) Se min Phyſiſka beſkrifning om Jordklotet, förre bandet, p. 341. Här och i det följande menas altid andra uplagan, hvars förra band utkom 1773, det ſednare 1774.

uti. Det består af en hård, skroflig, gråaktig, oredigt skifrig ock merendels råstig skårpsten, på hvilken anskutit et öfverdrag af små druser, like någon Lichen Fruticulosus, eller rättare, de druser af Stahlsteins natur, som finnes vid Vestersilfberget, och pläga kallas Ejsenbluthe. Desse anskjutningar äro ogenomskinlige, utanpå hvitgrå, inuti mörkare och visa tydeligen at flere skal satt sig, det ena öfver det andra. Hvar partikel så väl af desse blommor, som sjelfva skorpsten, har kisels hårdhet men deras sammanhang är dock mindre, än som fordras at gifva eld emot stål.

Starkaste syror den undantagen, som fås utur flussspat, förmå icke, ehuru kokande, at uplösa något af detta ämne. För blåsrör löses det föga eller intet af sal microcosmicus, något mera af borax, men fullkomligt och med häftig fräsning af sodasalt. Sådant förhållande tilkommer kisel allena, och år derföre denna synnerliga skårpstens inre lynne icke något tvifvelsmål underkastadt. Jag har icke dess mindre äfven smält den i digel, dels med hälften alkali fixum, dels med tre gånger så mycket i tyngd, och då i förra händelsen fådt et beständigt glas, samt i den senare et,

som

ſom per deliquium gaf vanlig liquor ſilicum. Glaſet af ſjelfva ſkorpſten blir mera gulbrunt, än af druſerne, hvilken ſkilnad hårrörer af ſtörre järnhallt.

2:o) Den pipiga ſkårpſten, ſom finnes kring ſkålens brädd uti omgifvande tråſk, år lätt, hvitaktig, flåcktals råſtig, ſamt tydeligen en incruſtation på moſſa eller dylikt, ſom med tiden rutnat och lämnat caviteter efter ſig. I anſeende til ſit ämne, är denna kiſelartad, ſom den föregående, och viſar aldeles ſamma förhollande både i eld och uplösnings medel.

Jag har redan nämnt kiſels uplösning i ſoda-ſalt för blåsrör och kommer i det följande flere gånger at derpå beropa mig; bör ſåledes gifva vid handen huru det ſker. Framledne Herr Bergmäſtaren Cronstedt nämner vål i ſin Mineralogie detta ſalt, men ſom föga tjänligt vid blåsrörs förſök, emedan det ſnart inſupes i kol. Det år ock viſt, at det på kol gifver ringa uplysning, jag nyttjar derföre en enkom dertil gjord ſilfverſked, och har då beqvämligen kunnat nyttja ſoda-ſalt, hvilket vid jordarters underſökning på denna väg år ganſka nyttigt, ja oumbårligt, ſom

jag

jag utförligen skall framdeles visa, uti en liten afhandling om blåsröret och dess rätta bruk.

Flerstädes uti mina tryckta arbeten har jag yttrat den förmodan, at kisel, ehuru på vanligt sätt i vatn olöslig, skulle i tilräckligen fast och tilslutit rum, med tilhjelp af ansenlig hetta kunna bringas dertil, och den nu beskrifna skårpsten, bevisar tydeligen at så verkeligen sker vid *Geyser*. Heta vatnet tilskapar här sjelf den stora kisel-basfin hvaruti det sprutar, af det ämne som hålles uplöst vid utfarten, men i hast afsättes för den i fria luften aftagande hettan. Vatnets vårma utforskades ej med Thermometern förr än skålen blifvit full, men fans icke dess mindre, efter svenskt mått 100 grader. Den har således i jorden troligen varit flere resor större, emedan utfarten genom långt svalare canaler, och til ansenlig högd i luften, under myckken fördelning nödvändigt måst förminska densamma i ganska stor mon.

Den hastiga afsättningen är orsak både til dunkelhet, skapnadens oredighet och at partiklarne ej kunnat hårvid så fast håftas sins emellan tilsamman, som hvar och ens

egen

egen hårdhet utmärker at det låtit sig göra, om uplösningskraften långsammare aftagit.

Herr SCHEELE har uptäckt kisels upkomst, och jag har sjelf funnit utvåg, at medelst tilhjelp af flussspats-syra få på 2 års tid 13 crystaller anskutne til storlek af små ärter. Denna med konst tilredda kisel, har fullkomligen samma beskaffenhet som den naturliga i alla försök, både på våta och torra vägen, ända til och med i focus för bränglas, hvilket senare Herr MACQUER funnit med en portion, som jag honom tilsänt.

Alla omständigheter intyga således, at kisel är en terra salina, bestående af fluss-spats-syra och någon basis, som finnes i vatten-ångor. Den är väl ej aldeles enkel, men jag kan ej tils vidare annat, än anse henne för en grund-jord, efter den icke veterligen härstammar från någon af de andre enkle.

Jag menar ej här med jord et finare eller grofvare pulver, som vanligen derunder plägar förstås, utan tager ordet i chemisk bemårkelse för et principium fixum, som

som vid kroppars decomposition ärhålles, och efter finaste mecanisk delning icke låter uplösa sig i kokande vatten. Det är bekant, at genom vissa förbindelser lösligheten ofta minskas: at ju större yta en materia äger, dess bätre kan et menstruum den angripa och änteligen at vatten i öpet kärl ej antager mer än 100 graders värma efter svensk thermometer, således kan väl et ämne i sig sjelf vara lösligt efter viss rening, efter föregången chemisk delning, eller och med tilhjelp af större hetta, ehuru det icke låter sig göra utan förberedelse eller vid vanlig kokning, och i dessa händelser kallar jag kiseln en terra salina.

De ämnen M. H. tagit i den råmna, som funnits i moraset vid *Geyser*, har jag äfven undersökt. De äro följande.

3) En mörkröd bolus, som mörknar i eld, men sedan föga drages af magneten: den faller sönder i vattn, samt kännes då helt fin och smidig.

4) En blågrå lera, som hyser grön vitriol af vitrad kis.

5) En

5) En ljusare grå förändring, som ej röjer någon vitriol.

6) En hvit eller gulagtig med råstfläckar. Allesamman hårdna starkt i eld, samt stå tämmeligen länge emot smältning. Den sista kännes mera korrt och sandig, då den upblötes, än de föregående.

De vid *Laugarnås* samlade stenarter äro något annorlunda beskaffade. Vatnet sprutar ock här ej uti skål, utan genom flere små hol i botten.

7) En hvitaktig och oredigt bladig skårpa, som ofta är på ytan uphöjd i små coniska trubbiga spitsar. Denna visar i syror en hastig fråsning, som strax förswinner, utan at den vidare angripes. För blåsrör löses den trögt och utan rörelse i borax, men i soda-salt med häftig fräsning. Åmnet är således kisel, externe smittad med litet kalk, och befinnes hafva anlagt sig på den följande.

8) En fast, oredigt skifrig och sprucken skårpa, mörk til fårgen, men flerestådes med ljusblå fläckar anlupen. Blir helt slät då den skäres, nästan som sten-

märg, men faller ej sönder eller mjuknar i vatten. I syror visar den en hastigt försvinnande fråsning. För blåsrör hårdnar den något, smälter knapt på finaste spetsar, angripes med någon rörelse både i borax, sal microcosmicus och soda-salt, men löses ej fullt i någotdera.

9) Det ämne, som blifvit tagit på botten i bäcken, hvilken afleder det upsprutade vatnet, är brunt, svampigt, hopsatt af tämmeligen hårda skifvor och trådar, öfverdragne med glitrande fina druser, som på få ställen äro rena, men mista snart i saltsyra så väl som i eld sin brunska, och blifva helt klara.

De små crystallerne utvälla ganska mycket för blåsrör, nästan som borax, smälta på ytan med bubling, lösas trögt i borax, men angripas med fråsning i soda-salt. Af samma förhollande äro de fastare skifvorne, men utsvälla ej så mycket, som druserne. Anförde egenskaper visa tydeligen, at denna skärpsten består af zeolith.

10) Från *Reykum* har M. H. lämnat mig Kalkspat i bollar utan på rundade,

likſom de varit af vatten kaſtade och vältrade emot hårda ämnen. Små grågröna kórtlar finnas deruti, ſom ſmälta för blåsrör til ſvart ſlagg; fråſa något i ſoda-ſalt, men löſas ej fullt; angripas åfven med någon rórelſe af ſal microcoſmicus.

11) En lös, pipig, hvirgrå ſkårpſten, eller incruſtation, ſom viſar öpningar och aftryck efter blad, ſtjelkar, m. m. Den år til ſin natur kiſel artad, ſom N:o 1, tyckes dock tillika hålla litet främmande åmne, ty han löſes något långſammare i ſoda-ſalt.

Språnget, ſom här utkommer mycket ſluttande emot horizonten, ſkal efter M. H. beråttelſe, på den öfverliggande hållen anlägga genom heta immen en ſvafvellik ſmörja, men deraf har icke något prof funnits uti den mig tildelta ſamlingen.

Af alt hvad nu anfört år, befinnas Islands heta vatten föra helt andra ämnen, än på dylika ſtällen vanligen pläga förefalla, nemligen förnåmligaſt kiſel (N:o 1, 2, 7 och 11). Kalk viſar ſig aldeles intet vid *Geyſer*, men vid *Laugarnås* finnes

nes deraf ringa spår, dels som utvärtes smitta, (N:o 7), dels som beståndsdel uti zeolith (N:o 9), hvarom mera längre fram. Vid *Reykum* upkastas förmodeligen af språnget de der fundne kalkbollar, hvilka under vägen blifvit på ytan genom motgnidning förnötte.

Om Eldsprutningarne.

De faseliga förödelser, som underjordisk eld på många ställen af jordytan åstadkommer, har jag på annat ställe tämmeligen utförligt afhandlat, både i anseende til sina orsaker och verkningar b); det behöfves således icke här mera anföras, än hvad som egenteligen kan lämpas til *Island* och tjäna til uplysning af de der tid efter annan timade förstöringar.

Om Island helt och hållit bör räknas för eldens foster är en sak, som förmodeligen ännu i flere år torde blifva oafgjord. Det är sant, at enligt M. H. derom samlade underrättelser har elden der på mångfaldiga ställen rasat: at hela landet tyckes vara öfverdragit med märken efter brand

b) Verlds-beskrifn. § 149.

och förstöring: ja onekeliga facta visa äfven, at nya öar flerestädes upkommit genom Vulcaner, o. s. v. Alt detta bevisar dock ingen ting mer med full vishet, än at elden på Island varit både ymnig och förfärlig.

Til frågomålets afgörande behöfves, at en naturkunnig finge öfverse *Island* helt och hållit. Om då någorstädes träffades granit eller andre uråldriga bergarter i fast klyft, och ej allena i lösa stycken, hvilka kunna vara långt ifrån ditförde, ginge jag aldeles ifrån M. H. mening, men til dess slik uptäckt sker tyckes mig ingen slutsats härutinnan kunna bringas längre än at blifva mer eller mindre trolig.

Hvad jag med mera säkerhet kan påstå är, at i anledning af M. H. der gjorda samling bekräftas hvad jag tilförne af andra data slutat, nemligen at vid alla Vulkaner träffas svafvelkis, hvars förstöring väcker hetta och tändning, samt med bergfetma genombiten skifer, som til eldens underhåll är tjänlig c).

12)

c) L. c. Band. II, sid. 216.

12) Den ſkifer M. H. hemfördt från *Island* faller i tunna lameller, hvilka viſa allehanda aftryck, i ſynnerhet af blad, är til färgen ſvart, och förhåller ſig alldeles, ſom vanlig alun-ſkifer.

13) De två ſtora ſtycken af ſurturbrand, ſom blifvit hembragte, åga tydeligaſte märken af vegetabiliſk ſammanſättning, och kan nåſtan med full viſshet förſäkras, at det ſtörre varit gran: på ytre ſidan ſynes bark och qviſtar, men på den inre alla ſaf-ringar. Det mindre är et ſtycke bark utan tråd. Bägge äro ſvarte, helt ſköre, fatta lått eld och brinna med låga. 100 delar gifva, då lågan ſlocknat, 42 kol, hvilket efter calcinering endaſt lämnar 2 delar gulbrun jord, ſom drages af magneten, löſes til en del i ſyror, angripes med någon fråsning i borax och ſal microcoſmicus, fräſer äfven med ſoda-ſalt i början, men löſes ej märkligen.

M. H. giſsning om ſurturbrandens tilkomſt ſynes icke vara otrolig. Jag har dock med förundran långeſedan anmärkt, at fiſkar, orthoceratiter, lituiter, träd, m. m.

m. ſom träffas i ſkifer, äro hoptryckte til platt form, då de likväl i kalk bibehålla all ſin rundhet, utan at på något ſätt vara klämde.

Samma omſtändighet inträffar äfven på de två beſkrifna ſtycken, i ſynnerhet på det ſtörre, ſom ej år mer än 1½ tum tjockt, men 19 tum långt och 13 bredt. Man ſer hår på barkſidan intet teken til rundning utan år alt platt. At klämma en ſtock til en platt ſkifva fordras en ofantelig ſtyrka, och jag kan icke föreſtälla mig huru den mägtigaſte bädd, ſom vödvändigt varit mjuk, då den lagts deröfver, kunnat åſtadkomma ſlik verkan. Orſaken härtil är ännu en gåta och torde länge nog blifva det, imedlertid finnes härutinnan något, ſom tyckes utmärka, at all bitumineus ſkifer på lika ſätt blifvit danad. At bergfetma varit tilſtädes, ſom genomträngt ej allenaſt ſjelfva ämnet, utan äfven alt hvad deruti blifvit inbäddadt, är ganſka tydligt, ty ſådan kan ännu genom deſtillation bringas derutur, men hvarifrån den kommit? huru den kunnat abſorberas af lera, i fall den då varit under vatten, ſom likvål af de oräkneliga hafskråk, hvilka deruti finnas begrafne, ſynes

nes vara onekeligt? huru änteligen de inbäddade ämnen blifvit horizontelt nedtryckte? Alla desse upgifter kan jag icke nu på något troligt sätt förklara, mycket mindre med vißhet afgöra.

14) Lava, ganska grof, tung, hård, full af blåsor, nästan svart och späckad med hvita qvarts lika gryn, som tyckas somligstädes visa någon liknelse til fyrkantighet.

Det svarta drages ej af magneten, men om et stycke hålles emot en compaß rubbas nålen tydeligt. Den gifver i digelprof 9 til 10 procent järn; uplöses ej af soda-salt, trögt af borax, och knapt märkeligen af sal microcosmicus. Den hyser mycken lera uti sin sammansättning, som genom alla sura menstrua kan utdragas. Det är bekant, at denna jord genom hetta och torkning kan bringas til den hårdhet at elda emot stål, hvilket kommer deraf at partiklarnes volum drages ihop ända til at blifva hälften mindre, om hon nemligen är fri från all främmande tilblanning. Genom en sådan materiens hoppackning vinnes den täthet och hårdhet, som nämd är,

är, och defsutom blir ytan emot masfan få förminskad, at icke vatten vidare kan intrånga och bringa den til blöthet.

Det år i Chemiens utöfning dageligen tilfälle at öfvertyga fig, huru en materia, fom med liten yta icke på något fätt uti flytande menftrua förändras, dock genom färskilta pulverifations grader, gifver i mån derefter tag på fig, ja den, fom genom finafte mecanisk delning icke står at tvinga, kan ofta genom chemisk, d. å. förutgången, uplösning i annat menftruum, ärhålla dertil nödig vidd. Attraction utöfvas hår i mån efter ytans storlek, ty ju större den är, defs större blir contactus. I följe härutaf kan jag icke tro, at en genom eld eller långvarig uttorkning förstenad lera undergådt någon väfentelig förändring, defs partiklar hafva allenast få dragit fig ihop, at de vunnit kifels hårdhet och icke fläppa någon märkelig mångd vatten uti fig. Men få fnart någon fyra, lika mycket af hvad flag, uplöst den famma, och dymedelst fört partiklarne utur fin förra hopträngning, til en nödig finhet och likfom utvidgning blir den lika upblötelig, fom förut, och det utan at fyran annorlunda dertil bidrager, än

ſom ſagt år, ty det lyckas med alla lika väl.

Jag äger ifrån *Solfatera* en tydelig ſviet, hvaraf ögonſkenligen kan märkas, huru ſvafvelſyra, ſom trängt igenom den ſvarta lavan, efter hand dels aſfört phlogiſton och gjordt den hvit, (til hvilket ändamål äfven andre ämnen, i ſynnerhet ſilke, plågar för ſvafvelrök utſättas), dels genom upplösning antingen bringat den til fullkomlig alun, eller åtminſtone til den beſkaffenhet, ſom lös lera plägar viſa. Men alt det ſamma har jag äfven genom ſkedvatten och andra ſyror kunnat uträtta, på ännu oförändrad lava.

De hvita, mer eller mindre klara gryn och ſtrålar, hvarmed lavan år ſpäckad, äro ingalunda af qvarts-ämne, ty de angripas ej i ſoda-ſalt, men löſas i borax, äfven i ſal microcoſmicus, dock trögare. Detta förhållande liknar aldeles det, ſom diamant, rubin, ſaphir, topas och hyacinth viſa. Cryſolith, granat, turmalin och ſkörl löſas ej heller af ſoda-ſalt, men angripas likväl något, ty de ſördelas i ſint pulſver, ſamt de två ſiſtnämnde med någon fråsning. Således torde väl hända, at de Veſuviſka

gemmæ, som i *Neapel* försäljas, ibland äga mer slägtskap med ådla stenar än man tror.

15:o Finare lava, inuti ganska pipig och utbränd, hvadan den äfven är märkeligen lättare, än den föregående. Jag har ej heller deruti funnit några qvarts-lika gryn, såsom uti N:o 14.

16:o Så kallad *Islands* agat, svart eller mörk; i tunna kanter något genomskinlig; rifver glas och eldar emot stål. Kan nåpligen allena bringas i smältning, utan hvitnar och småsprakar. Uplöses knapt med sal microcosmicus i eld; med borax går det något bätre, dock äfven trögt, men med soda-salt löses föga, ehuru liten fräsning visar sig i första ögnablecket, och ilagda massan fördelas sedermera til pulver.

Härutaf kan slutas, at *Islands* agaten genom förfärlig eld upkommit af förut beskrifna lava N:o 14. Crystaller af detta glas hafva icke funnits i samlingen. Den, som kommer öfver sådane, försöke om de aldeles äro med nu beskrifna materia enlige til sin beskaffenhet, och om icke til äfventyrs deras figur upkommit genom sprickning.

17

17) Pimpstenar, i synnerhet svarta och rödbruna, mer eller mindre lätta, svampiga och utbrända. Ibland träffas uti dem qvarts-chrystaller, men oftare af de qvartslika strålar och gryn, som redan äro beskrifne under N:o 14.

18) Upkastade brände stenar, grå eller bruna, som tyckas bestå af hårdnad lera, blandad med kisel. De äro spåckade med qvartslika strålar och gryn, samt några få glimmer-fläckar. I eld äro de ganska strångsmälte; i soda-salt visa de i början någon fråsning, men som snart uphörer, och det qvartslika upväcker aldeles ingen rörelse. Härutaf kan slutas, at lavan N:o 14 hufvudsakeligen från detta ämne härstammar.

De öfrige handstenar, som M H. lämnat mig, hafva efter all anledning ingen nödvändig gemenskap med eldsprutningen, churu en del vårkeligen misstänkas derföre. Jag vill här särskilt upräkna dem.

19) Jaspis både röd och grön, som på vissa ställen visar aldeles glatt och glänsande brott, hvilken omständighet gör dem skiljaktige från vanlig Jaspis, som i brottet är matt och lerig. För öfrigt har den

alla

alla Jaſpis egenſkaper, eldar mot ſtål, ſmälter ej i ſträngaſte eld, uplöſes af ſoda-ſalt med fräsning; m. m. Hvad glattheten på viſſa ſtällen angår, ſå kan den ſå mycket mindre härröra af en började ſmältning, ſom den i mycket ringa eld ſvartnar och blir dunkel: här är allenaſt en ny länk af naturens ſammanhängande kedja, hvarigenom Jaſpis förbindes med flintorne.

Svart Jaſpis finnes ej bland dem mig blifvit tilſtälte, utan de ſtycken, ſom deraf hafva något anſeende höra til Trappſlägtet och blifva i det följande beſkrifne.

20 Grågrön Jaſpis-lik ſkifer, eldar något emot ſtål, angripes i ſoda-ſalt med en haſtig fräsning, men löſes ej ſedan vidare. Den hyſer här och där qvartslika gryn, ſom lätt löſas i ſal microcoſmicus, men icke viſa ringaſte fräsning uti ſoda-ſalt.

21 Små ſå kallade tuppkams cryſtaller, ſom ej annat äro än en förändring af tungſpat.

22 Calcedon-ſkårpa med glatta uphögningar, lik ſå kallad glaskopf. Den löſes icke utan yttersta ſvårighet uti ſal micro-

co-

cosmicus; lättare i borax, och med häftig fråsning i soda-salt, aldeles som flinta.

23 Zeolith af två förändringar. *Den ena* är tät, hvit, men inuti hopsatt liksom af klot, hvika visa strålar i form af fina trådar ifrån medelpuncterne. Denna uts-väller något för blåsrör, löses fullt i borax, fördelas i soda-salt med fräsning, som snart uphörer och lämnar något olöst. *Den andra* består af en til brott och färg carneol-lik skifva, hvaruti sitta åtskillige små klot, fylde med hvita oredīga crystaller. Några håligheter äro fylde med lös, grynig och brunröd materia. Carneol-lika materien hvitnar i eld, utväller och smälter något: det crystalliniska pöser mera i eld och har för öfrigt alla zeoliths egenskaper: det sandiga sävller knapt, löses trögt i borax, men angripes med någon hastig fråsning i början af soda-salt.

Om det är vanligt i moraliska hänseenden, at falla från en ytterlighet uti en annan, så är ej heller naturkunnigheten derifrån undantagen. För 10 år sedan var man nästan allmänt af den tankan, at jord-skårpan med sina berg vore på våta vägen danad. Några hade väl då redan angifvit

eld,

eld, såsom grundorsaken, men man lysnade ej i allmänhet stort på den upgiften. Nu åter börjar den tanka mer och mer taga öfverhand, at underjordisk eld varit förnämsta verkmästaren. Ända til granit undgår ej misstanka at hafva varit smält. För min del tror jag, at både vatten och eld hulpits åt, dock så, at den förras välde varit långt vidsträcktare, hvaremot den sednare endast verkat på vissa trakter af jordytan.

Det är sannerligen icke lätt at förklara, huru granit, som består af klara qvartskörtlar, fast fältspat och jämnfiällig glimmer, kunnat genomgå smältning, utan at qvartsten spruckit eller blifvit dunkel, ja ej en gång fältspaten, som vid nog lindrig eld antingen smälter eller åtminstone blir mör och matt til anseende. Glimmer spårrar i eld ut sina fjäll och knorlar ofta ihop dem i helt annan ställning, än den visar i granit. När nu, alt detta oacktadt, granit anses för eldens foster, så är ej underligt, at zeolith haft samma öde.

Jag medgifver, at crystaller på torra vägen kunna tilkomma, och vet flere utvägar at frambringa dylika både genom smält-

ſmältning och ſublimation, men kan dock icke inlaga mig, at zeolith blifvit danad med tilhjelp af eld. Den träffas väl ibland uti löſa ſtenar och på ſtällen der någon Vulcan raſat, men äfven underſtundom i faſt klyft, ſom aldrig varit för dylik eld utſatt, ſåſom vid Guſtafs-berg i *Iemtland.*

Når nu flere arter ſå påtageligen äro frie från all miſstanka, at hafva varit ſmälte, huru kan det ſtros om hela ſlägtet utan tydeligaſte anledning. Om eld tilvårkat Isländſka zeolithen, ſå frågas billigt, huru den kan i deſtillation gifva öfver 20 procent vatten? Det ſamma gäller om andra, ehuru de gemenligen hyſa mindre, ja den röda från Ådelfors endaſt 4 för 100. Detta är tydeligen cryſtalliſations vatten, efter hvars mångd hvar art ſvåller mer eller mindre, då den utſättes för blåsrör, den Isländſka och Ferröiſka måſt, näſtan ſom borax, ſamt den ifrån *Ådelfors*, den Upländſka med flere, ſå litet, at det går i et ögnableck bort och gör i det ſamma endaſt en ringa volumens utvidgning, ſom ej märkes utan af vant öga.

Således, emedan alla zeolither hafva ſlikt cryſtalliſations vatten, ſom hvarken behöf-

ves

ves eller finnes i eldens foster, så synes vara ostridigt, at de på våta vägen tilkommit. För öfrigt äro zeolither hopsatte ej af någon enkel och särskilt jord, utan af tre blandade och liksom uplöste af hvar andra, i följe hvaraf deras förening ej kan räknas för någon primitiv jord. Uti alla råder kisel, dernäst lera och minsta delen utgör kalk. Man kan genom sura menstrua uplösa de två senare och sedan skilja dem ifrån hvarandra, medelst alkali volatile causticum, som fäller leran, men ej kalken, hvilken efter den förras frånsilning præcipiteras med soda-salt.

På detta sätt har jag funnit den hvita förut beskrifna Isländska zeolithen hålla 48 procent kisel, 22 ren lera (alun-jord) och 12-14 kalk. När nämnde tal summeras och läggas til vatnet, fås väl något öfver 100, men öfverskottet kommer deraf, at kalken ingår i zeolitherne utan luftsyra, hvarmed han sedan under præcipitation belastas. Andra zeolither hysa aldeles samma ämnen, men i andra proportioner.

Af dem jag hittils undersökt håller den Jemtländska mäst kalk, nemligen 16 för 100, och den från *Ferrö* minst, eller allenast

lenaſt 8: *Ådelſors* röda hyſer mäſta kiſeln, nemligen til 80 procent, och den Isländſka minſt, nemligen 48 den Ferröiſka har mäſta leran, nemligen vid paſs 25 procent, och den från *Ådelfors* minſt, eller allenaſt litet öfwer 9. När man ſå känner en ſten-arts ſammanſättning, är deſs förhollande icke ſvårt at förklara.

Zeolither pösa ock ſvälla förſt i eld, hvartil orſaken redan är anförd.

De ſmälta ſedan mer eller mindre fullkomligt: den Svappavariſka kan tvingas til klart glas, hvaremot den röda från *Ådelfors* knapt kan bringas at viſa något teckn til glaslöpning utanpå. Det är bekant, at qvarts, ren lera och kalk, ingendera allena ſmälter, ej eller 2 och 2 blandade, åtminſtone ej i alla händelſer; men alla 3 tilſamman blifva efter proportion dertil mer eller mindre benägne. Ren lera 1 del, med 1 kalk och $2\frac{1}{2}$ til 3 qvarts, gifver den lättſmältaſte blanningen. Om nu härmed zeolithernes hallt jämföres, ſå finnas de äfven ſmälteliga, i mån efter ſom beſtånds-delarnes proportion afviker eller nalkas denſamma.

De angripas håſtigare af ſoda-ſalt, än af borax eller ſal microcosmicus, emedan kiſeln i alla råder, och bäſta uplösnings-medel för det ämnet på torra vågen är alkali fixum.

Änteligen hafva åtſkillige arter den egenſkapen at gelatinera, det år, bringa en proportionerad mångd menſtruum til en half genomſkinlig och ſtadgad masſa, ſom liknar gelé.

Slik yſtning kan i allmänhet på flere ſått åſtadkommas. Ibland förlorar menſtruum med tiden något af ſin uplösnings-kraft, då äfven det ſolverada ſmåningom affōndras, men ofullkomligt, ſå at det hånger qvar likſom til hälften löſt, och omſider efter någon afdunſtning växer ihop i en ſeg ſammanhängande masſa. Så ſker ofta med tenn i ſalt-ſyra eller kungs-vatten, då phlogiſton för mycket minſkas, och metallen derigenom får mindre ſammanhang med lösnings-medlet.

Underſtundom ſker gelatinering genom ofullkomlig præcipitation, ſåſom då liquor ſilicum blandas med viſs mängd ſyra, ſå at kiſel-jorden ej blir fullt afſöndrad, utan häng-

hångande i liquidum. Detta har mycken enlighet med det som en del Zeolither visa, och nu närmare skall förklaras.

Som *Ådelfors* röda zeolith visar tydeligare denna verkan, än någon annan art, så skall den tjäna oss til exempel. Om den utplockas och i görligaste måtto frias från kalkspat, samt sedan 3 til 4 theskedar deraf slås i et spitsglas, omtrent til hälften fylt med gement skedvatten, befinnes efter en liten stund, alt menstruum i form af rödaktigt gelé, så fast, at ingen ting utrinner, fast glaset omstjelpes. At härtil finna orsaken, har jag tagit af den klaraste gelatinan, gnidit sönder den med kokhett vatten i glas-mortel, och efter fullkomlig edulcorering lagt den på pappers-filtrum at torka, hvarunder volumen otroligen förminskades. Denna materia försöktes sedan i syror, men angreps aldeles intet; smälte ej i starkaste eld allena; sal microcosmicus råder näpligen derpå, borax löser den, dock trögt, men soda-salt fullkomligt och med stark fräsning. I följe af alt detta, består gelatinan hufvudsakeligen af en högeligen utsväld kisel, men huru har denna olösliga materia kunnat bringas in i menstruum?

Vi hafva tilförene anmärkt, at *Ådelfors* zeolith håller til 80 procent kisel, $9\frac{1}{2}$ lera, och $6\frac{1}{2}$ kalk, fri från luft-syra, hvilka ämnen äro med hvarandra intime förente. När nu pulvret släppes i syran, och får stå en stund i hvila, angripes genast leran och kalken, men desse äro innerligen förbundne med kiseln, och bringa således deraf med sig en ansenlig liksom til hälften uplöst portion, uti det svampiga och upsvälda tilstånd, som ämnen vanligen äga i præcipitations momentet. Här tilgår på samma sätt, som då et gummi resinosum lägges i alcohol vini: en del gummi uptages af spiritus tillika med resinan, i kraft af bågges förbindelse, ehuru det förra allena aldeles intet uplöses. Tilslås tilräckeligt vatten eller syra, innan liquidum fådt stadga, sker ingen coagulation, utan kiseln samlas på botten uti lösa flockar, hvaraf tydeligen kan inhämtas, at menstruum bör til mängd och styrka vara inom vissa gräntsor. Tilsats af några smulor krita öka ofta benägenheten at gelatinera, dels emedan menstruum mer brytes och blir tätare, dels genom blåsor af luft-syra, som häfta vid det svampiga kisel-pulvret, och göra det lättare, hvadan *Ådelfors* zeolith, genom den naturligen in-

mängda kalkſpaten tyckes i detta mål vinna något framför andra; grund-ämnenas proportion lärer dock göra det måſta.

Några arter gelatinera förſt efter tjänlig calcination, hvartil orſaken troligen är, at kalken ej förut var nog intimt förenad, åtminſtone ej med all kiſeln. Man vet, at kalk och quarts utſatte för ſådan eld, at de allenaſt ſammanbaka, icke deſs mindre ſedan gelatinera. En dylik half förbindelſe ingår alkali med inmängd ſand, då pottaſka calcineras, hvadan den klaraſte uplösning ſedan länge aflåtter kiſel pulver, i mon, ſom alkali har tilfälle at draga til ſig luftſyra, med hvilken det häldre förenas. Härunder viſar ſig gärna någon gelatinering, om vatnet är med alkali mättadt och detta med kiſel väl laſtadt.

Lera, fluſsſpat, med flere i ſyror trögt uplöſlige ämnen, kunna ofta bringas af ſamma grund til gelatinering, om de förut i ſmältning förenas med alkali, borax eller kalk. Enſam gelatinerar aldrig kalk i ſyra, och ſå mycket mindre kan på denna väg af honom någon kiſel danas, hvilket dock en del inbillat ſig, men om de ſjelfve ville lägga handen vid detta arbete,

 ſkul-

skulle snart sådan tanka försvinna. Der kisel icke förut finnes, kan säkerligen ingen annan syra alstra honom, än den, som vinnes utur flussspat.

Men nog om zeolith för denna gången, om hvilken jag haft anledning, at här tala något utförligare, emedan den ymnigt finnes på *Island*, och af en del misstänkes, at hafva på torra vägen blifvit danad; men jag hoppas den saken ej allenast genom analysis, utan äfven af dess värkeliga tilkomst, ännu dageligen i vatten, (se n. 2) vara afgjord.

Jag har för öfrigt i flere år vinlagt mig at utforska de primitiva jordarternes antal och lynne. Herr Cronstedt räknade 1758 nio, men om han fådt til vetenskapens båtnad längre lefva, hade han otvifvelaktigt sjelf härutinnan rättat sit första utkast. I anledning af mina försök, äro de sex följande sådane:

1:o *Kalk*, hvilken med vitriols-syra mättad gifver gips.

2:o *Tung-jord*, hvilken med vitriols-syra gifver tungspat, och i många andra mål förhåller sig helt annorlunda, än kalk.

3:o

3:o *Magnesia*, hvilken med vitriolsyra gifver engelskt salt. Desse tre finnas vanligen med luft-syra måttade, och fråsa derföre i andra starkare syror.

4:o *Lera*, hvilken med vitriol-syra gifver alun. Den vanliga är altid blandad med kisel, men den som här menas bör vara fullkomligen ren.

5:o *Kisel-jord*, hvilken icke angripes af någon hittils bekant syra, utom den, som fås utur flussspat. På torra vägen kan den uplösas med $\frac{1}{3}$ emot sin tyngd af alkali fixum, til klart beständigt glas, och sker det med ganska häftig fräsning i början.

6:o *Ädel-jord*, hvilken ej angripes af någon bekant syra, och tydeligen skiljer sig från föregående derigenom, at den aldeles intet uplöses, mindre fräser med alkali fixum i eld. Den finnes i alla så kallade ädla stenar.

Jag har på mångfaldiga sätt budit til, at decomponera dessa i enklare ämnen, men förgäfves, och efter all anledning torde det icke bätre lyckas för andra. Om

de verkeligen äro sammansatte, så äro de åtminstone i anseende til de oss hittils bekante utvågar at analyticera kroppar, enkle, och icke hårstammande af hvarandra. Hvad som håremot invändes, i stöd af någon förut fattad mening, försvinner af sig sjelf, så snart man lägger hand vid försöken. Alla hittils bekanta jord- och sten-arter, äro sammansatte af en eller flere, af de sex upräknade, hvilket annorstädes utförligen skall bevisas, så snart jag hinner omgöra några återstående försök, som ännu en gång behöfva repeteras.

Om Basalter.

Ibland alla hittils bekante berg äro de utan tvifvel mäst besynnerlige, som finnas hopsatte af kantiga pelare. För få år tilbaka kände man endast et eller annat af dylik beskaffenhet; men nu uptäckas dageligen nya: et tydeligt prof, huru upmärksamheten behöfver likssom väckas, för at icke slumra öfver äfven de besynnerligaste ämnen.

At desse pelare haft sammanhang med underjordisk elds verkningar, kan icke gärna dragas i tvifvelsmål, emedan de träffas, der vedermålen af slika utbrott än-

nu kunna betracktas, ja, ofta blandade med lava, tuffa och andra eldens foster.

Orsaken til sten-pelarnes ordentliga skapnad, är et problem, som ingen hittils fullkomligen kunnat utreda. Svårigheten har förefallit somliga så stor, at de aldeles misstrodt naturen at här hafva varit verkande, utan ansedt dem för människo-verk; et infall, som förråder största okunnighet om pelarebergs rätta beskaffenhet, och således ingalunda förtjänar vederläggas.

Så vida bekant är, brukar naturen tre utvägar, at i mineral-riket åstadkomma regulera figurer, nemligen crystallisation, sprickning af smält massa under afsvalning, samt fördelning af fuktig mölja under torkning.

Den första är den vanligaste, men har efter all anledning icke varit i närvarande händelse verkande. Crystaller finnas sällan eller aldrig til någon mängd parallela med hvarandra, utan antingen divergerande, eller som vanligare är, til allehanda lutning stälde emot hvarandra.

 Dess-

Dessütom är gemenligen något afstånd dem imellan, om de äro regulere och sakens natur fordrar det, om partiklarne skola ega frihet, at lyda den kraft, som styrer deras symmetriska anläggning.

Håremot äro basalter, ofta af 30 til 40 fots högd, stålde til ansenlig mångd parallelt, och så tätt intil hvarandra, at knapt et knifsblad kan föras ned imellan dem. For öfrigt är hvar pelare, på de flesta ställen, fordelt i många små satser eller leder, hvilka synas likasom stålde på hvarandra. Det är vål icke ovanligt, at crystaller anskjuta i flere hvarf öfver hvarandra, om menstruum åtskilliga gånger blifvit märkeligen förminskadt; men då passa aldrig det öfres crystaller så på de undres, at sammanhångande prismer upkomma af samma långd, som alla hvarfvens djup eller mäcktighet tilhopa, utan hvartera anlägger sina helt särskilt.

Huru kan då Jåttevågen vid *Antrim*, Fingals grotta på *Staffa*, och alla andra dylika pelare-samlingar, anses såsom crystallisationer? De, som ske på torra vägen, fordra, äfven som på den våta, at par-

partiklarne äro nog ledige, at i symmetri kunna anlägga sig, och som det ej låter sig göra midt uti en stor smält massa, så visar den ock aldrig anskjutning annorstädes, än på ytan eller i håligheter.

Härtil kommer, at då friskt brott af basalter betracktas med microscop, finnes det ingalunda jämnt och öfver alt lika, utan visa sig än gryn af flerehanda storlek, än fina strålar i åtskilliga directioner, hvilket icke öfverensstämmer med crystallers inre byggnad, hvilken jag på annat ställe sökt at blotta c).

Hvad anfört är, tyckes mig göra den meningen mindre trolig, at basalter tilkommit på crystallisations vägen, hvilken som och må väljas, antingen den våta eller torra. Det bör jag likvål icke förtiga, at spater visa en art anskjutning, som vid första åsyn nog liknar en basaltsamling, men vid närmare eftersinnande finnes stor skiljaktighet. Spaten har lika skapnad öfver alt, men basalterne äro förånderlige både til storlek och sidors antal: den förra söngerslagen visar idel mindre sneda tär-

c) Nov. act. Ups. Tom. I. p. 150 Jordsk. Phys. Besk. Band II, §. 175.

tärningar, men basalten delar sig ej likformigt, och så vidare.

En annan utvåg finnes naturen betjäna sig af til kantiga mer eller mindre ordentliga skapnaders beredning, nemligen smälta massors sprickning under hastig afsvalning. Låt oss antaga en ansenlig bädd, som genom eld blifvit flytande, och på et planum utbredd, så är ju klart, at ytan först förlorar sin smält-hetta, och derigenom vinner stadga; men en härtil nödig kyla uträttar äfven, at yttersta stelnande lagret tillika drager ihop sin volum, och måste således skilja sig ifrån den ännu flytande materien, ty den åt luften vända sidan är redan för styf at gifva efter. På detta sätt upkommer et med grund-planum parallelt lager, och af samma orsak flere efter hvarandra, alt som afkylningen fortfar på djupet.

Härutaf synes då, som jag förmodar nog tydeligen, huru bädden kan i flera lager blifva fördelt; men på lika sätt sker afsvalning från sidorne, som följakteligen fördelar lagren i kantiga pelare-stycken,

hvilka nåſtan aldrig kunna blifva jämt fyrkantige, emedan ſtörſta affvalningen fortgår inåt masſan, ungefärligen efter diagonalerne ifrån hörnen. Lägges härtil, at en ſtor masſa icke öfver alt kan juſt vara ſig aldeles lik til ſammanſätningen, ej eller öfver alt lika flytande, ſå blir icke ſvårt, at inſe orſakerne til åtſkilliga irregulariteter. I fall båddens djup är ganſka anſenligt emot desſ vidd, tilſkapas prismatiſka pelare utan tvärſprickor, åtminſtone långſt ned ifrån öfverſta ytan.

Tredje utvågen liknar aldeles den föregående i anſeende til ſjelfva verkan, men ſkiljer derutinnan, at masſan är af vatten genomblött, och at ſprickningen ſker af hopdragning under uttorkning. Antages en ſådan bådd, utbredd på et planum, fortgår torkningen i ſamma ordning ſom affvalningen i förra händelſen. Sådan fördelning tildrager ſig egenteligen, då lera til någon betydelig mängd ingår i ſammanſättningen, emedan hon genom torkning mer krymper, än någon annan jordart.

Vi böra nu tilſe, hvilket af de två ſiſtnämde ſätt, bäſt pasſar at förklara baſalters

ters tilkomst, ty genom crystallisation hafva de väl nåpligen blifvit danade.

Ehuru skålig anledning kan förete sig, at härleda dem från smält åmne, så möta dock härvid åtskilliga ganska betydliga svårigheter, som strax skola anföras. Mig synes derföre troligare, at de tilkommit af sina åmnen, då de ännu varit mjuka, eller åtminstone ej mer tilhårdnade, ån at de af ångor kunnat upblötas. Om vi antage, at en sådan bådd ligger öfver det ställe, hvaråst en vulcan börjar arbeta, så är först klart, at en hop ångor updrifvas af vatten, som altid vid sådana tilfällen åro närvarande: desse hafva, som bekant år, en ganska genomtrångande kraft at upblöta, hvilken och blir deras första verkan; men, når de hunnit nog förstärkas, drifva de sega möljan för sig up i dagen, hvilken der efter hand torckar, och derunder spricker på sätt, som förut är beskrifvit.

Mina skål åro följande: a) befinnes basalters inre gry ingalunda sammanflutit och glasigt, som det likvål lättreligen blifver genom smältning, och hvartil äfven icke behöf-

höfves mer, än mycket ringa eldgrad. Det är således svårt at förklara, huru denna materia kunnat vara så tunt flytande, at inga tecken af blåsor deruti finnas, (åtminstone har jag icke i de Skotska och Isländska, hvilka blifvit noga undersökte, märkt något dylikt), och dock allestådes visa matt och ojämnt brott. Jag vet väl, at lava sällan är glasig inuti, men den stora mångd af blåsor och pipigheter inuti massan vittna öfverflödigt, at den aldrig til hvarje mindre del varit fullkomligen smält, utan allenast så långt bringad, at den kunnat trögt rinna.

b) Likna basalter så, både til gry och sammansättning, finare trapp, at de i små stycken nåpligen kunna åtskiljas, hvilket af följande jämnförelse under N:o 24 bäst kan inhåmtas. Men trapp har efter all anledning aldrig varit smält, åtminstone ej på de ställen jag haft tilfälle at den undersöka. Nästan alla flolägrige bergen i Vestergöthland hafva öfversta hvarfvet af trapp, och som bör noga märkas, liggande på svart alun-skifer. År det nu troligt, at detta åmne, som flerstädes äger öfver 100 alnars mäktighet, kunnat vara fullkomligen smält, utan at underliggande skifer, icke

icke en gång der de röra hvarandra, förlorat något af sin svärta, hvilken han annars lätt släpper i en ringa eldbrasa? Vi hafve dessutom än finare trapp, hvilken gemenligen träffas i gångar, ofta uti uråldriga berg, som icke visa ringaste spår af underjordisk eld.

Basaltberg tyckas vara af ganska hög ålder, åtminstone vet man den icke, så vida mig bekant är, för något enda. Mon de då äro så gamle, at trapp-ämnet vid deras daning icke ännu hunnit fullkomligen tilhårdna? Annars träffas ofta än i dag på stort djup lerhaltiga ämnen så lösa, at de kunna rifvas med naglen, men blifva sedan i luften rätt hårda.

På *Staffa* har elden otvifvelaktigt mer än en gång utbrutit, hvarom pelarnes rubning och låge tilräckeligen intygar. M. H. har och derpå hembragt et tydligt bevis, nemligen et stycke af en basalt, som på ytre sidan är helt gropig och liksom förbränd. En tilhårdnad materia, som utsättes för otilräckelig eld, at smälta hela stycker, kan dock i ytan fläcktals utsegras, der ämnet är mäst benäget at flyta. Uti

en

en ſtor maſſa år ſållan blanningen ſå lika öfver alt, at ju viſſa ſtällen kunna vara mer lärtſmälte, än andre.

Bugtige pelare kunna åfven ſå väl tilkomma genom torkning, ſom genom afſvalning efter ſmältning; dertil fordras allenaſt at ytan år bugtig, ty lagren blifver med den parallele.

M. H. finner af det föregående, at jag holler före baſalter hafva tilkommit med tilhjelp af underjordiſk eld, men icke ännu vara aldeles afgjordt, om de ſpruckit efter ſmältning eller genom torkning, hvilket ſenare dock ſynes mig troligare, i anſeende til de anförde ſkälen. Efter all ſtrånghet beviſa inneſlutne ämnen, faſt de ock vore vulcaniſke, icke med full viſshet någon föregången ſmältning, ty en genom vatten upblött mölja, kan dertil vara åfven ſå ſkicklig, ſom den, hvilken genom eld blifvit flytande. Det är likväl långt ifrån mig at vilja längre förſvara min mening, än den ſtämmer öfverens med påliteliga rön och förſök. Sanningen blottas förr eller ſenare, och jag vet ej om ſvårare fläck kan träffa en natur-kunnigs heder, än at med berådt mod göra henne motſtånd.

Nu återſtår, at närmare beſkrifva de Baſalter och trapp-arter, ſom M. H. lämlat mig ifrån *Staffa* och *Island.*

24) Baſalt från *Staffa.* Det mig förärada ſtycket år en hel ſats, ſexkantigt, prismatiſkt, hvaraf 3 ſidor äro nåſtan likſtora och ſammanhängande, 2 äro ſtörre, och ſkilde från hvarandra genom den ſjette, ſom år af alla minſt: åſvanpå år det något concavt och inunder convext.

Jag vill hår, vid hvar omſtändighet, med annan ſtyl, tillika anföra finare trappens förhållande i Våſtgötha bärgen.

Trappen faller måſt i fyrſidiga, gemenligen irregulera tårningar, hvaraf han förmodeligen fådt namn, ſåſom liknande trapp-ſten. Den tråffas likvål, men ſållan, under treſidig prismatiſk form; och åfven i ſkapnad af ofantliga pelare. Sådane åro de ſå kallade Tråle-ſtenar, gent emot hemmanet Bragnum, vid foten af Hunneberg, hvilka ſkilt ſig ifrån öfriga bådden, och 1759, då jag ſiſt ſåg dem, gjorde ungefärligen 8 graders vinkel med lodlinien.

Friſkt brott är ſvartgrått, ſmå fjålligt,

gniſtrande, och viſar főr beväpnadt őga ſtrődda hvita partiklar.

Den finare trappen viſar aldeles lika rott, endaſt något ljuſare, ſom kommer af flera hvita partiklar.

Ytan vitrar til en grågul löſare ſkorpa ſom chatterar ſig in uti faſtare maſſan.

Finare trappen vitrar på ſamma ſätt.

Eldar nepligen emot ſtål: man kan vål få någon gniſta; men ganſka trögt.

Trapp förhåller ſig äfven ſå.

Gravitas ſpecifica år 3,000.

Trappens omtrent 2,990.

Genom ſlipning och polering blir den tåmeligen vacker.

Finare Trappen likaledes.

Gifver aſk-grått pulver.

Trappen gifver litet ljuſare.

Smälter lätt til ſvart glaſig ſlagg.

Trappen likaledes.

Uti ſoda-ſalt angripes baſa't med fråsning, men ſom haſtigt förſvinner, och ehuru någon fördelning ſker, blir doch det mäſta ouplöſt. Borax löſer fullt, utan fråsning, och får klara glaſet järnfärg. Sami-

microcofmicus löfer ganfka trögt, och blir gärna under affvalningen opact, hvitgrått.

Trappen förholler fig i udmnde falter aldeles lika.

100 delar bafalt i finafte pulver, digererade flere gånger med ny aqua regis, famt fluteligen väl tvåttade och torkade, lämnar 68 olöfta. Detta refiduum fråfer litet förft det går in i foda-falt, men löfes föga: borax löfer det lätt; och fal microcosmicus ganfka trögt. Häruti tyckes fåledes vara en blandning af kifel och ådla ftenars jord.

Solution præcipiterad med blodlut gifver få mycket berliner-blått, fom fvarar emot 26 procent järn, ehuru bafalten i vanligt digel-prof ej gifver öfver 10. Härutaf finnes, at blodlut lämnar den aldranogafte utväg at probera järnmalm, hvarom mera på annat ftälle.

Om fluteligen folution, fedan järnet vederbörligen blifvit affkilt genom blodlut, fom vederbörligen blifvit med fyra mättad, fälles med alkali volatile cauftium, fås ren lera.

Ibland vifar fig efter föregående fällning litet kalk, om uplösning af foda-falt tilkom-

kommer, men underſtundom kan icke en gång med ſocker-ſyra, ſom år det ſäkraſte hittils bekanta medel at röja honom, finnas något ſpår derefter. Kalk ſynes ſåledes vara tilfällig. Det är dock viſt, at fogorne imellan pelarne ibland finnas fylde med kalkſpat. *Trapp viſar aldeles ſamma förhollande och ſå aldeles ſamma 'hallt, at förſökens utſlag ſtåmma öfverens gemenligen innom ½ a 1 procent. Märkeligaſte ſkilnaden beſtår deruti, at litet kalk hår tydeligare viſar ſig, ja ſå, at en ringa fråsning vanligen märkes, då ſyra ſlås på pulvret.*

25) Baſalt från *Hvitarå*, ſtraxt vid *Skallholt* på *Island*. Det ſtycket jag fådt år för litet at viſa ſkapnaden, något af en utſida kan allenaſt urſkiljas. Friſkt brott liknar *Staffa* baſalt, men här märkes något ſom ej tydeligen, åtminſtone ſållan, råkat hos den förra. Man finner nemligen ſmå klot-runda hålor, ej ſtörre än knapnålshufvuden, ſpridda, hår och där, men ganſka gleſt, och åfven några på utſidan. De äro alla fylde med pulver, hvitt grönagtigt eller brunt.

Mon desſe varit några låttſmälte particlar, ſom flutit, faſt ån hela masſan ej haft nog hetta för at ſmälta? Men

Men hvarföre åro de då fylde med pulver? Midt inuti en så tät massa synes icke någon förvitring åga rum.

Sjelfva basalt-ämnet fräser i början något i soda-salt, samt fördelas, utan at märkeligen lösas. Uti borax går uplösning för sig, och äfven i sal microcosmicus, men trögare. Genom vanligt digelprof årholles 10 procent järn d). Pulvret, som fyller hålorne förholler sig aldeles på samma sätt, tyckes dock ensamt vara litet lättsmältare, ån det omgifvande fasta åmnet.

26 *Laugarnås* basalt liknar fullkomligen en grof trapp, men har flere hvita partiklar, och ibland körtlar, stora som körsbärs-kårnar. Det mörkgrå och hvita förhåller sig för blåsrör aldeles lika; smälta per se; fråsa hastigt i början med soda-salt, men utan at fullt lösas, och så vidare, just som de föregående.

27)

d) Jag har försökt åtskilliga flusser, för at utdraga järnhallten af lavor och basalter, men hittils icke funnit någon båtre, ån ana flussspat, blandadt med materien, som skall undersökas, och smält i digel, som i botten år redd med kolstybbe och leryatten.

27) Svart, tåt och glänſande trapp, ibland utdragen, inuti trådig och liknande träds inre fibreuſa ſammanſätning. Flere ſtycken åro på en eller annan ſida faſt-vuxne vid pimpſtens ſkårpa, dock ſå, at deras kant år helt friſk och jämn, hvaraf kan ſlutas, at de ſjelfve icke varit ſmälte, utan antingen blifvit kaſtade uti ſlik utbränd lava, eller dylik runnit öfver dem. En del tyckas likvål varit mer angripne af elden.

Fórhollandet i eld år lika ſom de fóregåendes, både för ſig allena och med ſalter. De viſa här och där klara quartslika gryn, hvilka hvarken fräſa i ſoda ſalt eller uplöſas, men i borax och ſal microcoſmicus löſas de ſult, ehuru något långſamt.

28) En tåt, mörk trapp från Vidö, hvilken på ytan år glaſig och tillika knotrig, juſt ſom han af eld dår varit bringad at ſmälta. Härvid år dock beſynnerligt, at ej ſållan träffas, inuti det knotriga och glaſiga, körtlar af friſk ſvavel-kis. Det glaſiga ſmälter ganſka lätt med någon bubbling, nåſtan ſom ſkörl, men viſar för öfrigt aldeles lika förhållande med ſalter, ſom de föregående.

M. H.

M. H. lårer af detta alt för vidlöftiga bref finna, at hufvudsakeligen leriga ämnen varit vid eldsprutningarne på Island med i spelet, men föga kisel. Så har det åfven tilgådt annorstädes, som jag hoppas snart kunna visa uti en analytisk jämnförelse imellan flere vulcaners producter. Jag vet vål, at H. BAUMÉ påstår kisel kunna bringas derhån, at med vitriol-syra gifva alun, sedan han varit med alkali uplöst til liquor silicum, men om han omgör sina smältningar i sådana kårl, som icke holla någon lera, får han aldeles ingen alun, med vitriolssyra, som dock årholles om alkali vegetabise ensamt länge smältes i vanlig digel, emedan saltet löser up något af sjelfva kärlet. Ren kisel allenast år i vitriol-syra aldeles olöslig; den må hanteras huru man behagar.

Men nog för denna gången om så haskeliga förödelser.

Homo naturæ minister & interpres, tantum facit & intelligit, quantum de naturæ ordine, re vel mente observaverit, nec amplius scit aut potest.

BACO.

STOCKHOLM,
Tryckt hos ANDERS JAC. NORDSTRÖM, 1777.

Rättelſer.

P. 30	r. 4	ſtår	Horrizont	läs Meridian.
— 43	— 5	—	tigerdöden	— digerdöden
— 60	— 8	—	1440	— 1430.
— 60	—28	—	491	— 471.
— 80	—22	—	diſtort	— biſtort.
— 82	—23	—	diſtort	— biſtort.
— 105	—20	—	30 kap. ogödt eller 40 gödt hö,	läs 30 kap. gödt el. 40 ogödt.
—145	—11	—	1715	läs 1697.
—145	—18	—	1623	— 1633.
—160	—12	—	Megri	— Meyri.
—234	—23	—	eä	— bä
—260	—18	—	gan	— ganſka.
—264	—15	—	2 mils	— ½ mils.
—271	—6	—	Hueeſevik	— Huuſevik.

Rättelſe för Bokbindaren.

Tebellen häftas til	-	-		pag. 31
Tab. 1	-	-		42
Tab. 2	-	-		72
Tab. 3	-	-		246
Tab. 4	-	-		263
Tab. 5	-	-		264
Tab. 6	-	-		269
Tab. 7	-		3	279
Tab. 8	-	-		280
Tab. 9	-	-		281
Tab. 10	-	-		283
Tab. 11	-		2	279
Tab. 12	-		1	279

